

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΓΕΙΑ, ΜΑΓΙΚΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ *

Ι - ΓΕΝΙΚΑ

α) *Δέξεις και φράσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν μαγείαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν.*

Π. χ. μαγεύω, μαεύω, μαντεύω, (π. χ. αὐτὸς *μαγεύει καὶ μαντεύει τὴν ἄλεπού* = κάμνει μάγια, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῇ ἡ ἄλεπού ἀπὸ τὸ κοιτέτσι), *μαντουλουγάου* (Αἰτωλ.), *γητεύω*, *ξορκίζω*, *ξαστρούζω*, *ἀστρονομίζω* (= ἐκθέτω τι ὑπὸ τὰ ἄστρα), *ἐρεμιάζω* (= ζυγίζω ἀσθενῇ μετ' ἔρημα (ἀπέροστον) γέλκινα σκεύη πρὸς θεραπείαν, Ἄνθος), *τροισορραφίζω* (= εἰσάγω εἰς τὸ τροισορραφ. Παξοί), *τὸν δάζει σὺν ἀνέμῳ* (δηλ. ἡ γυναῖκα «λέει διάφορα λόγια ἐνῶ μαζώνει τὴν ἀνέμη, γιὰ νὰ θεραπεύσῃ κάποιον, πὺν ἔχει βλαπτὴ ἀπὸ ξωτικά») κτλ. *Κάλεσμα* = πρόσκλησις δαιμόνων (Κύπρ., Κάρπαθ.). *Ἐκεῖνη ἔχει καλὸ ἀστροκό* ἢ *τῆς στρέχει* = ἐπιτυχάνουν αἱ μαγανεῖαι τῆς (Κέρκ.). — *Μαῖσσα, μάντισσα, μαῖστρα, πετρομαῖσσα* = ἡ δεινὴ μάγισσα, πὺν ἠμπορεῖ καὶ πέτρες νὰ δέσῃ καὶ νὰ βλάψῃ (Κύθν.), *τζατζοῦδες* (Κοτύωρα). — *Μάγια, μαντουλουγήματα*, «θὰ τοῦ ἔχουνε καμωμένα τίποτε ἀπέξω». — *Παρατηρήματα* = προλήψεις (Δυτ. Κρήτη) κτλ.

β) *Μάγοι καὶ μάγισσαι.*

1. Ἡλικία, προσωπικαὶ ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες αὐτῶν. Δύναμις ἀποδιδομένη εἰς τοὺς μάγους: δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνωνται ἄφαντοι, νὰ σηκώνωνται ὑψηλὰ εἰς τοὺς ἀέρας, νὰ κατεβάζουν τὸν οὐρανὸ μετ' ἄστρα,

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰς μαγικάς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἠκολούθησα τὸ σύστημα, τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ E. Hoffmann - Krayer ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens τόμ. 1, 1927, σ. 67. Τοῦτο ὡς βάσιν διατρέσεως τῆς ὕλης θέτει τὸν σκοπὸν ἡ τὸ ἀποτελεσμα τῆς μαγικῆς ἢ δεισιδαίμονος πράξεως ἢ ἐνεργείας. (Βλ. τοῦ αὐτοῦ Volksglaube und Volksbrauch, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Germanische Philologie (Festschrift für O. Behaghel) Heidelberg 1934).

νά εμποδίζουν καράβια κ.τ.τ. Εἰς ἓνα συμαϊκὸν παραμῦθι μάγισσα μπαίνει σ' ἓνα πιθάρι, σηκώνεται στὸν ἀέρα σὰν ἀνέφαλο καὶ πηγαίνει ὅπου θέλει.

2. Τρόποι ἀποκτήσεως μαγικῆς ἱκανότητος. Π. χ. εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας πιστεύουν, ὅτι, «γιαὶ νὰ πιάνεται κανεὶνὸς ἡ μαντεία, πρέπει τὴν ὥρα ποὺ γίνεται σεισμός, νὰ προλάβῃ νὰ μετρήσῃ τρεῖς πιθამὲς στὴ γῇ ἀπάνω...» «Γυναῖκες δὲ μεσαίας ἡλικίας περιφέρονται τὴν πρώτην Μαΐου εἰς ἀσύχναστα μέρη τὴν νύκτα γυμναὶ καὶ κυλίνονται εἰς τὰ χόρτα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μυστηρίου τῆς μαγείας» (Θρακ. Ἐπετηρὶς 1897 σ. 196).

γ) Μαγικὴ τέχνη.

1. Διδασκαλία ἢ μετάδοσις τῆς μαγικῆς τέχνης ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς νεώτερον. Κατὰ ποίους τρόπους γίνεται ἡ μετάδοσις αὐτῆς; Π. χ. «Ἄμα ἓνας πῆ τὴ γητεία, γιαὶ νὰ τὴ μάθῃ ὁ ἄλλος, τὴ λέει πολλὰς φορὲς, ὅσο νὰ τὰ ἐντυπώσῃ καὶ κατόπ' θ' ἀνοίξῃ ἐκεῖν' τὸ στόμα νὰ τὴ φυσήσῃ τρεῖς φορὲς μέσ' στὸ στόμα καὶ τότε παίρν' τὴν τέχνη—φοῦ φοῦ φοῦ, τρεῖς φορὲς» (Λῆμνος) ἢ πτύει εἰς τὸ στόμα.

2. Μαγγανείαι. Ἐνεργεῖαι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μάγοι ἔρχονται εἰς ἐπικαινότητα μετὰ τὰ δαιμόνια ὄντα, ἰδίᾳ διὰ τοῦ ἐκάλεσμά τοῦ διαβόλου, τῶν νεφράδων καὶ ἄλλων δαιμόνων, τοὺς ὁποίους οἱ μάγοι καθιστοῦν δῆθεν ὑπηρετικούς εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν, διὰ τὸ κατέβασμα τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ ὁποῖον δῆθεν μεταμορφώνουν εἰς ἀγελάδα, διὰ νὰ μεταχειρισθῶν τὸ γάλα τῆς εἰς τὰς μαγγανείας τῶν κλπ. Εἰς τί συνίστανται αἱ τέχναι αὐταί; Συνομιλίας μάγων (ἰδίᾳ τῶν ζουδιαρέων) μετὰ νεφράδες, βρικόλακες καὶ ἄλλους δαίμονας, πάλιν πρὸς αὐτούς. Ἄλλα μέσα καὶ μέθοδοι μαγικῆς τέχνης: χειρονομίαι, κόμβοι, καρφώματα, δεοίματα, γητέματα, καπνίσματα κτλ. Τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ταῦτα ἐνεργοῦνται.

3. Τόποι, ὧραι καὶ τρόποι ἐνεργείας μάγων καὶ μαγισσῶν. Ἐν παράδειγμα: «Δύο γυναῖκες ὁλόγυμνες ἔρχονται σὲ σταυροδρόμι τὰ μεσάνυχτα καὶ σπέρνουν ἅλατι μετ' ἁλέτρι. Αὐτὸ τὸ κάνουν, γιαὶ νὰ πεθάνῃ ἡ νὰ πάθῃ κατὰ μεγάλο γάτοιον πρόσωπο, ποὺ τοὺς εἶναι μισητὸ» (Μέγαρο).

4. Μέσα ἀσφαλίζοντα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας: σημάδια ἢ τρίχες ἢ ἀποκόμματα ἐκ τῶν ὀνύχων ἢ ἐνδυμάτων τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ μαγεία κττ.

Ἄλλοι τρόποι συντελοῦντες εἰς τὴν δραστικωτέραν ἐνεργείαν τῶν μαγγανευμάτων: γυμνότης, βλασφημίαι, ψευτιά, κλοπή, ἄστροφα ἀπέρχεσθαι, ἀνάστροφα ἐνδύεσθαι, ἀντίστροφα γράφειν (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά), ἀμίλητα, ἀνεπίστροφα, μονόμερα κττ., ἀγνεία, μυστικότης κτλ. Π. χ. Ἡ μητέρα τῆς κόρης

ἢ ἄλλη γραῖα καβάλλα εἰς ἓνα ραβδί, μὲ ρόκα εἰς τὸ χέρι καὶ μὲ σακκούλα στάχτη γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω εἰς ἓνα ἔρημο σπίτι καὶ ἔπειτα πηγαίνει καὶ φωνάζει εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου (Λέσβος). Γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ παρισκευὴ τῶν ἑπταζύμων (τὰ ὁποῖα ἐν Λέσβῳ λέγονται *διαβουλονψώμ'*) «πρέπει ἡ ζυμώνουσα, ἀρχομένη μὲν τοῦ ἔργου νὰ βλασφημήσῃ τρεῖς, ζυμώνουσα δὲ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος πραγματικῆς ἀγανακτήσεως, ἐπικαλουμένη καὶ αὖθις τὸν Διάβολον· εἰς τὴν Ἰθάκην πιστεύουν, ὅτι «πρέπει ἡ βάφουσα νὰ πῇ κ' ἓνα ψέμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὸ χρῶμα». Εἰς τὸν Μαθαρόκαμπον πιστεύουν πὼς «πρέπει νὰ πῇς μιγάλ' ψιφτιά, γιὰ νὰ πιτύχ' οὐ σουλμᾶς (= φκειασίδι). Ἄν δὲν πιτύχ' ἡ ψιφτιά, θὰ γίν' μαύρου τοὺν πρόσουπου τς γυναικας σὰν τοὺν τ'γάν'».

δ) **Μαγικὰ βιβλία** (Σολομωνική, ἱατροσόφια, Κυπριανάριον κτλ.).

Εἰς ποίας περιστάσεις ἀναγινώσκεται ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Τρύφωνος; Ἀλφάβητον ἢ χαρακτηρὲς σολομωνικῆς, βαρβαρικὰ ὀνόματα, πλανῆται ἀγαθοποιοὶ καὶ κακοποιοί, ἄγγελοι καὶ δαίμονες ὥρων, ὀνόματα αὐτῶν.

ε) **Σκεύη καὶ ὄργανα μαγικὰ.**

Λαχνύλιοι μαγικοί, σφραγῖς Σολομώντος, πεντάλφα (εἰς ποίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦνται;). *Κουνενὸς* = τὸ δοχεῖον, ὅπου αἱ μάγισσαι ρίπτουν κουκκία καὶ κάμνουν μάγια (Κρήτη). «Ἡ γράμ' (ἐστὶν Ἀρτοτίνα) κρατεῖ σὲ σακκουλίτσα κόκκαλο ἀπὸ πεθαμένο, σκόρδο μοιρογούμικο, κονσιαράκι, πεντάρες ἀπὸ πεθαμένον. Μ' αὐτὰ μαντολοῖζει».

Ἄλλα ὄργανα μαγικῆς τέχνης: μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ περόνι, βατοκόκκαλο, καβουροκόκκαλο, ἁγιοκωσταντινᾶτο, ματοστάτης, ἁγία ζώνη τῆς Παναγίας (ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις της;), σκούπα, σιδηροῦς τρίπους κλπ.

ς) **Μαγικαὶ βοτάναι.**

Ἰδιότητες, τρόποι συλλογῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Ὁ ἀπήγανος, ὁ μαγιολύτης ἢ τὸ ἀπολησμονόχορτο, τὸ βαγιόκλημα, ἡ ἀσκελετούρα, ἡ γλυκερήθρα, τὸ φιδοχόρταρο, τὸ σερχοχόρτι (Αἰτωλ.), ὁ μάραντος, ὁ πύραντος, τὸ ἀναστοβότανο, ὁ ζώντοχος, ἡ ἀκουμένη κτλ.

ζ) **Ἄλλα μαγικὰ μέσα.**

Μαννόγαλα, μυελὸς πουλιοῦ (προπάντων κόρακος), σθηστοκέρι, σκατοπούλια, ἀμίλητο νερό, ἀνάχεργο νερό, κατράμι κτλ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου;

Εὐκταία ἡ συλλογὴ δειγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκευῶν, ὀργάνων καὶ βοτανῶν.

η) *Διηγῆσεις περὶ μαγισσῶν.*

Μηνύσεις καὶ καταδίκες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετερχομένων τὰ μαγικά. Παραδόσεις περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν.

θ) *Ἡ «ἀπ' ἔξω» ἐνέργεια.*

Αἰτίαι ὑπερφυσικαὶ (ἢ ἀστροικαί), εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, ἡ κακοτυχία ἢ ἡ συμφορά: βασκανία ἢ κακὸ μάτι, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξη (νεράιδες, ξωτικά, Ἀσθένειες κτλ.), ἄνεμος ἢ κακὸς ἀέρας, μάγια, καιρικαὶ ἢ ἀστροικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία. Π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοὶ, ἀπὸ τῶν ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως, πολλάκις τὰ βράδια ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*τοῦκάτω παρ' τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ*» εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὗρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλου;

Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ προσωποποιίας ἐπιδημικῶν νόσων, π. χ. πανοῦκλας, χολέρας, εὐλογιάς, γρίπης κλπ.

ι) *Διάγνωσης τῆς ἔξωθεν ἐπηρείας* (Πόθεν τὸ βλάψιμο;).

Μέσα καὶ τρόποι ἀνακαλύψεως ἢ διαγνώσεως τῆς μαγείας. Π.χ. «ὅταν φοβᾶται κανεῖς, λειώνουν μολύβι μέσα σὲ νερό, διὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος). «*Γιὰ νὰ ἴδῃς ἂν ἓνας ἔχῃ ἄντεσμα, πάρε ἓνα σφογγομάντηλο, μέτρησέ το μὲ τὴν πιθαμὴ σου. Ὅμα τὸ βροίχης κάθε φορὰ μακρύτερο, ἔχει ἀπ' ἄντεσμα*» (Αἰτωλ.). *Ἡ γυναῖκα τοῦ ἀρρώστου τοὺς ἔδωσε ἓνα σκουτί του καὶ τὸ πᾶν τῆς μάντισσας. Μόλις τὸ εἶδε ἐκείνη, εἶπε, πὺν ὁ ἀρρώστος εἶναι βαρειά· εἶχε πατήσῃ, δόχως νὰ τὸ ξέρῃ, τὸ τραπέζι τῶν ξωτερικῶν, ἐκεῖ στὸ δρόμο πὺν περπάταε. Ὡσπου νὰ τήνε φέρουνε (τὴ μάντισσα) στὸ χωριό, πέθανε ὁ ἄνθρωπος*» (Ζιζάνι Πυλίας).

II. - ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠ' ΑΓΑΘῶ ΤΟΥ ΤΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ
(ΕΠΩΦΕΛΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

A'. 'Αποτροπή κακοῦ.

α) *Βασκανία.*

1. Λέξεις καὶ φράσεις, εὐχαί, κατάραι, παροιμιαί, σχετικαὶ μετὴν βασκανίαν. Π. χ. Βασκαίνω, βασκανία, βάσκαμα, ξεβασκαντής· ματιάζω, μάτιασμα, ματόπιασμα, ματιασμένος, ξεματιάζω· φταρμίζω, φταρμός, φτάρμισμα κλπ. ἀποσκαίνον, ἀποσκαμός (Μάνη)· ἀβασκουβότανον, βασκαντήρα (Χαλκιδική), φυλαχτό, φυλαχτάρι κλπ. Πίζελος (ὁ εὐκόλως βασκαίνόμενος (Πόντος).—Μάτι μὴ τὸν πιάση! 'Αφκιάρμιστά του! (Κρήτη). Πιάνει τὸ μάτι τζη, ποὺ νὰ χυθῇ! (Νάξος). Τὸ μάτι τὴν πέτρα σπορίζει (=σχίζει) κττ.

2. Βάσκανοι ἄνθρωποι. Ποιοὶ ἔχουν κακὸ μάτι; Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Λιουδάκη ('Ανατ. Κρήτη) «φταρμίζονται 1) οἱ ἀνθρώποι ἀπὸ νὰ τὰ φρόδια ντως σμιχτά, οἱ κολλισοφρούδηδες 2) ὅσοι γυναῖκες ἔχουνε μεγάλα μάθια, μεγάλα δόδια, μεγάλα βυζά 3) οἱ περισσοτέρωσιμοι, — τάξε καὶ καλὰ κεινιοὶ ἀπὸ χονε πιά πολὺ καλά τὴν μάννα, τὴν πατάτην ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε». Κατὰ τινὰς ματιάζουν τὰ μαῦρα μάτια, κατ' ἄλλους τὰ γαλανά. Θέλουν καὶ ματιάζουν οἱ βάσκανοι ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν; Τὸ ἓν μάτι ἔχουν κακὸ ἢ καὶ τὰ δύο; Διηγῆσεις περὶ βασκάνων. Οἱ ἔχοντες κακὸ μάτι ἔχουν καὶ κακὸ ἀπάντημα; δηλ. εἶναι κακοήσκιωτοι; Ποῖαι προφυλάξεις λαμβάνονται δι' αὐτούς;

3. Βασκαίνόμενα ὄντα: προπάντων τὰ παιδιὰ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, κάθε πρᾶμα καλὸ, ζωντανό, (ἀλλὰ καὶ δένδρα καὶ χωράφια) μπορεῖ νὰ πάσῃ ἀπὸ μάτι. Πῶς ἐκδηλώνεται ἡ βασκανία καὶ ποῖα τ' ἀποτελέσματά της; Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν 'Ανατ. Κρήτην πίστιν «φταρμίζονται (=ματιάζονται) 1) οἱ ἀλαφροήσκιωτοι, 2) οἱ ὁμορφοὶ ἄνθρωποι, τὰ ὄζα καὶ τὰ πολυφροτωμένα δεινρά, 3) ἀπὸν τὰ ὄζα φταρμίζονται πιά καλὰ οἱ χοῖροι. Οὔτινα γεννᾷ ἢ γουρούνα καὶ τὴ δῇ κακὸ μάτι, τοτεσὰ εἶναι καίλικη νὰ κἀνῃ τὰ γουρούνια καὶ νὰ τὰ τρώῃ ντελόγο ἓνα-ἓνα, 4) πολὺν φταρμίζεται ἡ λουχούνα καὶ τὸ μοῦρὸ παιδί, 5) τὰ φτάζυμα, 6) τὸ τυροκομεῖο, 7) οἱ κυνηγοὶ καὶ οἱ ψαράδες, 8) οἱ γι-ἀνν-φραντοῦδες, 9) τὸ μεταξαρεῖο, 10) τὰ δεινρά κτλ.» (Μ. Λιουδάκη). «Ἄμα ματιασῇ κανεὶς, μπουμπουκιάζει τὸ πρόσωπό του (=βγάνει ἐρύθημα) καὶ ἔχει γενικὴ στενοχώρια» (Καστοριά). «Ὅτ' κεφαλόπονος εἶναι, ἔρχετ' ἀπὸ τὸ βάσκαμα» (Θράκη). «Ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα, δὲν πῆζει τὸ τυρὶ» (Μανιάκι), «δὲν βγαίνει τὸ βούτυρο» (Κοζάνη). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλου;

4. Μέσα προφυλάξεως καὶ ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας:

(α) *Λέξεις ἢ φράσεις ἀποτρεπτικαὶ καὶ πράξεις προληπτικαί.* Φτύσιμο, μουντζούρωμα, φάσκελο, κάπνισμα, κάλτσα ἢ φόρεμα ξανάστροφα φορεμένο κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ὄντα γλέπη κανεῖς προκομμένο πρᾶμα, ἤγουν παιδί ὁμορφο καὶ γερό ἢ χωράφι καλὸ ἢ ζῶο ἢ ὅ,τι ἄλλο χρειαζόμενον, καὶ εἶναι φόβος μὴ τ' ἀβασκάνῃ, λέει: Τφοῦ, μὴν πάρῃ ἀπὸ μάτι!» ἢ «τφοῦ! νὰ μὴν ἀβασκαθῇ» ἢ «κακὰ μάτια νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν!». Εἰς τὴν Νίσυρον λέγουσι «Σκόρδα κι ἀλάτσι στὸ μάτι σου νὰ κάτῃ»· εἰς τὴν Κύμην «Φτοῦ στ' ἄρμιστά του!». Εἰς τὸ Βογατσικὸν βρέχουν τὸ ἄκρον συνήθως τοῦ μέσου δακτύλου διὰ σιέλων καὶ ἐπαλείφουν τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου λέγοντες: «Τφοῦ, μασκαρᾶ, νὰ μὴ βασκαθῇς!». Εἰς τὴν Νάξον συνήθως βάζουσι τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ξανάστροφη ἓνα ροῦχο, γιὰ νὰ μὴν τὸ πιάνῃ μάτι, καὶ «ἂν ἤξερης πὺς ἐνοῦς πιάνει τὸ μάτι ντον, ἰὰ νὰ μὴ σὲ μαθιάσῃ, ἅμα σὲ δῇ στὴ στράτα, πρέπει νὰ τότε φασκελώσῃς, δίχως νὰ σὲ δῇ». Εἰς τὴν Ἑπειρὸν εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ βάνουν μιὰ δαχτυλιὰ γάνα (μιὰ βοῦλλα ἀπὸ καπνὸν) στὸ μέτωπο, γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνωνται».

(β) *Προβασκανία.* Φυλαχτὰ, βασκανιέρες, ματοπιάστρες κτλ. Ὑψηλὸ ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται τὸ φυλαχτὸ, καὶ τρόπος τῆς κατασκευῆς του: (1) Διὰ ἀνθρώπους. Ποῖα εἶναι τὰ «φυλαχτὰ» διὰ τὰ παιδιά καὶ ποῖα διὰ τὴν λεχὼ καὶ τοὺς μεγάλους ἐν γένει; Ποῖα θεωροῦνται δραστικώτερα; Τί εἶναι τὸ λιόκρῖνο καὶ τὸ παντζέρι; Ποῖων δένδρων ἢ θάμνων τὸ ξύλον θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τὴν κατασκευὴν φυλαχτοῦ; (τραγουλιά, τσιτλεμίκι κτλ.) Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ νὰ φκειάσουν τὸ φυλαχτὸ, βάνουν μέσα σὲ παννάκι (ἢ πετσάκι) λιβανόσπειρο σερχὸ (ὄλοστρόγγυλο σὰ σκάγι ἢ βόλι), μεγαλοπεφτίσια ὕψωση, τρία σιταρόσπειρα, μονογούλικο σκόρδο, μπαρούτι, κομματί ἀπὸ ἀσβοτόμαρο, κινά, χρυσαφικό· αὐτὰ τὰ συρράβουν καὶ κρεμοῦν τὸ φυλαχτὸ στὸ παιδάκι». Ἄλλοι, «σκοτώνουν τὴν Πρωτομαγιά ὀχιά, παίρνουν τὸ κεφάλι τῆς ἢ κανένα κόκκαλο, τ' ἀλατίζουν, τὸ κλειοῦνε σὲ παννάκι μέσα καὶ τὸ κρεμοῦν γιὰ φυλαχτό».

(2) Διὰ ζῶα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «τὸ γαῖδουράκι γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται, τοῦ κρεμοῦν ξύλινο κοντάλι. Γιὰ τὰ πρόβατα παίρνουν ἓνα κονδοῦνι χωρὶς βρονταλίδι, μέσα βάνουν ὕψωση, ἓνα κομματάκι λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μπαρούτι, λίγη ρίζα ἀπὸ παλαμονίδα κ' αὐτὰ τὰ σφαλᾶνε μέσα. Τὸ ζουμπουλᾶνε τὸ κονδοῦνι καὶ τὸ κρεμοῦνε σ' ἓνα πρόβατο. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυλαχτὸ ὅλης τῆς σιάνης». Ἄλλοι, «τὰ ζηλεμένα τὰ ζῶα, πρὶν νὰ τὰ βγάλουν στὴ βοσκή, τὰ κατουρᾶνε, γιὰ νὰ μὴν τὰ δῇ κακὸ μάτι καὶ τ' ἀβασκάνῃ. Τοὺς προχαλίζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κάτουρο κι αὐτὸ τὰ φυλάει ἀπὸ τὸν ἀβασκαμό» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸ Μανιάκι, «ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα καὶ δὲν πῆζῃ τὸ τυρί,

πάμε και βρίσκουμε ένα χορτάρι, πού το λέμε βασκαντούρα, και πλένουμε τις βεδούρες μ' αυτό κι όλα τ' άγγεία και τότε το τυρὶ πήζει». Ἐπέξοδος κατὰ τῆς βασκανίας διὰ φαλλοῦ, φασκέλου καὶ ἄλλων χειρονομιῶν.

Διηγήσεις περὶ βασκανίας ζώων: Ποῖα τὰ προβασκάνια διὰ τοὺς μεταξοσκώληκας;

(3) Δι' ἄψυχα ὄντα (σπίτια, μαγαζιά, ἐργαστήρια, δένδρα, ἄνθη, ἀγρούς): κρανία καὶ κέρατα πρὸς προφύλαξιν ἀγρῶν, ἀμπέλων, σταύλου, στάνης, δένδρων κτλ. κοινολογία γιὰ «ἀπόκρουμα» τοῦ σπόρου κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Λήμνον «ἓνα καλαμούδ' τόσο, μικρούλ', τὸ κάνουν σταυρὸ καὶ μὲ κλωστή μεταξένια κινκάτ' (=κόκκινη) τὸ βάζουν πῶς ἀπ' τὴ βόρτια τὸ τ' ἄλλ' σταυρωτὰ σαράντα φορὲς καὶ τίποτα δὲ βλοχωρεῖ (=προχωρεῖ). Καὶ κατασάγωνο ἀπὸ γουριτζέλ' (=γουρούνι) τὸ βάζουν μέσα στὴ γουνιά πού μαγερεύουν, τὸ κρεμνοῦν ἐκεῖ, τὸ ἔχουν γιὰ καλὸ. Καὶ τ' ἀχαμνά τ' τὰ κρεμνοῦν σ' ὅρτια πουμεῖσα, στὸ μίνταλο. Ἐκεῖ βρίσκονται ὅσο πού νὰ σφάξουν ἄλλο· τότε τὰ πετοῦν καὶ βάζουν τὰ φρέσκα. Αὐτὸ ἦταν γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται τὸ σπῖτ', νὰ μὴν τὸ πιάν' τὸ μάτι». Εἰς τὸ Σούλι ἀπαρτίζονται πῶς τὰ χουάφια, ἅμα ἔχουν καλὲς σπασμοδίε, τόνες, πιτάρια... ἀβασκανοῦνται ἀπὸ τὰ κακὰ τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ πάνω σ' ἓνα σουβλί ἢ καμιὰ φούρκα κρεμνοῦν κάρρακιο (=κρανίον) ἀπὸ ἄλογο ἢ ἀπὸ βοῦν». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον Νάξου «τὸ κόκκαλο τῆς κεφαλῆς τοῦ γαϊδάρου τὸ ἔχουνε πῶς εἶναι καλὸ γιὰ τὴ βασκανία καὶ τὸ κρεμνοῦνε σὲ καλὰ δέντρα (κυνδωνιὲς κτλ.)» Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλου;

5. Διάγνωσις βασκανίας· ἀνακάλυψις βασκάνου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ τὸν ἀβασκαμὸ παίρνουν ἓνα ποτήρι μὲ νερό. Παίρνουν ἀναμμένο κάρβουνο, νοματίζουν τὸ πρόσωπο πού ἔχουν ὑποψία πὼς ἀβάσκανε καὶ ὕστερα ρίχνουν τὸ κάρβουνο μέσα στὸ νερό. Ἄν πάῃ στὸν πάτο τοῦ ποτήρι, λένε πὼς αὐτὸς πού νομάτισαν τ' ἀβάσκανε, ἀλλιῶς ὄχι. Βάνουν ὕστερα γι' ἄλλους, ὥσπου νὰ βροῦν αὐτὸν πού ἀβάσκανε, κι ἅμα τὸν βροῦν, στέλνουν ἓνα φλυτζάνι νὰ φτύσῃ μέσα, γιὰ νὰ ποτίσουν τὸν ἀβασκαμένον. Ἄν πεισμόςῃ καὶ δὲ φτύσῃ, λένε πὼς ὁ ἀβασκαμὸς δὲν πιάνει». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν σ' ἓνα τσανάκι νερὸ καὶ ὕστερα ἀρχίζουν καὶ χύνουν σταλαματιὲς λάδι καὶ κάθε φορὰ πού ρίχνουν τὸ λάδι νοματίζουν ἓνα πρόσωπο πού ἔχουν ὑποψία. Ἄν τὸ λάδι δὲν ξεμπλάσῃ (=διαλυθῇ), θὰ πῇ τότε πὼς τὸ πρόσωπο πού ἔβαλε στὸν νοῦ σου ἔχει νὰ κἀνῃ μὲ τὸ μάτι. Ἄν σκορπίσῃ, θὰ πῇ πὼς δὲν ἔχει νὰ κἀνῃ». Εἰς τὸ Καστανόφυτον τῆς Καστορίας «πετοῦν ἁλάτι στὴ φωτιά· ἅμα κάμῃ κρότον, τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο». Ποῖοι τρόποι συνηθίζονται σχετικῶς εἰς τὸν τόπον σας;

6. Τρόποι θεραπείας τῆς βασκανίας:

α) Τὸ κάπνισμα. Μὲ ποίας οὐσίας καπνίζεται ὁ βασκανθεὶς, καὶ μὲ ποίαν ῥητιὰν ἢ ξύρκι συνοδεύεται τοῦτο; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν ἓνα θυματό, τὸ ἀνάβουν καὶ θυμιάζουν τὸ ματιασμένο μὲ τὴν ἐλιά τῷ Βαγιῶ ἢ μὲ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ πουλλιά (= ἄνθη). Ἄν μποροῦν νὰ κόψουν κ' ἓνα κομματί ἀπ' τὸ φόρεμα ἐκείνου πὺν ὑποψιάζονται, τόσο τὸ καλύτερο. Ἀκόμη κόβεις ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ κατιόφλιο, πὺν περνοῦν κ' ἐχθροί σου, ἢ ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πὺν ὑποψιάζεσαι, ἓνα κομματάκι ξύλο καὶ βάζεις πάνω στὰ κάρβουνα καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ θυμιάξεις τὸν ἄνθρωπο καὶ λές: Φύε, κατὸ ἡ βαούρα, | φύε, κατὸ ἡ καταλαλιά, | φύε, κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά, | φύε ἀπὸ τὰ μαλλιάτῳ του, τὸ ἀπὸ τὰ φρουάτῳ του . . . Ὑστερα παίρνεις τρία-τέσσερα κάρβουνα τοῦ θυματοῦ καὶ τὰ νοματίζεις, δηλ. βάζεις στὸ νοῦ σου πρόσωπα, πὺν μπορεῖ νὰ ἔχουν ματιάσει τὸ παιδί, καὶ τὰ σβήνεις μέσα σ' ἓνα τσανάκι μὲ νερό, κοντὰ στὸ κεφάλι τοῦ ματιασμένου. Μαζὶ μὲ τὰ κάρβουνα ρίχνεις καὶ λίγο ἀλάτσι καὶ λέεις: Ὡς λυεῖ τ' ἀλάτσι στὸ νερὸ | τὸ νέφαλο στὸν οὐρανὸ, | νὰ ἔβρη, νὰ σκορπίση | τὸ κακὸν ἐμμάτι | τὸ ἢ κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά . . . Ἀπὸ τὰ νοματισμένα κάρβουνα, πὺν θὰ βουλιάζουν στὸ νερὸ, καταλαβαίνει πὺς ἐμάτιασε τὸν ἄνθρωπο. Ὑστερα ὁ ῥητιεύτῳ μιτῳ ἀνὰ πέντε-πέντε (5-10-15-20-25) δὲς τὰ ἄν καὶ σβίνει τὸ παιδί μὲ τὸ νερὸ, κάνοντάς του καὶ ἓνα σταυρὸ στὸ χούτελο. Τὸ φτυοῦν ὅλοι ὅσοι εἶναι μέσα στὸ σπίτι καὶ τελειώνει ἡ ῥητιὰ. Τὸ νερὸ τὸ παίρνουν καὶ τὸ ρίχνουν στὸ τρίστορατο». Εἰς τὴν Θράκην καπνίζουν τὸ παιδί μὲ τρίχες ἀπὸ τὴ φανέλλα ἐκείνου πὺν τὸ ἐμάτιασε, ἂν ξέρουν ποῖος εἶναι.

β) Τὸ πέραςμα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «τὰ μικρὰ τὰ παιδιά, ὄντα θὰ τὰ φασκιώσουν τὸ βραδύ, ἢ καὶ τὰ μεγαλύτερ' ἀκόμη, τὰ περνοῦν τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴ ὀστιά, (τὴ φωτιά τῆς γωνιᾶς) καὶ λέν: πίσω τὸ κακό, πίσ' ἀβασκοσύνη, τρεῖς φορὲς κ' ὕστερα τὰ βάνουν καὶ κοιμοῦνται καὶ λέν πὺς τάχα ἡ φωτιά παίρνει τὴ βασκανία, ἂν ἔτυχε νὰ τὰ ματιάξη κανένας». Εἰς τὴν Ναυπακτίαν διὰ τὴν βασκανίαν γίνεται χρῆσις τῆς «ἀναποδοφωτιᾶς», δηλ. πιάνουν φωτιά μὲ τὰ προιονβολ'κά (τσακμάκια) ἀνάποδα, ἥτοι μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἀναποδοφωτιά πρέπει νὰ τὴν πιάσῃ ἓνας πὺν νὰ ἔχη τὸ ὄνομα Γιάννης. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἡ ἀναποδοφωτιά καὶ εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις;

γ) Τὸ ράντισμα ἢ πότισμα μὲ νερὸ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρρίφθησαν κάρβουνα ἀναμμένα ἢ ἀλάτι ἢ λάδι τῆς καντήλας ἢ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιὰ τοῦ βασκανοῦ ἢ στάχτη ἀπὸ τρεῖς τρίχες τῆς κεφαλῆς του. Ἄλλοι εἰς τὸ νερὸ αὐτὸ βυθίζουν πρωτύτερα μονόκερο (τ. ἔ. σταυρὸν ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα ἢ ἄλλο ὅστουν, ὃ

ὅποιοι ριπτόμενοι εἰς τὸ ὕδωρ παράγει φυσαλίδας) ἢ νεραϊδόμηλο ἢ στάχτη ἀπὸ ἀναποδοφωτιά ἢ τι τοιοῦτον. Τί νερὸ χρησιμοποιοῦν; (ἀμίλητο; ἀρπαξιμιό; ξαστρισιμένο;) Ποίου εἶδους ἀγγεῖον μεταχειρίζονται, διὰ νὰ ξαστρίσουν τὸ νερό; (πινάκι πράσινο;). Σπάνουν καὶ αὐγὸ μέσα στὸ νερό;

Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον, «ἄφου μὲ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα ἀνακαλύψουν τὸ βασκαῖνον πρόσωπον, παίρνουν ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχε περάσει, ὀλίγον χῶμα, τὸ διαλύουν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ δίδουν ἐξ αὐτοῦ νὰ πῇ ὁ βασκαμένος». Εἰς τὴν Θράκην συνηθίζουν τὸ ἐξῆς γήτεμα: «Θὰ πάρνε τ' αὐγὸ, ποὺ γέννησε ἡ ὄρνιθα μετὰ τὸ μεσημέρι, καὶ τὸ βράδ', μόλις νυχτώσῃ, θὰ πάρνε ἀρπαχτικὸ νερὸ σ' ἓνα πράσινο πινάκ' ἀπὸ τὴ βρύσ', κρυμμένο κάτ' ἀπ' τὴν ποδιά. Ἡ μιὰ θὰ βαστάῃ τὸ πινάκ' μπρὸς στὸ πρόσωπο τοῦ ματιαγμένου κι ἡ ἄλλη σπάνει τὸ αὐγὸ, παίρνει καὶ μιὰ κόκκινη κλωστή, τὴ βελονιάζει στὸ βελόνι, τοιμπᾶ μιὰ σκελίδα σκόρδο καὶ τὴ βάζει μέσα στὸν κρόκο καὶ ἓνα ἀναμμένο παρᾶ. Παίρνει ἀπὸ τὴ γωνιά τρία μικρὰ ἀναμμένα κάρβουνα, τὰ σταυρώνει τρεῖς φορές ἐπάνω στὸ πινάκ', τὸ καθένα ξεχωριστά, καὶ τὰ σβῆν' μέσα στὸ πινάκ'. Τὸ πράσινο πινάκ' μὲ τὸ νερὸ, τὸ αὐγὸ, τὸ σκόρδο, τὴν κόκκινη κλωστή καὶ τὰ πᾶσα θὰ τὸ βγάλ' ἔξω στ' αἶσθη, ὅπου θὰ μετ' ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξαστρίσῃ. Ἰσως, ἀκόμα πρὶν ξημερώσῃ, θὰ τὸ παρ' καί, ἐνῶ ἀκόμα κοιμᾶται ὁ ματιαγμένος, θὰ τὸν πλύν' τὸ πρόσωπό τ' ἀνάτρεχα, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τ' καὶ θὰ πῇ τρεῖς φορές: Ἀνάτρεχα ἦρθε, ἀνάτρεχα νὰ παγαίν'! καὶ μὲ τὴν ἀνάποδὴ τῆς μπροστέλλας τῆς τὸν σκουπίζ'. Τὸ πινάκ' θὰ τὸ σπᾶς' ἐμπρὸς στὴ βρύσ' ἢ σὲ σταυροδρόμ' καὶ θὰ πῇ: Νὰ φύγ' τὸ κακό! Ἄν εἶναι ματιαγμένο τὸ παιδί ἢ ὁ μέγας ἀνθρώπος, τὸ αὐγὸ ψήνεται καὶ γίνεται σὰ σφουγκᾶτο. Τὸ ἴδιο γήτεμα κάνουν, ὅταν εἶναι ματιαγμένα ζῶα, βουβάλια, γελάδες, σκουλήκια (μεταξοσκώληκες)».

δ) Τὸ σταύρωμα μὲ τὸ ἄλατι. Παράδειγμα: «Θὰ πάρ'ς μὲ τρία δάχ'λα ἄλατ', θὰ τοὺν φέρ'ς γύρω στοὺν πρόσωπό τ', ἀρχινῶντα ἀπ' τὴν κούτρα κι θὰ λές: Μαυῖρ ἀγιλύδα γένν'σι μέσα στοὺν μισουχώρ' κ' ἔκανι μαύρον μισκάρ', τοὺν εἶδαν κόσμους κι θαμάθμαν. Ἄν εἶνι πὸ ἄντρα νὰ σκάσουν... κτλ. (Μάλαρα). Ἄλλαι χρήσεις τοῦ ἄλατος πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας: π. χ. βάζουν στὸ στόμα τοῦ βασκαμένου ἄλατι ἢ λειώνουν τὸ ἄλατι στὸ νερὸ, λέγοντες: ὅπως λειώνει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ λειώσῃ τὸ κακὸ τὸ μάτι ἢ ρίχνουν ἄλατι στὴ φωτιά, λέγοντες: Ὅπως σκάει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ σκάσῃ τὸ μάτι κτλ.

ε) Τὸ σταύρωμα μὲ φύλλα ἐλιᾶς ἢ βάγια, μὲ μοσχοκάρφια ἢ μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο κτλ. Π. χ. «Ὅταν εἶναι θαρμισμένο (ματιασμένο) τὸ παιδί, παίρνουν ἐννιά φύλλα ἐλιᾶς ἀπὸ τὰ Βάγια, σταυρώνουν τὸ παιδί καὶ λένε:

Δυὸ σέ 'δαν, δυὸ σ' ἐθάρμισαν, τρεῖς σ' ἐγιάνα | τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Τὸ λένε τρεῖς φορές.

ς) Τὸ φτύμα τοῦ ἀνθρώπου πού ἐβάσκανε, ὡς μέσον θεραπείας. Εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν ἔχουν ὑποψία ἀπὸ καμιά γυναῖκα πὼς ἀβάσκανε τὸ παιδί, στέλνουν καὶ τῆς χαλεύουν (= γυρεύουν) τὸ σάλι τῆς στὸ φλυτζάνι καὶ τὸ φέρνουν κι ἀλείφουν τὸ παιδί, πὺν δὲ μπορεῖ, στὸ πρόσωπο ἢ διὰ τῆς βίας τοῦ βάνουν λίγο στὸ στόμα, ὅσο γιὰ τὸ καλό». Εἰς τὴν Καλοσκοπὴν Παρνασσίδος «ἂν δὲν ξέρουν ποιὸς τὸ μάτιψε (τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶον), πρέπει νὰ γυρίσῃ ἕνας νὰ μαζέψῃ 40 φτύσματα καὶ νὰ τὰ πιῇ ὅποιος ἀβασκάθηκε».

ζ) Τὸ μέτρημα ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ ἑννέα καὶ ἀπὸ τὸ ἑννέα ἕως τὸ ἕνα (τρεῖς ἢ ἑννέα φορές). Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο; Εἰς τὴν Νάξον «ἀριθμοῦν ἑννέα φορές, διότι ἑννέα εἶναι οἱ τρυπες τοῦ ἀνθρώπου πού βγαίνει ὁ ἀέρας». Μὲ ποίας ἐπωδὰς καὶ πράξεις συνοδεύεται τὸ μέτρημα; Π. χ. εἰς τὸ Λασήθι «ὅταν φταρμιστῇ κιανεῖς, τότε σταυρώνομεν καὶ λέγε «'Απὸν τὸ ἑννιά στο' ὀχτώ, ἀπὸν τὸ ὀχτώ στο' ἐφτά, ἀπὸν τὸ ἐφτά στο' ἕξ, ἀπὸν τὸ ἕξ σισοὶ πέντε, ἀπὸν τσοὶ πέντε σισοὶ τέσσερεις, ἀπὸν τσοὶ τέσσερεις σισοὶ τρεῖς, ἀπὸν τσοὶ τρεῖς σισοὶ δύο, ἀπὸν τσοὶ δύο σισοὶ ἕνα, ἀπὸν τὴν μὰ στήν κισμά» (φτεῖ δεξιά) φτουν! Κατόπιν μετροῦντες τὰς τρυπὰς τ' ἀνθρώπου ἕνα, δυὸ, τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, ἕξ, ἐφτά, ὀχτώ, ἑννιά (φτεῖ ἀριστερά) φτοῦ! Λέει τρεῖς φορές τὸ πρῶτο καὶ τρεῖς τὸ ἄλλο».

η) Ἐξορκισμοὶ (δέσιμο ἢ κάρφωμα ἢ ἀποπομπὴ τῆς βασκανίας εἰς τὰ ὄρη). Προβλ. εὐχὴν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ: «δεσμεύω καὶ καταργῶ πάντα τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ἀκάθαρτα, καὶ πάντα πονηρὸν ὀφθαλμόν», καὶ φυλακτήριον: Ὁρκίζω σε, βασκανία, εἰς τὸν Θεὸν τὸν μέγαν... ἵνα φοβηθῇς καὶ δεθῇς κτλ. (Λαογρ. Θ', 65).

θ) Διάφοροι ἄλλοι τρόποι (δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου κλπ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «παίρνουν στὴ βρύση χλωρὰ μούσκλια, παγαίνουν στὴ φωτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: ὅσο βαστᾶνε χλωρὰ τὰ μούσκλια, τόσο νὰ βασταχῇ κι ὁ ἀβασκαμὸς (αὐτουννοῦ πού εἶναι ἀβασκαμένος)».

β) Ἀποτροπιασμοὶ κατὰ παντὸς κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου.

1. Διὰ τῆς χρήσεως ὠρισμένων ἀντικειμένων, τεχνητῶν ἢ φυσικῶν, μελῶν τοῦ σώματος ζώων, φυτῶν κλπ. Π. χ. μαχαίρι, βελόνι, ψαλίδι, πέταλο, κλειδί, πυροστιά, ὑνί, σίδερο ἔν γένει ἢ ἄλλο μέταλλον· νερό, ἄλας, θαλασσινὸ νερό· φωτιά, δαυλὸς ἀναμμένος, κάρβουνο, στάχτη· κατράμι, πίσσα.

σκόρδο, σκυλλοκρομμίδα, δάφνη, ἀπῆγανο, πύραντος, μάραντος καὶ ἄλλαι μαγι-
καὶ βοτάναι· σκουπά· ψωμί, προζύμι· σίελος, αἷμα, μαννόγαλα· ὑποκάμισον· δι-
χτυ, κέρατο, πετεινός, κατωσάγωνο γουρουνιοῦ, φίδι κτλ.

Ἡ δύναμις τούτων πολλάκις ἐνισχύεται

(α) ἐκ περιστάσεως, οἷον εὐρέσεως, κλοπῆς, ἐκθέσεως ὑπὸ τὰ ἄστρα
κτλ. Π.χ. πρᾶγμα εὐρεμένο ἢ κλεμμένο, μονόμερα καμωμένο, ἀνάποδα βαλμένο,
σχοινί κρεμασμένου κττ.

(β) ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ, ἰδίᾳ περιττοῦ: 3, 5, 7, 9.

(γ) ἐκ χρόνου καὶ τόπου: ὥρα νυκτερινή, ἡμέρα ὠρισμένη—τρίστρατο,
σταυροδρόμι, κατώφλι σπιτιοῦ κττ.

(δ) ἐκ χρώματος: κόκκινο ἢ μαῦρο· π.χ. μαυρομάνικο μαχαίρι κττ.

(ε) ἐκ θείας ἐνεργείας: ὕψωμα Μεγάλης Πέμπτης, λουλούδια τοῦ Ἐπι-
ταφίου, δάφνες τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, κόκκινο αὐγὸ, ἡ ἁγία Ζώνη τῆς Πα-
ναγίας κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντιον συμβουλευόν: «Τὴν νύχταν τὸ
μωρὸν ὄντας θὰ κουβαλῆς, βάλεν αἰὶν· ὅθεν ἔ—ἐπάνω του) ψωμίν». Εἰς τὴν
Μεσημβρίαν «τὸ Μάρτη βγάνουμε ἓνα κόκκινο παπὶ ὅξω πρὸ τοῦ παράθυρου καὶ
τὰ δένουμε σ' ἓνα σῶμα, σ' ἓνα ζῆλο, καὶ στέκει ζεῖ, ὅσο νὰ βγῇ ὁ Μάρτης». Εἰς τὴν
Θράκην «ὅταν ὑπάρχῃ ἐπίψωτια βαφοὺν τὰ μέτωπα καὶ τὰ κέρατα τῶν
βοῶν δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, συναπιδί καλοσμένης». «Γιὰ νὰ μὴ πιάνουνε τὰ μά-
για καὶ οἱ συκοφαντίες, συμβουλευοὺν εἰς τὴν Ὑδραν, «βάνε τὸ πονκάμισό σου
ἀνάποδα, ἔχε καὶ στὸ σπύι σου μαῦρο κόκκορα ἢ πέταλο πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα·
εἶναι καλὸ, διώχνει τὸ κακό». «Τὸ δίχτυ φυλάει ἀπὸ τὰ μάγια καὶ ἀπὸ τὰ ξωτε-
ρικὰ» (Σῦρος). «Χοιρολίμους ἀκούει κι θὰ κριμάσω τσῆ γ' ρούνας σιδιρένια
κροινέλλα» (Σάμος).

2. Διὰ λόγων (λέξεων ἢ φράσεων ἀποτροπιαστικῶν, μαγικῶν ἢ
καὶ ἐκκλησιαστικῶν). Π. χ. «κλούβια μάγια καὶ ἄπιαστα», ἐκφωνεῖ ὅστις εἰς τὸν
δρόμον ἢ ἀλλοῦ εὐρίσκει πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι μάγια (κόμ-
βους κλπ.) καὶ θέλει νὰ τὰ πιάσῃ, χωρὶς νὰ βλαβῇ ἀπὸ αὐτὰ (Κεφαλλην.). Ὅταν
ὁ Πόντιος ἀναφέρῃ ζημίαν ἢ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαθε, λέγει: «Κωφὸν τοῖ
διαβόλ' εἴ' ὦπιν». «Φύλαττε Κύριε!» ἢ «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ» κττ. Εἰς ποίας
περιπτώσεις λέγονται ταῦτα;

3. Διὰ συμβόλων καὶ σχημάτων ἢ χειρονομιῶν: πεντάλφα, σταυ-
ρός, κόμβος, φαλλός, αἰδοῖον, φάσκελο, μούντζα κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «χα-
ράττουν συνήθως ὀπισθεν τῶν θυρῶν πεντάλφα, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν, ὡς πι-
στεύουν, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας, «ἅμα ἰδῇ κανεῖς

φάντασμα με κέρατα μεγάλα, πού πλακώνει τὸν κοιμισμένο, τὸ πρωὶ πού θὰ σηκωθῇ θὰ κατραιώσῃ τὴν πόρτα, δηλ. με κατράμι θὰ κάνῃ σταυρὸ στὴν πόρτα, γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ ὁ σταυρὸς τὸ φάντασμα νὰ μπῇ στὸ σπίτι ἄλλῃ βραδιά».

4. Διὰ πράξεων συνοδευομένων πολλάκις ὑπὸ λόγων: κωδωνισμοί, κτυπήματα, θραῦσις ἀγγείων, πυροβολισμοί, ἄλλοι κρότοι καὶ θόρυβοι. Σταύρωμα, φτύσιμο, μαγύρισμα, κατούρημα, μούντζωμα, μοντζούρωμα, ἀλύχτημα κτλ. Π.χ. «Τὴν παραμονὴ τ' "Ἀη Μάρκ' βροντᾷ τὰ σαγάνια, γιὰ νὰ μὴ βγαίνει τὰ φίδια τοῦ καλονκαίρ'» (Εὐρυτανία). «Τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρωὶ, τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν Ἐκκλησιὰ τὶς δάφνες καὶ βαρᾶνε οἱ καμπάνες, ὅσοι ἔχουν ὅπλα ὀρχοῦν ντουφεκιά, ὅσοι δὲν ἔχουν σπάζουν ἕνα τσουνκάλι, ἕνα ἀγγεῖο, ὅτι ἔχουν. "Ἄν τύχῃ καὶ δὲ σπάσουνε, τὸ ἔχουνε γιὰ κακὸ» (Κορώνη). «Ὅταν οὐρῇ τις, ὀφείλει νὰ πτύσῃ τρεῖς καὶ νὰ λέγῃ τὰ ἐξῆς κατὰ νοῦν: Σηκῶστε, κυρὲς καὶ ἀρχόντισσες, σηκῶστε τὰ ποδάριά σας νὰ μὴ σᾶς κατουρῇσω». (Ἀποτείνεται δηλ. πρὸς τὶς νεράιδες) (Καλλιπόλις). «Ὅντα σὲ πειροῦν τὰ σκυλιά, μούντζωνέ τα μὲ τὸ ξερβὶ τὸ χέρι σου ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ πόσεμά σου κ' ἔτσι δὲ σὲ πλησιάζουν» (Ἡπειρος).

5. Εἰδικῶς διὰ τῆς δημιουργίας μαγικοῦ κύκλου ἢ μαγικοῦ φαντάσματος, τὸν ὁποῖον, ὡς πιστεύεται, ἀδυνατοῦν οἱ δαίμονες νὰ περῶνουν.

(α) Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι. Εἰς ποίας περιστάσεις χαράττεται κατὰ γῆς ὁ κύκλος αὐτός; Ἕνας ἢ πολλοὶ ἐπὶ αὐτοῦ κύκλοι; Τί ἄλλο κάμνει προσέτι ὁ δεισιδαίμων, διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὸν δαίμονα, εὐρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κύκλον; (Σημειώνει σταυρούς; καρφώνει τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου; λέγει ἑξορκισμούς; καὶ ποίους;) Π. χ. «Ἀπὸ τὰ σταυροδρόμια δὲν κάνει νὰ περνᾷς τὴ νύχτα, γιατί βγαίνουνε ξωτικά. "Ἄν εἶναι ἀνάγκη νὰ περάσῃς, καλὸ εἶναι νὰ βαστᾷς μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ νὰ ξορκίζῃς τὰ ξωτικά λέγοντας μέσα σου: «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ καὶ ὅλα τὰ κακὰ σκοροῦν». Κι' ἂν φανῇ κανένα κακὸ, μὲ τὸ μαυρομάνικο νὰ κάνῃς ἕναν κύκλο στὴ γῆ καὶ νὰ μπῇς μέσα στὸν κύκλο· τότε τὰ ξωτικά δὲν σὲ πειράζουνε» (Ἵδρα).

(β) Μὲ νῆμα (περισχοινισμὸς χωρίου, νημάτωνσις ἢ ζώσιμο ἐκκλησίας). Κατασφάλισις τοῦ χώρου (κλείδωμα μὲ μαγικὴ κλειδαριά). Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται ταῦτα καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν; Πῶς παρασκευάζεται τὸ νῆμα διὰ τὴν περιίζωσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ χωρίου; (μονοήμερις κλωσμένο ἀπὸ παρθένους ὀνομαζομένας Μαρίας, 3 ἢ 40 τὸν ἀριθμὸν; ἢ ἀπὸ γυναῖκες πρωτοστέφανες; Τὸ γνέθουν νύχτα; Γυμνές; πῶς ἄλλως;). Γίνεται καὶ κλείδωμα τοῦ χωρίου μὲ μαγικὴ κλειδαριά;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Καρωτὴν Διδυμοτείχου «Σαράντα γυναῖ-

κες πρωτοστέφανες μαζεῦκαν ἓνα βράδ' κ' ἔμασαν βαμπάκ', τὸν ἔβγαλαν ἀπ' τοῦ τοικρίκ', καθάρσαν τὸν σπόρον κὶ τοῦ στοίβαξαν μὶ τὸν δόξα, ἓνα δοξάρ' κὶ οὐ-
λες γκονλιόμπαρες (=γυμνές). "Αλλ' στοίβαξι κὶ ἄλλ' ἔγνιθι... Κ' ἓνας σιδεράς
μὲ τῇ γυναικί τ', κ' ἐκεῖν' γκονλιόμπαρ', ξετύναντ', ἔκαμαν μινὰ κλειδουνιά τῇ
νύχτα στὸν ντιμιριζίδικον (=σιδεράδικο). Ἡ γυναικί τρανοῦσι μ'χάνια κὶ οὐ
ντιμιριζῆς ἔφκiani τὴν κλειδουνιά... Ἀπ' τ' ἐκείνου τοῦ γνέμα εἶχαν ἓνα ἀδράχτ'
γνέμα, ὅσου χρειασιτῇ νὰ τ'λίξ'ν τὸν χουργιό ἀπόξου. Κὶ τοῦ'φισαν λόνρα - λόνρα
τοῦ γνέμα πὸν μινὰν ἄκρωα τοῦ χουργιό κὶ τοῦ ντάμουςαν, τοῦ κουμπόδισαν ἐκεῖ
κὶ τοῦ κλειδουσαν κείνου τοῦ ράμμα κεῖ μὲ κείν' τὴν κλειδουνιά, νὰ μὴ μπαίν'
μέσα ἀρρώστεια» (Λαογραφία Ζ, 472). Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων, διὰ νὰ προ-
φυλάξουν τὸ χωριό των ἀπὸ τὸ στοιχειό τῆς Ἀράχοβας «μὰ μάγισσα ἀράπισσα
ἐδιάταξε τοὺς Βελλαῖτες νὰ βάλουν τρία ἀπάρθυνα κοράσια νὰ γνέσουνε ἀπὸ μὰ
κλωνὰ μονοκόμματη μονοημερινὰ καὶ νὰ βάλουνε σταυρωτὰ γύρω στὸ χωριό
τέσσερα ἀφόρηγα περόνια καὶ νὰ δέσουνε τὴν κλωνὰ γύρω γύρω στὸ χωριό
ἀπάνον στὰ τέσσερα περόνια...». Εἰς τὴν Ἀθήναν «μὰ γυναικί ξετύλιγε τὸ νῆμα
καὶ ἄλλη τὸ ἔθαφτε μὲ τὸ χῶμα ὡς ποὺ ἔπρεπε γύρω ὅλο τὸ χωριό».

Ποῖαι ἄλλαι τυχόν πράξεις ἐνεργοῦνται πρὸς ἐκασφάλισιν τοῦ ἐπιδημιώ-
νον σκοποῦ; Π.χ. Εἰς τὴν Καρωτὴν ἐνηγοῦσαν καὶ καθοσίωσιν τοῦ περιστοι-
σθέντος χώρου διὰ χαράξεως εἰς αὐτὸν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ: Ἀπὸν μινὰν
ἄκρωα πάλι τοῦ χουργιό ὡς τιν' ἄλλ' μὰ τ' ἐκεῖν', ἀπὸ τούτην τὴ μέσ' πάλι ὡς
τιν' ἄλλ' σταυρουτά, θὰ πάρν ὀγιό νουμάτ' ἓνα ζιβγάρ' βόδγια κ' ἓνα ἄλιτρον
κ' ἓνας θὰ σέρον' τὰ βόδγια κεῖνα κ' ἓνας θὰ πχιάν' ἰᾷλιτρον κὶ μὶ τᾷλιτρον τῇ
γῆς θὰ τὴν γκαρτσανάει (=χαράσση) σταυρουτά, θὰ σταυρών' ντ γῆς ἀπὸ βουργιά
ἔστο νότου, ἓνα ἔτσ' κ' ἓνα ἔτσ' - (+), θὰ σταυρώσ' τοῦ χουργιό. Γύρου γύρου
δὲ θὰ πάη' γύρω εἶνι τοῦ γνέμα. Κλειδών'ν τοῦ χουργιό κὶ τοῦ σταυρών'ν μέσα
κὶ δὲ μπαίν' ἀρρώστεια μέσα (Λαογρ. Ζ' 472).

(γ) Μὲ περιφερικὴν ἀροτρίασιν διὰ διδύμων μόσχων. Περιστάσεις
καθ' ὧς γίνεται ἡ περιάρσσις τοῦ χωρίου προληπτικῶς: 1) κατὰ τὴν ἵδρυσιν
νέου συνοικισμοῦ (ἐγκαίνια ἢ γκαίνιασμα χωριοῦ) (Λαογραφ. Ζ' σ. 474 καὶ 506),
2) μόλις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου ἐμφανισθῇ ἐπιδημία ἢ ἄλλο τι κακὸν ἀπειλῇ
ὀλόκληρον τὸ χωριὸν ἢ τὴν πόλιν, 3) κατ' ἔτος εἰς ὠρισμένην ἡμέραν (τὴν πρῶ-
την τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ἡμέραν (περιοδικῶς). Ἐνεργεῖται τίποτε ἐκ τοῦ φόβου
μήπως τὸ κακὸν ὑπείσδυσεν ἤδη καὶ λανθάνῃ ἐν τῷ χωρίῳ; Γίνεται δηλ καὶ
καθαρμός τοῦ χωρίου ἢ τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ποῖοι
ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται ἀπαραιτήτως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοσχάρια; (δίδυμα; μι-
κρά; 40 μόλις ἡμερῶν ἢ ὅλως ἄβαλτα στὸ ζυγὸ; ἢ βόδια μαῦρα;), τὸ ἄροτρον

(ψευτάλετρο με ξύλα μικρά, μονοήμερις φτειαγμένο; σιδερένιο ή ασημένιο;), τούς ζευγολάτες (να μην είναι δευτεροπαντρεμένοι, γυμνοί), τὸ ὄργωμα; (ξερβοοργώνουν, διὰ νὰ εἶναι ἡ προᾶξις τελεσφόρος). Τί γίνονται τὰ μοςχάρια μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀγοτριάσεως; Θανατώνονται καὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκου ἢ ἐγκατοργνύονται ζῶντα; Πρὸς ποῖον ἀρά γε σκοπὸν;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων «ἐπῆρανε ἓνα μουσκάρι 40 ἡμερῶν καὶ ἐφτειάσανε μονοήμερις ἀλέτρι (ψευτάλετρο με ξύλα μικρά), καὶ ἐξέψανε τὸ μουσκάρι καὶ τὸ ἐγυρίσανε γύρου στὸ χωριό, καὶ ἐκάμανε μὴν αὐλακιά γύρου τριγύρω, ἴσια πὺν ἐσημάδευε ἡ αὐλακιά λιγάκι. Καὶ ἀπὸ τότες δὲν ἐξαναμπῆκε τὸ στοιχειό». Τὸ γκαίνιασμα τῆς Παλιοχούνης (Εὐδουτανία) ἔγινε μὴ δγιὸ μ'σκάργια διπλάρ'κα (= δίδυμα) κὶ μὴ ζ'γάλιτρα σιδερένια. Ἦφιραν ἓνα γύρου τοῦ χουργιὸ κὶ ἅμα ἔκλεισ' οὐ γύρους αὐτὸς μὴ τὰ μ'σκάργια ζεμένα, τὰ σφαξαν κὶ τὰ θάψαν μαζὶ μὴ τὰ ζ'γάλιτρα. Λὲν πὼς τὰ μ'σκάργια αὐτά, ὥσπου νὰ τιλειώσ'ν τοῦ γύρου, ψουφοῦσαν—ἦταν μικρὰ κὶ δὲ βᾶσταῦσαν—κ' εἰς' τὰ θάψαν. Λὲν πάλι πὼς, ἂν δὲν ψουφοῦσαν, τὰ ἦφονταν πρὸς βόλτις ὥσπου νὰ ψουφήσουν». (Λαογρ. Ζ' 475). Συνδυάζεται τῆς ἡ περιήρασις τοῦ χωρίου μετὰ περισχοινισμόν αὐτοῦ;

(δ) Μὲ ψοφάρες καὶ ἄλλους ἀκονθιστοὺς θαμνοὺς. Π. χ. εἰς τὴν Κυνουρίαν, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ ποιμνία ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Καλλικαντζάρων «φράζουνε γύρω-γύρω τὸ ματιρὶ μὴ νὰ ἀράδα ἀπὸ ἀσπαραγγίης».

(ε) Μὲ δωδεκαμερίτικη στάχτη ἢ με φωτιῆς ὁλόγυρα ἀναμμένες. Π. χ. πολλαχοῦ τὴν παραμόνην τῶν Φώτων «χύνουν στάχτη (δωδεκαμερίτικη) γύρω στὸ σπίτι, πιστεύοντες ὅτι δὲν ἔρχονται εἰς τὸ ἐξῆς ἐρπετὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι». «Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλῆνα, πρέπ' ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιῆς ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτῇ». (Καβακλὶ Β. Θράκης).

(ς) Μὲ περιαγωγὴν ἀγίων εἰκόνων, λειψάνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἢ μαγικῶν πραγμάτων περὶ τὸ χωρίον ἢ περὶ τὸ λιβάδιον. Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν γίνεται ἡ περιφορὰ τούτων. Π. χ. οἱ Μεσσήνιοι ποιμένες διὰ νὰ σώσουν τὸ ποίμνιον ἀπὸ τὸ σμερδάκι «παίρνουν τρεῖς παπᾶδες μετὰ τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ γυρίζουν εἰς ὅλο τὸ σύνορον τοῦ λιβαδιοῦ καὶ σὲ κάθε λίγο βάνουν ἀπὸ ἴνα σταυρὸ ξύλινο». Εἰς τὴν Θράκην ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας ὁ γύφτος, ἀφοῦ κατασκευάσῃ γυμνὸς τὴ νύκτα τὸ σίδερο, πὺν ἔχει τὴ δύναμη νὰ διώκῃ τοὺς βλάπτοντας τὰ κτήνη δαίμονας, «παίρνει κείνον τοῦ σίδερον καὶ βγαίξει νύκτα καὶ γυρίζει γκόλιαβους (γυμνὸς) τὸ χουργιὸ οὐλο τρεῖς φορές». Μὲ τὴν περιφορὰν αὐτὴν θέτει τὸ χωρίον ὅλον ὑπὸ τὴν προ-

στασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου. "Αλλὰ παραδείγματα λιτανειῶν καὶ περιφορῶν εἰκόνων κλπ. βλ. ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 506.

(ζ) Μὲ ὁροθέτησιν γινομένην περὶ τοῦ χώρου, τὸν ὅποιον θέλουν νὰ προφυλάξουν (ὑψωμα δένδρων εὐρισκομένων περὶ χώρον τινα, ἢ τοποθέτησις σταυρῶν ἢ κόκκινων αὐγῶν ἢ κηρίων ἀνημμένων εἰς τὰς 4 ἄκρας ἢ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος περὶ τοῦ χωρίου ἢ τῆς μάνδρας κλπ.). Π. χ. τῇ Γόλιανη Εὐρυτανίας *τῇ γκίνηιαζαν* (=ἐγκαινιάζαν) *τῇ Διφτέρᾳ τῆς Λαμπρῆς*. Οὐ παπᾶς βγῆκι μὲ τς εἰκόνις, τὶς ἤφιριν ἓνα γύρου στοῦ χουργιὸ μὲ ὑψουμα στὰ χέργια. "Ενα γύρου στοῦ χουργιὸ σὲ κάθε πινῆντα μέτρα ἢ καὶ λιγώτερου ἢ καὶ περισσότερου, ὅτ' βοῆσαν κλαοὶ (=δέντρον, πευρνάο', φιλικ'), τοὺν τρυποῦσαν μὲ ν' ἀρίδα κ' ἔβαναν μέσα ὑψωση. Γ' αὐτὸ τοῦ χουργιὸ δὲν τοὺν βαρεῖ χαλάζ'. Τὰ κλαογιά ποὺ ὑψουναν δὲν τὰ χαλοῦσαν καμνιά φουρά. "Υψουμένα κλαογιά βρίζουντ' ἀκόμα στὴν Κ'φάλα». Βλ. ἄλλα παραδείγματα Λαογραφ. Ζ' σ. 475-476, ἀρ. 17 καὶ 19. Εἰς τὴν Μάνην «τοὺς παλαιότερους χρόνους τὰ χωριά κατεσκεύαζαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος τέσσερες κολῶνες καὶ ἐπ' αὐτῶν τοποθετοῦσαν ἓνα σταυρό, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δαίμονας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ χωρίο. Αὐτὸ λέγεται σταυροπύργι».

γ) "Εξαπάτησις τοῦ δαίμονος. Κόσκινον ἢ δέσμη ἀπὸ σταχύα ἀνηρτημένα εἰς τὴν ὁροφὴν ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας κ. τ. λ. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον οἱ χωρικοὶ ἀναρτοῦν εἰς τὴν ὁροφὴν τῆς οἰκίας μὴ γράνα, δηλ. δέσμην σταχύων, πιστεύοντες, ὅταν περὶ τὰ μεσάνυκτα εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ὁ δαίμων, διὰ νὰ βλάψῃ τοὺς ἐνοίκους, ὅτι ἀπασχολεῖται ἀπαριθμῶν τὰ ἄγανα τῶν σταχύων, (ἄλλοις τὶς τρυῖπες τοῦ κοσκίνου), ἀλλ' αἴφνης κρᾶζει ὁ πετεινὸς καὶ γίνεται *σκοῦνη καὶ ἀχλιά*. Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στοὺς χρόνον ἢ κοντύτερα μέσα στοὺς ἴδιον σπύτι, βάνουν στοῦ δεύτερου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουν μαζί του, γὰρ νὰ μὴν τριτώσῃ».

δ) *Δίωξις, κατάδεσις ἢ καταπερόνησις* τοῦ διαβόλου, τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, ἐπιβλαβῶν ζώων ἢ ζωῦφιων (ὄφεων, σκορπίων, λύκων, ἀετῶν, ψύλλων κλπ.), κλεπτῶν, ἀνταγωνιστῶν κλπ., τῆς χαλάξης, τοῦ σίφουνα κλπ., τῆς ἀστοχίας (ἀναποδιᾶς), τῆς βοῆς τῶν πρᾶματιῶν κλπ.

1. "Εξορκισμοί, γητέματα: "Εξορκισταὶ καὶ ἐξορκίστριες. Δύναμις καὶ ἄλλαι ιδιότητες αὐτῶν. Εἶδη καὶ τρόποι ἐξορκισμοῦ (διαβάσματα, σταυρώματα κλπ.). Μέσα καὶ ὄργανα ἐξορκισμοῦ καὶ γητέματος (κόκκαλα, μαχαίρια κλπ. πεντάλφα). Λέξεις καὶ φράσεις ἐξορκιστικαί, ἐπφδαὶ κλπ. Μερικὰ παραδείγματα:

«Ἀπὸ τὸ φουστάνι ἢ τὸ φόρεμα ἀνδρὸς τρελλοῦ κόβουν ἓνα κομματάκι

μικρὸ ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ στέλνουν στὶς ξορκίστρες. Αὐτὲς κάνουν τὰ ξόρκια, καὶ ἂν πιάσουν, τότε γερεῦει ὁ ἄνθρωπος (Ἀμβρακία). Εἰς τὴν Σίφνον πρὸς ἑξορκισμόν βρικολάκων ἢ νεκρῶν, ὅταν τὸ σῶμα των δὲν διαλύεται εἰς τὴν γῆν, ὁ ἱερεὺς σχηματίζει ἐκ κηροῦ λειτουργηθέντος μίαν πεντάγροφα καὶ τὴν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν. Εἰς τὴν Λάστιαν Γορτυνίας, «εἰς πόνον βυζιοῦ ἔγραφον εἰς χαρτὶ τρεῖς σταυρούς, τρεῖς πεντάλφες, Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κτλ. Ἡλί Ἡλί λαμὰ σαβαχθανὶ καὶ τὸ ἐκολλοῦσαν μὲ μέλι ἐπὶ 24 ὥρας». Εἰς τὴν Κάρπαθον, «ὅταν θέλῃς νὰ γλυτώσῃς ἀπὸ τὸ βραχνᾶ, πρὶν πλαγιάσῃς, λέεις: «Ὅταν ἔρχεσαι, βραχνᾶ | , ἀπὸ τὴν ἀνεκαπνᾶ | , μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ | τσαὶ τὰ φύλλα τοῦ ἐντροῦ | τσαὶ τὸν ἄμμο μὲ τὸ φτυάρι | τσαὶ τὴ θάλασσα μὲ τὸ κοντάλι». Εἰς τὴν Κρήτην γητεύουν τὴν θέρυμην ὡς ἐξῆς: «Πιά- νεις ἕναν πιάττο καὶ κάνεις τρεῖς σταυρούς μὲ τὸ μελάνι κα' ἀπείς λὲς τὴ γηθειά: Στήτω ὁ ἥλιος κατ' ἀνατολὰς | στήτω κα' ὁ ῥίγος, ὁ τριταῖος, ὁ καθημερινός | . Ἄη Γιάννη Προόδρομε, | βοήθησε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ... | Ἀπείς τὴν ἀποπῆς πλύνεις τὸ πιάττο καὶ δίδεις τ' ἀρροσίστην καὶ πῆ τ' ἀπόπλυμα».

Εἰς ποίας περιπτώσεις οἱ γητεῖες δὲ σταύρουν δηλ. δὲν φέρουν τὸ προσδο- κώμενον ἀποτέλεσμα: εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται τούτο; Π. χ. τὸ ξόρκι ἅμα τὸ τῆς ἄλλου, δὲν κλέι δηλ. δὲν πιάνει πιά δένουν εἰς τὴν κορφὴν.

2. Κατάδεσμοι, καρφώματα, κατορύξεις. Εἶδη καταδέσμων καὶ τρό- ποι καταδέσεως: (ἀμπόδεμα, καρφόδεμα, πετσοδεμα, σπαρτόδεμα, ντουφεκόδεμα, κουλλουρόδεμα, σφακτόδεμα). Κατάδεσις διὰ κλειδίου κτλ. (Περὶ αὐτῶν ἴδε Λα- ογραφίαν Θ' σελ. 473 κέ.). Ὑλὴ καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς καταδέσεως Ἐπὶ δὲ συνοδεύουσα τὸν κατάδεσμον ἢ τὴν καταπερό- νησιν. Τόπος ὅπου τὸ ὄργανον κατορύσσεται ἢ ῥίπτεται (ἐντὸς τάφων, φρεατῶν, ὑπὸ τὸ κατώφλιον κλπ. ἢ εἰς τὴν θάλασσαν). Σκοπός, δι' ὃν ἡ κατάδεσις γίνεται.

Μερικὰ παραδείγματα: Πῶς δένουν τοὺς ποντικούς. Εἰς τὴν Κίον «κεῖνος πὺν θὰ πιᾶσῃ σκουλήκια (= μεταξοσκώληκας) πηγαίνει τὴ Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ κρατεῖ ἕνα σπάγγο. Σὲ κάθε Εὐαγγέλιο δένει ἕναν κόμπο καὶ λέει: Δένω τοὺς ποντικούς μου. Ἔτσι δένει 12 κόμπους καὶ λέει 12 φορὲς τὸ δένω τοὺς ποντικούς μου. Αὐτὸ τὸν σπάγγο κατόπιν τὸν κρεμᾷ στὰ τσαρδάκια κα' ἔτσι δὲν κατεβαίνουν οἱ ποντικοὶ νὰ πειράξουν τὰ μεταξοσκουλήκια».

Κατάδεσμος τῆς Πανούκλας, τοῦ διαβόλου καὶ παντὸς ἄλλου κακοποιοῦ στοιχείου δι' ἐμπήξεως σιδηρῶν ἥλων εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος. Π. χ. εἰς τὸ Μεσολόγγι «καρφώνουν τρία καρφιά στὸν τοῖχο καὶ εἰς καθένα πὺν καρφώνουν, λέγουν: καρφώνω τίς τσοῦπες (δηλ. τὸν δαίμονα, τὸν προκαλοῦντα τὴν θηλυγονίαν) καὶ κάνω ἀρσενικά». Εἰς τὴν Καρωτὴν τοῦ

Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ Θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν· «ὄντα σκῶνονμι τοὺν πιθαμένον» ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἓνα καρφί, ὅ,τι καρφί, κεῖ ἀπ' θά τιλειώσ' κὶ τοὺν σκιπάζμι στὴ γῆς, γὰ μὴ πιθάν' ἄλλους». Βλ. Λαογραφίαν, τ. Ζ' σ. 518.

3. Δίωξις καὶ ἀποπομπὴ τοῦ δαίμονος εἰς ὄρη, μεταβίβασις ἀσθενείας καὶ λοιπῶν κακῶν εἰς ἄνθρωπον ἢ ζῶα, εἰς δένδρα ἢ θάμνους ἢ διάφορα ἀντικείμενα. Ἐγκατάλειψις εἰς τόπον τινά, κλπ. Πρὸβλ. τοὺς ἑξορκισμούς: «Στ' ἄγρια βουνὰ καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα, κεῖ ποὺ δὲ λαλαεῖ πετεινός, ζευγίτης δὲν κάμνει, ἢ ὅπου μικροῦ παιδιοῦ κουλλοῦρα δὲν φέρεται, κόττα δὲν κακκαριέται κττ.

Παραδείγματα: Ἡ περιορικὴ ἢ τὸ θερμόργιο (πυρετὸς μετὰ ρίγους ἐπανερχόμενος κατὰ περιόδους) θεραπεύεται εἰς τὸ Ληξούρι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: κόβει μιὰ ξορκίστρα τὰ εἴκοσι νύχια τ' ἀρρώστου. Ὑστερα τοῦ παίρνει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τρία δίλεφτο. Με μιὰ ψαλίδα τοῦ κλαδέμιτος κόβουνε σὲ τρία τὸ κάθε δίλεφτο καὶ κόβουνε τὰ κομμάτια ὅπως καὶ τὰ νύχια στὶς λουρίδες ποὺ ἔχουνε σχίσει τὸ μαντήλι. Ἐπειὰ τὰ κορεμοῦν ὅλα αὐτὰ σὲ κανένα δέντρο μικρὰ. Ὅποιοι τὰ ἔβλεψαν αὐτὰς τὴν ἀρρώστειαν κ' εἶπαι ὁ ἄλλος «παρεύεται». Εἰς τὴν Θράκην «τὰ κλαδιάκια παιδιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τρυπα τοῦ φράχτη. Περνοῦν οἱ σκελὲς αὐτ' ἐκεῖ καὶ παίρνουν τὴν κλάψα. Ἡ παίρνουν τὴ φασκιὰ τοῦ μωροῦ καὶ τὸ κορμὶ τοῦ περνοῦν τὰ γελάδια τὴ ρίχνουν κατὰ γῆς· τὰ γελάδια περνοῦν ἀπὸ πάνω καὶ παίρνουν καὶ τὴν κλάψα». Εἰς τὴν Ἡπειρον «παίρνουν ἓνα κομμάτι ψωμί, σταυρώνουν τὸ παιδί ποὺ κλαίει συχνά, λὲν κ' ἄλλα μυστικὰ λόγια κ' ὕστερα τὸ κομμάτι αὐτὸ τὸ ρίχνουν στὴν ἀγέλη. Ὅποιο βόδι φάει τὸ κομμάτι παίρνει καὶ τὴν κλάψα τοῦ παιδιοῦ». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου «ὅταν εἶναι γρινιασμένο τὸ μωρό, τοῦ βγάζουνε τὸ πονκαμισάκι του καὶ τὸ πᾶνε μισὴ ὥρα δρόμο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησοῦλα Ἁγία Εὐρήνη καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ, τρυπώνοντάς το σὲ μιὰ σχισμὴ τοῦ βράχου τὸ πονκαμισάκι καὶ μ' αὐτὸ περνάει ἡ γρίνια τοῦ παιδιοῦ».

4. Δέσις καὶ λύσις ἀψύχων ἀντικειμένων, ὡς ντουφεκιῶν, οἰκιακῶν σκευῶν, παγίδος, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νερῶν, τῶν δένδρων κττ. (Βλ. τοιούτους καταδέσμους εἰς Λαογραφ. Θ' 108).

ε) Καθαρμός καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ.

1. Διὰ πυρᾶς καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἄναμμα καινούργιας φωτιᾶς. Εἰς ποίας ἀσθενείας ἢ γιάτρισσα ἢ ὁ λαϊκὸς ἱατρὸς μεταχειρίζεται τὴ φωτιά (τὸν ἀναμμένον δαυλόν, τὸ πυρωμένο σίδερο κττ.) πρὸς θεραπείαν καὶ κατὰ ποίους

τρόπους; Γίνεται καὶ πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ περιφορὰ αὐτοῦ περὶ τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας;

Π. χ. εἰς τὴν Ἀγχίαλον «ἔμμα κακοπάθ' τὸ παιδί (κακόπαθε λέγαμ' ἀπὸ ἀγέρα) εἴτε γιὰ ἀνπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τρανοῦν λιγάκι μπρός, ὥστε νά χ' λιγάκ' μέρος νά περνάη ἀποπίσω τὸ παιδί. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενέ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφός καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφή) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ μὲ τὴ φωτιά νά καπνιστῇ, θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ καὶ γιαιτρεύεται. Κι' ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχόν κι' ἐρθῇ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτι». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὐτή;

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἀνάπτεται καινούργια φωτιά (ἢ διαβολοφωτιά ἢ ξυλοφωτιά;) Μόνον ὅταν ἐνσκήπητῃ ἐπιζωτία ἢ καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιδημικῆς νόσου τῶν ἀνθρώπων; Μήπως ἀνάπτεται κατ' ἑὸς πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον; Πῶς ἀνάπτεται ἡ φωτιά αὕτη; Διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων ἢ περιστροφικῆς κινήσεώς των; Πότε γίνεται καὶ ποῦ; (Νύκτα, εἰς μέρος ἀποκεντρικὸν τοῦ δάσους ἢ τοῦ βάλανου ἢ ἐντὸς τοῦ χωρίου;). Ποῖα ξύλα χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πυρὸς; (κεδρα, φιλουργιά;). Ποιοὶ ἄλλοι ὅροι πρέπει νὰ τηρῶνται, διὰ νὰ βγῇ ἀπὸ τὰ ξύλα ἡ φωτιά; (Π. χ. σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον, οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι μονονόματοι, ἀριστεροῦχοιρες, γυμνοί, ἄγνοοι, ἀδελφοὶ δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν αὐτῶν γονέων, μονογενεῖς, νὰ μὴ ὁμιλοῦν κτλ.). Πέρασμα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιές, καψάλισμα ἢ κάψιμο μὲ δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἐπακολουθεῖ ἄλλη τις πράξις διὰ τὸν καθαρόν τῆς ἀγέλης ἀπὸ τὸ μίasma; (ὀλοκαύτωσις τινος ἐκ τῶν ἀσθενῶν ζώων, ἰδίᾳ χοιριδίου ἀλειφομένου μὲ πίσσαν. Ἐπ. ΛΑ 1943—44 σ. 42).

Ἀνανέωσις τοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἐστίας ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἰδιότητες τῆς στάκτης τῆς φωτιᾶς αὐτῆς καὶ χρήσις. Ποῖον τὸ αἷτιον τῆς ἐπιζωτίας κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν; (βρικόλακες, χαμοδράκι ἢ σμερδάκι). Δοξασίαι περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαιμονίου καὶ περὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα.

Ἀνάπτονται πυραὶ εἰς τὸν τόπον σας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα (24 Ἰουνίου); Τὰς πηδοῦν μόνον τὰ παιδιὰ ἢ καὶ μεγάλοι; Διατὶ τὰς πηδοῦν; Πότε ἄλλοτε ἀνάπτονται ὅμοιαι πυραὶ καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν;

Π. χ. τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους, εἰς τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸν Σιφῶτ.

2. Δι' ὕδατος, ἰδίᾳ θαλασσίου. Περιστάσεις, καθ' ἃς γίνονται τοιοῦτοι καθαρμοί. Π.χ. «ὅταν σκευός τι οἰκιακὸν μολυνθῇ, εἰς τὸ Ἀραβάνιον (Καππαδοκίας) *σαραντίζου*ν το, δηλ. τὸ ἐκπλύνουν 40άκις ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀγνίζεταί τρόπον τινά». Εἰς τὴν Σάμον, Σμύρνην κ. ἄ. παίρνουν τῆς Ἀναλήψεως νερὸ ἀπὸ 40 κύματα· μετ' αὐτὸ ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο «καὶ ὅποτε τύχη πρήξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅτι ἄλλο, βρέχουν μετ' αὐτὸ ἕνα παννάκι καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος μετ' αὐτὸ ποδαρικό, ραντίζουν πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακόν». Ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας εἰς τὴν Θράκην κ.ἄ. «περνοῦν τὰ ζῶα ἀπὸ τρεχοῦμενο νερὸ ἢ ἀπλῶς τὰ ραντίζουν μετ' νερὸ». Διὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ (ἀπόνισιν χειρῶν, καθαρισμὸν τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ.) βλ. Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. τοῦ Α' 125 κ. ἑ. Πρέπει τὸ νερὸ νὰ εἶναι «καινούργιο» δηλ. ν' ἀντλήσῃ νεροσὶ ἀπὸ τὴν πηγὴν; ἢ νὰ εἶναι ἀπὸ σπηλιά (ἀνεμονέρι ἢ βρομονέρι) ἢ ἀπὸ ἀγιάσιμον, ἀμύλητο ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐνισχυμένον; π. χ. νὰ ἔχη ἐκτεθῇ εἰς τὰ ὕδατα ἢ ἐπὶ τάφου κατ' ὅλην τὴν νύκτα κττ.) Ποία ἡ χοῆσις τοῦ τοιοῦτου ὕδατος διὰ τὸν καθαρισμὸν ἢ τὴν θεραπείαν; Π.χ. «ἡ βαρβαρίτσα (= καντήλα στὰ χεῖρα) χάνιτι, ἅμα τμ πλύν'ς μὲ κ' φαλόνηρο» (= νερὸ ποὺ πιάνεται σὲ κουφάλες δένδρων, ὅταν βρέχῃ) (Αἰτωλία). Εἰς τὸν Πόντον «ὅταν τινὰ πιάσῃ τὸ αἷμα, θεραπεύουσι καταιονίζοντες ὕδωρ θαλάσσιον διὰ ξυλοκοσκίνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουσι ἐπτά ζεύγη κοχλιαρίων καὶ ἕν».

3. Διὰ περιαγωγῆς ἀνθρώπου ἢ ζώου ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ τὸ λιβάδιον πρὸς περισυναγωγὴν τοῦ μιάσματος (φαρμακοὶ κλπ.) καὶ διὰ κατορύξεως ἢ ἐνταφιασμοῦ τοῦ καθάρματος. Κατόρυξις ζώντων ζώων κλπ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀφοῦ ἀνάψουν καινούργια φωτιά καὶ περάσουν τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ τρυπα ποὺ ἀνοίγουν εἰς ἕνα ὄχθον τῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη τὰ ζῶα καὶ ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι συνηγμένους «παίρνουν ἕνα γ'ρουνάκ', τ'ἀλείφουν κατράμ' κι τοὺ δίνουν φουτιά. Κεῖνον κουδεύει (=τρέχει) μεσ' στοὺν κόσμον, στ' ἀγιάδια γιλάει οὐ κόσμους κι τοὺ παραχώνουν... Κι τοὺ γ'ρουνάκ' μετ' τὴν καινούργια τὴ φουτιά τ' ἀνάφτουν» (Ἑπ. ΛΑ 1943-44 σ. 42). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾷται ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ τινὰ παραδόσιν «ἡ πανώλης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα... ἐφείσθη τοῦ Λειβαριτίου, διότι πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἐπεδήμει ἡ νόσος ἐν Πε-

λοποννήσῳ, οἱ τότε κάτοικοι τοῦ Λειβαρτζίου πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἀπὸ τῆς πανώλους μέλλοντος κινδύνου ἔθιψαν ζῶν, ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα, γυφτόπουλον». Γνωρίζετε ὁμοίαν παράδοσιν ἐξ ἄλλου τόπου τῆς Ἑλλάδος; Εἰς τίνας περιπτώσεις συνηθίζουν νὰ θυσιάζουν ἢ νὰ καίουν ἢ νὰ θάπτουν ἢ νὰ καρφώνουν ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῇ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης; Π.χ. εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) «δῶδیکا χρόνια πανοῦκλα ἔπαισι δῶ· θέρισι καὶ θέρισι... Μιὰ γριὰ ὠνειρεῦκιν: «ἓνα δαμάλ' κόκκ'νον θὰ τοῦ κόψ'τι» εἶπεν. Κουρμπάν' (=θυσία) τό καμαν καὶ σ'κῶθικιν ἢ Πανοῦκλα πουμέσ' ἀπ' τοῦ χουρ-γιό». Κατὰ τὰς συνηθείας τῶν χωρικῶν τῆς Ἀργολίδος, ἅμα πάθουν τὰ πρόβατα ἀπὸ λάβωμα, «πρέπει ὁ τσομπᾶνος νὰ σφάξῃ ἓνα, νὰ πάρῃ τὴ σπλῆνα του, νὰ τὴν καρφώσῃ μ' ἓνα ἄβαλτο καρφὶ εἰς ἓνα σταυροδρόμι καὶ νὰ μὴν περᾶσῃ πλέον ἀπὸ καὶ τὰ πρόβάτά του» (Λαογρ. Ε' 647, 4).

Κατὰ τοὺς Θοῤῃκας (Καλλιπόλ.) «διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀγρός τις, πρὶν σπαρῇ, πρέπει εἰς μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ νὰ ταφῇ ἀρτιγέννητον γαλίδιον». Περὶ ζῶων χρησιμεύοντων εἰς ἀποδοτικότησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. Λαογρ. Ζ' 507—512.

4. Δίηδος δι' ὁπῆς πρὸς ἀπαλάνην ἀπὸ κακοῦ «τραυπεράσμα, πέρασμα ἀπὸ τρυπες ὅπως νὰ κατασκευάσῃ» εἰς τοὺς ὄχλους τῆς γῆς», πέρασμα διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, δι' ὑποκάμισον μονομερίτικον, διὰ διχαλωτοῦ δένδρου ἢ διὰ τεχνητῆς σχισμῆς δένδρου κτλ. Πέρασμα ἀπὸ ὁπὴν φυσικὴν ἢ τεχνητὴν εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς βράχους ἢ ἀπὸ διχάλην ἢ σχισμάδα δένδρου ἢ διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, ἢ ἀπὸ σφήνης ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πουνκάμισο κτλ.

Λεπτομέρειαι: 1) Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τὸ τραυποέρασμα; Ἐκ περιστάσεώς τινος ἢ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν περιοδικῶς; 2) Εἰς ποῖον τόπον κατασκευάζεται ἡ τρυπα διὰ τὸ πέρασμα ἀσθενοῦς ἢ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶων (εἰς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατον ἢ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων; ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλου χωρίου ἢ εἰς μέρος ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα;); 3) Εἰς ποίαν διεύθυνσιν κατασκευάζεται ἡ ὑπόγειος δίοδος; ἡ ἔξοδος εἶναι πρὸς Α ἢ πρὸς Ν ἔστραμμένη καὶ διατί; 4) Πότε γίνεται τὸ πέρασμα, τὴν νύκτα ἢ πολὺ πρωί; 5) Κατὰ ποῖον τρόπον κατασκευάζεται τὸ μονομερίτικο πουνκάμισο; (40 παρθένοι ἢ μονοστέφανες γυναῖκες γυμνῆς γνέθουν τὸ βαμβάκι, ὑφαίνουν καὶ ράβουν τὸ ὑποκάμισον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας).

Παραδείγματα: «βγαίν' μυιὰ ἀρρωστήχια, χροῖός ξέο' θεϊκή, ποὺ ἀγέρα, πουλλοί, οὐλ' ν' ἀρροσταίν'ν, ἀγέρας. Ἀμα περᾶϊς ἀπὸ ξένου σύνουρου, φκιάν'ς στὴ γῆς ἀπκάτ' μυιὰ τρυπα, θὰ γιοφύρ' (δηλ. μὲ δύο στόμια), ἂν εἶναι γιὰ τὰ πράματα, τρανή, ἂν γι' ἀνθρῶπ', μικρὴ, καὶ περνοῦν» (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).

«Τὰ κλωσσοπούλια μόλις γεννηθοῦνε, τὰ περνοῦν μέσ' ἀπ' τὸ κρικέλι τῆς πόρτας (πολλαχοῦ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «ὅσες ἔχουν παιδιὰ, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάσῃ τοῦ Θεριστῆ ἡ παγίδα, τὰ σιδεροδένουν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Κληδόνου, τότε ποὶ γίνονται οἱ φωτιές, περνοῦν ὅλες πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἀμα περάσουν καὶ σβήσουν ὅλες οἱ φλόγες καὶ μένουν μόνον σταχτωμένα κάρβουνα, τότε παίρνει μιὰ γυναικα δυὸ δρεπάνια καὶ πάει κοντὰ στὴ φωτιά, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κάνε κύκλο τὸ σιδηρὸ μέρος τῶν δρεπανιῶν. Ὁ κύκλος τῶν δρεπανιῶν βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Ἡ μητέρα περνᾷ τὸ μωρὸ της μέσα ἀπὸ τὰ δρεπάνια τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Τὸ ἀτσαλοδένω νὰ μὴν τὸ πιάσῃ ἡ παγίδα τοῦ Θεριστῆ». Ἀλλὰ παραδείγματα βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 471 — 3, 497 — 513 καὶ ἐν Ἑπ. ΛΑ 1943 — 44 σ. 32 κέ.

ς) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ

1) μὲ εἰκονικὴν πώλησιν 2) μὲ ἀλλοτρίαν 3) μὲ κηδεῖαν ἢ ἄλλα μέσα ὑποθετικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βλαπτομένου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «... κεινὰ ποὺ δὲ τῇ ζῶν τὰ κοπελά της, τὸ πουλεῖ σὲ μιὰν ἄλλην πολυπαιδοῦσαν τοῦ νὰ ἔναι ὅλα τὰς τὰ κοπελά κεφαλοπόρτα. Πάει καὶ τοῦ λέει: Πουλά μου τὸ κοπελά μου, ἀγοράζει το. — Ἀγοράζει το, καὶ τὰν δίδει ἓνα λίγο προῖμα. Μὲ τὰ λεφτὰ κεινὰ πάει καὶ ἀγοράζει κερεὶ καὶ λιβάνι καὶ τὸ καίει στὴν ἐκκλησίαν». Εἰς τὴν Κορώνην αὐτὴ ποὺ ἀγοράζει «γιὰ μιὰ φέτα ψωμί» τὸ παιδί, τὸ βαπτίζει, ἀλλὰ «ὅπως κι ἂν τὸ βγάνουνε, εἴτε Γιάννη, εἴτε Μαρία εἴτε ἄλλο τι ὄνομα, θὰ τὸ φωνάζουνε πάντα σ' ὅλη του τὴ ζωὴ Ποῦλο ἢ Πουλίτσα». Εἰς τὴν Σῦρον «ὅποια ἔχει παιδί ἄρρωστο—ποὺ τ' ἄλλαξαν οἱ Καλὲς Κυράδες καὶ ζαρώνει σὰ γριά—πάει στὴ Φραγκόχωρα ποὺ εἶναι ἓνα ξωκκλήσι ἢ Ἀγία Μαρία, καὶ τ' ἀλλάζει ἐκεῖ: τοῦ βγάζει τὰ παλιά του ροῦχα καὶ τοῦ βάζει καινούργια». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸν ὀρκισθέντα εἰς τὸ δικαστήριον, μόλις θὰ ρθῇ σπíti του, τὸν βάζουν ν' ἀλλάξῃ φορέματα». Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἅμα κτυπηθῇ κανένας θεριστὴς ἀπὸ τὴν μπαρμπαροῦσα (κόκκινον ἑρπετόν, εἶδος θαλασσίου κάβουρα) «μένει ἐπὶ πολὺ ἀναίσθητος, οἱ δὲ χωρικοὶ κηδεύουν αὐτὸν τυπικῶς, νομίζοντες ὅτι ἡ κηδεῖα ἰατρεῖει». Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν «ἅμα κανέναν τοὺν φάη οὐ σκορπιός, τότε, γιὰ νὰ γιρῇ' πρέπει νὰ τοὺν κλάψῃ ἰννὰ Μαρίς». Ποῦ ἀπαντᾷται συνήθεια ὁμοία μὲ τὰς προηγουμένας;

ς) Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ ἢ πρὸς θεραπεῖαν:

1. Κάπνισμα μὲ ὠρισμένας, ἰδίᾳ δυσώδεις, οὐσίας (βότανα, πα-

λιотσάρουχα, τρίχας ἄρκτου ἢ καμήλου, κόπρον κτλ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἡσκίωνονται τὰ πρόβατα, πάνε κ' ἀνάβουνε φωτιὲς τρανές, καῖνε παλιοτσάρουχα, παλιοπαπούτσια καὶ σκροῦμπο ἀπὸ μάλλινα ρούχα». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γὰ τοὺς βλαμμένους (ἀπὸ τῆς θεᾶς πεθαμένου, σκοτωμένου κτλ.) βάζανε στὸ θυμιατὸ λιβάνι κ' ἓνα κομμάτι ἀπὸ σάβανο ἢ ἐσώρροχο τοῦ πεθαμένου, ἀπὸ τὸν ὅποιον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε. "Αν εἶχε προσβληθῇ ἀπὸ θεᾶ ἀρρώστου, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ ποὺ πάτησε καὶ τὸν ἀποκάπνιζαν μ' αὐτὰ τρεῖς φορὲς λέγοντας: τὸ γιατρικό σ' αὐτὸ νὰ ἔν'».

2. Γεῦσις ἢ κατάποσις ὠρισμένων οὐσιῶν διαλελυμένων εἰς τὸ ὕδωρ ἢ μείγματος ἐξ αὐτῶν, παρεσκευασμένου κατὰ μαγικὸν τρόπον ἢ ἐπάλειψις ἢ πλύσις τοῦ ἀσθενοῦς δι' αὐτῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: «τὰ μικρὰ παιδάκια πετᾶνε σφήνα, σὰν κατέβασμα. Γιὰ νὰ θεραπευθῇ, πρέπει νὰ πάρουν μιὰ σφήνα ἀπὸ τὸ μύλο καὶ μιὰ ἀπὸ ἀλέτρι καὶ νὰ τὶς κόψουν, νὰ τὶς κάνουν σιγάκι καὶ νὰ ποτίσουν τὸ παιδάκι τρεῖς πέφτες ἢ τρία χάσια φεγγαριοῦ ἀπὸ μιὰ κοιλιά τὴν κάθε φορά» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). Εἰς τὴν Ἑρεσσὸν (Λέσβου) «ἐὰν τις συνέβαινε κἄτι καὶ ἐτρομάζαν, διὰ νὰ τὰς περᾶσῃ ὁ φόβος, ἐπαιρναν ἀπὸ τρεῖς ἀνατολικούς, ποῦρους μουτζούρα, τρεῖς κορυφὲς μαντζουράνας, τρεῖς κοκκοὺς μαστίχης καὶ μαρμαρόμπαγο (σκόνη μαρμάρου) καὶ τὰ ἔβγαζαν στ' ἄστρα ἐπὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἔπειτα ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ μείγμα». «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅταν κάποιος ἀσθενῇ βαρέως, παίρνουν ἓνα μεγάλο φλασκι (κολοκύθα), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουν λιβάνι, κερί, βελόνια, κοσμήματα ἢ καὶ χρήματα ἀργυρᾶ, χύνουν δὲ ἐντὸς γάλα καὶ αὐγὸ καὶ κατασκευάζουν ἓνα μείγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀλείφουν τὸν ἀσθενῇ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέραν, λέγοντες διάφορα τρίστιχα».

Ἄλλου «ποτίζουν τὸν ἄρρωστο μὲ χῶμα, ποὺ παίρνουν ἀπὸ σταυροδρόμι ἢ ἀπὸ τάφο ἢ ἀπὸ μέρος ὅπου ἄνταισεν, εἴτε τὸν πόνεσε τὸ μάτι, εἴτε τοῦ ῥθε πόνος νὰ ποῦμε». Κατὰ ποῖον τρόπον παίρνουν τὸ χῶμα ἢ διάφορα πράγματα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό; Ποίους τρόπους μεταχειρίζονται, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸν σεληνιασμόν, τὸν φόβον, τὴν χρυσὴν (ἵκτερον), τὸ βλάψιμο ἢ τὸ νταῖσιμο κτλ.;

3. Περιένδυσις μὲ ὑποκάμισον ἢ φόρεμα τοῦ πατέρα ἢ μὲ φόρεμα «πολυκούρελο», δηλ. κατεσκευασμένον ἀπὸ κουρέλια, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια μὲ ὑγιῇ παιδιά, ἢ κομμένο καὶ ραμμένο ἀπὸ γυναικα ποὺ νὰ μὴν ἔχη ἄχ (δηλ. εὐτυχῇ) ἢ μὲ μονομερίτικο πουνκάμισο». Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ πέριξ «γὰ νὰ εἶναι τὸ παιδί τυχερό, τὸ πρῶτο πουνκάμισο τὸ κόβουν ἀπὸ παλιὸ τοῦ πατέρα», ἄλλου φοροῦσιν εἰς αὐτὸ παλαιὸν ὑποκάμισον

τοῦ πατρός. Εἰς τὴν Λέσβον «ὅποια ἔχει ζοῦρκο τὸ μωρὸ (ἄρρωστιάτικο) γυρνᾷ σὺς μαννάδες, πόχουν γερά παιδιὰ, καὶ παίρνει ἀπὸ καθεμιά τους ἓνα κουρέλι. Κάνει ἔτσι ἓνα πολυκούρελο φόρεμα καὶ τὸ βάζει ἐπάνω στὸ δικό της τὸ μωρὸ νὰ τὸ φορῇ». Διὰ τὸ μονομερίτικο πουνκάμισο καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις βλ. Λάογρ. Ζ' 497 — 499.

4. Κύλισμα ἀσθενοῦς ἐπάνω εἰς χλόην ἢ εἰς σταυροδρομί ἢ ἐπὶ τάφου. Πότε τὸ παιδί λέγεται πῶς εἶναι πατημένο, βλαμμένο, νταισμένο, ἀστοχημένο; Ποῖον τὸ αἷτιον τούτου; Τί κάμνουν διὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος εἶναι νεκροπατημένος καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐπιζητοῦν τὴν ἱασίν του;

Μερικὰ παραδείγματα. Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀστοχ' μένον, (ἀδύνατο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ ἀπάνω του) τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶν στὸ σταυροδρομ' καὶ τὸ κυλοῦν ἐκεῖ». Εἰς τὰ χωριά τοῦ Διδυμοτείχου «ὅποιος ἔχ' φαγούρα πααίνει τ' ἤη Γεωργίου σαμπάχιν, πρὶν νὰ κροῦζ' ὁ ἥλιος, πααίνει καὶ κυλιέται μέσα στὸ κριθάρι καὶ κατακίετ' αὐτὸ καὶ δροσίζεται, νὰ περνᾷ ἡ ἀρρώστεια ἐκείνη. Αὐτὸ τὸ κάνουνε καὶ τὸ Μῆν. Βράννει τὰ ροῦχα, γκουλιόμπαρος (γυμνός), ξετύκειται ὅλος καὶ θὰ κυλιέται μέσα στὰ χορτάρια καὶ εἶναι νταστικό». Εἰς τὰ Κοτύωρα «πηγαῖνε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο (ἐκείνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἐπάθε) τοεῖς φορές, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγῃ: ἔπαρ' τὸ ντέρτι μ' καὶ δός με τὸ ντερμάνι μ' (= πᾶρε τὴν πάθησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου)». Τί κάμνουν ἂν τὸ βρέφος ἀπεκοιμήθῃ καθ' ὃν χρόνον διήρχετο κηδεῖα; Εἰς τὴν Σινώπην «σφάζουν ἀρνίον εἰς τρίστρατον καὶ πρωτὶ λούουσιν τὸ βρέφος ἐν τῷ μνήματι τοῦ νεκροῦ, λαμβάνοντες καὶ χῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου ποτίζουν τὸ βρέφος πρὸς θεραπείαν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ἡ θυσία αὕτη; τί ἀπογίνεται τὸ σφάγιον; τὸ τρώγουν ἢ τὸ παραχώνουν κάπου;

5. Προσφορὰ μειλιγμάτων εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς Καλὰς Κυράδες κλπ. Σπονδαὶ καὶ θυσίαι εἰς δαιμονικά ὄντα (Στοιχεῖα κλπ.), καλόπιασμα τῆς νυφίτσας κλπ. Ποῖα παθήματα ἀποδίδονται εἰς ἐπήρειαν τῶν Νεραϊδῶν καὶ πῶς τις καλοῦν, διὰ νὰ κάμουν καλὰ τὸν νεραϊδοπαρμένον; Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται θυσίαι ἢ ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς ἔξευμενισμὸν ἢ ἀποδίδωξιν στοιχειῶν, καλλικαντζάρων κλπ.;

Παραδείγματα: «Ἐπειδὴ τὸ καράβι δὲν εἶχε δρόμο, γιατίς ἦτανε βαστούμενο (= στοιχειωμένο), μινὰ γεναῖκα εἶπε στὸ γαραβοκύρη: Νὰ βρῇς ἓνα βετεινὸ ἐνοῦς χρόνου μαῦρο, ἄσπρο πούπουλο δὲ θὰ ν' ἔχ'. Θὰ τὸν σφάξῃς, όταν βασιλέψ' ὁ ἥλιος, ὅστερα νὰ διασταυρώσῃς δὴ βλῶρ' πρῶτα καὶ δὴ βρύμ' καὶ

κατόπι δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὸ καράβι κι ὅταν βγῆς ὁξω νὰ ρήξης δὸ βτειινό. οὔτε νὰ μιλῇς οὔτε πῖσου νὰ γυρίσῃς νὰ ἰδῆς. Καὶ τότε θὰ λευτερώσῃς τὸ καράβι πὲ τὸ στοιχειό» (Ναίμονας).

Εἰς τὴν Θοράκην «ἐν καιρῷ εὐλογίας κατασκευάζουν οἱ χωρικοὶ πλακοῦντας καὶ κρεμῶσιν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας. Ἐνίοτε ἐκθέτουν ἐπὶ παραθύρου των τεμάχιον σακχάρως ἢ θέτουν μέλι ἐντὸς πρασίνου πινακίου καὶ ἐκθέτουν τοῦτο εἰς τὰς ὁδοὺς». Εἰς τοὺς Γαλανάδες Νάξου «κοσκινίζουν ἀλεῦρι ἑπτὰ φορὲς καὶ μ' αὐτὸ κάμνουν ἕνα ψωμάκι ἀνέβαστο. Κατόπιν παίρνουν μιὰ πετσέτα, πηροῦνι, κουτάλι, μαχαίρι, πιάτο, λαῆνι, ποτῆρι καὶ ἕνα ποτῆρι μέλι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχειρίστα, τὰ παίρνουν δὲ δύο ἄνδρες καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ στρώνουν τραπέζι εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑποψιάζονται ὅτι οἱ διαβόλοι καὶ οἱ καλὲς κυράδες ἔσκιαξαν τὸν ἄνθρωπον καὶ φεύγουν. Δυὸ ὥρες μετὰ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ βλέπουν καὶ τότε, ἂν μὲν ὁ ἄρρωστος εἶναι γιὰ νὰ γίνῃ καλά, οἱ διαβόλοι θὰ ἔχουν τρυγκρανίσση τὸ ψωμάκι καὶ θὰ ἔχουν ἐγγίξῃ καὶ στὸ μέλι· ἂν ὅμως εἶναι γιὰ νὰποθάνῃ, τὰ πράγματα παραμένουν ἄθικτα». Διὰ τὸ κάλεσμα τῶν Ἀναράων εἰς τὴν Κάρπαθον βλ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Σύμμ. Καρπ. 1932 σελ. 242—245. Τὶ κάμνουν «γιὰ νὰ καλοπιάσουν τὴ νυφίτσα; Τὴ τῆς προσφέρουν».

6. Πέρασμα κάτω ἀπὸ τὴν Ἐπιτάφιον ἢ κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸ πετραχήλι τοῦ παπᾶ, ἀγγίζοντα τῶν ἱερῶν ἀμφίων κλπ. ἀπομυρίσματα, ἀπονιφίδια κλπ. Μαγικαὶ τελεταὶ ἐν ἐκκλησίᾳ. Π.χ. εἰς τὴν Θοράκην «ὅταν ξεντύνεται ὁ ἱερουργὸς παπᾶς τὰ ἀμφιά του, τὰ βάζει πάνω σὲ ἄρρωστον γιὰ νὰ γιαιτρεντῇ. Καὶ σὰν πλυνθῇ, ποτίζει μὲ τ' ἀπονιφίδια τὸν ἄρρωστον νὰ γιάνῃ». Εἰς τὸ Πυργὶ τῆς Χίου, ὅταν ἀσθενῇ παιδίον τι, ἄρρεν ἢ θῆλυ, τὸ λαμβάνει γραῖα τις καὶ τὸ φέρει ἐν συνοδείᾳ ἱερέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔνθα ἐκδύουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἐναποθέτουσι πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης· ἀφοῦ ἀνάψωσι τρία κηρία ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς εὐχὰς τινας, ἔπειτα περιάγεται τὸ παιδίον γυμνὸν περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ἀκολούθως ἐναποτίθεται καὶ πάλιν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδύουσι δι' ἄλλων φορεμάτων καὶ ἀφίνουνσι τὰ παλαιὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οὕτω τὸ λαμβάνει καὶ αὐθις ἡ γραῖα συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γεννητόρων (Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλ. 362). Εἰς τὸ Λασηθί «ὅταν ἔρθῃ ἀρρώσθηια τῶν δζῶ, μαζεύουν ὅλοι οἱ χωριανοὶ σ' ἕνα μέρος τὰ δζὰ ντως σὲ ἕνα πλατὺ μέρος. Καθένας πὸν πηγαίνει ἐκεῖ βαστᾷ καὶ μιὰ χαχαλιὰ ἀλάτσι καὶ τὸ βάνουνε ὅλοι σὲ μιὰ μεγάλη λεκανίδα. Πάει καὶ ὁ παπᾶς καὶ τὰ φκολογᾷ. Ὅμα τῶνε διαβάσουνε τσ' εὐχὲς, πιάνουνε δυὸ τὸ πετραχήλι τοῦ παπᾶ, καθαιεῖς ἀπὸ τὴ μιὰ μπάντα, βάνουνε καὶ τὸ εὐαγγέλιο

ἀπάνω καὶ περνοῦνε ὅλα τὰ ὀξὰ ἀπὸ κάτω. Τὴν ὥρα ποὺ περνοῦνε ὁ παπᾶς πιάνει ἀλάτσι καὶ τὰ ραντίζει».

7. Χρησις κηρίων Ἐπιταφίου, εἰκόνας ἢ κανδήλας ἁγ. Νικολάου κλπ. εἰς ἀποτροπὴν κακοῦ (καταιγίδος, τρικυμίας, σφοδροῦ ἀνέμου κλπ.). Π. χ. εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης «ὅταν φυσᾷ νότος καὶ θέλουν νὰ φυσήσῃ βορρᾶς, προπάντων αἱ γυναῖκες τῶν ναυτιλλομένων, βυθίζουσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου καὶ τρέχουσιν ἐπιστρέφουσαι χωρὶς νὰ στρέψουσιν εἰς τὰ ὀπίσω». Εἰς τὴν Νίσυρον «ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι τρικυμιώδης καὶ θέλουν νὰ γίνῃ γαλήνη, παίρνουν τὸ κανδήλι μιᾶς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἢ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ χύνουν τὸ περιεχόμενόν του εἰς τὴν θάλασσαν· κατόπιν πλένουν τὸ κανδήλι μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Κόρινθον «βγάζουσιν ἔξω καὶ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου καὶ λέγουν «ὡς σβῇναι τὸ τσερί, ἐτσὰ νὰ σβῇσῃ τὸ ὁ τσαϊρὸς τὸ ἡ φουρτουνα». Βγάζουσιν ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τῆς Παναγίας τὴν εἰκόνα κανένα φουσιάν ἢ λαχνουρί ἢ ἄλλο τίποτε ρουχο ἀπὸ τὰ τάματα καὶ ὁ καιρὸς μαϊνέρει». Ὅμοιος ἐντελεῖστα χρησιμεύσαντα εἰς ἱεροτελεστίας. Π. χ. σχοινίον ἀποκαθλώσεως (μαϊκήν) πρᾶξεως ἐν ναοῖς Κεφαλληνίας τὴν Μεγ. Πηροσκυτῶν) προφυλάσσει καὶ θεραπεύει περιουσιακοὺς πυρετοὺς καὶ ἄλλας νόσους, τιθέμενον ὑπὸ τοῦ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενούς.

8. Ἐνέργεια δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου ἢ ἀντιθέτου. Π. χ. ἡ χρυσὴ κόβεται μὲ χρυσὴ κλωστή (Φιλιππούπολις). Δε σπάρουσιν διὰ νὰ μὴ σαρώσῃ καὶ ὁ Χάρος κττ. Μοιράζουσιν πίτταν ἀτρύπητην εἰς τὰ παιδιά, διὰ νὰ μὴ τρυπήσῃ ἡ εὐλογία τὸ πρόσωπον τοῦ ἀσθενήσαντος ἐξ εὐλογίας παιδίου. Εἰς τὴν Ρόδον «ὅταν φυσᾷ δυνατὸς ἄνεμος πολλὰς ἡμέρας, τότε ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ τῆς μία κόρη, ποὺ εἶναι ὑστερόπαιδο καὶ λέγει: «Ὑστερη εἶμαι καὶ ἡ ὑστερή σου νὰ ναι». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «ἅμα βλέπουν πὺς τρόμπα καὶ χαλάζι θὰ πέσῃ, βγάζουσιν τὴν πυροστιά ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν τοποθετοῦν ἀνάποδα καὶ ρίχνουν καὶ λίγο ἀλάτι πάνω. Τὸ κακὸ λένε πὺς ξεμακραίνει».

Ὅμοιον ἢ ἀνάλογον κατὰ παρετυμολογίαν ἢ ἀπλὴν συνήχησιν: π. χ. Ὅταν ἐν τῷ ναῷ λέγεται τὸ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας», ὅποιοι ἔχουν κανένα πόνο ἢ κανένα μαράζι, τὸ πιάνουν καὶ λένε: «Ξερανέ το, Παναῖα μου». (Ἡπειρος). Εἰς τὴν Ἀμβρακίαν «τῆς Ἀνάληψης οἱ γυναῖκες λούζονται γιὰ ν' ἀναληφτῇ ἀπ' τὸ κεφάλι τ'ς κάθε βρώμα».

9. Κτυπήματα διὰ κλάδου δένδρου. Π. χ. εἰς τὴν Χίον «ἅμα ἀναφυῶσιν ἐξανθήματα ἐπὶ τοῦ σώματος, προσκαλοῦσι γραῖδιόν τι, τὸ ὁποῖον εἰσάγει τὸν πάσχοντα ἐντὸς τριχίνου σάκκου καὶ τὸν κυλίνει πέντε καὶ δέκα φορές. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφέρει καὶ λόγους τινὰς καὶ κρατοῦσα κλάδον φοίνικος τὸν

κτυπᾷ ἑλαφρῶς. Τούτου γενομένου θεραπεύονται τὰ ἑξανθήματα».

10. Διάφοροι ἄλλοι μαγικοί τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ κακοῦ.
Π. χ. Μονομερίτικη λειτουργία. Εἰς τὴν Κορώνην ὅταν τύχη ἀρρώστεια ἢ ἄλλο τι, εἶναι πολὺ καλὸ νὰ κάνῃ κανεὶς μονομερίτικη λειτουργία. Αὕτῃ γίνεται ἔτσι: «Τρία κορίτσια καθαρὰ, σηκώνονται ἀφῶτιγα ἀκόμη καὶ ἀναπαύονται προζύμι, ὕστερα ζυμώνουν, πλάθουν τὴ λειτουργία, ἀνάβουν τὸ φουρνο καὶ τὴν ψήνουν Βγαλμένος ὁ ἥλιος εἶναι κυόλας ἡ λειτουργία ψημένη, τὴν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ τὴν προσκομίζει καὶ δίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντίδερο στὸν ἀρρωστο καὶ τοῦ κάνει πολὺ καλόν».

η) Προληπτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποσόβησιν δαιμονικῆς ἐπηρείας.

1. Εὐφημισμοί, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας (Ἀρχιμηνιά, Ἀρχιχρο-
νιά, Καθαρὰν Δευτέραν κλπ). Π.χ. ὅταν εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχει λεχώ, ἀσθε-
νήση κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων, δὲν λέγουν ὅτι ἀσθενεῖ, ἀλλ' ὅτι εἶναι σιδερωμένος,
ἐκ φόβου μὴ πάθῃ καὶ ἡ λεχώ. Ὅμοιος ἀγγελισμὸς λέγεται ἡ ἀσθένεια νηπίου,
(Κορήνη Μ. Ἀσίας). Εἰς τὴν Σπάρτην ὅταν μιλᾷν γιὰ κάτι κακόν, (ἀρρώστεια,
πόνεμα κλπ), ἅμα δεῖξουν τὸ μέρος λέγε: Ναι ἐκεῖ, σταναρώμετο γὰρ καὶ ἡ μά-
καλὸ τὸ πιάνω. Εἰς τὴν Αἴνον «ὅταν ἐρωτήσῃν τινὰ περὶ τοῦ παιδίου του, ἂν
εἶναι δικό του, ἀπαντᾷ: «τοῦ Θεοῦ εἶναι», ἐκ φόβου μήπως τὸ χάσῃ. Εἰς τὴν
Χίον, ὅταν εἴπῃ κανεὶς ἀπαίσιόν τι, «ἐμπνέει εἰς τὸν κόλπον του καὶ συγχρόνως
ἐκφωνεῖ: «Χώματα στὴ γλῶσσα μου» κ.τ.τ.

2. Φύλαξεις ἢ ἀπόκρυψις τριχῶν ἢ ἀποκομμάτων τῶν ὀνύχων ἢ
τῶν ἐνδυμάτων εἰς ὅπας τοίχων κλπ. διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσουν εἰς μαγγα-
νείας ἐχθροῦ, καὶ ἄλλαι προφυλάξεις. Π.χ. τὰ μαλλιά, ποὺ μένουν στὸ χτένι, δὲν
τὰ καῖνε, γιὰ νὰ μὴ κάψουν τὴ μοῖρα τους οὔτε τὰ πετοῦν, ἀλλὰ τὰ κρύβουν
σὲ μιὰ τρυπα στὸν τοῖχο. (Ἦπ.).

3. Χρῆσις φυλακτῶν καὶ ἄλλαι ἀντιμαγικαὶ ἐνέργειαι.

Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας.

α) *Περίπτα φέροντα εὐτυχίαν*: τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ πουνκά-
μισο τοῦ φιδιοῦ, ἡ προσωπίδα τοῦ παιδιοῦ (ἄμνιον), ἡ γαλατόπετρα, ἡ λυκοχα-
βία καὶ εἴ τι ἄλλο. Ποῖαι αἱ ιδιότητες ἐκάστου; Πῶς παρασκευάζεται τὸ κοκ-
καλάκι τῆς νυχτερίδας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν; Ποῖα ἀντι-
κείμενα θεωροῦνται «γουργιδικὰ» ὥς ἐκ περιστάσεως ἐνισχυμένα; (Π.χ. μέλη σώ-

ματος ανθρώπου θανατωθέντος, τεμάχιον ἀπὸ τὸ σχοινὶ κρεμασμένου ἢ πνιγμένου, ξίφος δημίου, ὁ πέπλος νύφης κ.τ.τ.).

Μερικὰ παραδείγματα: Σχοινὶ πνιγμένου φέρει πλούσιον καὶ καλὸν γάμον εἰς ἐκείνην πού τὸ κρατεῖ (Ἀθῆναι). «Ὅταν ἀλλάξῃ τὸ φίδι τὸ τομάρι του, οἱ γυναῖκες πὺν πᾶνε γιὰ ξύλα, τὸ βρίσκουνε καὶ τὸ παίρνουνε. Τὸ βάζουνε στὴν ἄγια τράπεζα καὶ παίρνει σαράντα λειτουργίες καὶ τὸ ἔχουνε καὶ τὸ κρατᾶνε σὲ δικαστήρια καὶ σὲ ἄλλες σπονδαῖες ὑποθέσεις καὶ πετυχαίνουνε. Καὶ ὅταν πάῃ κάποιος, γιὰ νὰ τοὺς κοροϊδέσῃ, κανεὶς ταχυδακτυλουργὸς ἢ ὅποιοςδῆποτε ἄλλος, δὲ μπορεῖ, γιὰτὶ κείνος πὺν κρατεῖ φιδιτόμαρο, βλέπει τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι» (Σπάρτη). «Τὸν πέπλο τῆς νύφης (εἰς τὸ Κορδελλιὸ τῆς Σμύρνης) εἶναι καλὸ νὰ τὸν φορέσουν 40 πρωτοστέφανες νυφάδες. Ἀμα τὸν φορέσουν κ' οἱ σαράντα, τότε τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸν κρεμοῦν στὸ ἱερό. Ὅταν ἔχῃ καμιά πετύχη στὸ γάμο της κ' ἔχουν πετύχει κ' οἱ ἄλλες πὺν φόρεσαν τὸν πέπλο της, τῆς τὸν ζητᾶνε ὅλες ὅσες εἶναι νὰ παταφεντοῦν, ποιά θὰ τὸν πρωτοφορέσῃ». «Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἕνας φέρῃ ἀπ' τὸ χωριὸ (Σιτίστα τῆς Αἰτωλίας) καὶ πάῃ στὴν ξενιτιά, παίρνει μαζί του εὐχαῖες ἀπ' τὸν τόπο του. Ἀμα

πατάσῃ στὸ μέρος τὸ ξένο πὺν θὰ μείνῃ τὸ περᾶσι εἶναι καλὸ ν' αὐτόν»
 β) **Πράξεις καὶ ἐνεργεῖαι καθ' ὁμοιότητα ἢ κατ' ἀναλογίαν** (Ὁμοιότης πράξεως φέρει ὁμοιότητα καταστάσεως). **Συμβολικαὶ εὐχαὶ καὶ ἄλλα σύμβολα.**

Παραδείγματα: Αἱ γυναῖκες, εἰς τὰ Μεσσηνιήσια, ἐπανερχόμεναι ἔξωθεν, φέρουν λίθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ εἶναι στεφεοκέφαλοι. Ἡ λεχὼ πατεῖ σίδερο τὴν τρίτην ἡμέραν, διὰ νὰ «σιδερωθῇ», ἢ στὶς ἐννιά κατέρχεται τῆς κλίνης, διότι ἔτσι γίνεται «ενιά». (Σχέσις παρετυμολογική). (Κύθνος). Ἡ «πλόσκα» πρέπει νὰ γυρίξῃ δεξιὰ, διὰ νὰ ἔρχωνται δεξιὰ καὶ τὰ πράγματα. Μέλι μὲ καρύδι (ἢ ἀμύγδαλο) προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους, πρὶν εἰσελθόντων εἰς τὸ σπίτι, διὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ των γλυκεῖα σὰν τὸ μέλι. Εἰς τὴν Λέσβον τὴν πρωτομαγιά γραῖα σταυρώνει μὲ μέλι τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ μέτωπα τῶν γυναικῶν, διὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μέλι εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Σύμην «ὅτι καὶ ποσκάφουν» (= ἅμα τελειώσουν τὴν σκαφήν καὶ τὴν σποράν), σποῦν τὸ ρόδι», δηλ. τὸ ρίπτουν μὲ ὄρμην κατὰ γῆς, διὰ νὰ πληθύνουν οἱ σπόροι, ὥς οἱ κόκκοι τοῦ ροδιοῦ. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἅμα φουσᾷ νοθιά, γιὰ νὰ γυρίσῃ βορρᾶς, βγαίνει μιὰ γυναῖκα στὸ δῶμα της ὀλόγδυμνη, ὥς τὴν ἐγέννησεν ἡ μάννα της, καὶ βγάγει τὴν ἀνέμη καὶ γυρίζει ἀμέσως βορρᾶς». Εἰς τὴν Ὑδραν «ὅποιος ἔχει ξε-νιτεμένους καὶ θέλει νὰ τοῦ γυρίσουνε γλήγορα, πρέπει πάντα νὰ ἔχῃ ἀπάνω στὴ σιδεροστία καζάνι μὲ νερό». Εἰς τὴν Ἀνακοὺ πιστεύουν ὅτι, «ἅμα κανεὶς ἀνεβαίνει εἰς λόφον ἢ βουνόν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνα κουφάκι, ἥτοι τεμάχιον ἐλαφρο-

πετρας, καὶ θὰ ἀνεβῇ τότε ἐλαφρότερον». Εἰς τὴν Μυτιλήνην πιστεύουν ὅτι «τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ποῦ θὰ πρωτοβάλλῃς ξύδι πρέπει νὰ εἶσαι θυμωμένος, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ξύδι δυνατό». Εἰς τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας «ὅταν ἀρμέγουν πρώτη φορὰ τὴν ἀγελάδα ποῦ γέννησε, χύνουν τὸ γάλα στὴ θάλασσα λέγοντας «ὅπως δὲ στερεῦναι ἡ θάλασσα, ἔτσι νὰ μὴ στερέψῃ καὶ ἡ ἀγελάδα μου».

Σχέσις ἐτυμολογικὴ τῆς πράξεως ἢ γλωσσικῇ. Π.χ. ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ σπείρει ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ (Ἦπ.).

Ἐν Σύμῃ δὲν νυμφεύονται τὴν ἑβδομάδα τῆς τυρινῆς, διὰ νὰ μὴ τυραννιοῦνται. Εἰς τὴν Κύπρον πρὸς θεραπείαν τῆς Κατεβασίᾶς (ὀφθαλμικῆς παθήσεως) καταφεύγουν εἰς τὸν παπᾶν, διὰ νὰ διαβάσῃ τὰς Καταβασίας.

γ) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς ἐπωδαί.** Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κύπρον «τὰ κορίτσια, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν καὶ διὰ νὰ μὴ βγάλουν καρφίτες ἢ καρτῆλες μαῦρες, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαύρης πίνουνσι γάλα».

δ) **Κτυπήματα διὰ ράβδον ἢ κλάδον βαίων ἢ ἐλαίας ἢ χόρτων.** Π.χ. Εἰς τὴν Στενήμαχον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ κοπέλλες πᾶν μὲ μινιά στάμνα καὶ ἕνα ραβδί ἀπὸ κλωνία στὰ ποταμί. Γεμίζουν τὰ στάμνα καὶ κτυποῦνται μὲ τὸ ραβδί καὶ λέν: «Κὶ τοῦ χρόν'». Εἰς τὴν Λέσβον αἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς κτυποῦνται μὲ τσουκνίδες εἰς τὴν πλάτην, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των. Κτυπήματα πρὸς εὐτοκίαν κλπ.

ε) **Στοιχειώσεις κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.** (Στοιχειῶνω = δημιουργῶ στοιχεῖο διὰ τῆς θυσίας πετεινοῦ ἢ ἄλλου ζώου τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν ἀνθρώπινα θύματα)· ἡ ψυχὴ δηλ. τοῦ σφαγέντος ζώου, διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος προσηλοῦται εἰς τὸ κτήριον, γίνεται στοιχεῖο καὶ φυλάττει καὶ περιέπει αὐτό.

Πῶς γίνεται ἡ στοιχειώσις οἰκοδομήματος, γεφύρας, πλοίου κλ.; Διὰ θυσίας ζώου (πετεινοῦ, ἀρνίου, γάτου μαύρου ἢ ἄσπρου;) ἢ δι' ἐντοχίσεως αὐτοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα; ἢ δι' ἔξορκισμοῦ (τ. ἔ. μὲ νομάτισμα) ἢ ἄλλου τρόπου; Ποῦ θυσιάζεται τὸ ζῷον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ἐντοχίζεται ἡ κεφαλὴ του εἰς τὰ θεμέλια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Σάμον τὸν θεμέλιον λίθον ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς σκιᾶς τοῦ ἀρνίου ἢ ἄλλου ζώου, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται πρὸς θυσίαν καὶ κατόπιν τὸ σφάζουν καὶ τὸ θάπτουν ἄλλου, μὴ τρώγοντες καθόλου ἀπὸ τὸ κρέας του. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο; Στοιχειώσεις γίνεται καὶ μὲ μόνην τὴν σκιὰν ἀνυπόπτου γέροντος, ἃν ἐπιθέσουν ἐπ' αὐτῆς τὸν θεμέλιον λίθον ἢ καὶ μόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς σκιᾶς ἀνθρώπου, ἃν τὴν μετρήσουν κρυφὰ διὰ νήματος, ἢ διὰ ράβδου καὶ ἐντοχίσουν τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια. (Ἡ σκιὰ δηλ. ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴν). Π. χ. Περγαλιὸ εἰς τὴν Ζάκυνθον λέγεται ὁ ἥσκιος τοῦ σπιτιοῦ.

«Περγαλιό γίνεται καὶ κάθε ἄνθρωπος, πὺν τύχη καὶ περάση τῇ σιγμῇ πὺν ρίχεται τὸ θεμέλιο καὶ ὁ ἥσκιος του πλακωνθῇ ἀπὸ τοσὶ πέτρες. Τότε ὁ ἥσκιος γίνεται Περγαλιό». Παραδόσεις περὶ στοιχειώσεως κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.

ς) **Στοιχειώσεις θησαυρῶν, τρόποι εὗρεσεως καὶ συλλήσεως αὐτῶν.** Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐστοιχειώθη ὁ θησαυρός· δηλ. διὰ θυσίας ἀνθρώπου ἢ ζῶου ἐδημιουργήθη τὸ στοιχειὸ πὺν φυλάσσει τὸν θησαυρὸν ἢ δι' ἀπλοῦ ἐξορκισμοῦ, δηλ. μὲ νομάτισμα; Π.χ. «Ἐκεῖνος πὺν πάει καὶ παραχὼν' τὰ χρήματα στῇ γῆς μέσα σὲ μνιά πέτρα ποκάτ', μαζί μὲ τὰ χρήματα βάν' ἓνα σκοινὶ καὶ τὸ νοματίζ': νὰ γέν'ς φιδ' νὰ φυλάῃς τὰ γρόσια. Ἐκεῖνα τὰ χρήματα στοιχειώνονται τότε καὶ δὲ μπορεῖ κανεὶς τότες γιὰ νὰ τὰ βγάν'» (Ναίμονας).

Ἀποκάλυψις καὶ εὗρεσις τοῦ θησαυροῦ. Συνήθως τὴν ὑπόδειξιν τοῦ τόπου, ὅπου εἶναι κεχωσμένος ὁ θησαυρός, κάμνει αὐτὸς ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιφανιόμενος καθ' ὕπνους ὑπὸ μορφῇ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον εὖνοεῖ καὶ συγχρόνως τοῦ φανερώγει τὸ εἶδος τῆς θυσίας, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κατοχὴν τῆς (προπάντων θῦμα ἀνθρώπινον). Ἄλλοτε ὁ θησαυροφύλαξ ποιεῖ μὲνους καὶ νομάδια· νὰ διαγνώσῃ τούτο· π.χ. κοσκινίζει στάχτη καὶ παρατηρεῖ τὰ σημεῖα, πὺν ἀπετυπώθησαν τὴν νύκτα ἐπάνω εἰς αὐτὴν (πατημασιές, γραφάκια, γουκαίδες)· ἔτσι μανθάνει τί θέλει τὸ στοιχειό, διὰ νὰ ἐξευμενισθῇ ἢ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ ἐκεῖ (ζῶον; ὄρνιθα, πετεινόν, σκύλον; ἢ ἄνθρωπον ἢ καὶ προσφορὰν ἀναίμακτον κτηρίων καὶ θυμιάματος).

Ἄλλα καὶ μαγικαὶ πράξεις ἀναφέρονται εἰς εὗρεσιν τοῦ θησαυροῦ. Π.χ. χρῆσις τῆς Σολομωνικῆς μὲ τὸ σιδερόχορτο, χρῆσις ἀλειμματοκτηρίων (κτηρίων ἀπὸ ἀνθρώπινο ξύγγι) (βλ. σχετικὴν δίκην εἰς ἄρθρον Γ. Βλαχογιάννη ἐν ἐφημερίδι Πρωΐα, 29-11-1931), ἐξορκισμῶν κλπ. (Διὰ περισσοτέρας εἰδήσεις βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 404-446, Β' σελ. 1003-1051, Γ. Μέγα, Παραδ. περὶ θησαυρῶν ἐν Λαογραφίᾳ Δ' 22-34).

ζ) **Μαγικαὶ συνήθειαι ἐν ἀνομβρίᾳ.**

1. Περπεροῦνα. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα αὐτῆς; Π.χ. μυρομπιρίτσα (Ἄγραφα), πιπερίτσα (Ἀρκαδ.), βερβερίτσα (Κούρεντα), μπαρμπαροῦσα (Σχωρέτσιανα), πιπεριά (Ἰστιαία), παπαροῦνα (Ζαγόρι, 40 Ἐκκλησ.) λαπατᾶς (Μέτραι), κουσκουτέρα (Πόντος, Σταυρί). Μίμικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν τῆς βροχῆς. (Μίμησις πράξεως ἢ καταστάσεως ἐπιφέρει αὐτὴν ταύτην τὴν πράξιν ἢ κατάστασιν): περιφορὰ παιδίου (συνήθως κοριτσιοῦ ὀρφανοῦ) ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, περιενδεδυμένου μὲ πράσινα χόρτα· ἔμμετροι ἐπικλήσεις

τῶν παιδίων, πὺν τὸ συνοδεύουν, διὰ βροχὴν καὶ χοροί· εἰς κάθε σπίτι τὸ περι-
 χύνουν μὲ νερό. Διάφοροι παραλλαγὰι τοῦ ἐθίμου. Π. χ. εἰς τὸν Πολύγυρον
 «ἄλλοτε ἦτο ἐθιμον, ὅταν δὲν ἔβρεχε, νὰ γδύνουν ἓνα κορίτσι 17-20 χρόνων καὶ
 στολίζοντάς το μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια (μαγκοῦτες, πανερίσια, παπαροῦνες
 κλπ.) νὰ κάνουν λιτανεία, δηλ. νὰ τὸ περιφέρουν στὰ χωράφια καὶ στοὺς χωριὸ
 μ' ἓνα στεφάνι στοὺς κεφάλαι καὶ νὰ λέν τὸ παρακάτω τραγούδι: Πιπιρίτσα πιρ-
 πατεῖ, | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ: | Βρέξι Θε μου, μιὰ βρογχή, | μιὰ βρογχή, μιὰ σιγανή,
 νὰ ἀνθίσουν τὰ χωράφια, | νὰ καρπίσουν τ' ἀμπιλάκια. | Γκούβρον, γκούβρον τὰ
 σιτάρια, κὶ λαμνὶ τὰ κριθαράκια». Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκη) «μαζώνονται
 τὰ κορίτσια, φοροῦν παλιὰ ροῦχα καὶ τὸ ἓνα τὸ κορίτ' γύρω γύρω τὸ στολί-
 ζουν μὲ πράσινα χόρτα – τὸ κορίτ' αὐτὸ πρέπει νὰ 'ναι ὀρφανὸ – καὶ πηγαίνουν
 ὅλα τὰ κορίτσια στοὺς ποτάμι καὶ βρέχονται ὅλα· μὲ τὰ ροῦχα τοὺς πέφτουν μέσα
 στοὺς νερὸ ὁλόκληρα· παίρνουν κ' ἓνα μπακιράκι στοὺς χέρ' μὲ νερὸ καὶ βάνουν καὶ
 μιὰ φοῦντα πράσινα χόρτα μέσα καὶ γυρίζουν στοὺς χωριὸ σὲ κάθε σπὶτ'. Χορεύ-
 ον ἀπὸ τρεῖς φορὲς καὶ τὸ στολισμένον τὸ κορίτ' δροσίζ'. Κι ὅταν χορεύουν,
 τραγουδοῦν: Πιπιριτσα πιρπατοῦσαι, καὶ τὸ Θεὸ παρακαλοῦσαι: | Βρέξε, Κύριε
 μ', σιτάρι, Κύριε μ', | νὰ νὰ γίνουν τὰ χωράφια καὶ τῆς μάμπας τὰ βυζά-
 κια. Πιρπατοῦσαι, Δοσέριω (τοσάκισμα). Σὲ κάθε σπὶτι τὴν Πιρπατοῦσα βγαν' ἡ
 νοικοκυρὰ καὶ βρέξ' ὅλο τὸ χορὸ καὶ τὴ χαρίζουν ἄλευρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας,
 ψωμί, ἀνὰ καὶ τυρί».

Εἰς τὸν Πόντον περιέφερον τὴν «κουσκουτέρα»: μία μεγάλη σκούπα ἀπὸ
 «τσουχαβέλι», (ἓνα εἶδος θάμνου ἀκανθωτοῦ) μὲ χέρια, ντυμένη μακρὺν χιτῶνα
 μάλλινον (τσόχα) χρώματος μαύρου, μὲ κόκκινη ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν ὀσφύν. Τὸ
 ἀνδρεῖκελον αὐτὸ ἐκρατοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια δυὸ παιδιὰ ἢ ἔφηβοι καὶ τὸ περιέφε-
 ραν στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψάλλοντα πρὸ τῆς ἐξωθύρας: Λαῖστέρα, Κουσκου-
 τέρα κτλ. Κάθε οἰκοδόσποινα ἔχυνε πάνω στὴν «Κουσκουτέρα» ἀρκετὸ νερό».

2. Κατακλυσμοί, ἐμβάπτισις ἀνθρώπων ἢ ὁμοιώματος (κούκλας)
 ἢ ἀγίας τινὸς εἰκόνης εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, ρῖψις κεράμου
 ἢ λαγήνου (κλεμμένης) εἰς ποταμόν κτλ. Χούχουτος ἢ Κούκερος,
 Ἁγίος Ἰωάννης (εἰς τὴν Κύπρον) κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί (Ἰ. Ἀνατ.
 Θράκης) «ὅταν δὲν ἔβρεχε, μαζεῦονταν μερικοὶ ἡλικιωμένοι, πάγαιναν στὴ βρύση
 κ' ἔπαιρναν νερὸ σ' ἀγγεῖα καὶ ἅμα εὑρισκαν κανένα στοὺς δρόμο, τοῦ ἔρρηχναν
 ἓναν κουβᾶ, ὥστε νὰ θυμώσ'. Ἄν θυμῶνε, τὸ εἶχαν γιὰ καλὸ νὰ θυμώσ', ὥστε
 νὰ θυμώσ' καὶ ὁ Θεός, νὰ βρέξ'». Εἰς τὸ Βογατισκόν, «ὅταν δὲν βρέξη, βουτοῦν
 μιὰν εἰκόνα μέσ' τὸ νερό, μέσ' στοὺς ποτάμ', καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ, ἕως διου
 βρέξη». Εἰς τὴν Θράκην (Ἀδριανούπολιν, Μάλγαρα) ὅταν ἐπικρατῇ ἀνομβρία,

παίρνουν ἢ μᾶλλον κλέπτουν τρία καινούργια κεραμίδια (εἰς Πεντάλοφον Δυτ. Μακεδ. μιὰ καινούργια στάμνα) καὶ τὰ ρίχνουν κρυφὰ στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξη. Εἰς τὰ Μάλγαρα κλέπτουν τὴν σκούπα πτωχῆς γριᾶς καὶ τὴν ρίχνουν στὸ πηγάδι· τὰ δάκρυα τῆς γριᾶς θὰ προκαλέσουν καὶ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ.

3. Λιτανεῖαι (λήση). Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ὅταν δὲν βρέξη, γίνεται λήση στὸν ἥϊ Νικόλα πρὸς τὸ δρόμο τῶν Δελφῶν· ψέλνει ὁ παπᾶς ἁγιασμό, ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο κατὰ διαστήματα». Θρησκευτικοὶ (ἐγκατεστημένοι τώρα εἰς τὸ Πολύκαστρον τοῦ Ἀξιοῦ) συνηθίζουν τὴν δέησιν των πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν διὰ βροχὴν νὰ συνοδεύουν καὶ μὲ θυσίαν δημοτελῆ προβάτων. Ἄλλοτε εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκης), σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Μακεδ.), μετὰ τὸν Ἀηγιώργη καὶ πρὶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', γίνεται χωριαν'κὸ κουρμπάν'· σφάζονται καμιά δεκαριὰ ἕως δεκαπενταριὰ πρόβατα ἄρσενικά, ἄσπρα καὶ μαῦρα, ὅ,τ' τύχ' (θηλυκὰ νὰ μὴν εἶναι). Τὸ κάμνουν γιὰ βροχή, γιὰ νὰ βρέξ' ὁ καιρὸς, δέηση στὸν προφήτ' Ἡλία. Δὲν γένεται τ' Ἀηλιᾶ, γιατί' βροχὴ τότε δὲ χρειάζεται· τώρα χρειάζεται περισσότερο, ἔτσι τὸ βρῆκαν. «Στὸ Σιναπλὶ τὸ κουρμπάνι γινόταν στὸ παλικλῆς τοῦ προφήτ' Ἡλία. Ἐδῶ τώρα στὸ Πολύκαστρο πάλι ὅξω, σ' ἓνα ὕψωμα (μπαῖο) το κάμνουμε, ὅχι στὴν ἐκκλησίᾳ. Τὸ κάμουμε Δευτέρα νὰ μὴν εἶναι γιορτὴ, γιορτὴ τοῦ χωριοῦ νὰ εἶναι, νὰ γιορτάσουμε ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουμε τὸν προφήτ' Ἡλία, νὰ μᾶς λυπηθῇ ὁ Θεὸς νὰ βρέξ'». Ὅλοι οἱ χωρικοὶ, οἱ συνοικοῦντες σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Σιναπλιῶτες, Ραβδιῶτες, Πόντιοι, Καυκάσιοι) μαζεύτηκαν στὸ «μπαῖο» τὴν Δευτέραν (29 Ἀπριλίου 1937) καὶ ἔκαμαν δέηση γονατιστοί. Τὴν προηγουμένην τὰ κορίτσια ἔκαμαν περπεροῦνα· ἐπῆγαν στὸ ποτάμι καὶ ἔπεσαν ὅλα στὸ νερὸ καὶ κατόπιν ἐγύρισαν ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἐσύναξαν ἄλεῦρι, κερί, θυμίαμα, ἄλας κλπ. Τὰ συναχθέντα ἐδιάβασεν ὁ παπᾶς μαζί μὲ τὸ κουρμπάνι, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κοινὴν ἐστίασιν (Γ. Μέγας).

4. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, π.χ. κρέμασμα βατράχου ἢ χελώνης ἀναποδογυρισμένης ἐκ δένδρου ἢ πασσάλου. Π.χ. στὰ Χρύσοβα (Ἀγράφων) «ἅμα θέλουν νὰ βρέξη, κρεμοῦνε χελῶνες ἀπὸ ψηλὰ παλούκια, μπηγμένα στὰ χωράφια». Εἰς τὸν Πόντον «ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία, ὅτιμποροῦσαν νὰ προκαλέσουν βροχή, καίγοντας ἓνα ζωντανὸ φίδι στὴ φωτιά». (Ποντ. Φύλλα Β' 418).

η) Καθοσίωσις εἰς τὸν διάβολον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας ἢ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, δηλ. παράδοσις ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς αὐτόν. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ἀμα θέλουν οἱ τσοπαναραῖοι νὰ φ'λάῃ ὁ δαίμονας τὰ πρόβατά τους, νὰ μὴν παθαίνουν

τίποτα, παίρνουν ἓνα σκυλοκόκκαλο καὶ τὸ ξουφλερεύουν, τὸ λεπταίνουν πελεκῶν-
τας το, καὶ τὸ φκειάνουν σὰ βελόνι. Αὐτὸ τὸ μπήγγουν πίσω στὸ μπουτι τοῦ
βαρβάτου κριαριοῦ. "Υστερα παραδίνουν («νὰ πάρ' ὁ διάβολος!» δηλ. λένε) τὸν
κούτλα, τὸν κόφτη, τὴν καρδόρα... ὅλα ὅτι ἔχει ἡ τσουπαναριά στὸ δαίμονα.
Τὸ βαρβάτο αὐτό, βελονιασμένο, ὅπως λένε, ἔρχεται ὁ καιρὸς καὶ μαρκαλάει τὶς
προβατίνες. "Ολα τ' ἀρνιά, ποὺ γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὸν τὸν σπορίτη, βγαίνουνε βε-
λονιασμένα στὸ μπουτι, δηλ. ἔχουνε κι αὐτὰ τὸ κοκκαλάκι στὸ μπουτι καὶ τὰ
φυλάει ὁ δαίμονας· «γιατὶ εἶναι μαγαρισμένα». Τὸ κάνουνε αὐτό, γιὰ νὰ παγαί-
νουν καλά· προκόβουν τὰ πράματα. Ἀλλὰ τὸ κρέας τους εἶναι ἄνοστο».

θ) **Ἀπειλαὶ ἀκάρπων δένδρων πρὸς καρποφορίαν.** Π.χ. «ὅταν ἡ καρυδιά
δὲν κάνῃ καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη (στὴν πρώτη Ἀνάστασι)
καὶ χτυποῦν τὸν κορμὸ της μὲ τὸ μανάρι τρεῖς βολὲς καὶ λέγουν: «Χριστὸς
Ἀνέστη! Κάνεις καρυὰ καρύδια; ἢ νὰ σὲ κόψω;».

III. ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠΙ ΚΑΚῶ. Ἡ ΒΛΑΒΗ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ (ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

α) **Πρόκλησις κακοῦ.**

ΑΘΗΝΩΝ

1. Κατάδεσμοι καὶ καρφώματα πρὸς βλάβην μισουμένου προσώπου ἢ
ζώων καὶ πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον (νὰ τὸν κάμουν νὰ τρελλαθῇ
ἢ νὰ βουβαθῇ (γλωσσόδημα), ν' ἀποθάνῃ, νὰ παρατήσῃ τὸ σπίτι του ἢ νὰ τοῦ
καταστραφοῦν τὰ σπαρτά του, τ' ἀμπέλια ἢ ὅλα του τὰ κτήματα).

Οἱ κατάδεσμοι συνίστανται

(α) εἰς τὴν κατόρυξιν (ἐντὸς μάλιστα τάφου) ὁμοιώματος τοῦ μισουμένου
(κούκλας κηρίνης ἢ ἀπὸ κουρέλια) ἢ ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον,

(β) εἰς τὴν καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ (ἢ καὶ ἀπλῆς πλακὸς
σάπωνος) διὰ καρφίδων ἢ καρφίων ἢ πασσαλίσκων καὶ εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ
εἰς ἓνα πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν,

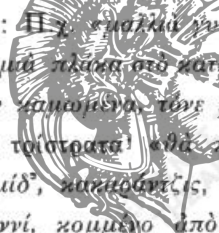
(γ) εἰς τὴν κατάχωσιν ἀντικειμένων, μαγικῶς παρασκευασθέντων, ὑπὸ τὸ
κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ μισουμένου καὶ

(δ) εἰς τὸ δέσιμον κόμβων ἐπὶ νήματος ἢ σχοινίου.

2. Μὲ ποίας ἀράς ἢ ἄλλους μαγικοὺς λόγους συνοδεύεται ὁ κα-
τάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα; Χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπλῇ εἰκὼν ἢ ἡ σκιά τοῦ μισου-
μένου διὰ τὸ κάρφωμα; Γίνεται κάρφωμα καὶ ἐπὶ δένδρου; Ὅποια πρέπει νὰ
εἶναι τὰ καρφιά; (πχ. ἀφόρητα, ἄβρεχτα, μονόπυρα). Πότε γίνεται τὸ κάρφωμα;
(μετὰ τὸ μεσονύκτιον; κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης;).

Κάρφωμα ἀνθρώπου κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν Κρήτῃ: «Παρασκευὴ ὅσοι ὀχτὼ ἀλλὰ τοῦρκα (ἦτοι τὴν 2 μ. μ. ὥραν) θὰ βασιτῆς μιὰν πλάκα σαποῦνι ἀφόρητα καὶ πέντε βελόνες, ἀφόρητες κι αὐτές. Θὰ πῆς πέντε φορὲς τὰ παρακάτω λόγια καὶ κάθε φορὰ θὰ καρφώνῃς μιὰ βελόνα εἰς τὸ σαποῦνι: «Ὡς ἐκάρφωσαν τὸ Χριστὸ εἰς τὸν Τίμιον σταυρό, ἔτσι καρφώνω κ' ἐγὼ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ δεῖνα, στανικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ θεληματικῶς τοῦ Διαβόλου μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Γαραζαήλ. Καρφώνω τοὺς 365 ἄρμους τῇ ράχῃς του, τοὺς φύλασες τῶν κοκκάλων τοῦ σώματός του, καρφώνω τοὺς σφεντύλους τῇ ράχῃς του καὶ ὅ,τι ἀνάπαρη ἔχει ἢ θάλασσα, ἔτσι ἀνάπαρη νὰ ᾔχῃ τὸ σῶμα του, ὅσον καιρὸ τὸν ἔχω καρφωμένο στὸ σαποῦνι». Ἄλλα εἶδη καρφωμάτων ἴδ. ἐν Λαογραφίᾳ, Η' 323 — 346. Θ' 504 κέ.

Κατ' ἄλλους «ἅμα θέλ'ς νὰ πιθάν' ἕνας, πᾶρι ἕνα ἀνὰ κί νὰ τοῦ χῶγς στοὺν τάφου μιανοῦ πὺν πέθανι, τοῦ ἰδίου βράδ' πὺν τοὺν ἔθαφαν' κί τιν ἀνὰ κί νὰ τοῦ πάρ'ς πίσον μὴ τὰ χαράματα κί νὰ τὸν θάψ'ς μπροστα ὅς τι πόρτα κεινοῦ πὺν θέλ'ς νὰ πιθάν'. Στὶς σαράντα μερὶς δὲ γλυτών'!

3. Διάφορα ἄλλα μάγια: Π.χ. «μάγια» γκαίκεια, σαποῦνι, καρφιά τυλιγμένα σ' ἕνα μαντήλι κάτω ἀπὸ μιὰ πλάκα στὸ κατόφλι τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα τὸ ὄρα-

 «ἅμα τὸ ὄρα-
 σκεπτοῦν ἐκεῖνος πὺν τοῦ τὰ ᾄχουν κατωμένα, τότε πᾶνουνε (Μεσσηνία) ἢ διάφορα πράγματα παρμένα ἀπ' τὰ τριστηνά: «θὰ παίρν'ς τρία τρία ἀπ' οὔλα τὰ σόια ἀπ' θὰ βρῆς, λ'θάρ', κιαραμίδ', κικαράντζις, τσάκνα, κόκκαλα, χαρτιά καὶ θὰ τὰ βάν'ς σ' ἕνα κουμμάτ' παννί, κομμένο ἀπὸ τὸ σάββανο ἐνὸς πεθαμένου, πρὶν τὸν χάσ'νι, ἅμα τοὺν χουματίσ' οὐ παπᾶς». Αὐτὰ «τ' ἀφήν'ς σὶ νιὰ καλὴ μεριά, νὰ τὰ βρῇ κειὸς π' θὲς νὰ πιθάν' κί λὲς κί λόγια κί φευγ'ς. Ἄμα τοῦ πιάσ' αὐτὸς μὴ τὰ χέρια τ' σὶ σαράντα μεροῦλις δὲ γλυτών', τοῦ Θεοῦ πατέρα νὰ χ'» (Εὐρυτανία). Εἰς τὴν Καστοριάν «ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν κρεμοῦν τ' Ἀγναντιοῦ ('Αγ. Ἰγνατίου) στὶς καρκέλλες τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ του κοῦκλα ἀπὸ κουρέλια: δένουν σ' ἕνα κουρέλι πιπέρι (κόκκινο καὶ μαῦρο), κάρβουνο, κεραμίδα, κάλτσες, τὰ φκειάνουν σὰν ἄνθρωπο, τὸ μπογιατίζουν καὶ τὸ κρεμοῦν».

4. Ἄλλα «μάγια» μὲ κόλλυβα, μὲ σβηστοκέρια, μὲ ὕδραργυρο καὶ ἀλάτι κλπ. Π.χ. παίρνεις κερὶ καὶ τὸ λειώνεις στὸ τηγάνι, βάνεις μέσα καὶ γάνα ἀπὸ κακάβι. Ἀπ' αὐτὸ τὸ μείγμα φτειάνεις κερὶ, τὰ σβηστοκέρια. Αὐτὰ τ' ἀνάβεις, τὰ βουτῆς ὕστερα σὲ νερό, πὺν ἔχει μέσα καπνιά καὶ ξεῖδι, τρεῖς φορὲς καὶ λὲς κάθε φορὰ: ὅπως σβεῖ τὸ κερὶ, νὰ σβηστῇ ὁ δεῖνας (Αἰτωλ.). Σβηστοκέρια ἀπὸ ξύγκι πεθαμένου. Ὅσες φορὲς ἔσβηναν τὸ κερὶ αὐτὸ «τόσους ἐχθροὺς θὰ ἐσκότωναν» (Μάνη).

β) Παρακώλυσις ἀγαθοῦ (καρποφορίας ἀγρῶν, ἀμπέλων, δένδρων, γεννή-

σεως προβάτων, αἰγῶν, ἀγελάδων κτ.). Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν πρωτομαγιά πολλὰς κακὰς γυναικας κι ἀνάποδες, ποὺ κάνουν στραπάτσες, παίρνουν μιὰ τσαντήλα καὶ πᾶνε μπροστὰ ἀπὸ κεῖ ποὺ θὰ βοσκῇσουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ σφογγίζουν τὰ χόρτα, νὰ πάρουν τὴ δροσιά ἀπ' τὰ πράματα. Τοὺς παίρνεις τὴ δροσιά; δὲν προκόβουν».

γ) *Κλοπή ἢ ἀρπαγὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν ἢ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγελῶν ἢ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον.*

Μαγικαὶ ἐνέργειαι καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τοῦτο. Π.χ. τὴν πρωτομαγιά «γυνὴ ὀλόγυμνος (μαῖστρα) ἔρχεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ δεσμεύει πρὸς ἀλλήλας τὰς κορυφὰς σταχύων τινῶν εἰς τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ ἀγροῦ» ἢ «ἄνδρες μετερχόμενοι τὴν μαγείαν (μαντουφόρ) τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔπαιρναν πῆλινον ἄγγειον, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζον μὲ κεχρί· ἔπειτα, ἀφοῦ ἔτρωγον τρεῖς φορὰς διὰ τοῦ δακτύλου ἐκ τῶν περιττωμάτων των, ἔτρεχον ὅπως γυμνοὶ εἰς τοὺς ἰδικούς των ἀγροὺς καὶ ἔρριπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸ κεχρί. Τοῦτο δὲ ἔπραττον διὰ νὰ ἔλθῃ ὅλη ἡ εὐτυχία τῶν γειτόνων εἰς αὐτοὺς» (Χατζηγύριον Ἀνατ. Θράκης). «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅσοι ἔχουν ἀγελάδες ἔξερχονται τῆς οἰκίας των καὶ κομπούσι τεμάχιον εἴλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γειτόνός των, ὅστις ἔχει ἀγελάδας περισσοτέρας καὶ καλυτέρας τῶν ἰδικῶν των. Πρὸς τοῦτο δὲ πορεύονται σιωπηλοὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τοῦτο γίνεται, ἵνα κλέψωσι τὸ γάλα τοῦ γείτονος. Ὅστις δὲ θέλει νὰ κλέψῃ σὺν τῇ γάλακτι καὶ τὸ βούτυρον, ὀφείλει νὰ πορευθῇ γυμνὸς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρός».— Τί εἶναι τὰ λεγόμενα *σκοτοπούλια*; Πῶς ἐκκολάπτονται καὶ εἰς τί χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν μάγων;

IV. ΦΙΛΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΑΙ. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

α) *Φίλτρα.* «Φίλτρα εἰσὶ τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικά, δι' ὧν, ὡς φλυαροῦσί τινες, δύνανται ἔλκειν τινὰ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν».

Εἰς τί συνίστανται τὰ μάγια τῆς ἀγάπης καὶ πῶς κατασκευάζονται τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ μαννόγαλα, τὸ βοτάνι τῆς ἀγάπης, τὸ τετραφύλλι, τὸ ἀνάλι, τὸ δάκρυον τ' ἀμπελιοῦ κλπ.; Φίλτροκαταάδεσμοι καὶ διάφορα «γραψίματα» (χαρακτῆρες ἐκ τῆς Σολομωνικῆς) «φυλαχτὰ ἀγάπης» ἢ ἄλλα παρασκευάσματα ἢ τεχνάσματα μαγικὰ (οἷον ἀνάμειξις τοῦ αἵματος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γραφὴ ἐπιστολῆς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, κόνις ὀστέων νεκροῦ, παρασκευάσμα μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἰδρώτα καὶ περιττώματα αὐτοῦ κλπ.), Ἐξορκισμοὶ ἢ γητειᾶς κλπ.

Μερικά παραδείγματα: «Όταν θέλῃ καμιά νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κάποιος καὶ νὰ ἴναι παντοῦ μαζί της, παίρνει ἀρκετὲς πῆχες φακυρόλα (λινοκόρδελο) ἄσπρη, ὥστε νὰ φτάσουνε νὰ γίνουνε σαράντα κόμποι. Σαράντα βραδιές, στὶς δώδεκα ἡ ὥρα, βγαίνει ἔξω καὶ κοιτάζει τὸν οὐρανὸ καὶ βλέπει τὰ τρία ἄστρα. Ὁ νοῦς της πρέπει νὰ καρφωθῇ στ' ἄστρα καὶ λέει: Τρία ἄστρα εἶναι στὸν οὐρανό, τό ἴνα πεινάει, τ' ἄλλο διψάει καὶ τ' ἄλλο νυστάζει. Στὸ πρῶτο δίνω φαῖ νὰ φάῃ, στὸ ἄλλο δίνω νερό νὰ πιῇ, στὸ τρίτο δὲν τοῦ δίνω ὕπνο νὰ κοιμηθῇ. Δένω τὸ νοῦ του, δένω τὸ λογισμό του, δένω τὸ ἀριστερό ἀρχίδι τοῦ γιοῦ τῆς τάδε (λέει τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του) γιὰ μένα τὴν τάδε (λέει τὸ ὄνομά της) τὴν κόρη τῆς τάδε (λέει τ' ὄνομα τῆς μητέρας της). Αὐτὸ θὰ τὸ πῇ τρεῖς φορὲς κι ἀπάνω στὴν τρίτη φορὰ θὰ δέσῃ τὸν κόμπο. Θὰ τὸ κάμῃ σαράντα μέρες, νὰ δέσῃ τοὺς σαράντα κόμπους. Αὐτὴ τὴ φακυρόλα θὰ τὴν κρατῇ πάντα ἐπάνω της. Νὰ προσέξῃ νὰ μὴν τὴ χάσῃ, γιατί θὰ λυθοῦνε ὅλα. Ὅσο τὸ κρατάει ἐπάνω της, θὰ τὸν ἔχῃ πάντα κοντά της, δὲν κοιτάζει ἄλλη γυναῖκα» (Σπάρτη). Ἄλλο: «Πᾶρε ἄσπρη ὀρνιθα καὶ σφάξε τὴν καὶ πάρε τὰ αἷμα της καὶ τὸ πτερόν της καὶ γράψον τοὺς ἀκολούθους χαρακτῆρας — παραθετέε διαφορα καβαλιστικά ψηφία — καὶ κάψε τοὺς καὶ πάρε τὴν σάχητῃν αὐτὴν καὶ ρίξε τὴν εἰς τὴν πόσταν της καὶ ἔσχεται εἰς ὥρας τεσσαρὰς καὶ σὲ βοῶκει. Ἡ θεὰ παίρνει ἀμάλλιαγα πουλιά, τὰ ρίπτει ζωντανὰ στὴ φωτιά καὶ λέγει: Ὅπως λαχταρίζουν τὰ πουλιά, νὰ λαχταρῶς κι ὁ . . . γιὰ μένα». Περὶ φυλτροκατασκευῶν βλ. Φ. Κουκουλὲν ἐν Λαογρ. Θ'. 59-62, 94-96, 469-471.

β) «**Διακοπαί**» ἢ **μίσσηθρα** (μισητικά ἐν Κρήτῃ), «τὰ μίσους καὶ ἐχθρας ποιητικά», γλῶσσαι ὄφεων, οὐραὶ θηρίων κλπ. Πρβλ. τὸ δίστιχον:

Φίδια μοῦ μαγερέψανε μὲ τῆς σκυῖας τὸ γάλα;

γιὰ νὰν τὰ φάγω ν' ἀρνηστῶ τὰ μάτια σου τὰ μαῦρα (Λευκάδος).

Παραδείγματα: «Όταν θέλῃ ἡ μάνα νὰ μισήσῃ ὁ γιὸς της κάποια κοπέλα πὺν τὴν ἀγαπᾷ, παίρνει ἀλατόνερο καὶ ραντίζει τὸ κρεββάτι τοῦ νέου ἢ παίρνει σπειριὰ ἀλάτι καὶ τὰ σκορπίζει κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ γιουῦ της (Σπάρτη). Ἄν θέλουν ἓνα ἀδρόγυνο νὰ μαλώνῃ συνεχῶς, πιάνουν ἓνα σκύλο καὶ μὰ γάτα καὶ τοὺς πλένουν στὸ ἴδιο νερό. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ χύνουν ἐμπρὸς στὴν πόρτα τοῦ ἀνδρογύνου μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ μαλώνουν ὅπως ὁ σκύλος μὲ τὴ γάτα (Σάμος). Εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθίζουν τὰ ἐξῆς: Ὅταν θέλουν ν' ἀποσπάσουν τὴν ἀγάπην ἐνὸς προσώπου πρὸς ἄλλο, μάλιστα ἐνὸς ἀνδρός, παίρνουν τὸ κολλάρο τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ καὶ τὸ πλένουν μὲ λίγο νερό. Κατόπιν μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ψήνουν καφέ καὶ τοῦ δίνουν λέγοντες: «Ὅπως

δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ ἰδῇ τὸν σβέροκο του, ἔτσι νὰ μὴν μπορῇ νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῇ καὶ τὴν τάδε».

γ) *Λύσεις ἐχθρας προκληθείσης διὰ μαγικῶν μέσων.*

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀντιμαγικά.

δ) *Δέσις ἀνδρογύνου.* Κατάδεσμος πρὸς παρακώλυσιν τῆς συνουσίας τῶν νεονύμφων (ἀμπόδεμα, δέσιμο, ἀπόδεμα, δεσμός, δεσά, δημαν, πάτημαν κτλ.) (Βλ. Λαογραφ. Θ' 73-93, 450-469).

1. Κατάδεσμοι παρόντος τοῦ καταδένοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Πότε ἀκριβῶς γίνεται ἡ μαγγανεία; Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναφωνῇ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς» ἢ ὅταν ἀπαγγέλλῃ «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; ἢ καθ' ἣν στιγμὴν λέγει «στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ δεῖνα» ἢ τί ἄλλο;

Τρόποι ἀμποδέματος: Ὁ καταδένων παρὼν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, (α) κάμνει ἓνα ἢ τρεῖς ἢ ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν ἢ νῆμα μετὰξῃς ἢ εἰς μανδηλίον ἢ εἰς τρίχα κεφαλῆς καὶ λέγει σχετικὰ λόγια: δένω τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ ἢ τι τοιοῦτο, (β) κλείει κλειδίστικα ἢ σουγιάν ἢ ἄλλο τι ἢ βάλλει μάχαραν εἰς τὴν θήκην της. Π.χ. εἰς τὸ ἱεροχώριον Κοήτης εἰς τὴν παρθενομίαν καὶ ποῖος καὶ θέλουν νὰ τὸν δέσουν, παίρνουν τὴν βελόνα, στέκοιται πίσω ἀπὸ τὸ ἀνδρόγυνο τὴν ὥρα ποὺ τοὺς στεφανώνουν, κερτίζουν τὴ βελόνα, καὶ περνοῦν τὴ μύτη της μέσα ἀπὸ τὴν τρυπά της βελόνας καὶ λένε διάφορα λόγια προσκαλῶντας τὸ διάβολο, καὶ τ' ἀνδρόγυνο εἶναι δεμένο».

2. Κατάδεσμοι ἀπόντος τοῦ καταδένοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Οὗτος ἢ δένει ἀπλῶς ἓνα κόμβον εἰς τὴν ζώνην του ἢ δένει τρεῖς τὰς χεῖρας ἔμπροσθεν καὶ τρεῖς ὀπίσθεν λέγων: «Κίνησε διαβολοσμπέθερος νὰ πάῃ νὰ διαβολοσμπεθεριάσῃ τὸ νέο ἀντρόγενο· κίνησε διαβολόπαπας κλπ. ἢ πηγαίνει εἰς ἐρημικὸν μέρος, καθ' ἣν ὥραν τελεῖται ὁ γάμος καὶ ἐκεῖ δένει διὰ σπάγγου κλάδον κρανιάς ἢ κλώνον σπάρτου λέγων: «δένω καὶ κομποδένω τὸ γαμπρὸ δεῖνα» (σπαρτόδεμα) ἢ δένει ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν λινὴν ἢ μεταξωτὴν καὶ θέτει τὸ νῆμα κάτωθεν πέτρας ριζιμιᾶς καὶ τὸ σκεπάζει μὲ πέτραν (πετρόδεσμα) ἢ γράφει ἐπὶ χάρτου τὸ ὄνομα τοῦ καταδενομένου μὲ τὰς σχετικὰς λέξεις π.χ. «ἔδω δένω τὸν δεῖνα (γράφισιμο) ἢ καὶ ποτίζει τὸν νεόνυμφον μὲ μαννόγαλα ἢ ἄλλο μαγικὸν παρασκεύασμα, χρησιμοποιοῦν συνήθως «σημάδια» ἢτοι ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν μαγευόμενον (π.χ. χῶμα τῶν πατημάτων του, τριχὰς κλ.).

3. Τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καταδένων ἐξασφαλίζει τὴν ἐνέργειαν.

γειάν του. Π.χ. ρίπτει τὸ νῆμα μὲ τοὺς κόμβους ἢ τὴν κλειδαριὰν εἰς πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ γεμίζει μὲ τὰ *δεματικά* τὴν κάνην ὅπλου καὶ πυροβολεῖ.

ε) *Προφυλακτικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ἀμποδέματος.*

Τοιαῦτα εἶναι: 1. Ὁ γαμβρὸς φορεῖ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως ἢ ἔχει ἐπάνω του μαυρομάνικο μαχαῖρι ἢ τεμάχιον ἀλιευτικοῦ δικτύου ἢ ψαλίδα ἢ δέρμα φιδίου ἢ δακτύλιον ἀνήκοντα εἰς νεκρὸν ἢ τετραευ-
 ἀγγελον ἢ σουσάμι καὶ ρύζι μέσα στὰ παπούτσια του ἢ τι τοιοῦτο. - 2. Περι-
 ζώνεται διὰ κλάδου βάτου, περιτυλιγμένου μὲ δίχρωμον μετάξι ἢ διὰ κλάδου
 κλήματος ἢ ἄλλου τινός. - 3. Εἰς τῶν συγγενῶν δένει καὶ κατόπιν λύνει τὸ ἀνδρό-
 γυνον ἢ τὸν ἓνα τῶν νεονύμφων. - 4. Ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις κατὰ τὴν παραμο-
 νὴν τοῦ γάμου ἢ ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ μυστηρίου κλείει διὰ κλειδίου τὸ συρτάριον
 ἢ πᾶν ἀντικείμενον ποὺ κλείεται διὰ κλειδίου καὶ τὰ ἀνοίγει μετὰ τὴν τελετὴν. - 5.
 Ποτίζουν τοὺς νεονύμφους μὲ μαγικόν τι παρασκεύασμα, π. χ. κόνιν ἀπὸ πού-
 πουλα μαύρης ὄρνιθος, τὰ ὁποῖα καίονται μὲ πυρρίδα μαζί μὲ ἄλλα πράγματα
 παρμένα ἀπὸ τρίστρατον κλπ. - 6. Ἰδιαίτεραι προφυλάξεις διὰ τὴν νύμφην: π.χ.
 θέτουν ψαλίδι μέσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης ἢ τῆς φοροῦν φόρεμά τι ἄπλυ-
 τον ἢ ἀνεστραμμένον. - 7. Θέτουν κατὰ τὴν νυμφικὴν ἀλίνην ψαλίδιον. «*Μα-
 νὰ κοποῦν οἱ κακὲς γλώσσες καὶ τὰ μάγια*» πενήκτρον κώδωνος κλπ. Ἄλλαι
 προφυλάξεις π.χ. ἡ στέψις γίνεται *καυφὰ* ἢ τὴν νύκτα.

ς) *Δύσις ἀνδρογύνου*, δηλ. ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀμπόδεμα διὰ μα-
 γικῶν μέσων ἢ ἐξορκίων (*λύσιμο*, *ξαμπόδεμα*, *λύμαν* κλπ.).

Τρόποι λύσεως: 1) Δύσις τῶν κόμβων ἢ καῦσις τοῦ νήματος ὑπ' αὐτοῦ
 τοῦ καταδέσαντος ἐνώπιον τῶν ἀποδεθέντων ἢ ἐκκλείδωμα τῆς κλειδαριᾶς. 2)
 πέρασμα τοῦ γαμβροῦ διὰ θαλάσσης. 3) διάβασμα ἐξορκισμῶν ἢ γητειῶν μὲ
 ἀναλόγους μαγικὰς πράξεις. Ἐν παραδείγμα: *Πᾶρε κορακοχολὴ καὶ μελισ-
 σουβόλαδο, ἴσια καὶ τὰ δύο, καὶ ἃς ἀλειφτῇ ὁ ἄντρας ὅλο τὸ κορμί του καὶ ἃς
 γράψῃ τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς: «Λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴν φλόγα»*
 (Γορτυνία). (Ἄλλα παραδείγματα ἐν Λαογρ. Θ' 79-92).

V. ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

*Δοξασίαι καὶ πράξεις ἄσχετοι πρὸς μαντικούς σκοποὺς ἢ ἐνεργείας ἐπ'
 ἀγαθῷ ἢ κακῷ τοῦ ὑποκειμένου τελουμένας. Ἀπαγορεύσεις* (tabou).

Α'. *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ξῶα, τὴν φύ-
 σιν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.*

α) Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὸν ἄνθρωπον.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἑπειρον «ὅποιες δὲν γεννοῦν σερκὰ παιδιά κ' ἔχουν ὄλο κοπέλλες, τρῶν ἀφαλὸ ἀπὸ παιδιά (= ἀγόρια), γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτὲς σερκὰ». Πρὸβλ. τὰ σερικοβότανα, ποὺ βρίσκουν στὰ βουνά, ἢ καὶ στὰ σπλάγχνα τῶν ζώων· «ἅμα τὸ φῶν αὐτές, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες στὴν ἀράδα, κάνουν ὄλο σερκὰ». (Ἑπ.). Ἡ ἔγκυος δὲν τρώγει λαγό, γιὰτὶ θὰ λαγοκοιμᾶται τὸ βρέφος, οὐδὲ χέλυ, γιὰτὶ θὰ πάσχη ἀπὸ ἐξανθήματα (Ἑπ.).

Αἱ πληγαὶ τοῦ φονευθέντος αἱμάσσουν πρὸ τοῦ φονεύς· ἐκτοξεύουν αἷμα, ὅταν πλησιάζει ὁ φονεὺς. Ὁ φονεὺς, ἂν βαστῇ τὸ ὄπλον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐσκώτωσε, δὲν ἤμπορεῖ νὰ περπατήσῃ καὶ τὸν πιάσουν· «τόνε τρώει τὸ αἷμα του» (Μεσσηνία-Μάνη). «Ἡλιασέν τονε τὸ αἷμα του» λέγεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρόμου, ποὺ καταλαμβάνει τοὺς φονεῖς, ὅταν βλέπουν τὸ θῦμα των ἀσπαῖρον πρὸ τῶν ποδῶν των· πιστεύεται δὲ ὅτι ὁ φονεὺς ἐλευθεροῦται τοῦ πάθους τούτου, ἂν ἀπομυζήσῃ καὶ καταπιῇ τὸ αἷμα τοῦ φονευθέντος ἐκ τῆς μαχαίρας του. Πρὸβλ. τὴν φράσιν: θ' ἀποσύρω τὸ αἷμα σου σὺ ἀγάμ μου (Ἀπύρανθ. Νάξου).

Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ μπῇ τὸ πρῶτο πτό σπῆτι μας, μᾶς κάνει ποδαρικό· «τὸ πρῶτο σπῆτι πτό ποδαρικό εἶναι τῆς προτοχόνας καὶ τὴν πρῶτην τοῦ Σεπτεβρίου ὕστερα εἶναι τοῦ μήνα, ὕστερα τῆς ἐβδομάδας κ' ὕστερα τῆς μέρας. Ἀλλουνοῦ εἶναι καλὸ τὸ ποδαρικό του, ἀλλουνοῦ κακόν» (Ἀπύρανθος Νάξου).

Τὸ ἴδιο μὲ τὸ χερικό: νὰ κάμω ἐπὶ ἀοχὴ πού 'ναι τὸ χερικό μου καλὸ (Γαλανάδες Νάξου) καὶ τὸ ἀπάντημα (ἄντισμα, ἀναραχός) π.χ. δὲν ἔχει καλὸ ἄντισμα, δηλ. ἢ συνάντησις του δὲν θὰ βγάλῃ σὲ καλόν. Κάθε νοικοκυρὰ πρέπει νὰ ἔχη προζύμι στὸ σπῆτι τῆς, γιὰτὶ τὸ προζύμι εἶναι ἡ δύναμη τοῦ ἀνδρός (Ἰνναχώριον Κρήτης). Τὴν τελευταία μπουκιὰ τὸ ψωμί δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀφήκῃ, γιὰτὶ εἶναι ἡ δύναμή του (Κορώνη). Ἐὰν τὸ προζύμι ἐκτεθῇ εἰς τὴν θέαν τῆς σελήνης, χάνει τὰς ιδιότητάς του (Κρήτη). Ἡ ἀκουγὴ εἶναι σκώληξ, ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ζῇ μέσα εἰς τὸ αὐτὸ ἄνθρωπον καὶ ζῶν· ὅταν ψοφήσῃ ὁ σκώληξ αὐτός, πᾶναι κανεὶς νὰ ἀκούῃ (Μαζαῖϊκα Καλαβρ.).

β) Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὰ ζῶα. «Παντέρμον λέγουν εἰς τὴν Σάμον τὸ ζῶον καὶ τὸ κτῆμα τὸ στρίγλικον, τὸ κακότυχον, τὸ ὁποῖον δῆθεν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην ὅλους τοὺς οἰκείους καὶ κυρίους του καὶ ἔμεινε μόνον». Τὰ μυρμήκια μέσα στὸ σπῆτι φέρνουν εὐτυχία (Καστορία). «Ὅτινα ξεκερώνουνε μέλισσες καὶ τύχη κιανεὶς νὰ ἔχη κακὸ μάτι ἢ κακὸ ρώτημα, οἱ μέλισσες τότε πνίγουνε» (Ἰνναχώριον Κρήτης). Ὅταν ὁ ποντικὸς φάγῃ ἀντίδωρον, μεταβάλλεται εἰς νυχτερίδα (Σωζόπολις).

γ) Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ τὴν φύσιν.

Τὸ πρῶτο φρούτο, ποὺ θὰ κάμῃ νύφντο δέντρο δὲν τὸ τρῶνε· τὸ πετοῦν. "Οποῖος τὸ φάῃ, λένε πὼς πεθαίνει (Αἰτωλία). Τὸ καλοκαῖρι τὸ ξερκό, ἂν τύχη νὰ φκειάσουν στὸ χωριὸ ἀσβεσταριά, λὲν πὼς ἡ ἀσβεσταριά ἔδωσε τὴ βροχή, γι' αὐτὸ δὲ βρέχει ("Ηπειρος).

δ) Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.

«Πρόσεξε νὰ μὴ χτυπήσης τὸ πρῶτο τσυνῆγι, γιατί εἶναι γιὰ κακό σου» (Μύκονος). "Αῖμα κλέβουν μιὰ κόττια, τὴν τρῶν πάνω σ' ἓνα στῶμα, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν οἱ κατάρες γιὰ τὸν κλέφτη (ἴσως διότι συνήθως ὁ καταρῶμενος λέγει: Μπά, ποὺ νὰ τὴν φάῃ στὸ στῶμα, μπὰ ποὺ νὰ τοῦ τὴν πᾶνε σιὸ κρεββάτι νὰ τὴν φάῃ...). Σὰν εἶναι κακιὰ ἡ ὥρα, πιάνουν οἱ κατάρες (Ἀδραμύτιον). Τὸ ἰνὶ (ἀλέτρι) δὲν τὸ καῖνε στὴ Σκῦρο «καὶ ζ' γὸ δὲ γκάφινε, γιατί τὸν δ' λεῦνε· τό 'χουμ' κοῖμα» (Λήμνος). Κανένας νιὸς δὲν φυτεύγει καρπούσι, γιατί ἄμα μεγαλώσῃ τὸ δέντρο καὶ δῇ τὴν θάλασσα ἡ κορφὴ του, θὰ πεθάνῃ ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἐφύτεψε. Γι' αὐτὸ μόνον οἱ γέροι φυτεύγουν καρπούσι στὰ χωριά (Ρόδος).

Ἀπαγορεύσεις (tabou): Τὰ δωδεκάμερα δὲ μπαλώνουν, γιὰ νὰ μὴ μπαλώσουν τὰ σπινεφθα τὴ νύχτα δὲ σπινεφθα, γιὰ νὰ μὴ μαζώξουν οἱ παρκατζί.

Τὰ δωδεκάμερα εἰς τὴν Ζάκυνθο δὲν ἐτρωγάν ἐλιές, γιὰ νὰ μὴ βγάσουν καλογήρους, οὐδὲ ψάρια «γιατί εἶναι λυγιστά». Δὲν κάνει νὰ πατήσῃ κανεὶς ψωμί ἢ νὰ κάψῃ τὴν ψύχα τοῦ ψωμοῦ, ἢ νὰ στηρίξῃ τὰ μίγουλά του μετὰ τὰ δυὸ χέρια ἢ νὰ συμπλέκῃ τὰ χέρια (κλείνει τὴν τύχη του) κτλ. Ἡ γυναῖκα δὲν πρέπει νὰ σφάξῃ πουλὶ (διὰ νὰ τὸ σφάξῃ, πρέπει νὰ φορέσῃ τοῦ ἀνδρός της τὰ ὑποδήματα (Κῶς). "Οποῖος πατᾶ (σταφύλια), δὲν πρέπει νὰ 'ναι κοιμισμένος μετὰ γυναῖκα· εἶναι τσαναμπειὰ (Κύθνος).

Β'. Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ ὑπερφυσικά ὄντα: στοιχειά, δράκους, ἀράπηδες, χαμοδράκια, καλλικανιζάρους, ἀνασκελᾶδες, νεράϊδες, λάμιες, στρίγγγες, διαβόλους, φαντάσματα, βραχνᾶ, ἀσθένειες, μοῖρες, βρικόλακες, νεκρούς, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἀστρα κλπ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «τὴ νύχτα δὲν παρσύρουνε, κι ἂν παρσύρουνε, δὲ ρίχνουνε τὰ φινόκαλα ὀξω, γιατί ποβγάνουνε τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ». Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅταν ἐπεφτε κανεὶς, ἐρριχναν σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ζάχαρη, νερό κ' ἔσπαζαν ἓνα αὐγὸ λέγοντας: "Ο,τι μετὰ πῆρες νὰ μετὰ δώσης κι ὅ,τι σὲ πῆρα σὲ τὸ δίνω». «Τὸ κυνῆγι εἶναι δαιμονικὸ πρᾶμα καὶ πάντοτε στὸ φύλαμα παρησιάζονται πολλὰ πρᾶματα» (Πυλία). «Ὁ στρατολάτης, ποὺ

θὰ τοῦ παντήξῃ λαγὸς στὸ δρόμο ντου, θὰ βρῇ μεγάλες δυσκολίες στὴ δουλειά ντου, γιατί ὁ λαγὸς εἶναι διάβολος» (Ἀνατ. Κρήτη). Στὴν Κύπρο ἡ ἀγριουσικιά (ἀρκοσυνιζῶ) θεωρεῖται κατοικητήριο τοῦ Διαβόλου καὶ πολλές μαγικὲς πράξεις, ὅπως τὸ δημμαν, τὸ κάρφωμαν, γίνονται πάνω σὲ κορμὸ συκιάς, μὰ πάντοτε μοναχιασμένης καὶ φυτεμένης σὲ τόπο ἔρημο. Μέσ' στὸ μύλο εἶναι πάντα καὶ κροῦσμα. Καὶ στὰ λιοτριβεῖα δὲν κοιμᾶται κανεὶς, γιατί κρατιέται, μονγκαίνει (εἶναι κρονσματάρες οἱ μηχανές) (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν ἀφίνουν τὴν πυροστιά χωρὶς τσουκάλι στὴ φωτιά, γιατί ὁ πειρασμὸς βάζει ἐπάνω τὸ τσουκαλάκι του (Σύμη), ἢ κάθεται ὁ ἴδιος ἐπάνω (Ἀδριανούπολις). Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ ἐσπέρας τῆς πρώτης τοῦ ἔτους φαγητὰ ἐπὶ σινίου τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης, ὅπως ὄντα τινὰ καλούμενα ἀπεμᾶς καλοὶ φάγωσι». «Ἐγὼ, λέγει χωρική ἀπὸ τὸ Καινούργιο Χωριὸ Πυλίας τὸ 1939, ἔχασα ἓνα παιδί ἀπὸ τὶς Ἀνεράιδες. Μοῦ τὸ εἶπε κιόλας: "Ἀχ, μάννα, οὐλές ἦταν ἔμορφες, μὰ ἐκεῖνη ἡ μπροστινὴ μὲ τὰ κόκκινα μ' ἔκαψε!" Ἐξῆ ἦτονε καὶ χορεύανε ὄξου ἀπὸ τὸ πᾶν, ἀπὸ πλατωματάκι κ' ἔμπαινε ἡ μπροστινὴ μέσα καὶ ποὶς ξέρει τί τὸν ἔκαψε καὶ λιγωνότανε τὸ παιδί, τὸ καίγε ἡ κάψα. Ἐγὼ δὲν ἔδινα πίστη στὰ λόγια του, ἀπὸ τὸ ἔλεγα καὶ τῆς θειᾶς μου, ποὺ ἔξερε ἀπ' αὐτὰ, θὰ τὸ γλυτώναμε, θὰ βρῶναι τὸ παιδί νὰ κοιμᾶται μὲ τὸν πατέρα του, ποὺ ἔχει καμωμένο φόνο, καὶ δὲ θὰ τὸ πείραζαν, γιατί ἅμα κανεὶς ἔχει καμωμένο φόνο, τὰ νεραϊδικὰ τὸν σκιάζονται». «Ἄμα ἔχει ματώσει κανεὶς τὸ χέρι του, δὲν τὸν πειράζουνε τὰ ξωτερικά οὔτε θάνατα κακὰ τότε πιάνει». «Καὶ τὰ ροῦχα, τὴν προῖκα, τὰ παίρνουνε οἱ Καλὲς Κυράδες. Ἄμα ἀνοίξης τὴ νύχτα τὰ μπαοῦλα σου, τὴν ἄλλη μέρα εἶναι ὅλο αἷματα. Κάνουνε γάμο, γεννητούρια καὶ παίρνουνε τὰ ροῦχα τῶν κορισιῶν καὶ τὰ φορᾶνε. Τὰ φέρνουνε πίσω, ἀλλὰ εἶναι ματωμένα, λερωμένα, λαδωμένα. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀνοίξῃ κανεὶς τὴ νύχτα μπαοῦλο». Εἰς τὰ χωριά τῆς Πυλίας «ὅταν βγαίνει ὁ ἥλιος τὸ πρωῒ, ἀφοῦ κάνουν τὸ σταυρὸ τους, τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλημέρα, ἦλιε μ', καλὸ βράδυ, (τρεῖς φορές) ὅπως πυρώνεις οὐλونه τὸ γόσμο, ἔτοι καὶ μένα καὶ τὰ παιδάκια μου. "Ὅταν πάλι βασιλεῖ ὁ ἥλιος, πάλι τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλὸ βράδυ, ἦλιε μου, νὰ μὴ σοῦ βρεθῇ ἐμπόδιο στὸ δρόμο σου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὴν Κρήτην χαιρετοῦν τὴν νέαν σελήνην λέγοντες: Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι | κι ἀπὸν σ' ἔπλασεν ὁμάδι | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήσῃ | μαῦρον ὄφι νὰ πατήσῃ.— Δὲν κάνει νὰ κατουρᾶνε κατάντικρυ στὸν ἥλιο, γιατί παθαίνουν ἀπὸ λιώκριση (ἀδυναμία μεγάλη καὶ ἀνορεξία, κίτρινη χροιά προσώπου).

VI. ΜΑΝΤΕΙΑΙ ΕΚ ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙ

Δεκανομαντεία, χειρομαντεία, χαρτομαντεία (Βλ. Κεφ. 8 Μαντική).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΩΟΝ

ΜΑΝΤΙΚΗ

Γενικά. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν μαντικήν. Π. χ. *σημάδι*, *γοῦρι* (καλὸς οἰωνός), *προσήμαδο* (κακὸς οἰωνός, Νίσυρ.)· δὲν τό ᾗω σὲ καλὸ παρατήρημα (= προοιωνίζομαι δυσάρεστα, Κρήτη)· δέλνει σὲ κακὸ (Ἡπ.)· αὐτὸς ἔχει καλὸ ἀνάχαρο (Μεθώνη). *Μοιραίνω* (= λέγω τὴν μοῖραν, Καλάβρ.), *μοιράρης*, *μοιράρισσα* (Κρήτ.), *ρίχτης* (Καλάβρ.), *μάντης* (= προφήτης, μάγος καὶ ἐν γένει ὁ ἀθίγγανος ἢ πλανόδιος σιδηρουργὸς ἢ γανωματής, ποὺ ἀσκεῖ καὶ τὴν μαντικήν καὶ τὴν μαγείαν ἐν Κύπρῳ). *Ρουματίστηκα* (= ὠνειρεύτηκα) καὶ *ξεδιάλυνα τ' ὄνειρο* (Ἱμβρ.) κτλ.

Μάντεις καὶ μάντισσαι, ἐξηγηταὶ ὀνείρων καὶ ἄλλων σημείων. Μέσα καὶ τρόποι μαντικῆς τέχνης.

Ι. ΦΥΣΙΚΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO NATURALIS)

Αὕτη ὡς ἴσως ἔχει φυσικὰ σημεῖα, τ. ἐ. σημεῖα ἀπ' αὐτῶν παρεχόμενα.

Α'. Φυσιογνωμικά.

Ποῖα σημεῖα τοῦ σώματος ἢ ἄλλα «σύμβολα» ἐκλαμβάνονται ὡς προδηλοῦντα τὸ μέλλον ἢ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου; Τί οἰωνίζονται ἐξ αὐτῶν;

α) **Αἰ ἐλαΐται τοῦ σώματος.** Τί δηλοῦν; Π.χ. κατὰ παλαιόν τι χειρόγραφον «ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρός, πλούσιος ἔσται· ἐὰν εἰς τὸ στήθος, πένης ἔσται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γυναικὸς δηλοῖ. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς πόδας ἔχωσιν ἐλαίαν, πολύτεκνοι ἔσονται». Ἐλαὰ μέσα εἰς τὰ φρύδια φανερώνει χηρείαν (Σμύρνη), εἰς τὰ χεῖλη δυστυχίαν εἰς ὅλην τὴν ζωὴν (Λέσβος). Ποία ἡ σημασία των ἄλλου;

β) **Μάτι.** «Μάτι φτερωτὸ δηλοῖ ἀνδρείαν, μάτι βαθουλὸ κλίσιν πρὸς κλοπὴν» (Ἡπ.). Τί προοιωνίζονται ἐκ τούτων ἄλλου;

γ) **Αὐτιά.** «Μεγάλ' αὐτιά πολὺχρονος» (Κρήτη, Λέσβος). Κατὰ τοὺς Ποντίους ὁ ἔχων μεγάλα αὐτιά ἔχει κλίσιν εἰς τὴν κλοπὴν (Πόντ. Ἑσραήλ).

δ) **Ὀδόντες.** Κατὰ τοὺς Κρήτας «Κεινοσὰ ποὺ ἔχει ἀρὰ δόδια γίνεται πλοῦσος, κεινοσὰ ποὺ ἔχει πυκνά γίνεται φτωχός. Ἄλλοι λένε πὼς τὰ ἀρὰ δόδια εἶναι γνώρισμα τοῦ ψεύτη: ἀροδόντα καὶ ἀρομάλλα | καὶ καθάρια ὑροματάρα» (Ἱεράπετρα). Κατὰ τοὺς Κυπρίους ὁ *ναρκοδόνας* (ἀραιοδόνης) εἶναι βραχύβιος.

«Οἱ μαῦρες κουκκίδες ἀπάνω στὰ δόδια εἶναι γράμματα ὅποιος ἔχει τέτοιες μαθαίνει πολλὴ τὰ γράμματα» (Ἄν. Κρήτη).

ε) **Μέτωπον.** Γραμμαὶ καὶ σχῆμα τοῦ μετώπου. Π.χ. «Ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον πολὺ μεγάλον εἶναι ὀκνηροί, βαρεῖς καὶ παρομοιάζουν τὰ βόδια ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον μικρὸν καὶ στενὸν εἶναι ἁμαθεῖς, ἄγριοι, λαίμαργοι καὶ παρομοιάζουν τοὺς χοίρους» (Ἦπ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σχῆμα τοῦ μετώπου ἄλλοῦ;

ς) **Κεφαλὴ.** «Τὸ μυτερὸ κεφάλι εἰς τὴν κορυφὴν δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον σταθερόν, ἄγριον καὶ φθονερόν» (Ἦπ.).

ζ) **Μαλλιά κεφαλῆς.** Πρβλ. τὸ δίστιχον: *Κόκκινη τρίχα, μάτια γαλανὰ | καρδιὰ τοῦ διαβόλου ψυχὴ τοῦ Σατανᾶ.* Ὁ ἔχων δύο κορυφὰς (ἐκ τῆς συστροφῆς τῶν τριχῶν τοῦ κρανίου) θὰ ὑπανδρευθῇ δύο φορὰς (πολλαχοῦ) ἢ ξένο βιὸς θὰ φάῃ (Πάγγαιον).

η) **Φρύδια.** Γνώμη: «Μὴν ἐμπιστευεῖσθαι εἰς τὰ σταυρωτὰ φρύδια».

θ) **Σῶμα τριχωτόν.** Σωρεῖα τριχῶν ἐπὶ τοῦ σώματος δηλοῖ καλὴν τύχην (ζούδας): ἄζονδος ὁ κακότηχος (Κρήτη).

ι) **Γραμμαὶ παλάμης.** «Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς χειρὸς εἶναι κλειστὰ, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι δυστυχὴς» (Γαλαξίδου). Ἀπὸ τοῦ μήκους τῶν διαφόρων γραμμῶν καταλαβαίνει κανεὶς πόσα ἔτη θὰ ζῇ, ποίαν τύχην ἔχει, πόσον μεγάλη καρδιὰ ἔχει, ποῖες διανοητικὲς ικανότητες ἔχει. Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς ζωῆς εἶναι διακοπτομένη, σημαίνει ἀσθένειες.

ια) **Δάκτυλοι χειρὸς.** «Ὅτινα τεττώσης τὰ δαχτύλια σου καὶ γυρίζουνε πρὸς ἀπάνω, εἶσαι δοτερός (= ἐλεήμων), δινὰ ναι ντρέτα (= ἴσια) γῇ λίγο καμπουρωτὰ, εἶσαι τζιγκούνης» (Ἀνατ. Κρήτη).

ιβ) **Στίγματα ὀνύχων.** Οἱ ἄσπρες κουκκίδες ἀπάνω στὰ νύχια εἶναι εὐκὲς (Κρήτη), κατ' ἄλλους κατάρες (Ἀμβρακία).

ιγ) **Σημειωμένοι ἄνθρωποι, σημαδιακοί.** Καμπούρης, κουτσός, σπανός, κασιίδης κλπ. Π.χ. οἱ ἀνάπηροι ἔχουν τύχη (Λέοβ.).

ιδ) **Τσίπα.** «Γεννημένος μὲ σκοφία», εὐτυχὴς (Ζάκυνθος).

Β'. Παλμοί.

Τί μαντεύουν ἀπὸ τοὺς διαφόρους παλμοὺς καὶ μὲ ποίας πράξεις ἐπιζητοῦν τυχὸν νὰ ἐξακριβώσουν τὸ συμβησόμενον ἢ ν' ἀποτρέψουν τὸ ἐπαπειλούμενον κακόν;

α) **Παλμός ματιού** (παίξιμο, πετάρισμα, λάγγεμα, σπάραγμα κλπ.). Π. χ. «Όταν ξεπετᾷ τὸ μάτι, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερό, θ' ἀκούσωμε ἢ θὰ πάθωμε κακό, ἅμα ξεπετᾷ τὸ δεξιό, ἄνθρωπο θὰ δοῦμε, μουςαφίρης θὰ μᾶς ἔρθῃ (Κρήτη). Ἀποσπῶντες τρίχας ἐκ τῶν βλεφάρων μαντεύουν (ἐν Θράκῃ κ. ἄ.) ἀπὸ ποῖον μέρος πρέπει ν' ἀναμένουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν νοματίζοντας.

β) **Βόμβος αὐτιού**. Π.χ. Ἄμα βοῦζῃ τὸ αὐτί, ἂν εἶναι τὸ δεξιό, θὰ ᾔχωμε εἶδηση δυσάρεστη, ἂν εἶναι τ' ἀριστερό, εὐχάριστη (Κυδωνίαι, ἄλλοι ἀντιστροφως). Εἰς τὴν Κάρπαθον, ὅταν σφυρίξῃ τ' αὐτὶ κανενός, τοῦ κτυπᾷ τσακουμάκι μὲ τὰ δύο του δάχτυλα (τὸ μεγάλο καὶ τὸ μεσαῖο) δυὸ τρεῖς βολές καὶ τὸ σταν-ρώνει καὶ λέγει: Καλὴ φωνή, καλὴ λαλιά, καλὸς μαντατοφόρος. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν «σκοῦν» ὁμοίως τὸ χέρι τοὺς πότε στὸ ἓνα αὐτί, πότε στὸ ἄλλο καὶ λένε: Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ, κι ἂν εἴν' ὀχτρός νὰ σκάσῃ.

γ) **Κνισμός παλάμης, ρινός, παρειῶν, λαιμοῦ, ράχης, πέλματος** κλπ. Π.χ. Ἄν ἔχῃς φαγούρα στὸ ἀριστερό χέρι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ πάρῃς χρήματα γι' αὐτὸ τὸ φιλοῦν καὶ τὸ ἀνακατεῖναι στὰ μάλλα τους, διὰ νὰ λάβουν πολλά. Ἐὰν στὸ δεξιό χέρι, θὰ δώσῃς χρήματα (Ἄρως). Ὅντα σὲ τρώῃ τὰ μάγουλα ἢ αἱ μύτες δέλναι λήπη καὶ στενοχώρια (Ἦπ.). Ὅταν σὲ τρώγῃ ἡ ράχη σου, αὐτὸ λένε: ξύλο θὰ φᾶς (πολλ.). Ὅταν σὲ τρώγουν τὰ φρύδια, κάποιον θὰ δῇς (Τήνος). Εἰς τὴν Καστοριάν «ἅμα τοὺς κατ' ὃν λαιμός, λένε: κάπου μ' ἔχουν ξαπλωμένη» (δηλ. κίπου μιλοῦν γιὰ μένα). Ὅντα τρώγουν οἱ πατοῦχες τῶν ποδιῶν, λένε πὺς θὰ βάλουνε καινούργια παπούτσια» (Ἀν. Κρ.), ἢ θὰ κάμῃς ταξίδι (Λέσβ.).

δ) **Πταρμός**. Εὐχὴ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον: Γειά σου κι ἀλήθεια λές! ἢ Μὲ τίς ὑγειές σου! Σημασία: ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας, ἐνθύμησις ἀπόντος. Γιὰ νὰ βρεθῇ ποιὸς ἔχει τὴν κουβέντα του, νοματίζει στὰ δάχτυλά του ἐπάνω καμπόσα ὀνόματα. Ἐπειτα δίδει τὰ δάχτυλά του νὰ πιῇσούν τὸ ὄνομα ποῦ ἔχει τὸ δάχτυλο ποῦ θὰ πιᾶσουν, κεῖνος ἔχει τὴν κουβέντα του (Ἀν. Κρ.). Μὲ ποίους ἄλλους τρόπους ζητοῦν ν' ἀνακαλύψουν τοῦτο; Ἄλλαι σημασίαι τοῦ πταρμοῦ. Π.χ. Ἄν πταρnisθῇ κανεὶς μπροστὰ σὲ νεκρό, γρήγορα θ' ἀποθάνῃ (Νῆσοι Αἰγ.). Τὴν Τυρινή, ἂν φταρnisθῇ κανένας τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, ἢ θὰ γεννηθῇ καινούργιος ἄνθρωπος στὸ σπίτι ἢ θὰ χαθῇ κανένας. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ δεύτερο τὸ κακό, σκίζουν τὸ ποκάμισο ἀπὸ μπροστὰ ὁποιοῦ φταρnisθηκε (Ἦπ. Ἀρκαδ. κ. ἄ.). Ἄν φταρnisθῇ κανένας τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τότε θὰ σύρῃ μεγάλην ἀρρώστεια. Ἄν φταρnisθῇ ὁ ἄρρωστος, εἶναι καλὸ σημάδι δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον (Ἀν. Κρήτ.). Ποία ἢ σημασία τούτου ἄλλοι;

ε) **Δύγξ** (λόξιγκας). Σχετικαὶ φράσεις: «Κάποιος μᾶς ἀναβάνει». «Κακὸς παραβαλτῆς» (Ἦπ.).

ς) **Γέλως**. Τὰ πολλὰ γέλια. Π.χ. «Σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγοῦν τὰ γέλια».

Γ'. **Σημεῖα**. (Κακοσημαδιὲς καὶ γούρια, προσήμαδα κλπ.).

α) **Κρότοι ἀσυνήθεις**: Τρίξιμο στέγης, ὀροφῆς, πατώματος, τοίχων, θυρῶν κλπ. Π.χ. «Ὅταν τρίζῃ τὸ μαδέρει, εἶναι κακὸ γιὰ τὸν νοικοκύρη, ὅταν τρίζῃ ἡ κασέλλα, εἶναι κακὸ γιὰ τὴ νοικοκυρὰ (Βόνιτσα). «Ὅντα στρίζουν τὰ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ (ντουλάπια, γρενιές, σανίδες), δέλνουν θάνατο στὸ σπίτι (Ἦπ.). «Ἀμα πέση πέτρα ἀπ' τὴ στέγη στὸ ταβάνι, θὰ πεθάνῃ κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι (Αἰτωλ.), θὰ μᾶς ἔρτ' μουσαφίρς (Λήμνος), θὰ ῥθῇ κάποια ἀγγελία (Ἦπ.).

β) **Θραῦσις καθρέπτου ἢ υἰαλίνου σκεύους** κλπ. Π.χ. «καθρέπτῃς ὅταν σπάσῃ, εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπίτι, ἢ θάνατος ἢ σκωταμμύρα. Κι ἅμα σπάσῃ, πρέπει ἀμέσως νὰ τὸν πετᾷς στὰ σκουπίδια, νὰ μὴ τὸν ἔχῃς σπασμένο στὸ σπίτι, γιατί, ἂν ἔχῃ κορίτσια στὸ σπίτι, δὲν ἀπέρει ἡ μοῖρα τους· πάλι καὶ δὲν ἔχῃ, ἔρχεται ἄλλο κακὸ στὸ σπίτι» (Σπάρτη). «δὲν ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ θραύσῃ ἓνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ σπάσῃ (Προῦσα)

γ) **Ἀνατροπὴ ἀλατοδοχείου, χυσίμων οἶνου, ἐλαίου, οἶνοπνεύματος, καφὲ κλπ. Ἀνατροπὴ ὑποδήματος**. Πῶς ἐκλαμβάνονται ταῦτα;

δ) **Σκόνταμμα, πτώσις ἀπὸ τοῦ ἵππου κ.τ.τ.** Κακὸν σημεῖον.

ε) **Αὐτόματοι ἢ ἀκούσiai κινήσεις ἢ ἀσυνείδητοι πράξεις**. Π.χ. «Ἄν τὸ παιδί ἀρκουδίσῃ, ἐνῶ συνήθισε πιά νὰ περπατῇ ἢ παίξῃ μὲ τὸ λουκέτο τῆς πόρτας, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ ἔλθουν νὰ ζητήσουν χρήματα (Λέσβ.). «Ἄν, ἐνῶ κόβουμε τὸ ψωμί, κοπῇ κανένα κομμάτι πολὺ λεπτὸν (χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν), τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ ἔλθῃ φίλος (Λακκοβίτικα Μακ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ δάγκαμα τῆς γλώσσης;

ς) **Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν**. Π.χ. «Ἄν ἔχῃ τὸ ἄν του μάτι ἀνοιχτό, θὰ ποθάνῃ ὀγλήγορα κι ἄλλος· τὸ ἴδιο κι ἀνὲν κουνῇ τὴν κεφαλὴν, ὅντὸ πᾶνε νὰ τόνε θάφουνε» (Ἄν. Κρήτη). Ποῖα παρατηρήματα γίνονται κατὰ τὴν κηδείαν ἀλλοῦ;

ζ) **Πλημμελὲς ζύμωσις ἢ ἐψησις ἄρτου** κλπ. Π.χ. ἅμα θὰ πεθάν' κατένας, τὸ ψωμί δὲν γίνεται οὔτε σὲ 24 ὥρες (Αἰτωλ.).

Δ'. Εικονομαντεία.

Σημεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν κανδήλαν.

Π. χ. ἅμα τριῖξιν εἰκόνισμα στὸ σπίτι, εἶναι κακὸ σημάδι. Παίρνουν λοιπὸν τὴν εἰκόνα στὴν ἐκκλησία τρία Σάββατα καὶ τὴν ἀγιάζουν κι ἀνάβουν καντήλι μὲ κρασί καὶ λάδι, ὅχι μὲ νερό, ὅπως συνήθως (Γκούρα Κορινθ.). Τί μαντεύουν 1) ἂν πέσῃ ἡ εἰκόνα ἢ τὸ καντήλι ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι, 2) ἂν χυθῇ τὸ λάδι ἐπάνω εἰς κάποιον, 3) ἂν ἡ εἰκόνα κλαίῃ, 4) ἂν ἡ καντήλα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι κόκκινη; κτλ.

Ε'. Πυρομαντεία.

α) **Συρισμός καιομένου ξύλου.** Π. χ. "Όταν κουβεντιάξῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς ἀναβάνει (ἔχει τὴν κουβέντα μας). Ἀρχίζουμε ἀμέσως καὶ λέμε: "Ο τάδε λέει τὴν κουβέντα μας, ὁ τάδε, ὁ τάδε... Σὺ ἄνθρωπε ποὺ θὰ σταματήσῃ ἡ φωτιά νὰ κουβεντιάξῃ, αὐτὸς λέει τ' ὄραμα μας" (Ἡπ.). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ.ά. λένε: "Αν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ κι ἂν τὸ ὄραμα νὰ σκάσῃ!

β) **Σπινθηροβολία πυρός.** Σπινθῆρες ἐκτινασόμενοι ἐκ ξύλου καιομένου σημαίνουν, ὅτι ὁ ξενιτευμένος ἐπιστρέφων θὰ φερῇ τόσα πλούτη ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες (Ἡπ.).

γ) **Ἀναλαμπὴ πυρός ἢ λύχνου.** Ἄν τὰ ξύλα τῆς φωτιᾶς ξεφυσοῦνε καὶ πετοῦν δυνατὲς φλογίτσες, κάποιος μᾶς κατατρέχουν (Καστορ.). Ἄμα ἡ οἰκοδόσποινα ἰδῇ τίς γλῶσσες τῆς φωτιᾶς, ἀναφωνεῖ «μᾶς γλωσσοτρώγουν στὴ γειτονιά» (Πάρος) καὶ τρανεῖ τὸ ξύλο ἔξω.

δ) **Σπινθηροβολία πυροσιᾶς, χύτρας κλπ.** «Μερικοὶ σπινθῆρες, ποὺ σὰν μυρμηκᾶκια πηγαινοέρχονται πάνω στὸ σίδερο τῆς πυροσιᾶς, εἶναι ἔνδειξις πὼς θὰ πάρουν λεπτὰ («μετράει ἡ πυροσιᾶ», Βογατσικόν), ἢ προάγγελος κακοκαιρίας» (Μάνη).

ε) **Παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς φωτιᾶς ἢ τοῦ θυμιατοῦ.** Π. χ. «Ἄν ὁ καπνὸς διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι καλὸς οἰωνός» (Μακεδ.).

ς') Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι).

α) **Ἀπαντήματα ἀνθρώπων** (καθ' ὁδόν). Τίνων ἡ συνάντησις θεωρεῖται αἰσία καὶ τίνων ἀπαισία; Μὲ ποίους τρόπους ἐπιζητεῖται ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἀπειλουμένου κακοῦ ἢ ἡ ἐξασφάλισις αἰσίας ἐκβάσεως; Π. χ. εἰς τὴν Μεθώνην «οἱς

ἀρχιμηνιές και τὴν Πρωτοχροινὰ παρατηρᾶμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμε ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ἔχη καλὸ ἀνάχαρο. Ὁ ἄμα ἰδῆς Γιάννη, ἂς εἶναι καὶ κακογιάννης, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, τό 'χουνε σὲ καλὸ. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα ἢ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὄγοιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Τὸ συναπάντημα τοῦ παπᾶ τὸ θεωροῦν κακὸ καὶ γι' αὐτὸ λένε «δέσε κόμπο». Ἐπίσης, ἐὰν συναντήσουν γυναῖκα χήρα ἢ ἐν γένει μαυροφόραν, θὰ τοὺς φέρη γουρσουζιά (Καστελλόριζον), σημαδιακόν, ὁμοίως. Ποῖαι αἱ ἀντιλήψεις ἄλλου;

β) **Ποδαρικὸ καὶ χερικὸ** καλὸ ἢ κακὸ. Ποῖος ὁ καλοπόδαρος καὶ ποῖος ὁ γουρσουζης; Πρὸβλ. ἀρχιχροινάτικος καὶ ἀρχιμηνιάτικος ἀναρχός, καλοήσκιωτος ἢ κακοήσκιωτος ἄνθρωπος κλπ.

γ) **Ἀπαντήματα ξώων.** Π.χ. Ἄν σοῦ κόψη τὸ δρόμο λαγός, κακὸ σημειῖο· πρέπει νὰ ξαναγυρίσης, ν' ἀλλάξης τὸ κίνημά σου. Ἄν σοῦ κόψη τὸ δρόμο φίδι μετὰ τὸ βασίλειμα ἡλιοῦ, δέλνει σὲ κακὸ, κάποιος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου τὸ τρώει χαράμι (=εἶναι ἐτοιμοθάνατος). Πῶς θεωρεῖται ἡ συνάντησις γάτας (μαύρης), χελώνας, ἀλεποῦς, κούρκου κλπ. Πῶς θεωρεῖται τὸ πέρασμα λαγοῦ μέσα ἀπὸ τὸ χωριό; Ποία ἡ συνήθεια διὰ καὶ μὴ τοὺς «κομπώση» ὁ κούρκος ἢ ἡ τουκόνα ἢ γαῖδαρος τὴν Πρωτομαγιά ἢ γενικῶς τὴν ἄνοιον; Κακὸς οἰωνὸς διὰ τὸ ἀρχόμενον ἔτος; Πρὸβλ. «Τρυφήματα κόμπωμα, τριῶν χρόνων σκόνη-ταμμα». Ρούμπωμα κούρκου κλπ.

δ) **Ἀπαντήματα ὠρισμένων ἀντικειμένων.** Π.χ. ἂν βαδίζων εὔρης δακτυλίδι, θὰ σοῦ ἔλθῃ ἐκείνην τὴν ἡμέρα μεγάλη στενοχώρια· ἂν ἰδῆς κόκκινον παννί, τότε ἐκεῖνος ποὺ περιμένεις θὰ ἔρθῃ σύντομα, ἐντὸς 24 ὥρων (Ἐρεσσὸς Λεσβ.). Πῶς θεωρεῖται ἡ εὔρεσις βελόνης καθ' ὁδόν, ἢ πετάλου (μετὰ τὸ ἀνοιγμα ἐστραμμένον, πρὸς ἣν διεύθυνσιν βαδίζεις ἢ ἀντιθέτως);

Ζ'. Οἰωνοί.

Ἄπερχαι ἢ ἐπφδαὶ καὶ σχετικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν οἰωνοῦ κακοῦ.

α) Πτηνά.

1. Πτῆσις καὶ κρωγμοὶ κόρακος, κορώνης, κρίσης (καρακάξας). Ἐρεῖς κοράκων ἢ ἄλλων ὀρνέων, ὡς γερακιῶν, ἄνωθεν τοῦ χωρίου κλπ. Π. χ. Ὁ ἄμα περάσουν δυὸ κοράκια καὶ τσακώνονται ἐπάνω ἀπὸ ἓνα σπίτι, ἄνθρωπος θὰ πεθάνῃ ἀπομέσα (πολλαχού). Ὅταν πέσουν πολλὰ κοράκια, εἶναι δυστυχία σὸ

χωριό (Λαγκάδια) ἢ θά γίνῃ κακοκαιρία (Λακωνία). Τί ἐπιφωνοῦν, ἅμα ἀκούσουν τοιούτους κρωγμούς;

2. *Ελευσις ἢ διέλευσις πελαργῶν. Τί προμηνύει;

3. Πτῆσις καὶ φωνὴ κουκουβάγιας, κούκκου, μπούφου, γκιώνη, δεκοχιούρας κλπ. Τί προαγγέλουν; *Αλλαι παρατηρήσεις. Π.χ. "Όταν μιὰ δεκοχτοῦ κτίσῃ τὴν φωλιά της εἰς ἓνα σπίτι, σημαίνει θάνατον ὅταν ὁμως τὴν κτίσῃ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, σημαίνει εὐτυχίαν διὰ τὸ χωρίον (Μαθαδόκαμπος). Τί ἐπιφωνοῦν ἢ τί λέγουν, ἅμα φωνάζῃ κουκουβάγια; Εἰς τὴν Τῆνον ἢ κουκουβάγια λέγεται κατ' εὐφημισμὸν πληθερῇ, διὰ νὰ μὴ ρημάξῃ τὸ σπίτι, ὅπου ἀκούεται. Ποῦ ἄλλοῦ λέγεται οὕτω; Ποῦ ἡ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας θεωρεῖται, ὡς εἰς τὴν Σύμην, καλορίζικη;

4. Ποῖον εἶναι τὸ λεγόμενον νεκροποῦλι ἢ χαροποῦλι ἢ θανατοποῦλι ἢ στριγγοποῦλι ἢ κλαψοποῦλι καὶ ποῖα τὰ χαρακτηριστικά του;

5. Ποῖαι παρατηρήσεις γίνονται μετὰ τὴν ἐλθόντων τῶν χειλιδόνων (π.χ. ἂν ἔλθουν ἡμέραν Σάββατον καὶ κτίσουν φωλεὰς εἰς ἓνα σπίτι· ποῖοι οἶωνοὶ συναγόνται τότε ἐξ αὐτῶν; Π.χ. ἂν δὲν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των φωλεάν, ἂν κοσιύσουν κανένα κτλ.)

6. Μαντεῖαι σχετικαὶ μετὰ τὴν ὄρνιθα.

(α) "Αν λαλήσῃ σὰν πετεινὸς κατὰ ἡλιον (πρὸς Ἀνατ.) ἢ κατὰ βασίλεμα (πρὸς Δ.). Μετροῦν τὴν κάσα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ μετὰ τὴν κόττα, διὰ νὰ συναγάγουν μαντεῖαν; Τί κάμνουν διὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακόν, πὺν προμηνύεται ἀπὸ τὸ λάλημα αὐτό; Τὴν πωλοῦν ἢ τὴν σφάζουν εἰς τὸ κατώφλιον μετὰ τὸ σκεπάρνι μετὰ ἓνα κτύπημα; Τὸ κεφάλι ἀπορρίπτεται; Λόγοι ἀποτροπιαστικοί. Π.χ. στήν κεφαλὴ σου! ἢ νὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου! ἢ θὰ σὲ φάω γιὰ νὰ μὴ με φᾶς! Ποῦ τὴν ὄρνιθα αὐτὴν στρίβουν τὸ κεφάλι της πρὸς ἀνατολάς, τὴν σκοτῶνουν καὶ τὴν θάβουν;

(β) "Αν μπῇ μέσα στὸ σπίτι καὶ τινάξῃ τὰ φτερά της, ἂν «ξεφορτωθῇ» καὶ ἰδίᾳ ἂν ἀφήσῃ πτερὸν δίπλα εἰς τὴν νοικοκυράν.

(γ) "Αν στέκῃ μετὰ τὸ ἓνα πόδι;

(δ) "Αν γεννήσῃ πολὺ μικρὸ αὐγὸ ἢ αὐγὸ χωρὶς κρόκον. Εἰς τὰ Λαγκάδια Γορτυνίας τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρόμι, γιὰ νὰ διαλυθῇ τὸ κακόν. Τί δηλοῖ τὸ αὐγόν, ἂν ἔχῃ μέσα αἷμα ἢ δύο κρόκους;

7. Οἶωνοὶ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ πετεινοῦ καὶ τοῦ τόπου ὅπου φωνάζει, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τρώγει: α) ἅμα φωνάξῃ ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον, β) ἂν λαλήσῃ πάροχα κατὰ ἡλιον ἢ κατὰ βασίλεμα ἡλιον, ἂν λαλήσουν τὸ μεσονύκτιον πολλοὶ πετεινοὶ μαζί· εἰς τὸ Πωγώνιον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάποιος γεννιέται

κείνη την ὥρα, γ) ἂν τρώγῃ τεντώνοντας τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ἐπάνω, ὁ μέλλων σύζυγος θὰ εἶναι μεγάλου ἀξιώματος.

8. Οἰωνοὶ ἀπὸ τὰ περιστέρια: α) Φωνὴ περιστερᾶς ἀπαίσιον, β) πέταμα περιστερᾶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι καλὸς οἰωνός· ὅταν περιστέρια μὲ τὰ φτερά τους τινάζουν χῶμα, θεωρεῖται γουρσουζιά καὶ διὰ τὴν ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸ χύνουν εἰς τὸ χῶμα ἐκεῖνο νερὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ (Βρούουλα).

9. Οἰωνοὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πουλιά, ὡς τρυγόνα κλπ. Π. χ. "Ὅταν μπῇ ἀγριοποῦλι μέσα στοῦ σπίτι, εἶναι προμῆνυμα καλοῦ ἢ ἐρχομοῦ ξενιτεμένου (Εὐρυτ.). Ἐὰν σὲ κουτσουλήσῃ τὸ πουλί, εἶναι εὐτυχία (Καστορ.).

β) Ζῶα, ἰδία κατοικίδια, καὶ ἔντομα.

1. Σκύλος. Μαντεύματα συναγόμενα: α) ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζῃ. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὸ μικρότερο παιδί τοῦ σπιτιοῦ βγάζει τὸ ὑπόδημά του καὶ τὸ τοποθετεῖ ἀνέστραμμένον ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐξώθυρα», εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔμπηγαν στοῦ κατῶφλι ἢ στὴ γῇ ἔξω ἓνα μαχαίρι· Τί σπνῆσκειται ἀλλοῦ;· β) ὅταν σκάβῃ μὲ τὰ νύχια του τὸ ἔδαφος· γ) ὅταν ὁ σκύλος σπνῆται καταγῆς· δ) ἂν κοιμᾶται «κοιλοῦρα ἢ ἑσπία» τ' Ἀθηγαννιά τὰ ρεῖνὰ ἢ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου ε) ἂν τὰ σκυλιά γανγίσουν τὴν νύκτα, ὅταν πρῶτοπαῖ ψωμί στὴ στάνη κ.τ.τ.

2. Γάτα. Μαντεύματα: α) ὅταν ὁ γάτος νύχεται· β) ὅταν νύχεται καὶ κοιτᾷ πρὸς τὴν θύραν ἢ πρὸς τὴν γωνιά τοῦ σπιτιοῦ· γ) ὅταν πιαρνίζεται· δ) ὅταν παίζῃ πολὺ κτλ.

3. Ποντικός. «Ὅντα τρῶν τὰ ποντίκια τὰ σκουτιὰ στοῦ σπίτι καὶ τὰ κάνουν τριφτά, λὲν πὼς γίνκε κλεψιά στοῦ σπίτι ("Ηπ.) ἢ ἀπάτη μεταξὺ συνεταίρων (Ἰναχώριον Κρήτ.).

4. Ἴππος, ἡμίονος, βοῦς κλπ. Οἰωνοὶ συναγόμενοι α) ἂν χρομετίσῃ τὸ ἄλογον ἐπὶ τῆς φάτνης στὸν ὕπνο του ἢ τὸ βόδι γογγίσῃ τὴ νύκτα, β) ἂν κοπρίσῃ στὴν ἐξώθυρα κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ ταξίδι, γ) ἂν κουτουρήσῃ μέσ' στοῦ ποτάμι κτλ.

5. Πρόβατα, αἴγες. α) Μαντεύματα περὶ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς στάσεως ἢ τῶν κινήσεων τῶν προβάτων π. χ. εἰς τὴν Ἀἷμνον τ' Ἀγιολιά ξετάζουν τὰ πρόβατα πὼς πλαγιάζουν. "Ἄν εἶναι ἀντίκρυ στὸν ἥλιο πλαγιασμένα, εἶναι καλοχρονιά στὰ πρόβατα· ἅμα εἶναι πρὸς τὴ νοτιὰ, δὲν εἶναι καλοχρονιά. "Ἄμα εἶναι ἀνακατεμένα, ἄλλα στὸν ἥλιο καὶ ἄλλα στὴ νοτιὰ, εἶναι χρονιά μπερδεμένη· δὲ ναι καλή. β) Οἰωνοὶ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἀρνίου πού θὰ πρωτοῖδῃ κανεῖς (π. χ. ἄσπρο ἀρνί, μαύρη χρονιά· μαῦρο ἀρνί, ἄσπρη χρονιά, Ἀδριανούπολις). γ) "Ἄν τὸ πρόβατον εἰς τὸ ποιμνιοστάσιον γογγίσῃ καθ' ὅλην τὴν νύκτα,

κακὸς οἰωνὸς κατὰ τοὺς Κυπρίους. δ) Οἱ ποιμένες τῆς Χίου παρατηροῦν τὰ σκιρτήματα τῶν αἰγῶν.

6. Χοῖρος. «Ὅταν οἱ χοῖροι τρανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ φρύγανα, θὰ γίνη βροχή» (Κάρπ.). Ποῖοι οἱ σχετικοὶ οἰωνοὶ ἄλλοῦ;

7. Λύκος, ἀλεποῦ, τσακάλι. Ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται α) ἂν λύκος εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον; β) ἂν τὰ τσακάλια οὐρλιάζουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κτλ.

8. Σαύρα, χοχλίας κλπ. Ἐν παραδείγμα: Ἡ βρουχαλήθρα ἅμα πέφτ' τὸν χ'μῶνα, ρίχν' παραπουλλὴ βρουχὴ κι θὰ 'νι μερικεὶ (ἄφθονος ἐσοδεῖα). Κι λέν' ἀκόμα, ὅτ', ἅμα πααίν' σιαπάν', φτ'ραίν' τὸν καλαμπόκ', κι ἅμα πααίν' σιακάτ' ἀκριβαίν' (Εὐρυτ.). Ὅντὸν εἶναι πολλοὶ χοχλοὶ, δὰ πέση φτώχεια (Κρήτη).

9. Μυρμήγκια. Τί προσημαίνουν, ἂν ἀπέξω μπαίνουν στὸ σπίτι ἢ στὸ ἐργαστήρι μυρμήγκια ἢ ἀπομέσα βγαίνουν πρὸς τὰ ἔξω; Ἄλλαι παρατηρήσεις: Μυρμήγκια κόκκινα, μικρὰ καὶ δίχως φτερά, ἀφθονία γεννήματα μυρμήγκια μὲ φτερά ὄντα φωλιάζουν στὴν ἀδλὴ σου, δένουν βάρικο (Ἡπ.). Μυρμήγκι κάτω ἀπὸ τὴν τάβλα τῶν Ἀπόκρεω δηλοῦ εἰσέλθει (Τροσι.).

10. Ἀράχνη. Π. χ. ἅμα ἀπὸ τὸ ταβάνι κατεβῇ μπροστά σου καλογριά (= ἀράχνη) μὲ μιὰ κλωστή, ἔρχεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ξενιτεῖα (Σινώπη). Ὅντα γνέθ' ὁ σφάλαγγας ἀποπλάνου σ', εἶναι γιὰ καλὸ (Ἡπ.). Ποῖοι ἄλλοι οἰωνοὶ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀράχνην;

11. Μέλισσαι, σφήκες. Οἰωνοὶ α) ἂν μπῇ στὸ σπίτι μέλισσα ἢ χρυσόμυγα, β) ἂν ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ μελίσσι, γ) ἅμα πέσουν πολλὲς σφήκες, θὰ 'χουμε βαρυχειμωνιά (Αἰτωλ.).

12. Ἀλογόμυγα. «Ἄμα καθήσῃ πάνω μας ἀλογόμυγα, εἶναι σημάδι πὼς θὰ λάβωμε γράμμα». Μερικοὶ τὴν δένουν στὸ μαντῆλι καὶ τὴν κοιτᾶζουν τὸ βράδυ· ἂν εἶναι ζωντανή, ἢ εἶδῃσις θὰ εἶναι καλή, ἂν εἶναι ψόφια, ἢ εἶδῃσις κακή.

13. Πασχαλίτσα, κάνθαροι (βασιλιᾶς, μπουρμποῦλι, χρυσοβάβουνας κλπ.).

14. Πεταλοῦδες διάφορες μὲ τὰ κοινὰ των δνόματα: θερμασιά, μονσαφίρης, ξενάκι ἢ ταξιδιάρης, φουρναλίδα, καλλιβρούσης, χαμπερολόγος ἢ σκαρκᾶς ἢ σκαρικολόος (Ἰθάκη), καλομαντατοῦ (Κάρπαθος) ἢ καλομαντατούσης (Θήρα).

15. Τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας, τὸ ἀλογάκι τοῦ διαβόλου, τὸ δαμαλάκι, ὁ χαμπαρολόγος (Κυδων.) καὶ διάφορα ἄλλα ἔντομα.

16. Διάφορα ἄλλα ζῶα ἢ ἔντομα. Ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται ἀπὸ αὐτά;

γ) Φυτά.

1. Δρακοντιὰ, ἀσφοδελός. Π. χ. Ἄμα τὰ σφερδούκλια τὸν Μάρτη λουλου-

διάσουν και βγάλουν πολλές καρδοῦλες (πολλὰ καλοκαίρια, ὅπως λένε) κ' ἔναι ψωμωμένα, θὰ ἔναι πολλὰ γεννήματα ἐκείνη τὴ χρονιά (Μανιάκι).

2. Σκόλυμος (σκυλοκρομμύδα), ἀμάραντος. Π. χ. "Ἄν ἡ σκυλοκρομμύδα πού κρεμοῦν στὸν τοίχο μαραθῇ, θὰ πεθάνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους (Ἄκαρν., Γορτ. κ.ἄ.).

3. Ἀσυνήθεις ἐκφύσεις ἢ βλαστοὶ κολοκύνθης, βάμβακος κλπ. "Ἄμα δυνὸ κολοκύθια βγοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ ἀδερφωμένα, κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι πού ἔχει τὴν κολοκυνθιά θὰ πεθάνῃ (Αἰτωλ.).

4. Καλομαντατᾶς, στήμων ἀκάνθης πού τὸν παρασύρει ὁ ἄνεμος ἅμα πέσῃ μέσα στὸ σπίτι εἶναι καλὸ σημάδι (Κάρπ.) κλπ.

5. Σίτος. «Φυτεύουν κόκκους σίτου ὅσους βλαστοῦς φέρουν, ὅταν βλαστήσουν, μετὰ τόσα ἔτη θὰ νυμφευθῇ ἡ κόρη» (Γαλαξειδί).

Η'. Τέρατα.

Παραμορφωμένα νεογνά (ἀνθρώπων ἢ ζώων) προμηνύουν καταστροφάς. Διηγῆσεις περὶ τοιούτων τεράτων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Θ'. Ὄνειρα

ΑΘΗΝΩΝ

α) Γενικά. Πίστις εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐξηγῆται ὄνείρων, ὄνειροκρίται. Ποῖα ὄνειρα ξεδιαλύνουν ἥτοι ἀληθεύουν; Π. χ. «τῆς Κυριακῆς τὰ ὄνειρα ὥς τὸ γιόμα δέλνουν» ("Ἠπ.). «Ἄμα πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα (τὸ φθινόπωρο δηλαδῆ), τὰ ὄνειράτα δὲν ἔχουν σημασίαν» (Λῆμν.). Ποία ἡ πίστις ἀλλοῦ; Ἐπφ-δαί, ὅπως τὸ ὄνειρον ἀποβῇ εἰς ἀγαθόν π. χ. "Ὀνειρον εἶδα | τ' ἀγγέλου μου τό πα | κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγίᾶς | κ' ἡ Παναγιά τοῦ γιοῦ τῆς | κι ὁ γιός τῆς μου τὸ ἔξησέ | καλὸν κ' εὐλοημένο (Σύμη).

β) Ἐξηγήσεις ὄνείρων. Π. χ. «Τὸ κόκκινο εἶναι λήγορο, τὸ πράσινο χαμπέρι» (Ἀράχ. Παρν.). «Σῶκα ἂν νειρευτῆς πὺς τρώς, εἶναι πικράδες». «Κολοκύθια ἂν νειρευτῆς, λόγια ἄσχημα θ' ἀκούσης. Ψάρια ἅμα νειρεύεσαι, κάποια λαχτύρα, φόβος θὰ δοκιμάσης. "Ἄν νειρευτῆς πὺς ἔχασες τὰ παπούτσια σου, θὰ χάσης τὴ στενοχώρια πού ἔχεις» (Αἰτωλ.). Ποῖαι αἱ ἐξηγήσεις τούτων ἀλλοῦ;

Γ'. Οἶωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν (καθ' ὁμοιότητα ἢ ἀναλογίαν ἢ ἀντίθεσιν). Π. χ. τὴν Πρωτοχρονιά ἂν τὴν περάσης χωρὶς καμιά στενοχώρια, ὅλος ὁ χρόνος σου θὰ πάῃ καλὰ (Καλάμαι). "Ὅταν κοσκινάῃ ἡ γυναικα, γιὰ νὰ ζυμώσῃ, καὶ κἀνῃ τὸ ἀλεῦρι λούμπα (βαθούλωμα), τὸ ἔχουν γιὰ

κακό, λένε πού ανοίγει μνημα (Κορώνη). "Αμα στο ράψιμο ή κλωστή σου δένεται σέ κόμπους, σημαίνει πώς αὐτός πού τοῦ ράβεις τὸ ροῦχο θὰ ζήσῃ πολλὰ χρόνια ("Υδρα). "Όταν γένωνται πολλὰ βαλάνια καὶ κράνα, σημείο πὼς τὴ χρονιά ἐκείνη θὰ γένῃ μεγάλος χειμώνας (προβλέποντας ὁ Θεὸς δίνει τὰ βαλάνια, γιὰ νὰ θρεφτοῦν τὰ ζῶα στὰ σπίτια).

ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων (ἐκλείψεων ἡλίου ἢ σελήνης, φάσεων τῆς σελήνης, ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν, κομητῶν, διατιτόντων ἀστέρων)· βλ. κατωτέρω ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων (καταστάσεων ἀτμοσφαιρᾶς γενικῶς ἢ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς, οὐρανοῦ τόξου, ἀνέμων κλπ.)· βλ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων.

Δεκάνη 'Αμοργοῦ. (Πηγομαντεία). Μαντεύματα ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλάττωσεως τῶν ὑδάτων πηγῆς ἢ λίμνης ἢ ποταμοῦ κλπ. Π.χ. 'Αγίασμα 'Αγίου Γεωργίου Βαρσαμίου ἐν 'Αμοργῷ, Πηγὰς τῆς Παγαγίας ἐν Κρήτῃ κλπ.

II. ΤΕΧΝΗΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ (DIVINATIO ARTIFICIOSA)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει σημεῖα τεχνητά, δηλ. σημεῖα προκαλούμενα τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι συναφῆς μὲ τὴν μαγείαν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ γίνεται εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις (Πρωτοχρονιά, 24 'Ιουνίου, 'Απόκριews, Πέτρου καὶ Παύλου, ἁγ. 'Ανδρέου κλπ.).

Α'. Σπλαγχνοσκοπία.

Ποίων ζῶων τὰ σπλάχνα ἐξετάζονται διὰ μαντείαν μετὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν; Τί κυρίως ἐξετάζεται καὶ ἐκ ποίων σημείων συνάγονται μαντεύματα; Πολλαχοῦ (Γορτυνίαν, Μεσσηνίαν, Αἰτωλίαν, Δυτ. Μακεδονίαν, Λῆμνον, ΒΑ Θράκην) ἐξετάζουν τὸν σπλῆνα, τὴν καρδίαν, τὴν χολήν καὶ τὰ «βασιλικὰ» λίπη τοῦ οἰκοσίτου χοίρου· «ὅταν ἔχη κάποιαν δίπλαν, μαντεύουν (εἰς τὴν Γορτυνίαν) ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ οἰκοδεσπότου ἢ κανὲν θηλυκὸν ζῶον τοῦ σπιτιοῦ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν». Κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς «ἡ σπλῆνα τοῦ γουρουνιοῦ ἅμα εἶναι πρὸ πλατειὰ στὴν ἄκρη, εἶναι πίσω ὁ περισσότερος χειμώνας». Εἰς τὸ Κωστί τῆς Θράκης «ὅταν ἐσφάζαςι τὸ γουροῦνι τὰ Χριστούγεννα, ἐκοιτάζαςι τὴν σπλῆνα καὶ τὴν

καρδιά. Τὴν καρδιά τὴ σκίζασι· ἅμα εἶχε αἷμα χοντρὸ μέσα, ἦδον πλούτη τῇ σπιτιοῦ· ἅμα δὲν εἶχε μέσα τίποτες, ἦδον φτώχεια».

Ἐξετάζεται καὶ ἡ θέσις ποὺ ἔχουν τὰ σπλάγχνα τοῦ χοίρου, ἂν εἶναι ἡ κανονικὴ; Ποῖα μαντεύματα συνάγονται ἐκ τῆς χολῆς ἢ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου ἢ τῆς ὀρνιθος καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Μαντείας ἐκ σπλαγχνοσκοπίας βλ. ἐν Λαογρ. Θ' 12-16.

Β'. Ὠμοπλάτοσκοπία.

α) Ὠμοπλάτη ἀρνίου, ἐριφίου κλπ. Κάθε σφαχτὸ δηλοῖ καὶ πάντοτε ἢ μόνον καθ' ὠρισμένας ἡμέρας (Πάσχα, τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τῆς Ἀναλήψεως); Πρέπει προηγουμένως νὰ τηρηθοῦν ὠρισμένοι ὅροι; Π.χ. πρέπει τὸ ἀρνὶ νὰ κοιμηθῇ μιὰ βραδυὰ στὸ σπίτι (Αἰτωλ.), νὰ εἶναι ψητό, ὄχι βραστό; κλπ. Ἐξετάζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλάτη ἢ καὶ ἡ ἀριστερά; Διὰ ποῖον (πρόσωπον) δηλοῖ; Ποῖα ἐρωτήματα λύονται διὰ τοῦ ὁστοῦ τῆς ὠμοπλάτης καὶ ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται πρὸς μαντείαν; Π.χ. σκιαὶ (σύννεφο, μαυροῦ, γράμμαι, τρυπες ἢ στίγματα (βουλίτσες, χαρακοῦλες) ἐπὶ τοῦ ὁστοῦ τῆς ὠμοπλάτης σημαίνουν, ἀναλόγως τῆς θέσεως ποὺ ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσθένειαν ἢ θάνατον τοῦ νοικοκύρη ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, γέννησιν ἀρρενος ἢ θήλειου τέκνου, εὐγονίαν καὶ πολλαπλασιασμόν τοῦ ποιμνίου ἢ τοῦναντίον ἐξαφαισμὸν ἢ διασπαγὴν αὐτοῦ, ἐσοδείαν σιτηρῶν καὶ πλοῦτον ἢ «χροσιὰ δύστηνη», πόλεμον καὶ νίκην, ἐπιτυχίαν ἐπιχειρήσεώς τινος ἢ ἀποτυχίαν κλπ. Πῶς διακρίνονται τὰ σημεῖα τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν γυναῖκα; Ἄλλας χρησίμους λεπτομερείας εὐρίσκεις εἰς Γ. Α. Μέγα, Βιβλίον ὠμοπλάτοσκοπίας ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 9, σ. 23 κέ. 47-51 ὅπου καὶ σχήματα ὁστοῦ ὠμοπλάτης διὰ τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῶν σημείων.

β) Στηθαῖον ὁστοῦν ὀρνιθος, πέρδικος κλπ. (στηθάμι, καράβι, καρίνα, κοιτοκάραβο). Ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται καὶ ποῖαι προβλέψεις συνάγονται;

Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν τὸ στηθάμι τῆς ὀρνιθος ἔχει τρυπα, σημαίνει θάνατον, ἂν ἔχῃ θολώματα, θὰ γίνῃ πόλεμος, ἂν εἶναι κυρτόν, σημαίνει δυστυχίαν.

Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία.

α) Ποῖα ἀντικείμενα ἢ μέλη τοῦ σφαζομένου ζώου θέτουν εἰς τὴν φωτιά διὰ μαντικούς σκοπούς; Τί μαντεύουν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τ' Ἀνώγεια Μυλοποτάμου «μελετᾶνε τὴ χολὴ τζῆ κόττας. Τήνε βγάξεις ἀπὸ τὴν κόττα ἢ ἀπὸ τὸν κόκορα, ἀπὸ τὸ συκῶτι μέσα καὶ τήνε μελετᾷς· τήνε βάνεις

στη φωτιά, στο κάρβουνο και λές: στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Μελετᾷς τὴν Κατερίνα, τί παιδί θὰ κάμῃ. "Αν εἶναι σερνικό παιδί, νὰ χτυπήσῃ, ἂν εἶναι θηλυκό, νὰ κάμῃ τσιούφ. Ἡ χολή ἔρχεται καὶ πρῆσκειται ἅμα εἶναι σερνικό, παίζει ἕνα χτύπο καὶ πετιέται ἀπὸ τὴ φωτιά· ἅμα εἶναι θηλυκό παιδί, γροικᾷς κι ἀνοίγει καὶ χύνεται τὸ ὕγρὸ καὶ σβήνει τὸ κάρβουνο» (Πρβλ. τὰς «ἐμπύρους ρήξεις» τῶν ἀρχαίων, Εὐρ. Φοίν. 1256 κέ. Βλ. λεπτομερείας ἐν Λαογραφίᾳ Θ' 13-16). Ὅμοία μαντική διὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦ στομάχου ἢ τῆς θηλειᾶς (ὁστοῦ τοξεριδοῦς ἔμπροσθεν τοῦ στέρνου) τῆς ὀρνιθος, διὰ φύλλων ἢ ὀφθαλμῶν ἐλαίας ἢ σουρβιάς ἢ πρίνου κλπ. Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ μαντικὴ αὕτη; Π. χ. εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ἀποσπεροῦ τ' Ἀῖ Βασιλείου παίρν'νε ἕνα λόφ'λλου, τὸ βάζ'νε στὴ γουριά κι ἅμα τὸν φύλλου πιτάξ', θὰ ἔναι καλὸς χρόνος. Ἀμα καὶ κὶ δὲ μπιτάξ' κακὸς χρόνος. Εἰς τὴν Θράκην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ νοικοκύρης κόβει τόσα κλαριά σουρβιάς, ὅσα εἶναι καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Χωρίζει τὴ φωτιά ἀπὸ δύο καὶ ἀρχίζει νὰ βάζῃ τὰ σοῦρβα στὴ μέση πὰ στὴν καυτερὴ πύρα μιλώντας τὸ καθένα. (Ἀπὸ κάθε κλαρὶ βάζει μόνον τὸ μάτι, σοῦρβο). Ἀν τὸ σοῦρβο βροντήξῃ καὶ πηδήσῃ καὶ βγῇ ἀπὸ τὴ σιῖα, εἶναι καλὸ σημάδι. Ἀν στὴν ἄκρη νὰ μαυρίσῃ μόνον καὶ νὰ καπνίσῃ καὶ νὰ μείνῃ σὲν τόπο τοῦ αὐτοῦ εἶναι σημάδι θανάτου. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο;

β) *Μαντικὴ διὰ τῆς φλογὸς πυρᾶς ἢ κηρίου ἢ ἐκ τῆς τήξεως τῶν λαμπάδων.* Π. χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδ. τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀνάβουν μὲ φρύγανα φωτιά, διὰ νὰ καύσουν τὸν Σιφώτην (στοιχεῖο τῶν Θεοφανείων). Ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς φλογὸς μαντεύονται εὐφορίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου διευθύνεται. Εἰς Χατζηγύριον Θράκης, αἱ γυναῖκες φέρουν τὸ παιδί πὺρ εἶναι ἄρρωστο (ρεματιασμένο) εἰς ἕνα ποταμάκι (ρέμα) καὶ τὸ ἀποθέτουν ἐκεῖ· πλησίον του ἀνάβουν δυὸ λαμπάδες καὶ κατόπιν κρύπτονται· ἂν ὁ ἄνεμος σβήσῃ τὶς λαμπάδες, τὸ βρέφος θ' ἀποθάνῃ, ἂν ὄχι, θὰ ζήσῃ.

Δ'. Κλήδονας.

Ὁ κλήδονας ἢ τὰ ριζικάρια, ὁ κουντουρμαῖς (Πόντος), ἢ Καληνίτσα (Ἀδριανούπολις). Συνηθίζεται καὶ εἰς ἄλλας ἡμέρας πλὴν τῆς 24 Ἰουνίου; (π. χ. τὴν Πρωτομαγιά εἰς τὰ Χάσια Μακεδονίας, εἰς τὴν Μεσημβρίαν κ.ά., τοῦ Ἀγ. Γεωργίου εἰς Ἀγραφα). Μαντικὴ διὰ στίχων ἢ κλήρων ριπτομένων εἰς ἄγγειον (*κληρομαντεία καὶ στιχομαντεία*). Κλήροι ἐδῶ εἶναι λιθάρια ἢ κύβοι, κύσμοι ἢ ἄλλα ἀντικείμενα. Οἱ δὲ στίχοι ἐκφωνοῦνται κατὰ τὴν ἑξαγωγὴν τῶν κλήρων

ἢ γράφονται ἐπὶ πινακίων, τὰ ὅποια ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγειον καὶ ἐξαγόμενα ἀποκαλύπτουν τὴν τύχην.

α) **Προετοιμασία τοῦ κλήδονα.** Κόρη πρωτότοκος καὶ ἀμφιθαλὴς (ἢ ὀνόματι Μαρία) φέρει «ἀμίλητο» (βουβὸ ἢ ἀρπαχτικὸ) νερό. (Πόθεν καὶ μὲ ποῖον εἶδους ἄγγειον;). Ἐκαστος τῶν παρισταμένων ρίπτει εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι του (τὸ ριζικάρι). Ρίπτουν καὶ ἄγγουρι ἢ ἄλλο τι εἰς τὸ ἄγγειον; Εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἄγγειον σκεπάζεται μὲ φύλλα συκῆς ἢ μὲ κόκκινο παννί, τὸ ὁποῖον ἐνιαχοῦ δένεται μὲ κλῶνον λυγαριᾶς καὶ στολίζεται μὲ ἄνθη (ἀγριάννηδες ἢ καλογιαννιά ἢ γιαννάκια), κλειδώνεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον (εἰς τὴν στέγην ἢ κάτω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά ἢ συκιά), γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ τ' ἄστρο, ν' ἀστρονομιστῇ, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνοίγεται. Εἰς τὴν Καστορίαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγειου, ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην, στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποῦ φέρει ἕνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φρούτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴ λουλούδια. Ἐπειτα τὰ κορίτσια χορεύουν γύρω τραγουδώντας καὶ κλειδώνουν τὸν κλήδονα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου. Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται καὶ παρθεῖον;

Εἰς μερικοὺς τόπους πρὸ τῆς προετοιμασίας τοῦ κλήδονα ἐπιχωροῦν ὠρισμέναι συνήθειαι. Περιγραφή αὐτῶν. Πρὸς εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἕνα μαξιλάρι μακρὸ καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα, τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν με κλειδαριὰ — σταυρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν. — Τὸ στήνουν ὀρθοὸ στὸ σ' κλί (πεζούλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδώντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' τὸ χαλνοῦν. Ἀποβραδὺς γεμίζουν κ' ἕνα κονμάρ' νερὸ ἀμίλητο ἀπὸ πηγᾶδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κονμάρ', ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

Κλειδώσετε τὸν Κλήδονα, τ' ἅγιο-Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
καὶ ὁποῖος ἔν καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξενεφάνη.

«Ὅλη τὴ νύχτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα».

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ κορίτσια γυρνοῦν ἀποβραδὺς σ' ὅλα τὰ σπίτια τῆς γειτονίας μὲ τὴν Καληνίτσα, ἕνα κοριτσάκι στολισμένο σὰ νύφη τραγουδώντας· βλ. περιγραφὴν εἰς τὰ Θρακικὰ Α' 191. Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Τὸ ἀνοίγμα τοῦ κλήδονα.** Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πρῶτ', βγαίνοντα

ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί πὺν τὰ κλείδωσε — ἓνα παιδί τυ-
χερὸ — θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ
κόκκινο παννί, πὺν εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Τότε τραγουδοῦν:

Ἀνοῖξετε, τριῖξετε κλειδωνιές, νὰ βγοῦν τὰ ριζικάρια,
ποιὸς εἶναι καλορίζικος, νὰ βγῇ τὸ ριζικό του.

Ἀφοῦ τὰ τελειώσουν ὅλα, τὰ κορίτσια βαίνουν μιὰ μπουκουσὰ νερὸ ἀπὸ τὸ ριζι-
καρόνερο στὸ στόμα τους καὶ βγαίνουν στὰ δίοιτρα καὶ ἀφουγκράζονται, καὶ ὁποιο
ὄνομα θ' ἀκούσουν, εἶσι θὰ λέν τὸ γαμπρό. Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θοράκης ἀνοίγει
τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαῖδι, συνήθως κορίτσι· τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ
κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα
βγάζουν τὸ ἀγγοῦρι, λέγοντας: Ἀνοίξαμε τὸν κλήδονα νὰ βγῇ χαριτωμένος,
βγῆκε κ' ἓνας ἀγγοῦραρος, θεριὸς θεωριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἀγγοῦρι
καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. Μετὰ τὸ φαγεῖν τοῦ ἀγγοῦρι τοῦ ἡ νύφη ἐξάγει
τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

Ε'. Αὐγομαντεία.

α) Ἐκ τῶν σχημάτων πὺν σχηματίζει τὸ ἀσπράδι (ἢ ὁ κρόκος) τοῦ αὐγοῦ,
ριπτόμενος εἰς νερό, συνήθως ἀμίλητο καὶ ἐκποτισμένο ἢ παρμένο ἀπὸ τὸν κλή-
δονα. Κατὰ ποίαν ἡμέραν συνηθίζεται ἡ τελετή αὕτη; Κάθε αὐγὸ λαμβάνεται
πρὸς τοῦτο ἢ μεγαλοπεφτυάτικο αὐγὸ ἢ ἀπὸ μαύρη κόττα; Συνοδεύεται ἡ πρῶ-
ξις μὲ λόγια; Ἐν παραδείγμα: Εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν τὴν παραμονὴ τοῦ
κληδόνου, πηγαίνει μιὰ πρωτοκόρη καὶ παίρνει ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τρεῖς βρύσες ἢ
ἀπὸ τρία πηγάδια. Τὸ βάνει ὁ ἓνα μπουκάλι, σπάζει κατόπιν ἓνα αὐγὸ καὶ χύνει
τὸ ἀσπράδι μέσα. Κρεμῇ τὸ μπουκάλι ἔξω στ' ἄστρα. Τὸ πρῶτὸ τὸ κοιτάζει κ'
ἔχει μέσα σχήματα ὅμοια μὲ τὰ ἐργαλεῖα πὺν θὰ ἔχῃ στὴ δουλειά του ὁ ἄντρας
πὺν θὰ πάρῃ. Ἄν ἔχῃ μικρὰς φουσκαλίτσες κάτω, λέγουν ὅτι θὰ ἔχῃ χρήματα.

β) Ἀπὸ τὸ ἴδιωμα ἢ τὸ σκάσιμο τοῦ αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον ψήνουν στὴ
φωτιά τὸ βράδν τῆς Κυριακῆς τῆς Ὑρινῆς. Π. χ. ἂν ἰδρῶση, χωρὶς νὰ σκάσῃ,
σημεῖον ἀσθενείας ἢ θανάτου.

Σ'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία.

Ἐκ τῶν σχημάτων, πὺν σχηματίζει τὸ λειωμένο μολύβι ἢ κερί μέσα στὸ
νερὸ (τοῦ κλήδονα), συμπεραίνουν αἱ νεάνιδες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου (ἢ
ἄλλην ἡμέραν;) ποῖον θὰ πάρουν ἢ ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἐπάγγελμά του κτλ. Π. χ.

1) "Αν σχηματίση στῦλο ἢ στύλους, θὰ παντρευθῇ ἡ ἐνδιαφερομένη· ἂν ὁ στῦλος εἶναι ἕνας, μοναχός του θὰ ἔναι ὁ γαμπρός, χωρίς μητέρα καὶ πατέρα καὶ ἀδελφές, ἂν δύο, ὁ γαμπρός θὰ ἔναι μὲ τὴ μητέρα του ἢ τὸν πατέρα, ἂν πολλοί, θὰ προέρχεται ἀπὸ μεγαλοφάμελη οἰκογένεια. "Απὸ τὸ σχῆμα τοῦ στύλου προ- βλέπουν τὴν ἀξία καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γαμπροῦ. Στύλος καλοκαμωμένος δεί- χνει *βασταγμένον* ἄνδρα. "Αν πέσουν τρίμματα μολυβιοῦ ξεχωριστά, σημαίνουν πρόκες, ἄρα μαραγκός θὰ ἔναι ὁ γαμπρός· ἂν πέση μολύβι μακρουλό, σημαίνει πέννα, ἄρα θὰ ἔναι γραμματικὸς (ὕπάλληλος), ἂν ὁ στῦλος εἶναι κακοφτιαγμένος, ὁ ἄντρας ἢ ἡ νύφη θὰ ἔναι *μισοκοῦντελοι* (θὰ ἔχουν σωματικὴν βλάβην). "Αν στὴ βάση τοῦ στύλου τὸ μολύβι μαυρίζῃ, δείχνει πὼς θὰ βρῇ ἡ νύφη *σικλέτια* (στε- νοχώριες) καὶ φυσικὰ δὲν θὰ περάσῃ καλά. 2) "Όταν τὸ μολύβι λάβῃ τὸ σχῆμα καρβιοῦ, σημαίνει ταξίδι σὲ χώρα μακρινή, στὴν Ἀμερικὴ. "Όταν τὸ μολύβι δὲν λάβῃ ὥρισμένον σχῆμα, ἀλλὰ γίνη πολλὰ κομμάτια, τότε σημαίνει κακό.

Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία.

α) *Μαντική ἀπὸ παρατηρήσεις (σικλά, σχήματα, κύκλους) εἰς τὴν ἐπι- φάνειαν τοῦ νεροῦ ἐνὸς πηγαδιοῦ κατὰ τὴν μεσημβρίαν* (ἢ εἰς ἄλλην ὁρὰν) τοῦ ἁγ. Γιάννη τοῦ Φανιστῆ (24 Ἰουνίου). Ποιοὶ ὅροι πρέπει νὰ τηρηθοῦν ἀπαραιτήτως; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον *σφραγίσαι* στὸ κορμί τους καὶ στὸ κεφάλι ἀλιγοριὰ καὶ κοιτοῦν τὸν ἥσκιο τους στὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· ἂν εἶναι χωρίς κεφάλ' *θὰ πεθάν'». Εἰς τὴν Αἴγιναν αἱ νέαι σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκ- κينو ὕφασμα καὶ κοιτάζουν εἰς τὸ πηγάδι. "Απὸ τὸ ἀριστερὸ τους χέρι ἀφήνουν νὰ πέσῃ ἕνα μικρὸ ἀμύγδαλο· ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κύκλων ποὺ θὰ κάμῃ τὸ ἀμύγδαλο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ συμπεραίνουν, πόσα χρόνια θὰ ἔχῃ ὁ μέλλων γαμβρός. Κατόπιν μὲ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι γεμίζουν τὸ στόμα καὶ βγαί- νουν εἰς τὸν δρόμον. Τὸ πρῶτον ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λῆμον *«ὅταν τ' ἁγ. Γιαννιοῦ, 24 Ἰουνίου, φαίνε- ται τὸ πρόσωπό σου σύνταχα (= τὴν αὐγὴ) στὸ πηγάδι μέσα στὸ νερὸ, θὰ πε- ράσῃς χρόνιά χωρίς στεναχώριες».**

β) *"Απὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ ἐνὸς ποτηριοῦ*, τηρουμένων μαγικῶν ὁρων. Π.χ. εἰς τὴν Σητεῖαν «ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι βάζουν ἕνα κόκκινο παννὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸ παννὶ ἕνα ποτήρι νερό, τὸ ὁποῖον ἔχουν φέρεϊ ἀπὸ τὴν βρύ- σην ἀμίλητον· στέκεται δὲ ἡ νέα ἢ ὁ νέος καὶ κοιτάζει ἀδιακόπως μέσα εἰς τὸ ποτήρι τὸ νερὸ καὶ βλέπει τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ». Εἰς τὰς Ἀθή- νας «κοσκινίζουν τὴ νύκτα μέσα εἰς ἕνα πιάτο στάκτην καὶ θέτουν ἐπάνω ἕνα

ποτῆρι ἀμίλητο νερό. Τὸ μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχὴν καὶ σκυμμένοι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ποτῆρι περιμένουν ἕως οὗτου ἰδοῦν ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὑπανδρευθοῦν».

γ) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ μιᾶς λεκάνης (λεκανομαντεία).* Πότε γίνεται ἡ τοιαύτη μαντεία καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ περὶ χωρὰ τῶν Πατρῶν: Τὸ βράδυ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἢ τοῦ Ἀη Λια κλείνονται σ' ἓνα δωμάτιο σκοτεινόν. Ἐχουν μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ καὶ κοντά της μιὰ πετσέτα ἀφόρηγη καὶ ἓνα σαποῦνι. Γύρω ἀπὸ τὴ λεκάνη ἀνάβουνε τρία κεριά ἄσπρα. Στέκουν ἐπάνω ἀπὸ τὴ λεκάνη γυμνὲς μὲ ἓνα παννὶ μαῦρο στὸ κεφάλι. Ὅποιον ἰδοῦν μέσα στὴ λεκάνη, αὐτὸν θὰ πάρουνε. Συγχρόνως λένε καὶ λόγια μαγικά, ξόρκια διάφορα». Τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὸν κλήδονα; Τὸ παννὶ εἶναι μαῦρο ἢ κόκκινο;

Η'. Κατοπιρομαντεία.

α) *Ἀπλὴ κατοπιρομαντεία.* Π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Φανιστῆ ἢ τῆς Πρωτοχρονίας καὶ ἄλλοις γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γινόμενα ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἑξῆς: «Ἀη Γιάννη λαμπατάρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποιὸν θὰ πάρω». Τὴν ἐπιοῦσαν τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θ' ἀκούσουν πρῶτον, μόλις σηκωθοῦν, θὰ φέρῃ ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά». Εἰς τὴν Ἀνω Ἀμισόν, ὅταν θέλουν νὰ ἰδοῦν, ἂν θὰ ζήσουν καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, σηκώνονται τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ νέου ἔτους ἑξαφνα ἀπὸ τὴν κλίνην των καὶ στέκονται ὄρθιοι ἐνώπιον κατόπτρου. «Ἐὰν ἐν τῇ πρώτῃ παρατηρήσει ἐμβλέπουν ἀκριβῶς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, χεῖρας, πόδας, κεφαλὴν, ἐπέτυχον, θὰ ζήσουν».

β) *Κατοπιρομαντεία μετὰ ὕδατομαντείας.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Μεσαρὰν τῆς Κρήτης: Αἱ νεάνιδες τῆς συνοικίας, ἀφοῦ βγάλουν τὸν Κλήδονα, στέκονται ὀλόγυρα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἓνα πηγάδι καὶ κρατοῦν ἓναν καθρέπτη, τὸν ὁποῖον στρέφουν πρὸς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· μέσα εἰς τὸν καθρέπτην βλέπουν νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς τύχης των ἢ ἀνθρώπους ποὺ ἀπέθανον κλπ. Ἄλλοι τὰ κορίτσια σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο παννὶ καὶ κρατῶντας τὸν καθρέπτη ρίχνουν τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ κοιτᾶνε κάτω τὸ νερὸ καὶ «ὅ,τι εἶναι τύχη τους θὰ παρουσιαστῇ». Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνναν Εὐβοίας «βάζουν τὸν καθρέπτη ἀντίκρου στὸν ἥλιο, ὥς ποῦ νὰ τότε φέρουνε (τὸν ἥλιο) στὸ πηγάδι μέσα.

Τότε θὰ μελετήσης κάποιον καὶ ὅποιον θέλῃς καὶ μελετήσης θὰ δῇς ἢ ζωντανὸ μακρυνὰ ἢ χαμένον καὶ θὰ τὸν δῇς, θὰ περάσῃ πολλές φορὲς στὴν κάσσα μὲ τὰ λουλούδια»!

Θ'. Δακτυλιομαντεία.

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Κορώνην. Ἀπὸ τὸ νερὸ τῶν Κληδόνω φυλᾶνε ὡς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Τὸ βάνουν μέσα σὲ μιὰ κούπα, νὰ ῥθῃ ὡς τὴ μέση, καὶ παίρνουν μιὰ βέρα καὶ κόβουν καὶ μιὰ τρίχα μεγάλη ἀπ' τὰ μαλλιά τους, τὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ βέρα δίχως νὰ τὴ δέσουν, τὴν πιάνουν μόνο ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες καὶ σταυρώνουν τὸ ποτήρι, ὥστε τὴν κρατοῦν στὴ μέση τοῦ ποτηριοῦ καὶ λένε: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ἂν εἶν' νὰ γίνῃ αὐτὸ πού θέλω, νὰ χτυπήσῃ ἡ βέρα στὸ ποτήρι. (Μελετᾶνε ὅ,τι θέλει ἡ καθεμιὰ, εἴτε γιὰ παντρεῖα εἴτε γι' ἄλλο τι, εἴτε ἂν θὰ ταξιδέψουν, ἢ ὅ,τι ἄλλο). Πρέπει νὰ εἶναι δυὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἡ μιὰ θὰ κρατᾷ τὸ ποτήρι καὶ ἡ ἄλλη τὴ βέρα, ἡ μιὰ θὰ λέῃ: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, καὶ ἡ ἄλλη «Μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο», ἡ μιὰ θὰ λέῃ: «Νὰ χτυπήσῃ» καὶ ἡ ἄλλη «Νὰ μὴ χτυπήσῃ».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ι'. Κεῖθομαντεία.

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα εἰς τὴν Λέσβον: «Τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ρίπτουν ἐντὸς ποτηρίου (ἢ λεκανῆς) μὲ νερὸ τοῦ κλήδονα δύο κόκκους κριθῆς, τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασηκώσει τὸν φλοιὸν τῆς πλευρᾶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα λέμβου μὲ ἱστίον. Ἄν οἱ δύο κόκκοι πλέοντες συναντηθοῦν, τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι θὰ γίνῃ τὸ μελετώμενον συνοικέσιον». Ποία ἡ συνηθία ἄλλου;

ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία.

α) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, τελούμεναι εἰς τακτὰς ἡμέρας:*

1. *Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας.*
2. *Ἀρμυροκουλλούρα.*
3. *Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων ἢ ἡ πρώτη μπουκιὰ τῆς βασιλόπιτας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.*
4. *Κόλλυβα τοῦ ψυχосαββάτου.*
5. *Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: (α) Γαμήλια κουφέτα, (β) Ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης ἢ τὰ παπούτσια ἀνάποδα μ' ἓνα καθρέπτη,*

(γ) καθρέπτης, (δ) ἀγρία κυνάρα, (ε) κουκκιά, (ς) σαποῦνι, (ζ) κομμάτια ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα δεμένα μὲ κορδέλλες διαφόρων χρωμάτων, (η) σύμβολα τοῦ κλήδονα (ριζικάρια), (θ) πέτρα μαλλιαρή, (ι) ζώνη ἢ καλτισοδέτα, (ια) χόρτα ἢ λάχανα 40 εἰδῶν, φύλλα συκῆς κλπ., (ιβ) διάφορα ἄλλα πράγματα (δαχτυλίδι, ἐφτάχοιλο κλῆμα).

6. Σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων.

7. Δέσιμο τοῦ ποδιοῦ τοῦ κρεβατιοῦ μὲ μεταξωτὴ κλωστή.

8. Διάφοροι ἄλλαι πράξεις: κρέμασμα τοῦ παλτοῦ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ ξένο σπίτι κτλ.

Πότε γίνονται αἱ πράξεις αὗται καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἢ μὲ ποίας διατυπώσεις; Ἐπὶ τοῖς ἄλλοις λόγοις συνοδεύοντες τὰς πράξεις. Πολλάκις δὲ συνδυάζονται διάφοροι τρόποι (π.χ. ἄρμυροκουλλούρα καὶ μακαρόνι τῶν ἀπόκρεων ἢ σπορὰ κριθῆς) πρὸς δραστικώτεραν ἐνέργειαν. Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' αἶψα Θεοδώρ' παρὰ τὴν ἰδὴλ. τὴν παραμονὴν) τὰ κορίτσια πααίν'ν στὸ ρέμα, ὅπ' ἔχ' νερὸ καὶ δι' στερεοῦν. Βάν'ν ἕνα σανίδ' καὶ περνοῦν τρεῖς φορές μὲ κλεισμένα μάτια κ' ἔχουν στὴν πόρτα τους κριθάρ' δεμένο μέσ' στὴν ποδιά καὶ τὸ ρίχνουν στὴν περὶ αὐτὰ. Τοῦ πάρον' καθ' ἑμὴν πὲ κ' πὲ πλεῖστα μάτια, ξαναπερνάει καὶ τὸ ρίχνει περὶ τρεῖς φορές καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα καὶ ριζικό μ', νὰ ἔρθ' τὸ βράδ' ἀπὸν ἴππον μ' νὰ τότε δγιῶ. Ὑστερα θ' ἀπομείν' μιὰ στὸ σπίτι' πρωτοστέφανη καὶ κλέβει' πὸ τρία πρωτοστέφανα σπῖτια ἀλεῦρ' κι ἀλάτ' καὶ ζυμών' μιὰ κουλλούρα — ἄρμυροκουλλούρα λέγεται — καὶ ἅμα γυρίσουν τὰ κορίτσια, θὰ πᾶν στὸ σπίτι, θὰ πάρουν ἕνα δερπάν', πααίν' στὴν κουπίσια (πὺν ρήχ'ν' τὰ μπουκλούκια), σκαλίζ'ν μὲ τὸ δερπάν' καὶ σπέρνουν τὸ κριθάρ' κεῖνο πῶχ' καθεμιὰ μέσ' στὴν ποδιά καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα μ' καὶ ριζικό μ' νὰ ἔρθῃ πόψα νὰ θερίσμε αὐτὸ τὸ κριθάρ'. Κ' ὕστερα θὰ πάρουν ἀπὸ μιὰ βούκα ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα κείνη καὶ θὰ πάῃ νὰ κοιμηθῇ. Θὰ τὴν βάλῃ ποκάτ' πὸ τὸ μαξιλάρ' κείν' δὴ βούκα καὶ ἅμα δγιῇ στὸ ὄνειρό τς κανένα, θαρρεῖ πὺν θὰ τὸν πάρ'. Κεῖνη δὴ βούκα τρώει κομμάτ' ρήχ' καὶ στὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιάς κομμάτ' τὸ πρῶτ' ἅμα σηκωθῇ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου «τὴν ἡμέραν τῶν ἁγ. 40 Μαρτύρων τὰ κορίτσια κόβουν ξυλάκια ἀπὸ 40 ἄνθη καὶ κατασκευάζουν ἕνα γεφυράκι μὲ αὐτά, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς μέρος ἀπ' ὅπου περνᾷ τρεχούμενο νερό, π.χ. βρύσην ἢ ρυάκι. Τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' προσέχουν τὸ ὄνειρο, πὺν εἶδαν τὴν νύκτα. Ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ μέλλων νυμφίος, τὸν ὁποῖον εἶδαν νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ γεφυράκι των, διὰ νὰ πῇ νερό». Ποῦ ἄλλου ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Ἀγία Βαρβάρα τῆς Κύπρου, ὅταν εἶναι πανσέληνος κρατοῦν καθρέπτη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βλέπουν μέσα τὸ φεγγάρι

καὶ λέγουν ψιθυριστά: *Φεγγάρι μου χλομό | σὺ ξέρεις τὸν κρυφό μου καημό |
κάμε με νὰ δνειρευτῶ | τὸν νέον ποὺ θὰ παντρευτῶ.* Ἐπειτα τὸν σταυρώνουν
καὶ τὸν βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, μαζὶ καὶ ἓνα κλειδάκι καὶ ἓνα κομματάκι
ψωμί. Παραδείγματα πολλὰ διὰ μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν δνει-
ρων περὶ γάμου εὐρίσκεις εἰς τὴν Λαογραφίαν, τ. Γ' σελ. 3 - 23.

β) *Συνήθεται μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν λαματικοῦ δνείρου. Ἐγκοίμησις
εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ.* Εἰς ποίας ἐκκλησίας πηγαίνουν τὸν ἄρρωστο νὰ
κοιμηθῇ; Μὲ ποίους τρόπους προκαλοῦν ὄνειρον πρὸς θεραπείαν;

γ) *Ἐξηγήσεις δνειρων.* Π.χ. «Τὰ βόδια εἶναι καλό».

ΙΒ'. Κυαμομαντεία.

α) Κατὰ ποῖον τρόπον «ρίχνουν τὰ κουκκιά» καὶ πρὸς ποίους σκοπούς;

β) Μαντεύματα μὲ τὰ κουκκιά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Πρωτοχρονιὰ ἢ
τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ κλήρονος. Τρία κουκκιά: ἓνα γεμᾶτο, ἓνα ξεμα-
τιασμένο κ' ἓνα τελείως γυμνό. Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὰ κουκκί πού θὰ πιάσουν, βάζον-
τας τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, τὸ πρωῒ, μόλις ἐξεπνέσουν (π.χ. τὸ γυ-
μνὸ = ἄντρας φτωχὸς ἢ ξένος, τὸ γεμᾶτο = πλούσιος ἢ ἐντόπιος, τὸ ξεματιασμένο
= οὔτε φτωχὸς οὔτε πλούσιος ἢ χρηρμένος). Κατὰ τινὰς τὰ κουκκιά πρέπει νὰ
εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τρεῖς ἀγάμους παντοπόλας.

ΙΓ'. Τεφρομαντεία.

Παρατηρήσεις α) ἐπὶ στάκτης κοσκινισμένης καὶ β) ἐπὶ σωρῶν στάκτης.
Π.χ. Στάκτη ἀπὸ τρεῖς φωτιᾶς τ' Ἀη Γιαννιοῦ, ποὺ νὰ τίς ἔχει πηδήσει ἡ μαν-
τευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἐνὸς
δωματίου κρατεῖ τὴν χρυσάραν ὀπισθὲν της, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπῃ. Τὴν ἐπο-
μένην τὸ πρωῒ ἐξετάζει τὰς γραμμάς ἢ τὰ σχήματα ποὺ φαίνονται ἐπάνω εἰς
τὴν στάκτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλ-
λοντος συζύγου. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, ἅμα ἔρ-
χεται ἡ ὥρα νὰ κοιμηθοῦν, χωρίζουν τὴ στάκτη τῆς γωνιᾶς σὲ σωρούς καὶ τὸν
κάθε σωρὸ τὸν μελετοῦν: τοῦτος ὁ σωρὸς εἶναι σιτάρι, ἐτοῦτος καλαμπόκι, φακὴ
κλπ. Ἡ στάκτη φυσικὰ ἔχει καὶ σπίθες φωτιά. Τὸ πρωῒ, ἅμα σηκωθοῦν, κοιτά-
ζουν τοὺς σωρούς. Ὅποιος σωρὸς ἔχει *γουργμποῦλι* (δηλ. σπίθα ποὺ δὲ σβήστηκε)
εἶναι σημάδι πὼς ἀπὸ κεῖνο τὸ προῖδον θὰ γίνῃ πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κεῖνο πρέ-
πει νὰ σπείρουν.

ΙΔ'. 'Αλευρομαντεία.

α) Παρατηρήσεις όποιαί καί κατά τήν τεφρομαντείαν: (α) εἰς τὸ Αἴγιον «τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.) τὰ κορίτσια, πρὶν κοιμηθοῦν, στρώνουν ἄλεϋρι ὀπισθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου λέγοντα: "Οποῖος εἶναι τῆς τύχης μου νὰ ρθῇ νὰ γράψῃ. Τὸ πρῶτ' βλέπουν, ἂν ἔχουν σχηματισθῇ γραμμὲς ἢ στίγματα, καὶ τὰ συνδυάζουν, νὰ βορῶν ἓνα γράμμα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος συζύγου». Εἰς τὴν Μυτιλήνῃ «τὸ ἄλεϋρι τὸ κλέβουν ἀπὸ τὴν πίττα τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τὸ στρώνουν σ' ἓνα ταψὶ καὶ τὸ βγάζουν στ' ἄστρα».

β) Ἐάν ἡ νοικοκυρά, κοσκινίζοντας τὸ ἄλεϋρι διὰ νὰ ζυμώσῃ, παρατηρήσῃ νὰ σχηματίζεται γούβα, πιστεύει πὺς εἶναι μνῆμα καὶ περιμένει θάνατον στοῦ σπιτί της (Λιδωρίκι, Φιλιατρὰ κ.ά.).

Ἡ ἰδία μαντικὴ μὲ ἄμμο πού κοσκινίζεται μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπάνω στοῦ δῶμα τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

ΙΕ'. Βιβλιομαντεία, ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία).

Παλίων βιβλίων γίνεται χρῆσις διὰ μαντείας καὶ κατὰ τοῖς ποῖσις συνάγονται μαντεύματα ἐξ αὐτῶν; Π. χ. εἰς τὴν Σάμῳ «τὴν ἡμέραν τοῦ Κλήδονα κόρη παίρνει ἓνα ψαλτῆρι καὶ τὸ ἀνοίγει ἐν τῇ πρώτῃ σελίδᾳ πού λήγει εἰς ἀριθμὸν 3 (23, 33, 103 πλὴν τοῦ 13) καὶ τὴν νὰ δῇ ποῦ ἀνδρικό ὄνομα ἀναγράφεται. Αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ ἔχῃ ὁ μέλλον συζυγὸς της. — Εἰς τὰ Φιλιατρὰ «ἀνοίγουν τὸ Ψαλτῆρι ἐν τῇ μέσῃ καὶ βάζουν ἓνα κλειδὶ γύφτικο, δηλ. μεγάλο εἰς τρόπον, ὥστε, ὅταν τὸ κλείσουν, νὰ προεξέχῃ τὸ χέρι, ἢ λαβὴ τοῦ κλειδιοῦ. Κλείνουν καὶ δένουν τὸ ψαλτῆρι μὲ σπάγγο χιαστὶ καὶ κατόπιν ὁ ἐνδιαφερόμενος κ' ἓνας ἄλλος βάζουν τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ των κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ ψαλτῆρι κρέμεται ἔτσι ἐπὶ τὴν διάστημα καὶ ἐὰν γυρίσῃ μαζὶ μὲ τὸ κλειδί, εἶναι πραγματικὸν ἐκεῖνο πού ὑποπτεύονται, ἂν πρόκειται περὶ κλεψίματος, ἢ θὰ συμβῇ ἐκεῖνο πού ποθεῖ, παντρεία, προαγωγή κτλ. Ἐάν γυρίσῃ, θὰ συμβῇ τὸ ἀντίθετον. Πρὸβλ. τὴν φράσιν «τὸν ἔρριξαν στοῦ κλειδίου». Μαντικὴ ἐκ στίχων τοῦ ψαλτηρίου ἢ ἄλλου ἱεροῦ βιβλίου, τυχαίως ἀναγινωσκομένων.

Στιχομαντεία καὶ ἐκ στίχων εἰς ζαχαρωτὰ ἢ εἰς τὸν Κλήδονα (βλ. ἀνωτέρω). Γίνεται χρῆσις ὁλοκλήρου ψωμοῦ ἀντὶ ἱεροῦ βιβλίου ἢ ψαλτηρίου διὰ μαντείας;

ΙΣ'. Κοσκινομαντεία.

α) **Μάντευμα διὰ τὸ γένος τοῦ παιδιοῦ** ἀπὸ τὴν θέσιν πού παίρνει τὸ κόσκινο (ἢ τὸ παννέρι) ἅμα ριφθῇ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην (π. χ. ἂν πέσῃ τὰ

μπρούμυτα, ή νύφη θά κάμη άγόρι, άν τ' ανάσκελα, κορίτσι (Μεσημβρία, Σιάτιστα).

β) *Ανακάλυνις κλέπτου* με τὸ κόσκινο, ἀφοῦ τὸ ἐξαρθήσουν ἀπὸ τὰς αἰχμὰς μιᾶς ψαλίδος καὶ τὸ κρατήσουν ἀνηρητημένον καθ' ὃν τρόπον τὸ ψαλτῆρι ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ.

ΙΖ'. Εἰκονομαντεία.

Ἐν παραδείγμα: Σκεπτόμαστε κάτι καὶ γιὰ νὰ ἰδοῦμε ἂν θὰ γίνη ἢ ὄχι, παίρνομε ὀλίγο κεράκι καὶ τὸ ζυμώνουμε με τὸ χέρι, ὥστε νὰ γίνη μαλακό. Με τὸ κερί στὸ χέρι κάνουμε 40 μετάνοιες καὶ κατόπιν τὸ πατᾶμε ψηλὰ στὴν εἰκόνα. Ἄν τὸ κερί κολλήσῃ, θὰ γίνη ἐκεῖνο ποὺ σκεπτόμαστε, ἂν πέσῃ, δὲν θὰ γίνη.

ΙΗ'. Ἐλαιομαντεία.

α) *Μὲ τὸ λάδι τῆς κολυμβήθρας* (π.χ. ἂν κἀνῃ καντῆλες, θὰ γεννηθῇ ἄγόρι, ἂν ὄχι, κορίτσι) (Λαγκαδία Γορτυνίας).

β) *Μὲ τὸ λάδι στῇ σκάφῃ τοῦ ἐλατοτριβεῖου*. (Ἄν χωρίσῃ, κάνει μνημα).

γ) *Μὲ τὸ λάδι τοῦ καντηλίου*. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Κέρκυραν: στᾶζον λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι εἰς τὸν ἀντίχειρα τοῦς, ἐπάνω εἰς τὸ νύχι τοῦς τὰ κορίτσια καὶ κατὰ τὶς 12 τὸ μεσημέρι τῆς ἡμέρας τοῦ Ἀηλιά καὶ τοῦ ἈηΓιαννιοῦ στέκουν στὸν ἥλιο, χωρὶς νὰ μιλοῦν ἀφοῦ κάνουν ἑφτά ὄρκους, παρατηροῦν με προσοχή στὸ νύχι τοῦς. Ἐκεῖ διαγράφονται διάφορες σιλουέττες καὶ ἀναλόγως συμπεραίνουν ποιὸν θὰ πάρουν.

ΙΘ'. Καφεμαντεία.

Μαντεύματα (α) ἀπὸ τὶς φοῦσκες ποὺ κάνει ὁ καφὲς ἀπάνω στὸ φλυτζάνι, (β) ἀπὸ τὰ σχήματα ποὺ παρουσιάζονται στὸ κατακάθι τοῦ καφέ, ἀφοῦ ἀναποδογυρισθῇ τὸ φλυτζάνι. Π.χ. ὁ σταυρὸς στὸ πηχτάρι τοῦ καφεδιοῦ ἦτανε σίγουρα γαμπρός, προξενιά τὸ δίχως ἄλλο (Κυδωνίαι).

Κ'. Χαρτομαντεία. Παρατηρήσεις με τὰ χαρτιά.

ΚΑ'. Ἀγγουρομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου παίρνουν ἓνα ἄγγουρι καὶ τὸ κόβουν στὴ μέση, ὡς τὴ ρίζα, ἀλλὰ τὸ ἀφήνουν λιγάκι στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴ χωρίσῃ ὅλως διόλου καὶ λένε: «Ἄν εἶναι νὰ πάρω τὸν τάδε νὰ ἐνώσῃ τὸ ἄγγουρι». Καὶ τὸ ἀφήνουν τὴ νύχτα στὰ ἄστρα ὁλόρθο. Ἄν εἶναι νὰ τὸν πάρῃ, τὸ πρῶτ' θὰ τὸ βρῇ ἐνωμένο τὸ ἄγγουρι.

ΚΒ'. Φύλλομαντεία, άνθομαντεία

α) *Με φύλλα συκής (ή βασιλικού)* που βάζουν κάτω από το προσκέφαλον ή εκθέτουν την νύκτα εις τὰ ἄστρα. Π.χ. εις τὰ Σφακιὰ «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου τοποθετοῦν φύλλον συκῆς ἐπὶ τῆς στέγης· ἂν τοῦτο κατὰ τὴν πρωΐαν διατηρηθῇ δροσερόν, τότε ἡ οἰκογένεια θὰ διαβίωση ἐν εὐτυχίᾳ· ἂν μαραθῇ, τότε δυστύχημά τι θὰ συμβῇ εις αὐτήν».

Εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννίου παίρνουν τρία φύλλα βασιλικὸ καὶ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, ἀφοῦ πρῶτα τὰ ξορκᾶνε. Τὸ πρῶτ' τρῶνε ἀπὸ ἓνα φύλλον, μόλις ἀκούσουν ἓνα ὄνομα. Τὸ τρίτο ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν αὐτὸν θὰ πάρουν.

β) *Με φύλλα σκυλλοκρομμύδας* ποὺ ἀναρτᾶται τὴν πρωτοχρονιά εις τὴν ἐξώθυραν· «ὅσα φύλλα τῆς μαραθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἰανουαρίου, τόσα ἄτομα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν θὰ πεθάνουν μέσα πρὸ χρόνου». Καὶ γενικῶς ἂν ὁ *μπότσικας* (σκόλυμος) μαραθῇ, θὰ μαραθῇ καὶ ἐκεῖνος ὅπου τὸν κρέμασε (Ἀκαρν.).

γ) *Με πλατάγῃμα μήκωνος*· δηλ. φύλλον παπαρούνας τοποθετούμενον ἐπὶ τοῦ ἀντιχειφός καὶ τοῦ λικανοῦ τῆς μιᾶς χειρὸς· ἂν τὸ κτυπούμενον πλαταγίσῃ μὲ δυνατόν κρότον, σημεῖον ὅτι ἀγαπᾶται (πολλ. ἑσχαῖον πλαταγώνιον).

δ) *Με τὴν ἀποφύλλισιν ἄνθους μαργαρίτας, ἢ χαμομήλου* (ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα· π.χ. *μοσχοπαπαδιά* ἐν Θερσίῃ).

ε) *Με ἄλλα ἄνθη ἢ φύλλα*· π.χ. τὸ *φίερο* τῆς *Παναγίας*, τὰ *σκυλάκια* κλπ.

ΚΓ'. Κυναρομαντεία.

Παράδειγμα εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν· «τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννίου παίρνουν μιὰ ἀγκυνάρα καὶ τὴν καφαλίζουσιν λίγο στὴν φωτιά καὶ λένε λόγια μαγικά. Ἔπειτα τὴ νύκτα τὴν ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὰ κεραμίδια. Ἄν τὸ πρῶτ' ἡ ἀγκυνάρα ἔχη πετάξῃ ἄνθος ἀπὸ τὴ μέση, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸς ποὺ τὸ ἔβανε τοῦ χρόνου τέτοια ἐποχὴ θὰ εἶναι παντρεμένος.

ΚΔ'. Καρυομαντεία.

Ἐν παράδειγμα· εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέρα τ' ἁγ. Λία πηγαίνουν τὰ κορίτσια στὶς καρυδιές καὶ κόβει καθένα ἓνα καρύδι καὶ τὸ ἀνοίγουν. Ἄν εἶναι γεμᾶτο, ἢ τύχῃ του εἶναι καλή.

ΚΕ'. Ἀρτομαντεία. (Σαρακοστοκουλλούρα).

Π. χ. Μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι, ποὺ ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς, κάνουν μιὰ κουλλούρα τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρωτὶ τὴν καθαρά Δευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε ἂν πάη δεξιά, θὰ πάη καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμῃ ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα (Βασιλίτσι Πυλίας).

ΚΖ'. Ἀλεκτορομαντεία.

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δίδουν στὸν κόκορα κεχρὶ νὰ φάγῃ. Ἐὰν φάγῃ ὅλους τοὺς κόκκους, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τὴν οἰκογένειαν ἡ αὐτὴ κατάστασις, ἡ ὁποία καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἐὰν ἀφήσῃ ζυγὸ ἀριθμὸν κόκκων, σημαίνει πλοῦτον, ἔαν μονόν, σημαίνει πενίαν καὶ ἀφορίαν (Σάμος).

ΚΖ'. Σκιομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐκπρόνου τὸ πρωτὶ, μόλις ξυπνήσουν, βγαίνουν στὸν ἥλιο καὶ κοιτοῦν τὴ σκιά τους. ἂν λείπῃ τὸ κεφάλι ἀπὸ τῆς σκιάς, τότε αὐτὸς θὰ πεθάνῃ. (Μακεδονία, Κρήτη κ.ά.).

ΚΗ'. Μαντικὴ μὲ τὸ «γκάρδιο» τοῦ ἀναλκείου (λεπτὸν ξύλον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν ἐντομὴν τοῦ ἀντιπὸν καὶ κρατεῖ τὸ στημόνι). Π.χ. ἅμα ἤπεπτε τὸ γκάρδιο, τὸ ἔπαιρναν οἱ λεύτερες καὶ ἤβγαλνανε στὴν πόρτα. Ἐὰν πρωτοδοῦνε νέο, θὰ πάρουνε νέο, ἂν δοῦνε παντρεμένο, θὰ πάρουνε χηρευάμενο (Σμύρνη).

ΚΘ'. Μαντικὴ μὲ ἄλλας ράβδους ἢ βοῦρλα (Ραβδομαντεία).

Λ'. Μαντικὴ διὰ σποράς σίτου (Ἀδωνιδος κῆποι).

Π. χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὴν 24 Ἰουνίου σπέρνουν σπόρους εἰς μικρὰ ἄγγεϊα· ἂν οὗτοι τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρείαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρουν, ἀτυχὴ τὸν γάμον. Διὰ τὰ τελούμενα ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ βλ. Πολίτου Λαογρ. Σύμμ. Γ' 125, 10.

ΛΑ'. Μαντικὴ μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Π.χ. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ποὺ θὰ ἐκλέξῃ αὐτομάτως τὸ βρέφος, μαντεύουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθήσῃ. Π.χ. εἰς ἄρρεν βρέφος παραθέτουν λίτταν, τάληρον καὶ μάχαιραν, εἰς θῆλυν ἡλακᾶτην καὶ προσκέφαλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Α'. Ἡ ἥλιος.

α) Δέξεις καὶ φράσεις:

1. σχετικαὶ μὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Π. χ. ἦταν ἀγέν'τους γήλιους· ὅταν γεννιῶταν γήλιους (Μυτιλήνη)· ταμὰμ π' κέντ'σι οὐ ἡλιους σι' ράχ'· ἔδουκι οὐ ἡλιους καλὰ (Αἰτωλία, Ἡπειρος)· ὁ ἡλιος τσεντρίζει (Κύθνος)· ἀνακαλαμίζει, εἶναι νιὰ βουκέντρα ὁ ἡλιος (Μανιάκι)· ἐσηκώθηκε μιὰ τριχιὰ ὁ ἡλιος (Σουδενά)· πῆγ' ὁ ἡλιος ἔνα καλάμι (Παρνασσ.)· ἐπῆε τρία κονταρόξυλα (Κύθνος, Ἀγχιάλ. Λέσβ.)· ζυγιάζ' ὁ γήλιος (= πῆγε μεσημέρι, Λῆμν., Λέσβ.)· γέρνει, τσακεῖ, βοντάει· ἔκατσεν, κρύφτηκε, βασιλεῦσε ἡλιοκλιμα τοῦ ἡλιου, ἡλιοβασιλεμα (= δύσις, Κρήτη)· ὁ γήλιος πάει στη μάννα τ' (Λῆμν.)· στὸ βούτημα τοῦ ἡλιου (Πυλία)· σκοτώγεται ὁ ἡλιος (= δύει, Λέσβ.)· ἡ ἀνταλαμπὴ τοῦ ἡλιου (τὸ τελευταῖον τοῦ φῶς, Λέσβ.).

2. σχετικαὶ μὲ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου: λιοτρόπι, ὁ ἡλιος γυρίζει, στριφογυρίζει, χορεύει. Π. χ. τ' ἄη Γιαννισὰ τοῦ Ριγανῶ ὁ ἡλιος βγαίνοντα στριφογυρίζει σὰ σβοῦρος (Πυλία).

3. σχετικαὶ μὲ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἡλιος ἐχάθην (Σύμη), ὁ ἥλον ἐπιάστην (Πόντος), ἐπιάστηκε ὁ ἡλιος (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

β) *Μυθικαὶ διηγήσεις* (παραδόσεις), *σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιον*: Τὰ πηλάτια τοῦ Ἡλίου, ὁ Ἡλιος κ' ἡ μάννα του, ὁ Ἡλιος καὶ τὸ Φεγγάρι κτλ. Π. χ. «ὁ ἡλιος ὅταν βασιλεύῃ καὶ πάη σπίτι του τὸ βράδυ, τοῦ ἔχει ἡ μάννα του ψημένες ἐφτὰ φουρνιές ψωμί καὶ τίς τρώει οὐλές, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη».

γ) *Ἐκλειψις ἡλίου καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῆς*. Π. χ. κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τοὺς Κρητικούς «ὁδὸ πιαστῇ ὁ ἡλιος κ' εἶναι κόκκινος, θὰ χυθῇ αἷμα, θὰ γίνῃ πόλεμος· ὁδὸν εἶναι μαῦρος, δὰ πέσῃ θανατικὸ» (Λατσίδα).

δ) *Ἐπήρεια τοῦ ἡλίου εἰς τὰ ἀνθρώπινα*. Π. χ. τὰς πέντε πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ὁ ἡλιος ψήνει, λαμπαδιάζει τὰ ροῦχα, καίει τοὺς κολυμβῶντας.

Δεισιδαιμονίαι. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον τ' ἁγιοῦ Κωνσταντίνου οἱ τζομπανοὶ κρύβουν τὰ πρόβατά τους τὸ πρωῒ, νὰ μὴν τὰ δώσ' ἡλιους.—«Τὴν ὥρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἡλιος δὲν πρέπει νὰ χτενίζεται κανεὶς, νὰ ἴναι μάλιστα κορίτσι». Διατί; Ἄμα πίνῃ κανεὶς νερό, δὲν πρέπει νὰ τηράῃ οὔτε τὸν ἥλιο οὔτε τὸ φεγγ-

γάρ, γιατί πίνει τὸν ἥλιο (ἢ τὸ φεγγάρι) κι ἀρρωσταίνει.—"Αμα σὲ πιάσῃ πο-
νοκέφαλος, ἐπειδὴ ἦπες νερὸ τηράγοντας τὸν ἥλιο, πᾶς καὶ σοῦ τὸν χύνουν.
Ποία ἡ σχετικὴ μαγανεία καὶ ἐπωδὴ;

ε) **Παροιμίες σχετικαὶ μετὰ τὸν ἥλιο.** Π. χ. ἄσπρος ἥλιος, μαύρη μέρα. (Τί
ὑπονοεῖται); Τοῦ ἡλίου τζ' ὕκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ νερὰ (Κύπρος).

Β'. Σελήνη.

α) **Ὄνόματα καὶ ἐκφράσεις:** φεγγάρι, φέγγος, (δ) φέγγαρος, λαμπρό· ξι-
φυγγαρών (= ἀνατέλλει ἡ σελήνη (Αἰτωλ.))· ἔκρουξε τὸ λαμπρὸ (= ἀνέτειλε ἡ
σελήνη, Αἶνος) κτλ.· στὸ ἔμπας τοῦ φεγγαριοῦ (Κυνουρία). Εἰς τὴν γλῶσσαν
τῶν Ποντίων: ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκατακιφαλάεν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον.
Φράσεις: Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι | μετὰ τὸν ἥλιο κοντραστάρει (Κύζικ.).

β) **Φάσεις τῆς σελήνης.** Λέξεις καὶ φράσεις δηλοῦσαι τὰς φάσεις. Δοξα-
σίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειας κατ' αὐτάς.

Ι. **Γενικὰ δι' ἐκάστην εἰσάγον εἰς νέαν τέταρτον τοῦ κύκλου (ἀλλάξο-
φεγγαρίαν):** Ἀνακάτωσιν τοῦ φεγγαριοῦ, φέρονει κακοκαιρία (Σαμῆ). Στὴ βδοκὰ
τοῦ φεγγαριοῦ (Κίμωλος) κτλ. Δὲν πλύνουν, γιατί τὰ ροῦχα σαπίζουν (Κρήτη).

Δοξασία ὅτι ἡ Σελήνη διέρχεται ἐκ περιστροφῆς μίαν ἡμέραν εἰς ἕκαστον
ἐκ τῶν ὀκτὼ ἀνέμων, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπιδρῶσα ἀναλό-
γως τῆς θέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου· ἐκ τούτου κανονισμὸς τῆς
ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν γάμου (Σφακιά). Κατὰ τοὺς Σφακιανοὺς «ἡ 9η, 19η καὶ
29η τῆς σελήνης, ὅτε αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ βλέπει παντοῦ, εἶναι
ἀπαισίαι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων· εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συμβῇ δυστύχημα. Τοῦ-
ναντίον ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ καταχθόνια, τὸ φεγγάρι εἶναι τυφλὸ καὶ δὲν βλέ-
πει· δι' αὐτὸ αἱ ἡμέραι αὗται (10, 20 καὶ 30 τῆς σελήνης) θεωροῦνται ὡς αἱ
πιὸ κατάλληλοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων. Ἀπαισία θεωρεῖται καὶ ἡ ἡμέρα, κατὰ
τὴν ὁποίαν ἡ σελήνη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνεμον, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι ἐστραμ-
μένη ἡ θύρα τοῦ γαμβροῦ. «Ἄν ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του βλέπη πρὸς τὸ βο-
ριᾶ καὶ τὸ φεγγάρι συμπέσῃ νὰ εὐρίσκεται στὸν ἄνεμον αὐτόν, τότε προτιμοῦν
ν' ἀναβάλουν τὸ γάμο γιὰ ἄλλῃ μέρα ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἄλλῃ πόρτα, ἐλλείψει δὲ
τοιαύτης ἀπὸ τὸ παράθυρο» κτλ. Τρόποι, διὰ νὰ διακρίνουν πόσων ἡμερῶν εἶναι
τὸ φεγγάρι· π.χ. τὸ κοιτοῦν μ' ἓνα μανδῆλι· «βάζεις μπροστὰ στὰ μάτια σου
μιὰ τσεμπέρα καφετιά καὶ κοιτᾷς· ἅμα εἶναι δυὸ-τριῶν ἡμερῶν, θὰ ἰδῇς νὰ ξε-
χωρίζουν τὰ δρεπανάκια του, δύο, τρία, ὅσων ἡμερῶν εἶναι τὸ φεγγάρι (Μανιάκι).

II. Μερικά διὰ τὰς διαφορὰς φάσεις:

1. **Νέα Σελήνη.** Καινούργιο, νιὸ φεγγάρι, ἄρχεψη τοῦ φεγγαριοῦ, τρυφίρου-φεγγιά (Αἰτωλ.). Πεντάχτης = σελήνη 5 ἡμερῶν κτλ. "Όταν τὸ πρωτοβλέπουν, πιάνουν ἄσῃμι ἢ χρυσάφι, «κουδουνᾶνε ὅσα λεπτὰ ἔχουν στὴν τσέπη τους» καὶ τὸ χαιρετίζουν, ἐπᾶδοντες: «ὡς μ' εὔρες νὰ μ' ἀφήκης»· ὕστερα ρίπτουν τὸ βλέμμα εἰς βουνὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Δορὰν Κύπρου «ᾄμα ἴδουν τὴν νέαν σελήνην, πτύουν ἐφάπαξ εἰς τὸν ἀέρα πρὸς αὐτὴν σταυροκοποῦμενοι συνάμα. Δὲν πρέπει νὰ τὸ ἴδουν καθήμενοι, διότι ἀρρωστοῦν» κτλ. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὸ χαιρετοῦν ὄρθιοι καὶ τὸ «βασκαντηρίζουν» πτύοντες δῖς: τρού, τρού! τοῦ φηγγάρ' τοῦ λιουντάρ' | τοῦ Θεοῦ τὸ παλληκάρ' | πόρχεται ἀπ' τοῦ παζάρ', | τρώγοντας ψωμί κι ψάρ'. Εἰς τὴν Κρήτην τὸ χαιρετοῦν λέγοντες: «Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι, | κι ἀπὸν σ' ἐπλάσεν ὁμάδι, | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήσῃ, | μαῦρον ὄφι νὰ πατήσῃ». Εἰς τὸ Μανιάκι «τὸ φεγγάρι, ᾄμα τὸ βλέπουνε καὶ γυρίζει δρεπανάκι, φτοῦνε τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Καλῶς το τὸ φεγγάρι | τὸ νιὸ τὸ παλληκάρι | κάθε μῆνα γεννημένο | κάθε τοῖς χαιρετημένο | τὸ κεφάλι του ἀσημένιο, | τὸ δικό μας σιδερένιο | ὅπως γυρίζει ὁ καπλὸς του | νὰ γεμίξῃ ἢ τσέπη μας λεπτὰ. Εἰς τὴν Λέσβον (Τελωνία) «ὡς ἀπενόουνε Μπρέ, καλῶς τὰ νιὸ φηγγάρ' | σὰ δὲ νιὸ τὸ παλληκάρ'! | Τὴ μάς ἴφερον φηγγάρ'; | — Ἐφερά σας γειὰ κι χάρ'. — Μουδ' ἐοῦ, παλιὸ φηγγάρ' | μουδ' ἴγω παλιὸ φηγγάρ'. Ἀμα τὸ πρωτοδῆς, εἶναι καλὸ νὰ δῆς τὰ νύχια σ' κι τὴ θάλασσα. Δὲ γάν' νὰ κοιτάξ' σὶ ἄνθρωπου». «Ἀμὰ ἴδανε κινούργιου φηγγάρ' δὲν ἀρχέβγανε καμιά δουλειά». Κατ' ἄλλους «χαρὰ στὰ μάτια ποὺ εἶδανε δυὸ ἡμερῶν φεγγάρι» (Πυλία).

2. **Γέμιση τοῦ φεγγαριοῦ** (γέμωση, γιόμιση, στὸ γέμος, γεμοφεγγαριά). Καλοφεντζ'ιὰ ἐν Κύπρῳ. Συνηθίζουν τότε νὰ φυτεύουν, νὰ κλαδεύουν, νὰ κόβουν ξύλα; Π.χ. στὴν Κρήτη (Λατοῖδα), ὅταν εἶναι γέμωση, δὲν κλαδεύουνε ἀμπέλια, οὔτε κεντρίζουνε, γιατί δὲν πιάνει τὸ κεντρί. Οἱ δουλειὲς αὐτὲς πρέπει νὰ γίνωνται λίγωση. Κι ὁ ζευγαῖς τὴν πρώτην φορὰ ποὺ θὰ ζέψῃ τὰ βούγια νιου, δὲν ξεκινᾷ γέμωση». Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῇ σὲ γιόμωση τοῦ φεγγαριοῦ (Ἀράχοβα Παρν.).

3. **Πανσέληνος:** δλόφεγγο, δλοφέγγαρο, γεμόφεγγο· δεκαπέντισμα (Θράκη), δεκαπέντ'σε τὸ φεγγάρι, φουσκοφεγγαριά.— Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῇ σὲ φεγγά-ρην σωστὸν (Πόντος).

Λιόκριση ἢ Λιόκρουση ὅταν ἀντικροῦνε ἥλιος καὶ φεγγάρι, δηλ. ὁ ἥλιος βγαίνει βασιλεύοντα τὸ φεγγάρι «σήμερα λιοκρίζει τὸ φεγγάρι» = ἀντικρῶζει τὸν ἥλιο, ὅθεν λιοκρίζει = ἀρχινάει καὶ τσιμπιέται τὸ φεγγάρι = ὀλιγοστεύει. **Λιοκρίζεται** (= παθαίνει ἕκτερον) ὅποιος οὐρεῖ τὸ πρῶν ἀντίκρυ στὸν ἥλιο ἢ στὸ φεγ-

γάρ· θεραπεία μὲ τὸ λιοκρονέρι κτλ. «Μὲ τὴ λιοκροση δὲ ρίχνουνε παννί, γιατί χαλάει» (Πυλία). Δὲν φυτεύουν, δὲν κλαδεύουν, δὲν κόβουν ξύλα, δὲν πλένουν κτλ.

Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «στὴ λιοκροση, ὅταν τοῦ φηγάρῳ ἦτανι κόκκινου πουλὺ, λέγανι πὼς πιᾶσαι μὴ τοὺν ἥλιον. Ρίχναμι λοιπὸν τότες μπιστολιές, μπαρουτιές, γὰ νὰ χωρίσ'νε, νὰ μὴ μαλών'νε νὰ θεριά. Ρίχναν μαζί μας κ' οἱ Τοῦρκοι.

4. **Χάση ἢ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ**: Στὸ γύρισμα ἢ στὸ γῦρο τοῦ φεγγαριοῦ, στὸ λίγος τσιμπήθηκε τὸ φεγγάρι, ἐπόδυσεν (Κύπρος), ἄδειαση, ἀπόχωση, λείψη, λειώση· λειψόφεγγα, χασοφεγγιά, καλόφεγγα, χασοφεγγαριά κτλ.: φεγγοκοπή, δειπνάει τὸ φεγγάρι. (Τί σημαίνει ἡ φράσις;). Ποία ἢ κοινὴ πίστις; ἐπιτυχάνουν στὴ χάση τοῦ φεγγαριοῦ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τὰ μάγια καὶ οἱ ἔξορκισμοί; κόβουν τότε ξυλείαν, βάζουν τουρσί κτλ.;

Εἰς τὴν Κύπρον «τὴν κακοφεντζ'άν» ἀποφεύγουν τὴν ὑλοτομίαν, τὴν φύτευσιν δένδρων κτλ. διότι ταῦτα δὲν εὐδοκιμοῦν· τὰ κοπτόμενα ξύλα σαπίζουν γρηγόρα καὶ λέγονται κακοφεντζ'ίτικα. Τοῦναντίον εἰς τὸ Μανιάκι «ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι παλιό, τότε κόβουνε κλαροὺ νὰ νὰ φτιάσουνε μαγγάνι καὶ γι' ἀργαλειό· ὅταν εἶναι νιὸ τὸ φεγγάρι, σαφαινοῦναι τὸ ξύλο, γίνεται ἀλευροί (Μαγδ. Τσάκωνα). Καὶ εἰς τὴν Δέσφον «ἅμα εἶναι φουσκώσ' τὸ φηγάρῳ (δηλ. ἀπὸ μισὸ κ' ὀκτώρη) δὲν εἶναι καλὸ νὰ χάν'ς οὐφίεις. Οὔτε ζῶ νὰ μουντοχίς οὔτε ξύλα νὰ κόψ'ς οὔτε μωρὸ ν' ἀποκόψ'ς οὔτε κλωσσά νὰ βάλ'ς, οὔτε νὰ φυτέψ'ς οὔτε νὰ μπολιάσ'ς. Πρέπει νὰ ᾖ ναι πόλιγος (δηλ. χάση). Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

γ) **Μυθικαὶ διηγῆσεις (παραδόσεις)**. Μῦθοι αἰτιολογικοί: διατὶ τὸ φεγγάρι ἔχει μαυράδια, διατὶ δὲν φωτáει σὰν τὸν ἥλιο κτλ. Π.χ. Ἀπὰ στὸ φεγγάρῳ εἶναι ἔξορία ὁ Κáιν. Τόνη γλέπμε πὸν σκάφτ' σκυφτὸς (Μέτραι Θράκ.).

δ) **Ἐκλειψις σελήνης**. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτήν. Πίστις ὅτι οἱ μάγοι κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. «Οἱ μάγ'σες τὸ μαγεῦνε καὶ κατεβαίν' στὸ βουνὸ καὶ τ' ἀρμέγνε» (Μέτραι). Κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς ἀλλοθιρήσκους, διὰ τοὺς Τούρκους: δέλνει πὼς θὰ πάθουν χαλασμό στὸν πόλεμο ἢ πὼς θὰ χαθῇ ὁ βασιλεὺς τους (Ἦπειρ.).

ε) **Ἄλλαι ἐπῆρεσαι τῆς σελήνης ἐπὶ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.**

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ σκυλὶ φεγγαριάζεται, (παθαίνει ἔκτερον κλπ.). Ὡς ἅμα τὸ φεγγάρι φουσκώνει, τότε τὸ περιορίζει (=κυριεύει, καταλαμβάνει) λύσσα τὸ σκυλὶ (Πυλία). Τὰ μονομηριάτικα ἢ μονοφεγγαριάτικα πουλιά τῆς κλώσσας δὲν ζοῦν γι' αὐτὸ τὰ βάζουν στὸ τηγάνι καὶ τὰ κουνοῦν δῆθεν, σὰν ἀπάνω στὴ φωτιά λέγοντας· τρεῖς φορὲς: μονομηριάτικα, μονοφεγγαριάτικα καὶ τ' ἀλείβουν ὕστερα λάδι

τὸν κῶλο τους καὶ τὴ μουντσουνούλα τους καὶ τ' ἀφήνουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ἄν δείχνουν τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί τοὺς τὸ κόβει. Τὸ σκυλί φεγγαρώ-νεται (=ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι) καὶ οὐρλιάζει (Αἰτωλ.), δαγκάνει ξύλα, πέ-τρες (Ἡπ.).

ζ) Προγνωστικά ἐκ τῆς σελήνης: 1. Τοῦ καιροῦ. Π.χ. ἅμα εἶναι χα-σοφεγγαριά, ὁ καιρὸς παίζει· δὲ στέκεται σ' ἓνα λογαριασμό· τώρα βιδιάζ', σὲ μιὰ ὥρα φέρνει βροχὴ πάλε (Λήμν.). "Ἄμα ἔχ' γῦρο τὸ φεγγάρι, εἶναι κακοχειμονιά, ξη-μερών' χειμώνας." Ἄμα ἔχ' κοκκινίλα, ἔρχεται ἀγέρας (Παρνασ.). Βλ. Μετεωρολογία.

2. Προγνωστικά τῆς ἐσοδείας· π.χ. ἂν τὸ Πάσχα συμπέση μὲ σῶση τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ γέννημα θὰ εἶναι φτηνό, ἂν πέση στήν ἀρχὴ τῆς γέμισης, θὰ εἶναι ἀκριβὸ οὐλὴ τῇ χρονιά (Λάστα).

3. Προγνωστικά τῆς ἐκβάσεως νόσου κτλ. ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῆς σελήνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκ τοῦ αἵματοχρόου δίσκου κτλ.

Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία).

Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν. Ἐπηρεοὶ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

α) Γενικά:

ΑΘΗΝΩΝ

1. Ἀστρικό, ζῳδίον. Πίστες ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ ζῳδιακοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον γεννᾶται τις, ἔχει ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ὅθεν: ἀστρικό, ζῳδίο=τύχη. Φρά-σεις: ἔτσι εἶναι τὸ ζῳδίο του, τὸ 'χει τὸ ζῳδίο του, τὸ 'χει τὸ ἀστρικό του, τ' ἀνά-ροχό ντου τὸ 'χει (Κρήτη), ἔχει καλὸ ἀστρικό, τὸ 'χει τὸ πλανέτι του (Κρήτη), τὸ 'χει μένα ἢ πλανέτα μου (Σάμος), ἢ: γεννήθηκε σὲ καλὸ ζῳδίο· ἄζουδος, κα-κόζουδος κτλ. «Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα γεννηθοῦν, ἔχουν κάθε ἓνα τὴν τύχη του. Καὶ φαίνεται ἡ τύχη τους ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποὺ θὰ γίνουν στὸ σπίτι, ἅμα γεννηθῇ τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶο (προπάντων τὸ μουνσάρι, τὸ ἀλογάκι). Ὡς καὶ τὸ σκυλί, λέν, κι αὐτὸ ἔχει τὴν τύχη του» (Ἡπειρ.). Ἀπο-θνήσκει, ἂν κανεὶς δεῖξῃ τυχαίως τὸν ἀστέρα του (Μάδυτος). Ζῳδιοχάρτι. "Ἄλ-λαι δοξασίαι περὶ ἀστέρων. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον πιστεύουν, ὅτι κάθε ἄστρο εἶναι μία λυχνία ἀνημμένη, παριστῶσα τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον μὲν ἡ λυχνία αὐτὴ περιέχει ἔλαιον, ὁ ἀνθρώπος ζῇ, ὅταν δὲ σβεσθῇ, ἀποθνήσκει. Διὰ τοῦτο εἰς πτώσιν καὶ διάβασιν διάττοντος ἀστέρος, λέγουσι «κάποιοι ἐπέθα-νεν» (Φαρμακίδης). Εἰς τὴν Θάσον «τ' ἀστέρια τὰ θεωροῦν ὡς ψυχὰς τῶν νε-κρῶν». Εἰς τὴν Πυλίαν «ὅταν ἀπαντήσῃ κανεὶς κανένα γρονσουζή στὸ δρόμο, ποὺ νὰ μὴν εἶναι καλὸ τὸ ζῳδίο του, πρέπει νὰ γυρίσῃ πίσω· ἀλλιῶς μπορεῖ νὰ τὸν εὔρῃ κακί».

2. *Τὸ μέτρημα τῶν ἀστρῶν* εἶναι κακόν, ἂν μάλιστα ἀριθμῇσῃ κανεῖς τὸν ἀστέρα του. Ἐπίσης τὸ δακτυλοδεικτεῖν τ' ἄστρο. «Τ' ἄστρο δὲν τὰ μετράνε, γιατί βγάζουν καρναβίτσες».

3. *Τὸ κάρφωμα τῶν ἀστρῶν*. Μάγισσα καρφώνει τὸ ἄστρον καὶ καθιστᾷ ἀνάπηρον τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ συνδέεται μὲ τὸ ἄστρον.

4. *Ἐπήρεια τῶν ἀστρῶν*. Τὰ σπάργανα, τὸ κόσκινον τοῦ ἀλεύρου, τὸ προζύμι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἰδῇ τ' ἄστρο: τ' ἀλευρι ξινίζει, τὸ παιδί ἀρρωσταίνει ἂν μείνουνε ὀξω παρατσαίρισμα, τὰ βάν'νε μ' ἕνα κομμάτ' ψωμί μαζί (Λέοβ. Ἀδραμύτ.). Ἀστροα πρόξενοι ἀσθενειῶν. Μέσα ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ. Π. χ. ἡ Πούλια, διὰν γεννιέται (τὴν πρωτοθεριστιὰ ἢ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου), χτυπάει στὸ πρόσωπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει σημάδια (Λῆμν. Αἶνος). Οἱ τοσπάνηδες φροντίζουν νὰ μὴ βρῇ ἡ Πούλια τὰ πρόβατα στὸ γρέκι δὲν μπορεῖ νὰ παχύνουν (Αἰτωλ.). Πρβλ. τὴν παροιμ. Τὸν ἔπιασ' ἡ Πούλια.

5. *Προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀστρῶν* (Ἀστεροσκοπία): ἄστρο ματωμένα ὑσάκινα «Πλουσορατιὰ» (ἐν Κρήτῃ) = σημεῖον ὅτι πλούσιος παντρεύεται. Ἄν ἡ πούλια ἀνατέλλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος). Λέξεις, φράσεις ἀστρονομίζονται, οἶκνω σ' ἄστρο (=μαντεύομαι διὰ τῶν ἀστρῶν).

6. *Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ*. Π. χ. ὅταν τ' ἄστρο τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχωμεν ἄνεμον πολύν. «Ἄμα λέπης τ' ἄστρον θάλα ἔβρεξε»! (δηλ. εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βρέξῃ) (Καλάβρυτα). Τί προμηνύει διὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἡ θέσις τοῦ Γαλαξίου πρὸς τὸν ὀρίζοντα κατὰ τὰς ἐξ πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου;

7. *Ὁρολόγιον τῶν γεωργῶν*. Εἰς τὴν Λῆμνον «κάθε κεχαγῶς (=γεωργὸς) ἔχ' καὶ τὰ σμάδια τ' σι' ἄστρο: τί ὥρα βασιλεύει, τί ὥρα βγαίν', ὡς ποῦ παγαίν'. Τ' ὠρολόγι εἶναι αὐτό· ἅμα ἰδῇ τὰ σμάδια χαμηλά, ἀναλογᾷται, ὅτ' ἔχ' ὥρα ἀκόμα· ἅμα ψηλώσουν, εἶναι ὥρα ἢ σὲ δρόμο νὰ πᾶς ἢ στὴ μάντρα. "Ο,τι ὥρα θέλ'ς σηκώνεσαι μὲ τὰ σμάδια. Τὸ τιμόν' τῶν γεωργῶν εἶν' ἐκεῖ». Ποῖα ἄστρο ἔχουν ὡς σημάδια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βοσκοί, εἰς διαφόρους τόπους; Π.χ. οἱ τοσπάνηδες τῆς Ἀράχovas (Παρν.) γιὰ σημάδι τὸ πρωτὶ ἔχουν τὸ Σταυροδὸ (τὴν Ἀνδρομέδαν), ἀστέρια, ποὺ εἶναι κοντὰ στὴν Πυροσιὰ.

8. *Ἐπιρροή τῶν ἀστρῶν εἰς τὴν μαγείαν, τὴν μαντικὴν κτλ.*

Τ' ἀντικείμενα τοῦ κλήδονα, τὰ διάφορα ἱατρικά, τὰ φίλτρα, τὰ μύγια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν, πρέπει νὰ ἔκτεθοῦν εἰς τὰ ἄστρο, νὰ ξαστριστοῦν ἢ ἀστρονομισθοῦν (τ' ἀστροφεγγιάζουν).

9. *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τ' ἄστρο*. Π. χ. δὲν ἔσμιξαν τ' ἄστρο των, εἶναι στὸν ἀστέρα του, μιλεῖ μὲ τ' ἄστρο του, τὸ ἀστρικὸ του δὲν τὸν ἐφέλεσε κτλ.

Στις δεκαφτά, στίς δεκοχτώ, | πέφτει ἡ πούλια στὸ γιאלό, | μάλιστα τοσπάνης στὰ
βουνά | μάλιστα ζευγᾶς στοὺς κάμπους (Μανιάκι).

β) **Ἐπὶ μέρους:** Ὄνόματα δημώδη τῶν κυριωτέρων ἄστρον, παρατηρήσεις
καὶ δοξαsaiai, παραδόσεις περὶ αὐτῶν. Π. γ. «Τὰ δίδυμα ἀνταμώνονται σὶ
ἐφτὰ χρόνια, φιλιῶνται καὶ χωρίζουν» (Ἀράχοβα). «Εἴν' ἐφτὰ ἄστρια ποὺ τοὺς
λένε κλέφτες. Ἐνας πάει μπροστά, ὁ πρωτοσκοπός, ὁ δεύτερος πάει πίσω
κ' ἔχει κ' ἓνα ἀρχοντοπλάκι μπέτσιχο (= φορτωμένο στὴ ράχη του) ποὺ τὸ 'χει
αἰχμαλωτίζει οἱ δυὸ πᾶνε πλάγια κ' οἱ ἄλλοι δυὸ πᾶνε παραπίσω καὶ φυ-
λᾶνε. Αὐτὰ τὰ ἄστρια δὲ βασιλεύουν ποτὲ» (Πυλία). «Ἡ Μάρω κι ὁ Γιάννος.
Αὐτὰ τὰ δυὸ τ' ἄστρια ἦσαν ἀδέρφια καὶ τὰ κνήγαγε ἓνας ἀγῶς γὰ τὰ κόψη.
Τρανάει ἡ Μάρω καὶ ρίχνει τὰ πλεχτήρια της κ' ἔγινε ποτάμι. Ἐπέρασε ὁ ἀγῶς.
Πετάει τὸ χένι της καὶ γίνεται λόγγος. Ἐπέρασε κι ἀπὸ κεῖ. Σὰν εἶδαν τ' ἀδέρ-
φια πὼς δὲ μπορήσανε πιά γὰ περάσουν, περπαλέθηκαν στὸ Θιὸ καὶ γενήκαν
ἄστρια καὶ σμίγουνε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ γίνονται. Ἡ Μάρω βγαίνει ἀπὸ
τὴν Ἀνατολὴ κι ὁ Γιάννος στὴ Δύση» (Γ. Ταραντλή, Πυλία). Ποῖαι ἐξηγήσεις
ἢ διηγήσεις ὑπάρχουν διὰ τοῦ Παπᾶ τ' ἄστρων τῶν Μεσονύχτης ἢ Γελαντζῆ;

1. **Ἀνδρομέδα:** σπανύς.

2. **Ἄρκτος:** ἀλέτρι, ἀλετροπούδα, ἑνάκι τοῦ Λανιδ ἢ τοῦ προφήτη Ἡλία,
ἀναποδοκάραβο, ἐφτὰ ἀδέρφια, ἐφτὰ Μασίτες, ἐφταπάρθενος χορός, ἐφταπάρθενα
κορίτσια, κάραβος, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, κλέφτες, συμπεθεριό, τριῶνι, τσιράκι.

3. **Ἀφροδίτη, Ἑσπερος, Ἐῶς, Ἑωσφόρος:** Ἀποσπερίτης, ἄστερας, ἄστρο
τῆς αὐγῆς, ἄστρο τῆς ἡμέρας, Ἀδγερινός, τοῦ ζευγᾶ τὸ ἄστρο, Γελαντζῆς, Γιάννος
καὶ Μάρω, ἡμερινός, μεράστερας, ταχινός κτλ.

4. **Βερενίκης κόμη:** Σινὴ ἢ τραπέζι τοὺς ἀρφανούς.

5. **Γαλαξίας:** Ἀρόμος τῆς Παναγίας, Ζουνάρι τῆς Καλόγριας, Ἰορδάνης
ποταμός, Σωρός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄγερα, τοῦ παπᾶ τ' ἄγερα, ἀχερόδρομος κτλ.

6. **Δίδυμοι:** Ἀντρέγενο, ζυγολάρι, ζυγοφόρι, βουδέλια.

7. **Ζεὺς:** Γελάν-καρβάνης, γελαντζῆς, μεσονύχτης, νυχτοκόπος.

8. **Ζυγός:** Ζυγάλετρα, κουμούλια, ζύγια, ζυγοφόρια.—«Εἶναι τρία ἄστρια
καὶ πᾶνε μιὰ γραμμὴ· τὰ τρία ἔτσ' * * καὶ τὰ τρία ἔτσ' * * εἶναι οἱ ζγοί.
Αὐτὰ ἔρχονται κατόπ' ἀπ' τὴν Πούλια. Μπροστά ἡ Πούλια καὶ κατόπ' οἱ ζγοί.
Τὶς λὲν καὶ πῆχες. Οἱ ζγοὶ θὰ φανοῦν τέλια Ἰονλίον. Τά'χουν σημάδια τα-
χιτὰ» (στὴ Λήμνο).

9. **Ἡνίοχος:** Πυροσιτά, σιδεροσιτά.

10. **Ὅφης, Οὐράνιος δράκων.**

11. **Περσεύς**: Ράβδος τοῦ Ἀαρών, οἱ τρεῖς ἀστέρες πλησίον καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ.

12. **Πλειάς**: Πλειά, πιλειά, ὀπλειά, ἀπλειά, πούλια, ποῦλιν, ἐξιάρα, ἐξιάστρον, κλωσσα, κλωσσαρού, τερεξή. Δεισδιαιμονίαι: «Στὶς δεκοχτὼ τοῦ Νοέμβρη πὺν βασιλεύει ἡ Πούλια, κάνει βοή στὸ γιαλό, βροντάει πολὺ, σὴν Κυπαρισσία τὴν ἀκοῦνε» (Καινούργιο χωριὸ Πυλίας). Ποβλ. Ἡ Πούλια βασιλεύοντα | καὶ πίσω παραγγέλλοντα | οὔτε τσολάνης σὰ βουνά οὔτε γεωργὸς στοὺς κάμπους.

13. **Πολικὸς ἀστήρ**: Ἀστρο τῆς Τραμουντάνας· «εἶναι ἀσάλευτο».

14. **Σείριος**: Ἀβτιζή Γιαννάκης, Ἀποσπερίτης. Ἐπήρεια τοῦ Σειρίου ἐπὶ τῆς ναυτιλίας.

15. **Σκορπίος**: Γαλαρσιήδες, γεμελάκια, σκορπιῶνας. Σκορπιδομέρα: ὅταν κανεῖς γεννηθῇ κατὰ τὸ ζῳδιὸν τοῦ Σκορπίου, θεωρεῖται δυστυχής.

16. **Τοξότης**: Στάνη.

17. **Ὠρίων**: Ἀλετροπόδα, ἀλετροπόδι, ἀρνάλετρα, карабас, λιτροπόδια, ὀπλειά, ποναλέροκα (Κύπρ.), πῆγες (Συρία).

Κομῆται καὶ διατίτοντες.

α) Κομῆται.

Ὀνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: Ἀστὲρ μὲ ρουρά, προμηνύει συμφορὰς, πόλεμον ἢ λοιμόν. «Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θα εἰπαῖσκουντον, ἀγοῖσκον ἄστρον ἐξέβεν' ἀτώρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἃ ἵνεται πόλεμος» (Κοτύωρα). «Ὅταν ἔχ' κομήτη, εἶναι κακοχροσιά» (Τελώνια Λέσβου). Ποῖαι αἱ δεισδιαιμονίαι ἄλλοῦ;

β) Διατίτοντες.

Φράσεις καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: χύνεται, ξεσύρνεται, πέφτει τ' ἄστρο, πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια κτλ. «Ὅταν πέφτη ἓνα ἄστρο, λένε ὅτι ἔφυγεν ἀπὸ τῆ φυλακῆ ἓνας φυλακισμένος καὶ δὲν λένε: νά! ἓνα ἄστρο πὺν πέφτει, γιατί τὸν προδίδουν καὶ τὸν πιάνουν (Καστορία). Κατ' ἄλλους «οὔλο φχῆς εἶναι αὐτὰ πὺν χυνῶνται. Λαμπερὸ τρέχ'; πλούσιος πέθανε. Μικρὸ τρέχ'; φτωχὸς πέθανε» (Λέσβ. Θράκ.). Κατ' ἄλλους «ὅταν πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια, θὰ γίνη πόλεμος» (Κρήτη).

Ε'. Ἀποφράδες.

Γενικά: Λέξεις καὶ φράσεις περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κτλ. Ἀβροάδναστη μέρα, ἀδέξια, ἀχαμνή, πίζουλη κλπ. Συνοπαρμός (ἐν Καρπάθῳ) ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός. Σαββάτο, κούντεροη μέρα, κακιὰ μέρα. Ἀλλαι ὅμοιαι φράσεις;

α) *Ἡμέραι ἀποφράδες.*

1. Ποῖαι ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος θεωροῦνται ἀποφράδες εἰς ἑκα-
στον τόπον; π.χ. τὴν Δευτέραν ἐν Μακεδονίᾳ δὲν γίνεται γάμος, διότι δευτε-
ρώνει· ἐν Κομοτινῇ τὴν Δευτέραν δὲν λούονται, ἐν Μυτιλήνῃ οὐδὲν ἐπιχειροῦν,
οὐδὲ πληρώνουν τὰ χρέη των, διότι θὰ πληρώνουν εἰς ὅλην των τὴν ζωὴν. Ἡ
Τρίτη εἶναι ἀχαμνὴ καὶ δὲν ξεκινᾶνε γάμο, κοῦρο ἢ ἄλλες δουλειᾶς (Ἀράχοβα).
Ἐν κινοῦν γιὰ ταξίδι, γιατί ἔχει μιὰ ὥρα ἀχαμνὴ (Καστορ.). Τρίτην, Πέμπτην
καὶ Σάββατον ἐν Ἠλείῳ δὲν ἀρχίζουν ἐργασίαν, δὲν ξεκινοῦν διὰ ταξίδι. Πολ-
λαχοῦ τὸ Σάββατον δὲν τελειώνουν φόρεμα. Ποβλ. τὴν παροιμ. *Σαββάτο κόψε
κι ἄρχεψε, δουλειὰ μὴν τελειώσης* (Σηλυβρ.). Ποία εἶναι ἡ καλύτερη ἡμέρα,
διὰ νὰ λούζεται κανεὶς; Παροιμ. *Τὴν Πέφτη πέφτουν τὰ μαλλιά, τὴν Παρασκῇ
μαδοῦνε | καὶ τὸ Σαββατοκύριακὸ ἀθοῦν καὶ λουλουδοῦνε* (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ μηνὸς θεωροῦνται ἀποφράδες; Π.χ. ἡ τρίτη
καὶ ἡ 13ῃ κάθε μηνὸς εἶναι ἀποφράδες διὰ γάμια καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν
πολλαχοῦ. Ἡ 9ῃ, 19ῃ, καὶ 29ῃ τῆς σελήνης ἀπαύστοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμου εἰς
τὰ Σφακιά Κρήτης. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἐν Καρπάθῳ λέγεται *συνο-
παρμός*· τότε οὔτε οἶνον οὔτε φαῖνον· διὰ νὰ τὴν *συνεπαροῦν* τὰ ποτὶν-
ματά των· ἐν Κρήτῃ λέγεται *συνεπαροσία*· τότε δὲν κάνει νὰ πάρης φωνιὰ ἀπὸ
τὴ γειτονιά (Ἰνναχώριον).

3. *Ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀποφράδες.*

Τῆς ἀγίας Μαύρας (3 Μαΐου): δὲν πλένουν, δὲν πῆζουν τυρί, δὲν λευ-
καίνουν παννί, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν. «Κι ὅγοια μέρα πέση τῆς ἁγία Μαύρης, αὐτὴ
τὴ μέρα τήνε φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο: δὲ ράβουν, δὲ λευκαίνουν παννί, προπάν-
των δὲν ψήνουν σαποῦνι (Μεθώνη). Κι ἂν τύχη Κυριακὴ νὰ ῥθῃ ἡ ἁγία Μαύρα,
γάμος δὲν κάνει νὰ γίνῃ Κυριακὴ ὅλην τὴ χρονιά» (Αἰτωλ.). Τὸ λιοτρόπι καὶ
γενικῶς ἡ ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ.
Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), θεωρεῖται ἀποφράς δι' ὅλον τὸ ἔτος· π.χ. δὲν ἀρχίζουν
ἐργασίαν (Σέριφος, Θήρα καὶ ἄλλαχοῦ). «Κι ὅποια μέρα πέσ' τ' ἀηγιαννιοῦ τοῦ
Παραῆ' σμοῦ (29 Αὐγούστου), αὐτὴν τὴ μέρα δὲ θὰ πρωτοσπεύρουμε, οὔτε θὰ
πρωτοθερίσουμε, οὔτε θὰ πρωταλωνίσουμε. "Ο,τ' δουλειὰ μαζωμέν' δὲν τὴν ἀρ-
χινοῦμε αὐτὴν τὴ μέρα. Αὐτὴν τὴ μέρα τὴ λέμε ἀντίμερο» (Λήμνος).

Ποῖαι ἡμέραι εἶναι τῆς ἄσπερης καὶ ποῖαι τῆς μαύρης; Π.χ. «ὅγοια μέρα
πέση τ' ἄγιο Θανατοῦ, ἐκεῖνη εἶναι τῆς ἄσπερης καὶ τὴ φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο:
δὲν πατᾶνε κρασί ἢ λάδι, γιατί δὲν ξαστερώνει, δὲν βάνουνε παστό, γιατί γίνεται
ἄσπρο κιτλ. (Κορώνη).

4. Ἡμέραι αἴσιαι. Ἡ Δευτέρα θεωρεῖται αἰσία ἡμέρα διὰ τὴν ἑναρξιν οἰασοδήποτε ἐργασίας. Ἡ Τετάρτη εἶναι βλοῦτσά μέρα (= καλή, εὐδαίμωνος, Σῦρος). Τὴν Τετάρτη γεννήθηκε ὁ καλόμοιρος (Κύθν.). Ἐν Κορώνῃ συνηθίζουν νὰ κόβουν Κυριακὴν τὰ καινουργῇ ἐνδύματα κτλ. Ὅποιος γεννηθῇ Κυριακὴ θὰ γίνῃ δεσπότης (Ἀν. Κρήτη) κτλ. Τῶν ἁγίων Σαράντῳ, καλὴ μέρα· ὅ,τι φυτέψῃς πιά-νει (Λέσβος).

β) **Μῆνες ἀπαίσιου.**

1. Φεβρουάριος. «Τὸ Φλεβάρη δὲν κάναν γάμο· Λέν τὸν εἶχαμε σὲ καλό, γιατί τοῦ λείπουν μέρες. Τὸν φυλάγαμε. Κουτσοφλέβαρος!» (Ἀδραμύτ.). Εἰς τὴν Μεθώνην «τόνε φυλᾶνε, γιατί κάνουνε κουτσά παιδιά».

2. Μάρτιος. Κατὰ Μάρτιον δὲν κόβουν τὰ μαλλιά των, διότι ἀσπρίζουν γρήγορα (Λαγκαδία)· δὲν στέλνουν ροῦχα σὲ νεροτριβὲς (Χοῦνη Αἰτωλ.). Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν Μαρτίου δὲν φυτεύουν ἀμπέλους (Χατζηγύριον Θράκης). «Τὸ Μάρτη δὲ μπάζουνε χῶμα γιὰ νὰ χροιάσῃ τὸ σπίτι τους· ἂν ξεχαστοῦνε καὶ μπάσουνε, θὰ ἔχουνε μερμηγία οἶμα τὸ χρόνον» (Κορώνη).

3. Μάϊος. Γάμοι κατὰ Μάϊον θεωροῦνται δυστυχεῖς: Ἡ 1η, 3η καὶ 19η Μαΐου θεωροῦνται ἀποφράδες:

Τὴν 10ην Μαΐου ἐν Βονίτῃ ὀνομάζουν ἡμέραν τοῦ Κάη καὶ οἰανδήποτε ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος συμπέσῃ κατὰ τὸ ἔτος ἢ 10η Μαΐου, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅλων τῶν ἑβδομάδων τοῦ ἔτους δὲν ἀρχίζουν ἔργον καί, ἂν τύχῃ Κυριακὴ, δὲν στεφανώνονται. Εἰς τὴν Μεθώνην, Κάραθον κ.ά. «τὸ Μάη δὲ φυτεύουνε καὶ μάλιστα λουλούδια. Λένε πὼς ὅ,τι φυτέψῃς θὰ στὸ φέρουν στὸ κεφάλι σου».

Εἰς τὰ Λαγκαδία τὸν Μάϊον δὲν ὑφαίνουν παννὶ ὅσαι ἔχουν ἓνα υἱόν. Προβλ. καὶ Ζακυνθίαν παροιμίαν: «δὴ ποῦ γιὸ μονογενὴ | τὸ Μάη μὴνα μὴ δια-στῇ». Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν Μάϊον:

4. Ἰούλιος. «Τὸ Θεριστὴ δὲν κάνουν γάμο, γιατί θερίζονται καὶ τὸν Τρυγητή, γιατί τρυγιῶνται» (Μεθώνη).

5. Σεπτέμβριος. Ἀκατάλληλος διὰ γάμους, διότι τοὺς τρυγᾷ καὶ τοὺς θερίζει. Ἐν Κερκύρᾳ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου δὲν δανεῖζουν, διότι τρυγιέται ἡ οἰκία ἐκείνη καὶ ὅλον τὸν Σεπτέμβριον ἐν Λαγκαδίοις δὲν κόπτουν ροῦχα. «Ὅταν πλη-γῶθῃ κανεὶς πρώτη τοῦ Σετέμπερη, δὲ γιαίνει ὅλον τὸ χρόνον» (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

γ) **Δίσεκτον ἔτος:**

Γάμοι δυστυχεῖς.— Κίνδυνος εἰς λεχοῦς.

«Ὁ Φλεβάρης ἅμα ἔχη 29 μέρες, ὅλος ὁ χρόνος εἶναι δύστροπος» (Τελώ-νια Λέσβ.). «Ἀνάποδος χρόνος δεκατρία φεγγάρια» (Μέτρηι Θρ.).

δ) *Ὁρα κακή.*

Κατὰ ὥρα ἡ δωδεκάτη τῆς νυκτός, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τις εἰς ὁδοιπορίαν (Ἄνδρος).

• Σταύρωμα τοῦ μεσημεριοῦ, ἐν Λατοῖδα Κρήτης, ἡ ὥρα καθ' ἣν γυρίζουν οἱ «ἀφανταξές» (νεράιδες) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἡμέρα ἔχει μίαν κακὴν ὥραν, καθ' ἣν πιάνουν οἱ κατάρες.

Σχετικαὶ φράσεις καὶ παροιμίαι: ἔτ' ἔτι ὥρα κακή κ' ἐπισίς (Αἰτωλ.). τσεῖνη τσ' ἀπομόναξη τό παῖθεν ἀπ' ὥρας (Ἄνδρος). ἔλαχεν ἡ κακή ὥρα (Ρόδος). Αἰῶν' ἀπ' τὴν ὥρα τὴν κακιά, νὰ ζήσης χίλια χρόνια (Βιθυν.).

ε) *Παροιμίαι σχετικαὶ μετὰ τὰς ἡμέρας:* π.χ. Ὅλα μας ἀνάποδα κι ὁ γάμος τὴν Τετράδη. — Σαββάτο κάνε ἀρχὴ καὶ ξόφληση μὴν κἀνης. — Σαββάτο τὰ Χριστούγεννα, πολλὰ παννιὰ στὸν Ἄδη, κτλ.

ζ' *Μερομήνια.*

Ἀπὸ τὸν καιρὸν, πὺ ἐπικρατεῖ εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἔτους, μαντεύονται περὶ τοῦ καιροῦ πὺ ἐπικρατεῖται καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὡς καὶ περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς ἀτυχίας αὐτοῦ.

1. Ποίας λέξεις μεταχειρίζονται πρὸς δηλώσιν τῶν ἡμερῶν τούτων; Π.χ. *Μερομήνια, μονομήνια* (Μελένια), *κεφαλομήνια* (Σῦρος), *μηνολόγια* (Πάρος, Σέριφ.), *μηναλλαγιά* (Κύπρ.), *καταμηνάτα* κτλ. *Μέρα καὶ μῆνας*, τὰ *Μερομήνια* (Λήμν.).

2. Ποῖαι ἡμέραι λαμβάνονται εἰς κάθε τόπον ὡς μερομήνια;

Ἐν Ἡλείῳ, Αἰτωλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας δώδεκα ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον. Εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας ἐξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἡμέρα ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα μῆνα καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρις τῆς ἐσπέρας πρὸς ἄλλον. Ἐν Κύπρῳ παρατηροῦν τὸν καιρὸν ἀπὸ 3-15 Αὐγούστου, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου μέχρι τῆς 4ης Ἀπριλίου (*Γριὲς ἡμέρες*), ἐν Πόντῳ 9 ἡμέρας πρὸ καὶ 9 μετὰ τὴν 1ην Μαρτίου καὶ τὰ Δωδεκαῆμερα, ἐν Λέσβῳ ἀπὸ τῆς 1ης Ἀπριλίου (25 Ἰουλ.) ἴσαμε τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου).

Ποῖαι προγνώσεις γίνονται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ ἢ τῶν κινήσεων τῶν ζώων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἢ κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ἢ κατ' ἄλλας ἐορτάς; Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ἄμα τ' αἰ Βασιλειῶ

βγάλ' ἥλιο καὶ καθίσουν οἱ γυναῖκες στὸ προσήλιο, λέγε: "Εχ' μπαμπάκια πολλὰ φέτο!" Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἀνήμερα τοῦ προφήτη Δαὶ οἱ τσομπανοὶ λογιάζονται τὸ σκύλο πῶς πλάγιαζε: βάν' τὴ μούρη τ' στὰ σκέλια τ'; Θὰ κάνη χειμῶνα. Ἄμα πλαγιάζ' μὲ δὴ γαρδιά τ', εἶναι σὰ γαλουκαῖο. Τότες κάνουνε καὶ χαρὰ καὶ σφάζουνε ἓνα - δυὸ ἀρνιά».

Ζ'. Δρίμες.

α) Γενικά:

1. Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: Δρίμες, δρίμες, δρίματα, δρίματα (Κάρυστ.), δρίμερα (Ἄγραφα), Δομάρης (ὁ Αὔγουστος), Κακαουσιπές ἢ καλαουσκές ἢ καλές τ' Αὔστου (Κύπρ.), Αὔγουσιάσματα (Πόντος), Ἀλαουσιπές, Σαπέας κτλ. «Ἡ Σωτήρα τὰ βάζει | κ' ἡ ἀγία Ἄρνα τὰ βγάξει», δηλ. τὰ δρίματα μπαίνουν τοῦ Σωτήρος καὶ φεύγουν τῆς ἀγίας Ἄρνας» (Κυθωνίαι).

Πίστις ὅτι τὸ νερὸ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἔχει ἐπήρειαν εἰς τὰ ξύλα, ἐνδύματα, σώματα· π.χ. ὅσα παννικὰ πληθαίνουν τότε κινῶνουν, ὅσα ξύλα κοποῦν σαρπίζουν κτλ. Διηγήσεις περὶ βλαβῶν ἀπὸ τῆς Ἄρνας εἰς τὸ πλύσιμον, τὸ ζύ-

μωμα, τὸ λούσιμο κτλ.
2. Εἰς ποίαν αἵταν ἀποδίδεται ἡ ἐπήρεια αὐτῆς.

Ἀποδίδεται εἰς ὄντα δαιμονικά (Ἀσμενικές, ἑστικές, Ἀλαουσιπές) ἢ εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης; (Δισκοί, ἥλιος, δοιμὸς κτλ.). Κατὰ τοὺς Ἀραχοβίτας Παρν. «τὰ δρίματα εἶναι οἱ τρεῖς, πρώτες, οἱ τρεῖς μεσαῖες καὶ οἱ τρεῖς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Αὔγουστου. Εἶναι τρεῖς γοιγές. Ἀπὸ τίς τρεῖς γοιγές ἢ μιὰ κάτι κακὸ θὰ κάνη σὲ κείνους πὺν πλένουν κομματιάζονται τὰ σκουτιά, γιατί ἀντικριτίζουντ' οἱ πειρασμοί· γι' αὐτὸ δὲν πλένουν, γιατί μπορεῖ νὰ τύχη ἡ κακὴ γοιγιά».

3. Ἐπφδαὶ καὶ τρόποι ἀποτροπῆς: Π.χ. ρίχνουν πέταλο στὸ νερό· εἶναι γιαιτρικὸ τὸ σίδερο (Νάξος). Εἰς τὴν Κρήτην (Ἰνναχώριον) «τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη πλύνουνε ἓνα μαντηλάκι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράζουνε οἱ δρίμες». Ποῦ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην των ἐφορτάζουν τὴν 24ην Ἰουνίου τῆς «Δρίμες»;

β) Ἐπὶ μέρος:

1. Δρίμες Δωδεκαήμερου (25 Δεκεμβρίου-6 Ἰανουαρίου) (Ἡπειρ., Θεσσ., Εὐρυταν., Παξοί). «Δρίμες καὶ δρίμερα ὀνομάζουν αἱ γυναῖκες τὰ Δωδεκαήμερα, τὰς πρὸ τῶν Φώτων 12 ἡμέρας, καθ' ἧς δὲν πλύνουν» (Εὐρυτανία).

2. Δρίμες Μαρτίου: «Ἄμα ἔρχεται ὁ Μάρτης, μπαίνουν τὰ δρίματα καὶ

τότε δὲν πᾶνε στ' ἀμπέλια νὰ καθερίσουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι τὰ δριμάτα καὶ ποίας ἐργασίας ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κατ' αὐτάς; Π.χ. αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι: γυναῖκες πρωτόγεννες δὲν δουλεύουν. Αἱ τρεῖς μεσαῖαι καὶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι (Γριῆς μέρες): δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν διάζονται παννὶ κτλ. Κατ' ἄλλους αἱ πρῶται 10 ἢ 12 ἡμέραι τοῦ μηνός, ὅτε δὲν κόπτουν ξυλικὴν (Λαμία).

3. Δρίμες Ἰουνίου.

Ἡ 24 Ἰουνίου εἶναι *Λιοτρόπι καὶ λειώνουν τὰ ροῦχα* (Λέρος). Συνήθεια ν' ἀπλώνουν τὰ ροῦχα στὸ σχοινὶ (Θράκη).

4. Δρίμες Ἰουλίου.

Ἀπὸ 24 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος εἶναι «δριμός», δὲν λευκαίνουν, δὲν πλένουν σὲ ποτάμια, δὲν κόβουν ξυλεία (Εὐβοία). «Ὁ ἥλιος εἶναι δριμός καὶ τὰ καίει τὰ σκοντιὰ» (Σύμη).

Ἀπὸ 26 Ἰουλίου-31 Αὐγούστου ἐν Λέσβῳ.

5. Δρίμες Αὐγούστου (*Καλαουσία* ἢ *Καλαουσκιές* ἢ *Καλές* τ' Αὐγούστου) (Κύπρος).

Αἱ πρῶται τρεῖς ἡμέρες ἢ ἕξ ἢ δώδεκα ἡμέραι, δὲν πλένουν, δὲν κόβουν ξυλεία, λούζονται. «Ἀμα θέλ'ς νὰ πλύνῃς γὰρ ροῦχο, θὰ ρίξ'ς ἓνα κορφὶ μέσ' στὴ σκάφ', γιὰτὶ ἀλλιῶς λειών'» (Λέσβ.). Εἰς τὴν Σινώπην «ὅποιος θέλει νὰ κάνῃ λουτρό τις ἡμέρες αὐτὲς (τις σάπιες), γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ, παίρνει ἓνα κορφὶ σκουριασμένο καὶ τὸ ρίχνει μέσ' στὴ θάλασσα».

Ἡ 15η, 23η, 29η Αὐγούστου. Αἱ τρεῖς μέσαι ἡμέραι. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι.

γ) *Παροιμίας* σχετικαὶ μὲ τις δρίμες:

Π.χ. τ' Αὐγούστου οἱ δρίμες στὰ παννιά καὶ τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα.

Η'. Ἀριθμοί.

Δοξασίαι περὶ ἀριθμῶν:

α) *Μονὰ καὶ ζυγά*. Π.χ. «Στὸ λούσιμο προσέχουν νὰ ᾖναι ἢ μιὰ ἢ τρεῖς βολὲς πὺρ βάνουν τὸ σαποῦν. Ἀμα λουστοῦνε ζυγά, πιστεύουν ὅτι βγαίνουν τὰ μάγια καὶ τοὺς πονεῖ τὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ λούζουν καὶ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ γίνουν μονά. Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ βάνουνε πάντοτε μονά» δηλ. τόσα ζευγάρια ἀνὰ καὶ μία ἢ κλωσσοὶ γίνονται μονά» (Μεθώνη). «Ὅταν γάνουν κόλλυβα, βράζουν μονὲς κοῦπες ἢ φονχιτιές σπαρί» (Μέτραι).

β) Διάφοροι ἀριθμοί.

Ἀριθμὸς 7. Π.χ. «Στὰ κάθε ἑπτὰ χρόνια γηρίζει ἡ ἀτμοσφαῖρα ἔρχονται τὰ 7 εὔτυχα καὶ τὰ 7 δύστυχα χρόνια» (Πυλία). Στὴν Ἀγιάσο «τὸ 7 τὸ ἔχουνε σὲ κακό· κι οὐλα τὰ δυστυχήματα τὸ Ἀγιάσος γινήκανε σὲ χρόνια μὲ τὸ 7» (1837, 1847, 1877).

Ποῖαι αἱ κρατοῦσαι ἀντιλήψεις διὰ τοὺς ἀριθμοὺς 9, 12, 13, 40, 72;

Εὐρετήριοι κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν.

Ἀβτζῆ-Γιαννάκης βλ. Σείριον	Ἑφταπάρθενος χορὸς »
Ἀλέτρι βλ. Ἄρκτον	Ἑφταπάρθενα κορίτσια »
Ἀλετροπόδα βλ. Ἄρκτον καὶ Ὠρίωνα	Ζουνάρι τῆς Καλόγριας βλ. Γαλαξίαν
Ἀμάξι τοῦ Λαβίδ βλ. Ἄρκτον	Ζυγάλετρα βλ. Ζυγὸν
Ἀναποδοκάραβο βλ. Ἄρκτον	Ζύγια βλ. »
Ἀντρώγενο βλ. Διδύμους	Ζυγάστρι βλ. Διδύμους
Ἀπλειὰ βλ. Πλειάδα	Ζυγάστρια » »
Ἀποσπερίτης βλ. Ἀφροδίτην καὶ Σείριον	Ἰακόνος βλ. Ἀφροδίτην
Ἀστέρας βλ. Ἀφροδίτην	Ἰορδάνης βλ. Γαλαξίαν
Ἀστρο τῆς Αὐγῆς βλ. Ἀφροδίτην	Καραβάς βλ. Ὠρίωνα
» » ἡμέρας » »	Καραβὰς βλ. Ἄρκτον
» τοῦ ζευγαῖ » »	Κεφατὸς τοῦ Νῶε βλ. Ἄρκτον
» τῆς Τραμουντάνας βλ. Πολι- κὸν Ἀστέρα	Κλέφτης βλ. Ἄρκτον
Αὐγερινὸς βλ. Ἀφροδίτην	Κλωσσα, κλωσσαριά βλ. Πλειάδα
Ἀχερόδρομος βλ. Γαλαξίαν	Κουμούλια βλ. Ζυγὸν
Βουαλέτρα βλ. Ὠρίωνα	Λιτροπόδια βλ. Ὠρίωνα
Βουδέλλια βλ. Διδύμους	Μαρουδιά βλ. Ἀφροδίτην
Γαλαρτοῆδες βλ. Σκορπίον	Μεράστερας » »
Γελάν-καρβάνης βλ. «Ζεὺς»	Μεσονύχτης βλ. «Ζεὺς»
Γελανζῆς βλ. Ἀφροδίτην καὶ «Ζεὺς»	Νυχτοκόπος » »
Γεμελάκια βλ. Σκορπίον	Ὀπλειὰ βλ. Πλειάδα καὶ Ὠρίωνα
Γιάννος καὶ Μάρω βλ. Ἀφροδίτην	Πῆχες βλ. Ὠρίωνα
Δρόμος τῆς Παναγίας βλ. Γαλαξίαν	Πιλειὰ βλ. Πλειάδα
Ἐξιάστρα βλ. Πλειάδα.	Πουαλέρα βλ. Ὠρίωνα
Ἐξιάστρον βλ. Πλειάδα	Πούλια βλ. Πλειάδα
Ἑπτὰ ἀδέρφια βλ. Ἄρκτον	Ποῦλιν » »
Ἑπτὰ Μαρίνες βλ. Ἄρκτον	Πυροστιὰ βλ. Ἡνίοχον
	Ράβδος τοῦ Ἀαρὼν βλ. Περσέα
	Σιδεροστιὰ βλ. Ἡνίοχον

Σινὶν τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην Βε-
ρενίκης
Σκορπιῶνας βλ. Σκορπίον
Στάνη βλ. Τοξότην
Συμπεθεριὸ βλ. Ἄρκτον
Σωρὸς βλ. Γαλαξίαν
Ταχινὸς βλ. Ἀφροδίτην
Τερεξὴ βλ. Πλειάδα

Τοῦ Κουμπάρου τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τραπέξι τοὺς ἀρφανοὺς βλ. Κόμην
Βερενίκης
Τριώνι βλ. Ἄρκτον
Τσιράκι βλ. Ἄρκτον.
Φωσφόρος βλ. Ἀφροδίτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙΡΟΙ

Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή.

α) **Δέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰκονικαὶ περὶ ἀστραπῆς, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς.**
π.χ. *ἀστραπόβολοι, ἀστραποβουλαίαι* (Ἀντίοχος) *πύρρον ἀστροπελέκι* ὁ Θεὸς καὶ
λιγὼν' τ' ἄλογό τ', ὁ Θεὸς κυλάει τὰ βασιλεῖα τ', ὁ Θεὸς παντρεύει τὸν ὁγίό του,
ὁ Προφήτης περιδιαβάσει μὲ τὸ ἄρμα του καὶ *χερομ'λίζ'* λέει ὁ γεωργὸς (τῆς
Λήμνου), ὅταν ἀκούῃ τὸ βρόντο· τ' Ἀηλιά τ' ἄλογα πλαλοῦνε στ' οὐρανοῦ τὰ
καλντεριμίγια καὶ τσακμακίζνε τὰ πέταλά τς (Μέτραι) κτλ.

β) **Δοξασίαι.** Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντή; Πίστις ὅτι ὁ
Θεὸς (ἢ ὁ Προφήτης Ἡλίας) κυνηγεῖ δράκοντα ἢ τὸν διάβολον. Ὁ διάβολος διω-
κόμενος καταφεύγει εἰς μεγάλα δένδρα ἢ εἰς τὸ σῶμα τῆς γάτας, μαζὶ μὲ τὴν
βροχὴν πέφτει καμμιὰ φορὰ αἷμα. Ἀπὸ τὸν κρότον τῆς ἀμάξης τοῦ Θεοῦ, σὰν
διατρέχη τὰ σύννεφα, παράγονται αἱ βρονταί, ἀπὸ δὲ τὴν προστριβὴν τῶν πε-
τάλων τῶν ἀλόγων ἐπάνω στὶς πέτρες αἱ ἀστραπαὶ (Κύπρ.). Ἄλλαι ἐξηγήσεις:
Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον (Λοζέτσι) πιστεύουν, ὅτι «ὁ Θεὸς βλέπει τὸν Πειρασμὸ στῆ
γῆς καὶ ρίχνει τ' ἀστραπόβολο ὁχ τὸν οὐρανὸ νὰ τὸν βαρέσῃ καὶ ὁ διάβολος, ἅμα
ἀκούῃ τὸ κριτάϊνισμα, φοβᾶται καὶ παγαίν' μέσα στῆ γῆς σαράντα ὀργυιές· καὶ
τ' ἀστραπόβολο πααίν' σαράντα μιὰ καὶ βρίσκει τὸ διάβολο καὶ τὸν βαρεῖ στὸ
κεφάλ' καὶ τὸν σκοτών'». — Ἡ ἀστραπή κυνηγᾷ τὰ φίδια. «Τὸ φίδι ἅμα σκο-
τωθῇ ἀπὸ ἀστροπελέκι, μένει μόνον τὸ δέριμα του, τὸ πκάμσό τ', τὸ ὅποιον χρη-
σιμεύει ὡς ἀλεξίφοβον» (Μέτραι). — Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δέν-
δρου θεραπεύουν τὴν ἐπιληψίαν κτλ.

γ) *Δεισιδαίμονες συνήθειας πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ*. Π.χ. διώχουν τὴν γάτα καὶ τὸν σκύλο ἀπὸ τὸ σπίτι, ρίχνουν ἄξιζες καὶ σιδηρᾶ σκευὴ ἔξω, καρφώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (ἢ στὰ κατάρτια τῶν καραβιῶν) τὸ ρύγχος ἢ τὴν σιαγόνα χοίρου κτλ. Σβήνουν κάθε φωτιά, ὅταν ἀστράφτῃ (Θάσος, Λέσβ.). Ἐν ὥρᾳ καταιγίδος δὲν κάθονται εἰς τὸ τζάκι (ἢ στάχτη τραυὰ τὸν κεραυνό, καθὼς καὶ ὁ καθρέφτης, γι' αὐτὸ τὸν ἀναποδογυρίζουν, Λέσβ.) κτλ. Τὸ πρῶτο αὐτὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτῃς τὸ ρίχνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ὁρμὴ γιὰ νὰ διασκορπιστῇ τὸ κακὸ (Μέτραι) ἢ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου (Πάρος, Κορώνη).

δ) *Τί εἶναι τὸ ἀστροπελέκι*; Ποίαν μορφήν καὶ ποίας θαυμασίας ιδιότη-
τας ἔχει, ὅταν εὗρεθῇ; Χρησὶς αὐτοῦ εἰς ἀσθενείας κλπ. (Φυλακτό, μέσον κατὰ
τῆς βασκανίας, κατὰ τοῦ κεραυνοῦ κτλ.) «Στὰ Λύχνα (τῆς Λήμνου), στὰ 1935
ποὺ ἔπεσε κεραυνός, ψάχνανε νὰ βροῦν τὴν πέτρα· πέφτει πέτρα, μὰ χώνεται βα-
θιὰ μέσα στὴ γῆς καὶ σὲ σαράντα μέτρα ἀνέβαινε. Ἄμα τὴ βοῆς, ξέρεῖς τί
καλὸ εἶναι; μ' αὐτὴν μπορεῖς νὰ κατακαίῃς τὸν καιρὸ» (Λήμν.).

ε) *Παροιμῖαι* σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστροπελέκι καὶ τὴν βροχήν. Π.χ. "Οἱ οἱ
μῆρες νὰ βροπιτᾷ καὶ ὁ Γεννάριος καὶ σπαστῇ (Μέτραι). *Γενναῖου βροχὴς* πο-
τιοῦ δουλειᾶς (Κρήτη). *Ἀστραγε* ἀπὸ *Ζάλογος*· *βάλε μέσα τ' ἄλογο!* ("Ἡπειρ.).

Β'. Σύννεφα, βροχή, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα.

α) Λέξεις καὶ ἐκφράσεις περὶ αὐτῶν.

Εἶναι συνοχή ἢ κλεισμένος ὁ καιρός, δηλ. ὁ ὀρίζων εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ
σύννεφα (Κυνουρ). *Βροχή* ἀπαλή, ἀπλή, σιγανή, δυνατή, χαπιρικὴ· τὸ "να τὸ βόδι
βρέχεται, τ' ἄλλο δὲ βρέχεται (ἂν καὶ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεμένα (Λήμν.))· νερὸ θε-
οτικὸ ἢ θεϊκό, θεοπόνει· τὸ ρίχνει μὲ τ' ἀσκή, μὲ τὸ κόσκινο· κατουρλόκαιρος,
κατουρλονοτιά· γαῖδουροπνίχτης, ὁ ἀνατολικὸς στὸ Λασηθι· «βγάζει πολὺ νερὸ καὶ
πνίγει τοὺς γαῖδάρους ποὺ βόσκονται στ' ἀόρι». *Σύννεφα*, *νέφαλα*, *νεροκάπονα*
κτλ. *Ἀμίχλη*, *μούχλα*, *ἀντάρρα*, *δεῖσα*, *κατσιφάρα*, ἢ *ὀμίχλη* (Μάνη, Πυλία), *κατα-*
χνιὰ κτλ. *Δροσιά*, *πάχνη*, *τσάχνη*, *κράϊ* κτλ. *Σταυρωτό*, ἐν Κρήτῃ, ἀμολόγητο ἐν
Κύπρῳ, Κρήτῃ, ἢ *χάλαζα*. *Δρόλαπας*, τὸ νερόχιονο (Καλάβρυτα). *Στούπα*, *στυ-*
πίζει = πέφτουν νιφάδες κτλ.

β) Δοξασαῖαι περὶ βροχῆς, ὀμίχλης, χαλάζης κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ βροχή; Πέφτει ἀπὸ τίς τρυπες τοῦ οὐρανοῦ; ἢ ὁ Θεὸς
δερμονίζῃ τὴ βροχή; Προβλ. τὰς φράσεις· τὸ ρίχνει μὲ τὸ κόσκινο, μὲ τὸ δρε-
μόνι, μὲ τ' ἀσκή κτλ. Πῶς γίνεται ἡ ὀμίχλη, ἡ πάχνη;

γ) *Τρόποι πρὸς πρόκλησιν βροχῆς:*

Λιτανεία στὸν ἁγ-Λιαῖ. Εἰς τὴν Λέσβον π.χ. *πηγαίνουν καὶ τέσσερεις ὥρες δρόμο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «ἐμβαπτίζουν μίαν εἰκόνα μέσα στὸ νερὸ ρυακίου ἢ ποταμοῦ καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ ἕως ὅτου βρέξη».* Περπερούνα, κατακλυσμοί. Περιγραφή τῶν συνηθειῶν τούτων. Βλ. κεφάλ. Ζ' Μαγεία.

δ) *Τρόποι πρὸς κατάπαυσιν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χαλάζης:*

Ἡ πυροστιά ἀνάποδα, τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιάς ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις· π.χ. ἂν ὁ πρωτότοκος φάγη τρεῖς κόκκους χαλάζης, τότε ἡ σταματᾷ ἐντελῶς ἢ μεταβάλλεται σὲ νεροχάλαζο (Βογατσικόν).

Γ'. Ἰρις.

α) *Δημῶδεις ὀνομασίαι τῆς Ἰρίδος.* Π.χ. Λόξα, τὸ δοξάρι ἢ τὸ ζουνάρι τῆς καλογοιᾶς, τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας, *Κεραζώνη, Κεραζοῦ, Κερασσελένη, τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, ἀνεμοδόχος* (Τήνος), *τὸ Κεράν (Ζυγόμενα)* κτλ. Ἔστησεν καμάραν (Κύπρ.), ἔρριξε δόξα (Εὐβοία).

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν Ἰρίν.*

Π.χ. Ἡ Λόξα κατεβαίνει στὴ θάλασσα καὶ πίνει νερὸ (Μέτραι). Ὅποιος ἀδρασκελίει τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας ἢ περᾶσει ἀποκάτω, ἂν εἶναι ἀγόρι, γίνεται κορίτσι καὶ ἂν εἶναι κορίτσι, γίνεται ἀγόρι (Μέτραι). Ὅποιος τὸ δείχνει μετὰ τὸ δάχτυλο παθαίνει. Ἄν κανεῖς εὖρη κωνσταντιναῖτο εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἰρίδος, δηλ. εἰς τὸ μέρος, ὅπου στηρίζεται ἡ μία ἄκρη τοῦ τόξου, θὰ ἔχη εὐτυχίαν κτλ.

γ) *Παροιμίαι σχετικαὶ μετὰ τὸ Οὐράνιον τόξον.*

Π.χ. Ὅποιος δῇ τὴν Κεραζώζα | καὶ δὲν τήνε χαιρετήξῃ | μαῦρον ὄφιν νὰ πατήσῃ, | μαῦρο πόνεμα νὰ βγάλῃ | ἀπὸ κάτω στὴ βυχάλῃ (Κρήτη). Ἡ κερὰ Σελένη | κάθεται καὶ πλένει | τοῦ Χριστοῦ τὴ ζώνη | καὶ τὴ σιδερώνει (Ρεῖσδερε).

δ) *Προγνωστικὰ ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς Ἰρίδος:* Π.χ. ἅμα εἶναι τὸ κόκκινο πὺλ πολὺ, θὰ ἔχ' κρᾶσά πολλὰ κεῖνη τὴ χροιά· ἅμα εἶναι τὸ κίτρινο πὺλ πολὺ, θὰ ἔχ' λάδι· ἅμα εἶναι τὸ πράσινο, θὰ εἶναι τὰ σπαρτιά, τὰ γεννήματα πὺλ πολλὰ (Λήμνος, Κρήτη).

Δ'. Ἄνεμοι.

α) Ὀνόματα ἀνέμων καὶ φράσεις περὶ αὐτῶν:

1. Οἱ ὀκτὼ κυριώτεροι ἄνεμοι: Βοριάς, Νότος, Ἀνατολικὸς ἢ Λεβάντες,

Πουνέντες, Γραῖγος (δ ΒΑ), Μαῖστρος (δ ΒΔ), Σιρόκος (δ ΝΑ), Γαρμπῆς (δ ΝΔ). Ποῖα τὰ ὀνόματά των κατὰ τόπους;

2. Τοπικοί ἄνεμοι: Μπάτης, Κατεβατός, Μέγας, Θρακιᾶς, Βαρδάρης, Προβέντα, Ἀλόγειο, Μπουκαδούρα κτλ.

3. Μουγκρίζει ὁ βοριάς, σφυρίζ' ἡ νοτιά, βογκάει, σηκώνηκε, ἔπесε ὁ ἀγέρας κτλ.

β) **Προσωποποιήσις τῶν ἀνέμων. Δοξασαί καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν.**

1. Ποῖος ἐξαποστέλλει τοὺς ἀνέμους; Οἱ Κύπριοι χωρικοί, ὅταν λικμίζουν τὰ σιτηρὰ στὸ ἄλῳνι, ἐπικαλοῦνται τὸν προφήτην Ἡλίαν: Στεῖλε, Ἀηλία μου, τὸν ἄνεμό σου τῆς νῆς σου ἄνω ἕταν τζερίν.

2. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Βοριά καὶ τὴν Νοτιά; Ποία ἡ ἐπίδρασις των; π.χ.: Ὁ Νότος φέρνει τὸ νερὸ κι ὁ κὺρ Βοριάς τὸ χιόνι, κι ὁ σκύλος Ἀρετολικὸς τὸ σταυρωτὸ χαλάζει (Κρήτη).

3. Παλάτια τῶν ἀνέμων. Μάννα μὲ δάδαζαν παιδιὰ, θηλυκὰ καὶ σερνικά.

4. Πάλη τῶν ἀνέμων ἀναμεταξὺ τῶν προπαντὸς τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων. Ὁ ὑπερισχύων κατ' αὐτὴν θὰ πνέῃ διαρκῶς καθ' ὅλον τὸν χρόνον. Οὕτω «τὴν παραμονὴν τῶν Φαιώνων παλεῖσθαι ἐπιδόματα ἑξ ἑκαστοῦ αἰσάζοντες καὶ τηρᾶμε ποῖος θὰ γεννηθῇ καὶ ποῖος θὰ βαφτισθῇ. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτισθῇ τὴν ὥρᾳ ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φνισάῃ οὗλο τὸ χρόνον» (Πυλία). Ὁ Καιρὸς δέρεται, τὸ πῆρε ὁ Βοριάς, καταπύρεσεν (= νίκησε) ὁ Βοριάς, ἐβαφτισθῆκαν τὰ νερὰ καὶ ἡσυχάσανε οἱ καιροὶ (Ἰνναχώριον) κτλ. Πίστις ὅτι τότε πολεμοῦν τὰ βασίλεια...

γ) **Ἐπιτίμησις ἀνέμων καὶ μέσα πρὸς κατευνασμὸν αὐτῶν:** Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «καρφώνουνε τίς ἀνέμοι βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν τροῦπα: φράζουνε τὴν τροῦπα, νὰ ποῦμε τῆς Νοτιάς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά, σποῦνε κ' ἕνα κ' μᾶρ' νερὸ καὶ λένε: ὅπως ἔσπασε τὸ κ' μᾶρ' ἔτσ' νὰ σπᾶς' κι ἀγέρας. Καὶ σταματᾷ ἀγέρας. Ἀμα πάλι θέλνε νὰ πάρη ἀγέρας, βγάξ' νε τὰ βρακιά τους καὶ τὰ τινάζ' νε».

δ) **Παραδόσεις, παροιμίαι, τραγούδια, δίστιχα, παραμύθια** σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνέμους. Π.χ. Στσοὶ τριάντα Ἀηαντριᾶς, | ἀντρεϊεύεται ὁ Βοριάς.

Ε'. Καταιγίς.

α) **Ὀνόματα καὶ φράσεις.** Χάση, ξυλοχάλαση, πλησμονή, ριπή, χαλασμός, κόσμον, ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, κατακλυσμός, ἀνταπόδοση, θυμὸς θεϊκός (Νάξ.), σύγκλυσις, συνεπαρσά (Κρήτη), καταποντισμός.

β) *Δοξασίαι καὶ παραστάσεις περὶ γενέσεως τῆς καταιγίδος*. Πάλη ἀνέμων ἢ στοιχειῶν, θοῆνος Νεράϊδας ἢ Γοργόνας κλπ.

Γ'. Ἀνεμοστρόβιλος.

α) *Ὀνόματα καὶ φράσεις*. Ἀνεμοστρόφιλας, ἀνεμοροῦφουλας, ἀνεμοξουριά, ἀνεμογαζοῦ, ἀνεμικὴ κτλ. Σκώθ' κε ἕνας ἀνεμοστρόφος! (Μέτραι).

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ ἀνεμοστροβίλου*. Κατὰ τινες μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλον χορεύουν Νεράϊδες καὶ ὅποιον ἰδοῦν, τὸν παίρνουν· κατ' ἄλλους περνᾷ ὁ ἀφέντης τῶν δαιμόνων. Ἡ κατάρα πιάνει ἐκφωνουμένη τὴν ὥρα ποὺ περνᾷ ἀνεμοστρόβιλος.

γ) *Τρόποι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ*. Ἐπῳδαὶ καὶ ἔξορκισμοὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου: Πέφτουν καταγῆς τὰπίστομα λέγοντες: «Καλομοῖρες» ἢ «Ὠρα καλή! Ὠρα καλή». ἢ «πᾶτε καλά, πᾶτε καλά...». Ἄλλοι ρίχνουν ἀλάτι ἢ ἔξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο, μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι κλπ. Κατὰ τοὺς Λεσβίους χωρικοὺς (Τελώνια) «ἅμα δῆς τὸν ἀνεμοστρόβιλον, γὰρ πείσῃς κάτω, γὰρ χώσῃς τὸ μαχαῖρι σου καὶ ποὺ γνοῖς; δὲ δῆς τοῦ γὰρ τοῦ ἅμα ματώνει τὸ μαχαῖρι εἶναι ὁ παρῶν τοῦ τότε σκοπῶναι. Κεῖται τὸν θαλάσσιον, γὰρ βάλῃς καὶ ἕνα τοῖχόν· βραχιόλι γιὰ ξόρκι».

δ) *Κάταραι καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἀνεμοστρόβιλον* π.χ. γὰρ σ' ἀκούσω ἀνεμοροῦφονλον κτλ.

Ζ'. Σίφουννας.

α) *Δοξασίαι περὶ αὐτοῦ*. Αἰτία: ὁ διάβολος ἢ οἱ Νεράϊδες καὶ μάλιστα ἡ Λάμια τοῦ πελάγου. Κατὰ τινες τὰ σύννεφα κατεβαίνουν στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ καὶ πάλιν ἀνεβαίνουν. Π.χ. «Σούφνας σηκώνεται ξαφνικά· εἶναι ποὺ τρανοῦν τὰ σύννεφα νερό. Πέφτει καὶ σὲ λίμνες· τρανάει μαθρακέλλια, τὰ σηκώνει ψηλὰ καὶ τὰ ρίχνει. Βρέχει ψάρια καὶ μαθρακέλλια (Λέσβος).

β) *Μέσα ἀποτροπῆς*. Πυροβολισμοί, ἔξορκισμοὶ κλπ. «Τὸν κόβουν μὲ ἀητεία. Τὴν ξέρουν οἱ θαλασσινοί: κάνουν ἕνα κύκλο καὶ μέσα σταυρὸ καὶ μπήγουν μαυρομάνικο μαχαῖρι καὶ λέν: Ἀρχὴ εἶναι ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Θεοῦ» (Φυσίνη Λήμνου).

Η'. Τελώνια.

α) *Τί πιστεύουν διὰ τὰ φλόγια* ποὺ παρουσιάζονται ἐν ὥρᾳ τρικυμίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἰστίων ἢ εἰς τὰς κεραίας τῶν πλοίων ἢ στὶς ἀντένες τοῦ μύλου;

Ποιοι οί κίνδυνοι ἀπὸ τὰ τελώνια; Π.χ. «τὰ τελώνια αὐτὰ εἶναι τὰ μούλικα ποὺ τὰ ρίχνουνε στὴ θάλασσα οἱ μαννάδες τους. Αὐτὰ γίνονται τελώνια καὶ τ' ἀστροπελέκι τὰ κυνηγάει γιὰ νὰ τὰ κάρῃ· ἔτσι μπορεῖ νὰ κάρῃ καὶ τὸ καΐκι» (Μεθώνη).

β) **Τί κάμνουν οἱ ναυτικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν των;** (Θυμιάματα, ἐξορκισμοί, πυροβολισμοί, κρότοι διάφοροι, φωναὶ κτλ.).

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

α) **Ἀπὸ τὰς φωνὰς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ζώων.** (Γάτα, σκύλος, πετεινός· βόδια, ἄλογα, πρόβατα, σπουργίτια, κοράκια, κάργες, κοῦκκος, κουκουβάγια, γλάροι, πάπιες, γερανοί, τσακάλια, φίδια, σκουλήκια, βρουχαλήθρα). Π.χ. "Ὅταν ἡ γάτα λούζεται, ὅταν κάθεται μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὴ φωτιά, ὅταν κάρῃ πῆδους, εἶναι σημάδια γιὰ τὸν καιρό." Ὅταν οἱ κοράκια εἶναι ἕνας ἕνας καὶ φωνάζουνε, βάνει ἀέρα· ὅταν εἶναι πολλοὶ μαζί καὶ ταμπουῶνται, τότε βρέχει (Κρήτη). "Ὅτινα βίχουνε τὰ βούγια στὸ στάβλο, τοῖσι καὶ χιονιά· κι ἀκόμα, ὅτινα καμπανοπηδοῦνε (= χάνουν σάλτους) πρὸ δρόμο ἀποβιβάζονται ἀπὸ τὸ χωράφι, γάνει χιόνι (Κρήτη). Καὶ οἱ παβοῦροι, ὅταν εἶναι νὰ χαλᾷ ὁ καιρός, νὰ βρέξῃ, βγαίνουν ἀπ' τὸ ρυιὰκ' καὶ πάν' ψηλά. Τὰ ἰοῦσα κ' αἱ βαθρακοὶ φέγιν' ἀπ' τὰ ρυιὰκια καὶ πᾶν σ' ἀπάν' (Λήμν.). Κόρακας πρὸν ἀερόν; γιὰ ἀγέρας γιὰ νερό (Λέσβ.).

β) **Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σπλάγγχνων τοῦ χοίρου, τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνιοῦ, τοῦ καραβιοῦ τῆς ὀρνιθας κτλ.** Π.χ. ἡ σπλήνα τοῦ γουρτζελιοῦ (χοίρου), ἅμα εἶναι στενὴ, ἔν οὐ χ' μώνας περασμένους· ἅμα εἶναι πλατειά, εἶναι ἀπεραστους οὐ χ' μώνας (Λήμν.).

γ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν.** Ἄμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ ρέτσια (= ἰούλους), θὰ κάμῃ βαρὺ χειμῶνα (Αἰτωλ.). Ἄν τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀρχίσουν νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω, θὰ γίνῃ βαρὺς χειμῶνας, ἂν ἀπὸ κάτω, μέτριος (Θράκη). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνθησιν ὠρισμένων φυτῶν συνάγονται προγνωστικά. «Τὸν ἀσπρόδοξα νὰ παρατηρήσῃς εἶναι τὸ πρῶτο δεῖγμα στὸ ρετοπέρ· ἅμα εἶναι δασόκομπος (δηλ. ἔχῃ καρπὸν πολὺν) εἶναι καλοχρονιά» (Λήμνος). Ποῖαι αἱ παρατηρήσεις ἀλλοῦ;

δ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν οὐρανίων φαινομένων καὶ τοῦ ὀρίζοντος.** (Σημάδια τ' οὐρανοῦ).

1. Ἡλιος. Τὸ χειμῶνα, ὅταν, βασιλεύοντα ὁ ἥλιος, πάῃ μπροστὰ σύννεφο λέν· ὁ ἥλιος πάει κλαμένος καὶ θὰ χουμὲ βροχὴ (Ἀράχοβα), κατ' ἄλλους θὰ

βγάλη βοριά. Προβλ. τὰ καθίσματα τοῦ ἡλιου (Μύκον.) = δμίχλη κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σχηματιζομένη, προμήνυμα ἀνέμου μετὰ βροχῆς. Κόκκινη δύση, νοτιά θὰ ἔχουμε αὐριο. Ὅταν ὁ ἡλιος καίη πολύ, ὅταν ὁ ἡλιος ἔχη ἀλῶνι κτλ. Τοῦ ἡλιου κύκλος, ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ, χειμῶνας (Λέσβος).

2. Σελήνη. Ὅμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἀλῶνι, ἢ θὰ βρέξῃ, ἢ πολὺς ἀέρας θὰ πάρῃ (Χίος). Τὸ νιὸ φεγγάρι ὅμα εἶναι δίπλα, εἶναι ἀνεμώδικο (= θὰ βγάλλῃ ἀέρα, Σέριφος). Ὅμα εἶναι γυρισμένο στὸ βοριά, θὰ ἔχουμε ξηρασία, ὅμα στὸ νότο, καιρὸ βροχερό (Αἰτωλία). Σελήνη κάθετος προμηνύει γαλήνην, ὀριζοντία τρικυμία. Παροιμία: Ἀλόρτο φεγγάρι, δίπλα γεμιτζῆς, δίπλα φεγγάρι, ἀλόρτος γεμιτζῆς (Βιθυνία).

3. Ἀστέρες. Τᾶστρο ὅμα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχουμε ἄνεμο. Ὅταν εἶναι θολά, θὰ ἔχουμε βροχή.

4. Ἰρις. Ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερισχῶον χρώμα· π.χ.

Λόξα εἶδες τὸ πρῶτον
Στὸ λευκὸν τὸ πρῶτον
Λόξα εἶδες τὸ δεύτερον
Σταύρω πρὸς τὴν πελοπῆν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

«Τὸ κίτρινο ἂν εἶναι πολὺ, θὰ εἶναι καὶ σπαρτιά καλὰ, τὸ κόκκινο τὸ κρασί, τὸ πράσινο τὸ λάδι (Κρήτη).

5. Νέφωσις. Σύννεφο στὴν κορυφῇ ὀριζομένου βουνοῦ ἐνὸς τόπου, προμηνύει βροχὴν ἢ πάχνην. Π.χ. Σύννεφα τοῦ Λάλα, ἔρχετ' ἡ βροχὴ πιλάλα (Καλάμα). Ἀσπρη συννεφιά (ἄσπρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ) ἀέρα καὶ κρύο. Γλέπ'ς ἀρνια (κάτι μικρὰ συννεφάκια, πυκνὰ σὰν τ' ἀρνια) στὸν οὐρανό; ἢ ἀέρας ἢ νερὸ (Λήμνος).

6. Ἄλλα φαινόμενα. Π.χ. Ἐβρεξε καὶ δὲν ἐβρόντησε; πάλε καινούργιος νότος (Καστελλόριζον). Ἀν βροντήσ' καὶ δὲ βοριάς | καλοκαῖρι θὰ μυρίσ' (Κύζικος). Τὸ βουνὸ βοῖζ' καὶ σὲ λίγο θὰ χουμε ἀγέρα πολὺν (Περίστασις). Ἀν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ βγῇ φίδι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἄλλῃ μέρα θὰ βρέξῃ (Θεσσ.).

ε) Ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ καθ' ὀρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους.

1. Τοῦ Ἀγίου Βασιλείου. Π.χ. Ὅμα εἶναι τ' Ἀη βασιλεῖοῦ καλονικριά, λιῶς ἢ ἀρκοῦδα τὸν πιδί τς, λέμι' γι' αὐτήνον θὰ νά χουμε σαράντα μέρις κακονικριά» (Αἰτωλία).

2. Τῶν Φώτων. Προβλ. Χαρά στὰ Φῶτα τὰ στεγνά | καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες, | θὰ φᾶν οἱ χῆρες καὶ ὀρφανὲς | κ' οἱ κακοπαντρεμένες (Λήμνος).

3. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρ.). Ὁ καιρὸς τῆς Ὑπαπαντῆς βυστάει σαράντα μέρες.

4. Τῆς 24ης Φεβρουαρίου. Ἐν τὴν ἡμέραν αὐτὴν φυσάη νοτιά, θά' χη 40 μέρες καλωσύνη (Πόντ.).

5. Τῆς 3ης Μαρτίου. Ἄμα βρέξη τὴν ἡμέρα αὐτή, θά βρέχη ὅλον τὸν Μάρτη κι ὁ Αὐγουστος θά εἶναι βροχερός. Πρὸβλ. ἀφοῦ βρέχει ὁ σανός, θά βραχῇ καὶ ἡ σταφίδα (Ζάκυνθος).

6. Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων. Ἐν κἀνῃ ἥλιο καὶ λιαστῇ ἡ ἀρκούδα, θά κἀνῃ ἥλιο ὅλο τὸ χρόνο (Ἀρκαδία).

7. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

8. Τῆς Ἀναλήψεως.

9. Τοῦ Προφήτου Ἡλία.

10. Τῆς 1ης Αὐγούστου.

11. Τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

12. Τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

13. Νοεμβρίου 17 καὶ 18. Τὸν Πλάτωνα (= ὁ Πλάτωνος) τότε ἡ Πούλια ἀντικρύζεται μετὸν ἥλιο ὡς ὅπως κἀνῃ τὸ Ἀν Πλάτωνα θά κἀνῃ 40 μέρες ἑστέρα (Αἰτωλ.). Ἐν ἡ Πούλια ἀντικρύζει μετὸν Πηνεφα, τὸ ἔτος θά εἶναι δυστυχισμένο (Χίος).

ς) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς θαλάσσης. Ἐν ἡ θάλασσα βγάξῃ φύκια, φουρτούνα θά κἀν' (Λέσβ.). Ὅταν βογίῃ ἡ θάλασσα, ἔχ' κακωσύν' (Λήμνος).

ζ) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ καπνοῦ.

Ὅταν γυρίῃ ὁ καπνὸς μέσα στὸ σπίτι, θ' ἀλλάξῃ ὁ καιρὸς (Λέσβ., Ἡπειρ.).

Ὅταν ἡ φωτιά κ' ἡ πυρρυστιὰ βγάξῃ σπίνθες, θά κἀνῃ βαρυνχειμονιὰ (Λέσβος).

Ὅταν σβήγουνε τ' ἀναμμένα κάρβοννα χωρὶς αἰτία, θά χιονίσῃ (Λασιθί).

η) **Παροιμίαι σχετικαὶ μετὸν καιρό.** Π.χ. Ἄσπρη ἀρχιμενιά, μαῦρος μὴνας | μαῦρη ἀρχιμενιά, ἄσπρος μὴνας (Κρήτη).

Τὴν Πέφτη πέφτει ὁ καιρὸς, Παρασκευὴ βιδιάζει
καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀρχίζει καὶ ἀλλάζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ*

Α'. Γενικά.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἰατρικὴν τοῦ λαοῦ. Φράσεις δηλωτικαὶ παθήσεων ἢ νόσων. Π.χ. *ἔπνιασσέμ με ἡ θέρμη* (Κύπρος). *Ἡ κοιλία κρατεῖ με* = πάσχω διάρροϊαν (Πόντ.). *Ἔσπασεν ἡ χολή του, ἔχυσεν τὴ χροσὴ* κτλ. *Ἐπλεσε τ' ἀφφάλι του* κ' εἶναι ἄρρωστος, ὑπονοουμένων ἐμετοῦ καὶ διάρροϊας (Κύπρ.). *Ἐλαβεν ἡ ἔρριξε ψυχάδι, ἐδείχτην του ὁ ἄγιος*, ὅταν ἡ ἐπιληψία ἐκδηλωθῇ κατὰ τινα πανήγυριν ἁγίου, εἰς οὗ τὴν χάριν προστρέχουν οἱ ἐπιληπτικοί. *Φτεροπετῆ ἔναν προᾶμα ἔσσω τον*, ἐπὶ ταχυκαρδίας (Κύπρ.). *Ἐχει ἄμμα-τοπόνησιν ἡ ἄμματόπονον*, ἐπὶ ὀφθαλμίας (Κύπρ.). *Ὁ ἄρρωστος «πάει στὸ καλύτερον» ἢ «πάει χεῖρον χειρότερον»* (Κύπρ.). *Ἐχει πολλοὺς ποὺ γιατροπορεύκονται μόνοι τους, κάμνουν δικήν του γιατρίαν* (Κύπρος).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Β' Ἀσθενεῖαι.

ΑΘΗΝΩΝ

α) Ὀνομασίαι τῶν νόσων. *Συνώνυμα.*

Παράγοντες δίδοντες τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν νόσον:

1. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς νόσου. Π.χ. *πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας* ὁ κοκκύτης, *θέρμη, βράστη, πύρεξη, ριό, κομμάρα* κτλ. ἡ ἐλονοσία (Κύπρ.), *ἀνέγκαση* τὸ βρογχικὸν ἄσθμα, *χιτικὸ ἢ φθίσις* κτλ.

2. Ἡ θέσις ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *μαουλᾶς* ἢ οἱ *μαγωνλῆ-θρες* (παρωτίτις), ὁ *πονόματος* (ὀφθαλμία), ὁ *πονόδοντος*, τὰ *λαιμά*, ὁ *πλευρίτης*, ἡ *στέρα* κτλ.

3. Ἡ αἰτία (πραγματικὴ ἢ ὑποθετικὴ καὶ δεισιδαίμων), εἰς τὴν ὁποίαν

* Εἰς τὴν κατάξιν τῆς ὕλης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεῖαι:

1. *Κούζη Ἀρ.* Ἱατρικὴ Δημώδης, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 12, σελ. 820. Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα: Ἱατροσόφιον καὶ Κομπογιαννίτης αὐτ. σ. 828 καὶ τ. 14. σ. 729.
2. *Κυριακῆ Ν.* Δημώδης Κυπριακὴ Ἱατρικὴ (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Δ', 1926, σελ. 1-185, 244-7.
3. *Κυριακίδου Στ.* Αἱ ἀσθενεῖαι εἰς τὰς παραδόσεις, περιοδ. Κλινικὴ, ἔτ. Α', 1925-26, σελ. 35, 69, 110, 139, 164, 199, 273.
4. *Χρυσάνθη Κ.* Οἱ ὀνομασίαι τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπριακ. Σπουδαί, τ. Ζ', Λευκωσία 1945.
5. *Χρυσάνθη Κ.* Τὰ αἷτια τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Η'), Λευκωσία 1946.
6. *Χρυσάνθη Κ.* Θηριακὰ τῆς Κύπρου (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Δ'), Λευκωσία 1942.

ἀποδίδεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ σεληνιασμός ἢ τὸ ἀγέρι (ἡ ἐπιληψία), ὁ φόβος (ὁ ἵκτερος), τὸ ἀνασκέλισμα (ἡ ἀτροφία καὶ καχεξία τῶν παιδιῶν, ἀποδιδόμενη εἰς διασκελισμὸν τοῦ παιδιοῦ ἢ τῶν ρούχων τοῦ ἀπὸ ἀνθρώπου), τὸ ἀερόπιασμα κτλ.

4. Ἡ τάσις εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ. Π.χ. τὸ γλυκὺ (ἡ ἐπιληψία), τὸ καλὸ σπειρὶ ἢ τὸ καλαγκάθι (ὁ ἄνθραξ), ἡ γλυκισμένη ἢ ἡ ἀμολόγητη (ἡ εὐλογία), ἡ βασιλικὴ ἀρρώσκεια (ἡ φθίσις ἐν Κύπρῳ).

5. Ἡ ἀρχαία ἢ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ὀνοματολογία (ἐλληνικὴ ἢ ξένη, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἐκπεφρασμένη), ὡς διφτερίτης, μελιγγίτης, κοκκύτης, τῦφος, λῶβα, λυσεντερία, γρίπη, σκαρλατίνη, ἱμφλουέντζα, πούντα κτλ.

β) **Φύσις τῶν νόσων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.** Ἐν παραδείγμα: «Τὸ πυρὸν (ἐρυσίπελας) εἶναι ζωντανὸ πρᾶμα καὶ περνάει μόνο μὲ τὴ φωτιά. Ἄν τύχη νὰ ᾿χη κανεὶς θηλικὸ πυρὸν, τότε ξαναβγαίνει. Μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ, νὰ σου καὶ παρουσιάζεται. Τὸ σερικὸ πυρὸν, ἅμα τὸ σταυρώσης δυὸ-τρεῖς φορὲς, δὲν ξαναβγαίνει (Μεθώνη). Ποῖται ἀντιλήψεις ἐκπαιτοῦν διὰ τὴν φύσιν ἄλλων τινῶν ἀσθενειῶν;

γ) **Αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια.**

1. Ὑπερφυσικὴ ἢ ἀστροφικὴ αἰτία: Θέλημα ἢ τιμωρία Θεοῦ ἢ δογμασμία, τιμωρία ἁγίου, διαβολικὴ ἐνεργεία ἢ δαιμονικὴ πείραξις (νεράιδες, ξωτικά κλπ.), κακὸς ἀέρας, μάγια, βασκανία, κασιδιὰ ἢ ἀστροφικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία· π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «πονκάτω ᾿που τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί». Ποῖται αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοι; Προσωποποιεῖ ἐπιδημικῶν νόσων· π.χ. Πανούκλα, Χολέρα κτλ. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

2. Φυσικὴ αἰτία: Κρυολόγημα, πολὺ ἢ χαλασμένο φαγητόν, κακὸς ἀερισμός καὶ γενικῶς ἀνθυγιεινὴ κατοικία κ.τ.τ. Βλάβη σωματικὴ (πραγματικὴ ἢ ἀνυπαρκτος), διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (π.χ. χολόσκασμα), εἴσοδος βλαβερᾶς οὐσίας ἢ βλαβεροῦ ζωοφίου εἰς τὸ σῶμα, σκουληκί κτλ. Π.χ. Ἡ ὀδονταλγία ἀποδίδεται εἰς σκουληκί. Ἡ φαγοῦρα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποδίδεται εἰς κονίδες, ἥτοι αὐτὰ ψείρας, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὅταν, ἀφοῦ νιφθοῦν, δὲν σκουπίζουν ἀμέσως τοὺς ὀφθαλμούς των (Κύπρ.). Διὰ τὸν πόγον τῆς κοιλιᾶς (στρόφον, εἰ-

λεόν) λέγουν, πὼς ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα (Κάρπ.). Ἔμετος μὲ πόνους ἢ διάρροϊαν ἀποδίδεται εἰς πῶσιν τοῦ ὀμφαλοῦ. Κακοχυμία τοῦ αἵματος. Π.χ. οἱ καλογέο' εἶναι τοῦ αἵματ' (Τῆνος). Πόνος τῆς κοιλίας ἢ καὶ πυρετὸς ἡμπορεῖ νὰ προέλθῃ, ἂν φάγῃ κανεῖς χρυσόμηλα (ἦτοι βερύκοκκα) εἴτε καὶ πεπόνι καὶ πῆν ἀμέσως νερόν, διότι κατὰ τοὺς Κυπρίους «μέσα σιὰ χρυσόμηλα κάθεται διπλόποδι ἢ θέρμη μὲ τὰ ροῦχα της». Τὸ ἴδιον ἂν φάγῃ κανεῖς κατὰ τύχην μυρμήκια. Κατὰ τοὺς Κυπρίους χωρικοὺς «μικρὸν ἔντομον, γνωστὸν ὡς σφαλάγγι, εἶναι φορεὺς τῶν μικροβίων τοῦ ἀνθρακος, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ πρόβατα, παθόντα ἐξ ἀνθρακος, καὶ ἐμβολιάζει τὸν ἀνθρώπον». Κατὰ τοὺς Καρπαθίους κάποιον ἔρπετον «ἀνετρέχει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὰ ροῦχα ποὺ φορεῖ καὶ βγάλλει τ' ἀνέδραμα (=εἶδος ἐκζέματος, ποὺ λέγεται καὶ ἀνέγλειμμα, διότι τὸ ἔρπετον σὲ ἀνεγλείφει (λείχει)».

Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ λύσσα, ἡ εὐλογία καὶ ἄλλαι ἀσθενεῖαι;

Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν λύσσαν καὶ τὰς ἀσθενεῖας. Π.χ. *Τὸ πολὺ φαγὶ σπληνιάζει | καὶ τὸ λίγα σπληνιάζει*. Ἄρρωστος πόντες κλάν' | τῇ γιαιτροῦ ἢ τσέπη χάν' (Σαράντα Ἑκάτ.). *Σπύρι ἀπὸ δὲ βλέπει ὁ ἥλιος τὸ βλέπει ὁ γιαιτρός (πολλὴ)*. *Γιὰ καὶ πάστοι καὶ ὁ καὶ τ' ἄσπρα (Χακ)*. «Πολλοὶ πίνουσι τὸ προῖ τοῦ πούρου, γὰρ καὶ φοφῶσι πὸ σκοτάδιον» κτλ.

Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἱατρικαὶ. Ἱατροσόφια.

α) **Κοινὰ ὀνόματα**: καλογιατροί, κομπομαννῆτες ἢ γιαιτροὶ τοῦ Βήκον (βουνοῦ τοῦ Ζαγορίου), σακκουλιαραῖοι, σπασογιατροὶ κτλ. Ἱατροὶ εἰδικοὶ εἴτε ἐνὸς κλάδου τῆς ἱατρικῆς εἴτε μιᾶς μόνον νόσου π.χ. ἐν Κύπρῳ ἡ χολιάστρα διὰ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, ὁ τζεροράχης διὰ τὰ κατάγματα, τὰς ἐξαρθρώσεις, ὁ μά(γ)ος (μὲ τὴν Σολομωνικὴν) διὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα. Καὶ ἀλλαχοῦ: λυσσάρα ἢ λυσσαρίνα, γυναῖκα ποὺ κάμνει διάγνωσιν καὶ θεραπείαν τῆς λύσσης.

β) **Τρόποι ἐκμαθήσεως τῆς ἱατρικῆς. Γιατροσόφια**, ἦτοι δημῶδη ἱατρικὰ βιβλία, περιέχοντα συνταγὰς καὶ ὁδηγίας πρακτικῶν ἱατρῶν.

γ) **Μέσα καὶ τρόποι διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας.**

δ) **Γινῶμαι καὶ παροιμίαι** περὶ ἱατρῶν: ὁ παθὸς ἐν' γιαιτρός (Κύμ.). *Κάλιο τὸν παθὸ μπερὶ τὸ γιαιτρὸ (Αἰτ.)*.

Ὁ ἱατρὸς θεωρεῖται πολλαχοῦ ὡς «μυσὸς θεός». Πρβλ. «Πρῶτα ὁ Θεὸς καὶ δεῦτερα οἱ ἅγιοι καὶ ὁ γιαιτρός». (Κύπρ.). *Πόσα ἔντη ἔπὸ νερὸ τσαὶ πόσ' ἀθρῶποι ἔπὸ διατρός!* (Κάρπ.). Τὸ πεπερασμένον τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ ἱατροῦ δηλοῖ ἡ φράσις: *μόνον ψυχὴν νὰ βάλῃ ἐμ μπορεῖ ὁ γιαιτρός*.

ε) *Ἀμοιβαὶ λαϊκῶν λατρῶν.*Δ'. *Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα.*

Ὄνόματα καὶ χρῆσις αὐτῶν: *νυστέρει, ψηφί, μῆλι ἢ νῆλι, παραγῶγι, ἀγκλυστήρι (= κλυστήριον) ἢ σερβιτσάλο (Νάξ.), σερβιτσάλλιν (Λειβήσιον), δοντάγχα, ριζολόγος (ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐξάγουσιν τὰς ρίζας τῶν ὀδόντων). Τσακμάκια «σιδερέλλια μὲ πέντε νυστέρια» (δι' ἀφαιμάξεις). Σωτθόκνερο, τὸ (σωθικά-κουνενός) ἀγγεῖον πῆλινον χρησιμεύον ὥς βεντούζα. Βεντούζες καὶ ἀπὸ κέρατα βοδιοῦ κτλ. τουμπανόφτερο, ξανθὸ κτλ. Περιγραφὴ ἢ φωτογραφία αὐτῶν.*

Ἐκδόρια (βυζικάντια). Ἀπὸ ποίαν ὕλην γίνονται; Π.χ. «παίρνουν βυζικαντόμυγα, τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κονιοποιοῦν τὴν σκόνην τὴν ρίχνουν ἐπάνω σὲ ζυμαρί καὶ ἔτσι γίνεται τὸ βυζικάντι, ποὺ εἶναι πολὺ ἐρεθιστικόν».

Ε'. *Φάρμακα (γιατρικὰ ἑλκίσια).*α) *Ταματικὰ βοτάναι (βόταναι).*

1. **Ὄνομασίαι αὐτῶν** π.χ. *καλαβρύκος ἢ καλανθωπάρον ἢ κάτονλιν (= ὁ μανιόκογρος), γένετι τοῦ γένους (= ἀφηνιδίον τὸ θάμνωδες) «οὗα τὸ τε φρόχχουν τῶν φύλλων», σκορπουφᾶ, χόρτον τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἐπιτίθενται εἰς τὸ δέρμα καὶ σηκώνουν βυζικάντι (Σαυρόν), σκάροφη (ὁ ἐλλέβορος), φονιάς ἢ φονικόχορτο (ἐπειδὴς κινάει τὸ αἷμα, ἐπὶ καθυστερήσεως ἐμμήνων), ἀναποδογένι, σκορπιδόχορτο, Παναγιόχορτο, βάρβαρο, πεντάνευρο, γαλατίτσα, ἀφηνιά, γαλομάννα κτλ. Πῶς ἐξηγεῖται κοινῶς τὸ ὄνομα ἐκάστου; Π.χ. *σκορπιδόχορτο* γιατί σκορπáει τὸ κακό, τὸν πόνο (Μανιάκι).*

2. **Χρόνος καὶ τρόπος τῆς συλλογῆς τῶν** (συνήθως συλλέγονται αὐξούσης ἢ φθινούσης τῆς σελήνης, ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ Μανιάκι «τὰ βοτάνια τὰ μαζεβοῦν γυναικες σ' ὅλα τὰ βοννά ἀπ' τὴν Πρωτομαγιά καὶ κεῖθε, τ' ἈγιοΚωσταντίνου, τῆς Ἀνάληψης καὶ κάθε πίσημην ἡμέρα, νύχτα καὶ μὲ γιόμηση φεγγαριοῦ». Πωληταὶ βοτανῶν, βοτανολόγοι (βοτανάκηδες). Πλανόδιος βοτανολόγος ἀπὸ τὰ Μαξέικα Καλαβρυτῶν διελάλει ἐν μέσαις Ἀθήναις τὸν Ἰούνιον 1947 τὰ βότανά του: *λαγοκοιμηθιά* γιὰ τὸ στομάχι καὶ γιὰ τὴν πίση, γιὰ τὰς πέτρες πολύκομπο, γιὰ τὰ ἐντερικὰ φλουσκοῦνι, γιὰ τὰ νεφρὰ κοκοράκι, τριβόλι γιὰ τοὺς χολολίθους, καλονιά γιὰ τὸ ἔκζεμα, γιὰ τὸ ζάχαρο βατόριζα, γιὰ τὸ σκῶτι περδικάκι, γιὰ τὰς καθυστερήσεις ἀπῆγανο, ἀγούδουρα γιὰ τὴν αἰμορραγίαν, ἀγριάδα καὶ τουρέτς γιὰ τὰ νεφρὰ, γιὰ τὸ ἔλκος πῆληθρο... Κάτοχοι ἐιδικῶν ἢ μυστικῶν φαρμάκων.

3. Θεραπευτικά δυνάμεις τοῦ φυτοῦ: δεικνύονται ἐνίοτε ἀπὸ τὸ χρώμα τῶν φύλλων ἢ τῶν ἀνθέων. Σχετικά φράσεις: ἡ ἀμφιὰ εἶναι φάρμακο, πικρὸ στὰ χεῖλη, γλυκὸ στὴν καρδιά.

Παραδόσεις αἰτιολογικαὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ιδιότητος βοτανῶν· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην διηγοῦνται πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε, ὅτι τὰ φύλλα τοῦ τσόχου εἶναι ἀντιδραστήριον φάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριάσεως ἀπὸ δῆγμα ἐρπετῶν, βλέπων μὲ ποῖον τρόπον ἕνας κάβουρας κατεβρόχιζε ἕνα *λιακόνι* (δηλ. φίδι δηλητηριῶδες).

4. Χρῆσις καὶ σκευασία (χορηγοῦνται ὡς κόνεις, ὀποί, πολτοί, ἄλευρα, πτισάναι, ἐγχύματα, ἀφεψήματα, σιρόπια, μαντζούνια, βῶλοι, κηρωταὶ ἀλοιφαί, γαργαρίσματα, ὑποκαπνισμοὶ κλπ. Πρβλ. τὴν φράσιν: αὐτὸ (τὸ βότανο) δὲν εἶναι γιὰ πόσιμο, εἶναι γι' ἄχνισμα (Μανιάκι).

5. Ἰδιότητες θεραπευτικά:

(1) Γαλακταγωγὰ: τὸ ἄνισον, τὰ σπέρματα τοῦ μαράθου. «Γιὰ νὰ κατεβάσουν γάλα οἱ γυναῖκες, βράζουν *ταλακάντα*, ἕνα κλαράκι ποὺ βγαίνει ἀνάμεσα στὶς πέτρες ψηλά καὶ τὸ πίνουν. Κάθε τὸ πίνουν τὸ κλαράκι αὐτό, βγάκει γάλα» (Μανιάκι).

(2) Ἀντιγαλακταγωγὰ: ἡ μινθη, ὁ ὑδουστός, ἡ καφουρά.

(3) Ἑμμηναγωγὰ: ὁ πήγανος, τὸ *πολάριχι*. «Ἐνα χορτο τὸ λέγε φοριὰ ἢ φορικόχορτο, ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα. Τὸ βράζουν μὲ τρία ποτήρια κρασί καὶ τὸ πίνουν νηστικά πρωὶ καὶ βράδυ, *δυσόμηση φεγγάρια*» (Μανιάκι). Εἰς τὴν Κρήτην «ὅταν χάση ἡ γυναῖκα τὴν τάξη της, νὰ βρῇ τὴν κερασιῆς τὴ ρίζα, νὰ τὴν κοπανίση, νὰ βάλῃ δυὸ ὀκάδες κρασί, νὰ τὸ βράσῃ ὥστε νὰ πομείνῃ ἡ μιὰ καὶ μισή. Ἀπ' αὐτὸ νὰ παίρνῃ πρωὶ, μεσημέρι καὶ βράδυ» (ἀπὸ χειρόγρ. Κρητικόν).

(4) Διαφορητικά (ιδρωτικά): ἡ πόα ἐλελιφάσκου, τὰ ἄνθη τῆς φιλλύρας, ἀκταῖας (*κουφοξυλιάς*), τὰ σπέρματα τοῦ ἁνίσου, τ' *ἄη Γιωργιοῦ* τὰ λουλουγάτσα (*χαμομήλι*).

(5) Μαλακτικά: μολόχα.

(6) Διουρητικά: Ζουμί ἀπὸ βρασμένα φύλλα κρίνου (*ἀρκουνδονπούρναρον* Αἰτ.) ἢ ἀγριάδας ἢ ἀπὸ φοῦντες καλαμποκιάς (Κοτύωρα). Ὅμ. *πολυτρίχι* ἢ *γιαλοπλίθι*.

(7) Καθαρτικά: τὸ δῆον (*ὀρεβέντι*), ἡ ἄλόη, τὰ φύλλα τῆς σιναιμικῆς.

(8) Ναρκωτικά ἢ ὑπνωτικά: αἱ κεφαλαὶ τῆς μήκωνος, ὁ ὑοσκύαμος.

(9) Ἀνθελμιντικά: τὸ *λεβιθόχορτο* (ἀβρότονον τὸ ἐπιθαλάσσιον), τὰ σπέρματα τῆς κολοκυνθίδος. Εἰς τὴν Κρήτην «κοπανίζουν τὸν ἀπύγανον καὶ τὸν δέ-

ρουν στο φάλι του παιδιοῦ. Ἐπίσης πίνουν τὸ ζουμί του ὅσοι μποροῦν, γιὰ νὰ ψοφήσουν οἱ λεβίθρες. Ὁ ἀπήγανος εἶναι φυτὸ μικρὸ, ἔχει φύλλα μικρά, ὅπως τὸ βασιλικὸ καὶ μυρωδιὰ πολὺ βαρειά.

(10) Τονωτικά: τὸ Ἰνδικὸν κάρυον, κίνα ἢ σιναιμική, τὰ γένεια τοῦ γέρου (ἢ ἄψινθος) κτλ.

(11) Ἀντιπυρετικά, δροσιστικά: κριθανόγερρο, ἡ πτισάνη τῶν ἀρχαίων. Ἀφέψημα ἀπὸ «γένεια τοῦ γέρου» (δηλ. ἄψινθιον τὸ θαμνώδες), τὰ ὅποια ὡς πικρά, λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήσιμα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Τσινταύρα (κενταύριον), βοτάνη πικρά, τῆς ὁποίας τὸ ἀφέψημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀντιπυρετικόν. Ὁμοίως ὁ ἀγριοβασιλικὸς ἢ βασιλικὸς τῆς γῆς.

(12) Ἀντιφλογιστικά: ὁ φλοιὸς τοῦ λεμονιοῦ καὶ τῆς πατάτας ἐπὶ ἡμικρανίας· ἀγριοβληχοῦν ὡς κατάπλασμα κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδιῶν.

(13) Πανσίπονα. «Ὅταν κανεῖς πονῇ εἰς μέρος τοῦ σώματός του, τρίβει φύλλα βασιλικοῦ ἢ κοπανίζει φύλλα ἡδυόμον καὶ τὰ θέτει εἰς τὸ μέρος ποὺ πονεῖ (Γαλανάδες Νάξου). Ἐπίσης ὁ κανονιά.

(14) Δηλητήρια. Ἡ παλαβομαμάδα, ὁ χαλαλὸς κλπ.

β) *Σίελος καὶ διάφορα ἄλλα ἐγκρίματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἢ φυτῶν, γάλα γυναικείου, δέρματα ζώων, τρίχες, ἀνύχες, κόλλη, κόπρανα ἀνθρώπου ἢ ζώων, οὖρα* κττ. ροῦχον ἀπὸ ἐμμηνα. Ἰαματισσά. Ἐνέργεια αὐτῶν καὶ χρήσις.

Π.χ. Ὅταν μᾶς δαγκάσῃ ψύλλος, κοβιδὸς, κουνουπι, σιελώνομεν συνήθως τὸ μέρος, διὰ νὰ καταπαύσῃ ἡ φαγούρα. Πολὺ ἱαματικὸς θεωρεῖται ὁ σίελος, ὅταν ἰδίᾳ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρωπινὸν νηστικὸν ἦτοι τὸ πρωτὶ. Τρίχες ἄρκτου προφυλακτικὸν κατὰ τῆς ραχίτιδος. Κόπρανα κυνῶν κατὰ τῆς διφθερίτιδος (κονιοτοποιοῦν τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμφυσοῦν διὰ καλάμου εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ πάσχοντος (Κύπρ.). Κόπρος αἰγὸς κατὰ τῶν ρευματισμῶν (θερμαίνουν τὴν κόπρον μὲ νερὸ καὶ μεταχειρίζονται πρῶτον εἰς ἀτμόλουτρον, ἔπειτα δὲ ζεστὴν τὴν κόπρον ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους). Κόπρος ὄρνιθος χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ καλαγκαθιοῦ. Τὸ γυναικεῖον γάλα ὠφελεῖ εἰς τὰς νόσους τῶν ὥτων, τοὺς δοθιῆνας καὶ ἀποστήματα, ἀλλὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προέρχεται ἀπὸ γυναῖκα, ποὺ δὲν εἶναι «ἄτσαλλη» (=δὲν ἔχει ἐμμηνα) καὶ θηλάζει θῆλυ βρέφος (Κύπρ.). Οὖρα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας, τοῦ ἱκτέρου κλπ. (ἰδίᾳ τὸ κατοῦρημα τῆς κορασίδος, ἡ ὁποία δὲν ἔσχεν ἀκόμη τὰ ἐμμηνα).

γ) *Μέταλλα καὶ λίθοι.*

Ἰαματικὴ δύναμις αὐτῶν. Π.χ. «παντζέχρι», πέτρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουν ὀλίγα θρύμματα καὶ θεραπεύονται οἱ δακνόμενοι ἀπὸ φίδια, «ἀνεμολίθαρο»,

λίθος μικρός, λευκός ὅλως καὶ λείος, τὸν ὁποῖον ἐπιθέτουν ἐπὶ ἀποστημάτων καὶ ὄγκων πρὸς θεραπείαν (Θεσπρ.), βουκινάκια, μικροὶ ἐπιμήκεις κοχλῖαι, χρησιμοποιούμενοι ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ λειχήνος (Νάξ.) κλπ. Τί εἶναι ὁ αἵματοστάθης ἢ τὸ ματοστάσι, ἢ κρατητήρα καὶ εἰς τί χρησιμοποιεῖται;

δ) **Διάφορα παρασκευάσματα.**

Φάρμακα δι' ὥρισμένας νόσους: *μαντζούνια, μπάλασμα κ.τ.τ.* Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρήσις. Παράδειγμα παρασκευῆς *ποντικόλαδου*. «*Παίρνουν μερικά νεογέννητα ποντικάκια καὶ τὰ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα μπουκάλι μὲ λάδι τὰ κρεμοῦν στὸν ἥλιο 40 μέρες καὶ κατόπι στὸ τζάκι. Ἄμα πληγωνότανε κανεὶς τοῦ βάζανε ποντικόλαδο (μπάλασμα) κ' ἡ πληγὴ δὲ θύμωνε» (Κυδων.). Ἄλλοῦ «*ὅταν πονέση τὸ αὐτί, χύνουν μέσα 3-4 σιάλες ποντικόλαδο καὶ θεραπεύεται*». Εἰς Μεραμβέλλου «*ὅταν πιάνη τὴ γυναῖκα μητρόπονος, βράζει ρακὶ μὲ τὸ μέλι καὶ τὸ πίνει πολὺν καιρὸ καὶ περνᾷ ὁ πόνος*». Εἰς τὴν Ἄμοργον «*πουλία (= ἄνθη) τοῦ ἀγούδουρα βάζουν στὸ λάδι καὶ τὰ ὀρνῶν ἢ ματρικό, σὰν ποιοῦν τὰ πόδια*». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*βράζουν ἐγκάρυλλο (βοτάνην) μὲ κρασί καὶ ξίδι, ἀφοῦ αἴξουν μέσα σπέρμα καὶ ἄλτι καὶ τὰ βάζουν στὸ στόμα. Βράζει καὶ σισαρόφνει τὸ στόμα καὶ ψοφάει τὸ μικρόβιο*».*

Ἄλλα *μαντζούνια* μὲ λίπος χοίρου ἢ ἀρνίου, μὲ πρόπολι, θεωριακὴ κτλ. Τί εἶναι ἡ θεωριακὴ καὶ πῶς παρασκευάζεται;

ε) **Φάρμακα τῆς ἐπιστημονικῆς φαρμακευτικῆς** μὲ τὰ κοινὰ ὀνόματά των ἐν χρήσει ὑπὸ τῆς δημώδους ἱατρικῆς:

Ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας (ἡ θεικὴ μαγνησία) ὡς καθαρτικόν, *θεωριακὴ* (μείγμα διαφόρων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν, ἐν οἷς καὶ ὀπίου). *Καλομέλαρο* (ὑποχλωριοῦχος ὑδράργυρος) *καταΐφι τῆς θάλασσης* (lichen caragheensis) *μολυβόνερο*, *μολυβόσκορη*, *νισαντήρι* (ἁμμωνιακὸν ἄλας), *πέτρα τῆς κολάσεως* (νιτρικὸς ἄργυρος), *πριτσιπιτό* (précipité rouge), *ὀξείδιον ὑδραργύρου*, *σκατὸ τοῦ διαβόλου* (assa faedita), ὁπὸς μηδικοῦ σιλφίου λαμβανόμενος ὡς φάρμακον ἀνθυστερικόν, ἀντινευρικόν, *σουλουμόπετρα* (τὸ σουμπλιμέ), ἐξ ἧς παρασκευάζεται ὑγρὸν γαλακτόχρουν, *καλλυντικόν* τοῦ προσώπου, ὁ *σουλουμᾶς τσιγκόνερο*, ἑλαφρὸν διάλυμα θειικοῦ ψευδαργύρου, *πριζαλοφή* (ἐξ ὑδραργύρου καὶ χοιρείου λίπους) κτλ.

ς'. **Θεραπευτικὴ.**

α) **Δοξασίαι ἢ δόγματα θεραπευτικῆς καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰ φράσεις καὶ παροιμίαι.**

1. Θεραπεία κατὰ τὸ ὅμοιον ἢ ἀνάλογον (γλωσσικῶς ἢ πραγματικῶς). Π.χ. ἐπὶ μυρμηκιάσεως συνιστᾶται ὡς φάρμακον ἡ ἐπίθεσις μυρμηκῶν, τυλιγμένων εἰς παννίον· ἀφέψημα ἀπὸ πολυτρίχι, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας, θεωρεῖται ἱατρικὸν κατὰ τῆς φαλάκρας· δῆγμα ὀφews θεραπεύεται μὲ φυτόν, τοῦ ὁποίου τὸ στέλεχος ὁμοιάζει μὲ σῶμα φιδιοῦ (φιδόχορτο). Τὰ χελώνια (χοιράδες) γιαιτρεύονται, ἂν πάρης ἓνα χελωνόπουλο ζωντανὸ καὶ τὰ σταυρώσης· ἔπειτα τὸ χελωνόπουλο αὐτὸ νὰ τὸ κρεμάσης ἀπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ στὸ τζάκι ὡς πὺν νὰ ψοφήσῃ (Αἰτωλ.). Γιὰ μάτι, ἅμα πονῇ, βρέχουν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μὲ δάκρυο ἀπὸ κλῆμα κομμένο καὶ τὸ βάνουν ἀπάνω στὸ πονεμένο μάτι· τὸ δένουν καὶ γερεύει (Αἰτωλ.). Τὸ μπόλι πιάνει καλὰ τὸ Φλεβάρη, ὅπως καὶ στὰ δέντρα (Πόντ.).

2. Θεραπεία κατὰ τὴν ἀρχὴν ὃ τρώσας καὶ ἰάσεται. Περβλ. σκυλί σ' ἐδάγκασε; πᾶρε ἄπὸ τὸ μαλλί του.

«Ἄμα πέσῃ κάποιον κανέναν καὶ βαρεθῇ, γερεύει, ἂν πᾶνε στὸ μέρος πὺν ἔπεσε καὶ πάρουν χῶμα, δηλαδὴ μὴ πρεσβεύει ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ τὸ βάλουν μέσα σ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ τὸ δοῦναι νὰ πῇ ὁ βαρεμένος. Τότε γερεύει» (Ἁρτοτῖνα).

β) Δημῶδεις θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις

1. Τὸ πάτημα: ὁ ἀσθενὴς κατακλίνεται πρηνής, ὁ δὲ θεραπευτὴς πατεῖ γυμνόπους ἐπὶ τοῦ θώρακος, κυρίως ὅμως ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται τοῦτο;

2. Τὰ πάκια ἢ σήκωμα τῶν νεφρῶν ἐπὶ ὀσφυαλγίας. (Φράσις: ἔπεσαν τὰ πάκια του ἤτοι τὰ νεφρά). «Νὰ σηκώνουν τὰ πάκια ξέροντες λίγες γυναῖκες καὶ σπάνια. Πιάνουν τὸ πετσί, πὺν βρίσκονται τὰ πάκια, μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ τὸ τρανοῦν ἀπάνω, γιὰ νὰ σηκωθοῦν τὰ πάκια. Ἀφοῦ πολλὴ ὥρα τὰ τρανήξουν, φκιάνουν μὴ κόλληση, πὺν τὴ λένε γιακὴ. Τὴ φκιάνουν μὲ τὸ ἀσπράδι ἀπὸ τὸ αὐγὸ καὶ σαπουνάδα. Τὰ δυὸ αὐτὰ, ἅμα τὰ δείρουν μὲ τὰ δάχτυλα κάμποση ὥρα, γίνονται μὴ κόλληση σπουδαία. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ γιακὴ ἀλείφουν τὴ μέση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν ἀφήνουν. Ἔτσι τὰ πάκια ἔρχονται στὴ θέσῃ τους» (Αἰτωλ.).

3. Τὸ ἀντιψύχι: ἐπὶ λιποθυμιῶν, ἀτονιῶν, νόσων στομάχου ἐπιτίθενται ἔμπλαστρα ἢ καταπλάσματα ἀναληπτικὰ ἐπὶ τῆς προκαρδίου χώρας.

4. Δέσιμο ἢ γύρισμα ἀφαλοῦ. Συνήθως ὁ εἰδικὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ «δίδει τρεῖς γύρους, ὅτε καὶ μένει ἀκίνητος ἐπὶ τινα λεπτά, διὰ νὰ ξαπολύσῃ μόνον τοῦ τὸ ἀφράλι, πὺν εἶναι ὁ στῆλλος τῆς καρκίως» (Κύπρ.). Εἰς τὴν ὕδραν, ἅμα κανεῖς λνθῇ, «τὸν ξαπλώνουν καταγῆς· μὴ γυναῖκα τοῦ βάνει

τὸ δάχτυλό της στὸν ἀφαλὸ τοῦ καὶ κάνει βόλτες γύρω του, γὰρ νὰ στρέιψη πάλι ὁ λυμένος ἀφαλός». Ποῖται ἀντιλήψεις περὶ ὁμφαλοῦ καὶ ποῖται μέθοδοι θερα-
πευτικά ἐπικρατοῦν ἀλλοῦ;

5. Τὸ τοῦβλο (κεραμίδι, βήσσαλο). Ἐπὶ νευραλγιῶν, κωλικῶν, δυσεντε-
ρίας κλπ. Τεμάχιον κεράμου θερμαινόμενον καὶ διαβρεχόμενον δι' ὄξους τοποθε-
τεῖται ἐπὶ τοῦ ἀλγοῦντος τόπου.

6. Τὸ ἰδρωτάρι: περιτύλιξις τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀσθενοῦς διὰ διαφό-
ρων θερμῶν πυριμάτων ἢ καταπλασμάτων. Ἀτμόλουτρο, λούτρισμα (Κοριν-
θία) κτλ. Διὰ νὰ θεραπεύσουν μέλος τοῦ σώματος ἀπὸ στραμπούλισμα, νευρο-
καβαλλίκευμα κτλ. τὸ ἐκθέτουν εἰς ἀτμοὺς ὕδατος.

7. Ἡ μάλαξις, αἱ ἐντριβαί.

8. Βεντουῖξες (κούφιες ἢ κοφτές). Εἰς ποίας περιπτώσεις ρίχνουν βεντουῖ-
ξες καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Π.χ. εἰς τὰ Ἀγροφα «κεφαλόπονο ἂν ἔχη κανένας
πολλὰς μέρες, τοῦ βγάνουν βεντούζα στὸ κεφάλι καὶ βοῖδοκέρατο. Ξουρίζουν τὰ μαλ-
λιά, χαράζουν μὲ ξουράφι λίγο μέρος τοῦ κεφαλοῦ καὶ βάζουν αἷμα καὶ κολλοῦν τὴ βεντούζα.
Χύνεται κάμποσο αἷμα καὶ ὠφελεῖται ὁ ἀρρώστης». Ἡ βεντούζα αὕτη δὲν κολ-
λάει, ὅπως οἱ ἄλλες βεντούξες μὲ τὰ ποτήρια. Ἐχει μιὰ τρυπίτσα στὴν κορυφή
στὸ κέρατο. Τὴν ἀπιδιώνουν ἅπανα στὸ δέντρο, βυζαίνουν τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα
καὶ ἔτσι σηκώνεται τὸ δέντρο». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «αἷμα ἦτον κανένας παλαβὸς
ἢ κρωμένος, τοῦ παίρνανε αἷμα. Εἴχανε ἑπτὰ ρες κερατέλλια ἀπὸ δυὸ χρονῶν
δαμαλέλλι, σὴ μύτη τοὺς ἀπάνου ἀνοίγαν μιὰ τρυπίτσα μὲ τὴ βελόνα, τὸ βανε
στὸ στόμα τοῦ ὁ μάλιστα (ὁ κουρέας) καὶ ρούφαγε τὸν ἀέρα πού ἔτανε μέσα
στὸ κερατέλλ'. Ἡ βεντούζα τρανοῦσε τὸ γαῖμα τὸ πικρό».

9. Βδέλλες. Περιπτώσεις ἀφαιμάξεως μὲ βδέλλες. Π.χ. εἰς τὸ Ἀδραμύ-
τιον «αἷμα προῆζαν τὰ πόδια, βάναν ἀβδέλλες στὰ πόδια. Ψοφούσαν κεῖνες ἀπ'
τὸ φαρμάκι!»

10. Φλεβοτομία. Αὕτη ἐνεργεῖται ὡς προληπτικὸν ἢτοι πρὸς διατήρησιν
τῆς ὑγείας καὶ ὅχι ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Πίστις περὶ κακοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον
πρέπει διὰ τῆς φλεβοτομίας νὰ ἐκρεύσῃ τὴν 1ην Μαρτίου ἢ 1ην Μαΐου. Εἰς τὸ
Ἀδραμύτιον «ἐσυνηθούσαν τὸ Μάη νὰ παίρνουν αἷμα γιὰ τὸ καλὸ. Λέναν τὸ
ζερεβὶ τὸ χέρι στὸ κόλ' (τὸν μῦν τοῦ βραχίονος) μ' ἓνα σχοινέλλ' καὶ ὕστερα μὲ
τὸ νυστέρ' κόβανε κεῖ τὴ φλέβα καὶ τὴν ἀφήνανε νὰ τρέξ' ὥς 25-30 δρᾶμα
αἷμα. Ὅσο ἔτρεχε μαῦρο αἷμα τ' ἀφήνανε. Ὅταν ἐρχότανε κόκκινον, μάλιστα, στα-
ματοῦσαν. Βγάναμι τὸ σχοινέλλ', πλύναμε τὸ χέρ' μὲ τὸ νερό, βάναμε τὸ μπαμπάκ'
μὲ τὸ λάδ' καὶ τὸ δέναν κάμποσο μὲ τὸ τουλπάν'. Αὐτὸ ἦτανε. Νὲ σπύριτ', νὲ
γινώδιον».

11. Σιναπισμοί.

12. Ἐκδόρεια (βυζικάντια). Τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν.

13. Ἑμπλαστρα Π.χ. καυτὴ ἐν Σίφνῳ λέγεται ἔμπλαστρον ἐκ τεμαχίου ἄρτου θερμαινομένου, ἐνῶ ἡ κρασοπαπάρα, εἶναι ψυχρὸν κατάπλασμα ἀπὸ ψυχιά ἄρτου, κεκραμένου μὲ οἶνον· ἐπιτίθενται εἰς κτυπήματα λεπτοφυῶν μερῶν τοῦ προσώπου, ὡς ὀφθαλμῶν, ρινὸς κ.ἄ. πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πόνου (Ἄδρ/πολις). Εἰς τὴν Σπάρτην κάνουν μπλάστρι ἀπ' αὐγὸ: «Παίρνουν τὸ μαλλάκι τοῦ προβάτου ἅπλυντο καὶ τὸ ξαίνουν καὶ τὸ κάνουν ἀφράτο. Τὸ ἀλείφουν μὲ τὸ ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ μπουχάουν (τοῦ πετάουν μὲ τὸ στόμα κάποιου ὑγρὸ) μὲ τσιπούρα ρακή. Αὐτὸ εἶναι τὸ μπλάστρι». «Ὅταν σοῦ πονῇ σὲ μιὰ μεριά τὸ κορμί σου, κόψε πρᾶσόφυλλα μικρὰ κομματάκια καὶ πᾶρε ἓνα κομμάτι λαρδί σερηνικοῦ γουρουνιοῦ. Βάλε το ὅς τὸ τηγάνι νὰ λειώσῃ, ὕστερις ρίξε τὰ πρᾶσα μέσα νὰ βράσουν καὶ κάμε το σὰν πλαστρὶ καὶ βάλε τα ἐπάνου ὅς τὸ πονεμένο μέρος» (Γορτυνία).

14. Μόξαι.

15. Διάσυρτον (φιτίλι).

16. Ληψίνσκιος (χειρουργικὸς ἐπιδέσμος).

17. Ὑπόθετα, ὡς καθαρτικά, μὲ τὸ σαπουνάκι κλπ.

18. Πυριάματα, ἥτοι λουτρά δι' ἁπλοῦς. Πῶς παρασκευάζονται ταῦτα;

19. Καταπλάσματα: διὰ σπερμάτων λίγνου, δορύζης, σύκων, ἀλλὰ καὶ διὰ βατράχων, κοχλιῶν καὶ σκωλήκων κτλ. Καταπλάσματα ἀπὸ ἀγριοβληχοῦνι κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδῶν κτλ.

20. Βοθρίον (φουντανέλλα). Πῶς γίνεται ἡ φουντανέλλα καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ νὰ καθαρῇ τὸ αἷμα· εἰς τὴν Νάξον πρὸς θεραπείαν «ρευματικοῦ πόνου» «παίρνουν ἓνα ρεβίθι καὶ τὸ δένουνε πῶς κάτω ἀπὸ καὶ πὸν νοιώθουνε τὸν πόνο. Τὸ ρεβίθι εἶναι ἄρμυρὸ καὶ μυτερὸ καὶ τρώει τὸ κρέας καὶ κάνει μιὰ τρυπίτσα. Πάνω στὴν τρυπὰ δένουνε κισσόφυλλα καὶ τρανοῦνε ὅλες ἀκάθαρτες. Τὰ κισσόφυλλα τὰ ἔχουνε στὸ νερὸ καὶ τ' ἀλλάζουνε κάθε μέρα στὴν πληγὴ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἔχουνε ἀνοιχτὴ ἓνα ὁλόκληρο χρόνον. Σὰν πάψουνε νὰ βάζουνε κισσόφυλλα στὴν πληγὴ, κλείνει».

Ζ'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ.

Φάρμακα καὶ τρόποι θεραπείας δι' ὠρισμένας ἀσθενείας ἢ παθήσεις (πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς).

1. Ἀδενίτις (πρήξιμο ἢ βγαλιὰ ἢ ἀποστήματα ὅπισθεν τοῦ αὐτιοῦ, εἰς τὴν μασχάλην καὶ εἰς τοὺς βουβῶνας, κοινῶς ἀπορροφηή (Κάρπ. Κρήτη).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ τὰ στρέψη, κοπανίζουσιν τὰ προκάγουρα καὶ κάνουν ἐπιθέματα. Ὡς καταπλάσματα δέ, διὰ τὴν ἀνοιξίαν, θέτουν τραχανᾶν, λιναρόσπορον ἢ ἀμολόχους, μανροκουκκίους (κοιν. στύφνος) καὶ βλέττα (βλίττα), ἀφοῦ τὰ βράσουν». Ἄλλοι τὰ ἐπιτρίβουν «διὰ χολῆς ταυρείας» ἢ μὲ θηριακὴν.

2. **Αἱμόπτυσις.** Χρησις σποδοῦ μετὰ ὄξους ἢ διαλύσεως μαγειρικοῦ ἁλατος.

3. **Αἱμορραγία.** Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ τὴν σταματήσιν τοῦ αἵματος, αἷμα κοπῇ κανεῖς; Π.χ. βάζουν ἐπάνω καπνὸ ἢ τσίπα τῆς ἀράχνης ἢ σκροῦμπο (τεμάχιον μαλλίνου ὑφάσματος ἀπηνθρακωμένον). Μερικοὶ βάζουν τὸ λεγόμενον «σταθόχορτον» μὲ λάδι (σταθόλαδο) (Δαρδανέλλια). Τί συνηθίζεται ἐπὶ αἱμορραγίας γυναικός; (Μορραγιόχορτο εἰς τὸ Μανιάκι).

4. **Αἱμορροϊδές** (ζωχάδες). Ἐπάλειψις μὲ ἔλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναμειγνύεται κόνις ἀπὸ διαφόρους οὐσίας· π.χ. εἰς τὴν Κορώνην συνιστοῦν «ὅταν ποιοῦν οἱ τζωχάδες καὶς ἕνα ξύλο ἀπὸ λύφου ποῦ τὰ γίνῃ κάρβουνο καὶ τὸ σβήνεις μέσα σ' ἕνα πιатеλλάκι μὲ λάδι. Μετὰ τὸν τοῦ λαδάκι ἀλείφεις μ' ἕνα βαμπάκι τὶς τζωχάδες καὶ ἔρχεται καὶ μαλακώνει ὁ πόθος». Ἄλλοι παίρνουν ἕνα γόστο ποῦ τὰ πᾶν ἄνω (μοιάζει σὺν κούκλα (ἀραβιστοῦ) μὲν ποῦ τὰ σπειροῖα ποῦ εἶναι κόκκινα), τὰ ψήνουν στὸ φούρνο, τὰ τρίβουν καὶ τὰ κάνουν σκόνη καὶ πασπαλοῦν μὲ τὴν σκόνη τοῦτη τὶς τζωχάδες. Τί συνηθίζουν ἄλλοι;

5. **Ἀκράτεια τῶν οὐρῶν.**

Κατὰ τινες ὁ πάσχων πρέπει νὰ πατήσῃ τρεῖς φορὰς μίαν χελώνην καὶ ἔπειτα νὰ τὴν ψήσῃ καὶ νὰ τὴν φάγῃ. Ἄλλοι ὁμως προτιμοῦν ποντικὸν ψημένον ὥς ἀσφαλεστέραν θεραπείαν (Κύπρ.). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πουκάμισα τῶν τζιτζιριῶν τὰ μαζεύουνε καὶ τὰ φυλάνε καὶ τὰ τρίβουνε σκόνῃ. Ἄμα κανενὸς κρατηθῇ τὸ οὖρος του, τρίβουνε λιγουλάκι ἀπ' αὐτὴ τὴν σκόνῃ μέσα σὲ μιὰ κούπα μισόγεμη καὶ τοῦ τὸ δίνουν καὶ τὸ πίνει, καὶ εὐτὺς τοῦ ἔρχεται πίσω τὸ οὖρος του». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν; Τί κάμνουν διὰ τὰ παιδιὰ «ποῦ κατουριοῦνται»; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἐσύρναν τὰ μέσα του» (βλ. ἄνωτ. σ. 170, β, 2) καὶ τοποθετοῦσαν εἰς τὴν μέσσην των ἑμπλαστρον ἀπὸ σαποῦνι καὶ ἀσπράδι αὐγοῦ· «τὸ φάσκωναν καὶ ἔμενε ἔτσι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσῃ μόνο του».

6. **Ἀκροχορδόνες** (βαρβερίτσες) (Ἀργίνιον), καρναβίτσες (Μεσσην.), γαρδαβίτσες (Αἰτωλ.), κουρτοῖκοι (Κρήτ.), μπασντραβίτσες (Ἡπ. Μακ.).

Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐν Αἰτωλίᾳ «ἐξαλείφονται, ἂν πάρῃς κρόκο ἀπὸ χελιδονάβγο καὶ τὶς ἀλείψῃς». Κατὰ τοὺς Λεσβίους «ἔχ' ἕνα χορτάρι ποῦ τὸ λέν μερμηγκοχόρταρο. Τὸ τρίβουνε καὶ τὸ ρίχν'νε μέσα στὸν καφέ, στὸ γλύκισμα

που θὰ φάη κείνος μὲ τὶς μιομυγκιές, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ. Πρέπει νὰ ᾔναι καὶ χασοφεγγαριά. "Ο,τι καὶ νὰ ᾔχη στὰ χέρια του χάνεται». Ἡ εἶδησις ὅμως εἶναι ἐλλιπίης, ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει ποῖον εἶναι τὸ χόρτον αὐτό.

7. **Ἀμυγδαλίτις καὶ ἄλλαι νόσοι τοῦ λαιμοῦ** (τὰ λαιμά, ὁ πονόλαιμος, ὁ σταφυλίτης κτλ.).

Ἐπὶ ἀποστήματος ἀμυγδαλῆς εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται κατάπλασμα ἀπὸ στάκτην, τὴν ὁποίαν ζυμώνουν μὲ κάτουρον παιδιοῦ. Κατὰ τινὰ συνταγὴν «πᾶρε σνκάμινα, βγάλε τὸ ζουμί, χαρχάρισέ το καὶ πᾶρε κι ἀπὸ τὰ σκέλια προβάτου μαλλί. Βρέχ' το μὲ κάτουρο καὶ δέσ' το ἐπάνω» (Γορτυνία). Ἐπὶ κυνάγχης (πρήξιμο καὶ φλεγμονὴ τοῦ φάρυγγος) δέρουν καλῶς δύο κρόκους αὐγοῦ καὶ ἀπλώνουν εἰς ὕφασμα· ραντίζουν κατόπιν μὲ πιπέρι καὶ θέτουν περὶ τὸν λαιμὸν (Κύπρ.). Ἄλλοι ἐμφυσοῦν διὰ καλαμίου κόνιν τῆς κανέλλας εἴτε καὶ κονιοποιηθέντα περιττώματα κυνὸς (Κύπρ.). Πρὸς θεραπείαν τοῦ λαιμοῦ μεταχειρίζονται καὶ διαφόρους γαργάρας (ἀφρόνημα ζυμπούκου ἢ νερὸν μὲ κονιάκ, οὖζο, μαστίχα, καὶ ὁπὸν λεμονίου κ.τ.τ.). Ἐν μαλακτικὸν εἰς λαιμόπονον, ὡς καὶ εἰς βῆχα, βράζουν ἀνθὴ μολόχας, σῦκα πᾶστα καὶ τεράστια. Ἄλλαι μέθοδοι: πάτημα διὰ τοῦ δακτύλου, ἀφοῦ ἐπιχρίσῃ προτεροῦν διὰ κατὰ ἡδονήματα καὶ ἡ ἀμυγδαλὴ κτλ.

8. Ἀναιμία.

Μέσα θεραπείας· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην παίρνουν ρινίσματα σιδήρου (σκουρὰ), τὰ βράζουν καλὰ, διὰ νὰ γίνουν ἀσηπτικά καὶ κατόπιν τρώγονται μὲ μέλι ἀπὸ τοὺς ἀναιμικοὺς «καὶ ὠφελοῦν πολὺ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν γυναῖκα ποὺ ἔχει ἀδυναμία πολλή καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπό της, λένε ὅτι ἔχει ἀνεμικὸ καὶ γιατρεύεται μὲ βοτάνια, τὰ ἀνεμόχορτα· τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί τοῖς.

9. Ἀνεμοβλογιά.

Εἰς τὴν Κάμπ. τὴν ἱατροῦν μὲ γλυκὰ ποτά. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

Ἀνεμοπύρωμα βλ. ἐρυσίπελας.

10. Ἀνθραξ (κακὸ πόνεμα ἢ καρβοῦνι (Κρήτ.), κακὸ ἢ γλυκὸ σπειρὶ (πολλ.)).

Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται διάφορα ἀντιφλογιστικά, κυρίως ἐπιθέματα φλοιοῦ καρπουζιοῦ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀπὸ τὴν ψύχαν, ἀφοῦ φοβησιᾶσιν τὸ σφαλάγγι, δηλαδὴ ἀφοῦ καυτηριάσουν τὸν ἀνθρακα μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουν ἀλοιφή μὲ τρεμεντίνα, ἴσαμε δυὸ δαχτυλῆθρες, καθαρὸ κερὶ, ἀσπράδι αὐγοῦ, καθαρὸ λάδι, τὰ δέρνουνε καλὰ σὲ μιὰ κούπα, κ' ἔχουν ἓνα φύλλο ἀπὸ σέσκουλο καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω κ' ἔρχεται ἀμέσως καὶ

τρανάει ἡ τρεμεντίνα τὸ κακὸ καὶ ξεγερεύγει». Εἰς τὴν Θράκην τὸ καίουν μὲ πυρακτωμένο καρφὶ (βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Δ' 53 - 55). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

11. **Ἀποπληξία** (κόλπος).

Συνήθως συνιστοῦν ἀπόλυτον ἀκινήσιαν, ψυχρὰ ἐπιθέματα εἰς τὴν κεφαλὴν, κλύσμα μετ' ὄξους, ἀβδέλλες εἰς τοὺς κροτάφους, ἐντριβάς διὰ ξηρᾶς φανέλλας καμφορᾶς ἢ οἶνοπνεύματος. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν;

12. **Ἀπόστημα** (ταπινάρες (Κρήτ.), μόρος ἢ τὸ μῶρο).

13. **Ἀτροφία** ἰδία παιδῶν (σούφρα, ἐπεὶ διὰ σουφρώνει τὸ πρόσωπόν των). Πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ Μαζαίτικα χαρίσσουν τὰ ὄτα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἄκρον τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὰ καίουν ὀλίγον. Τί εἶναι τὸ σουφροχόρτι, ποὺ μεταχειρίζονται μὲ διαφόρους προσμείξεις πολλαχοῦ ὡς γιαιτρικόν; Κατ' ἄλλους ἡ σούφρα φαίνεται στὸν οὐρανίσκο τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ πρέπει νὰ κόβεται μ' ἓνα κοφτερὸ μαχαιράκι· δηλ. χαράζουν τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὸ μαχαιράκι ὡς πού νὰ βγάλῃ αἷμα (Εὐρυτ.).

14. **Ἀπόπληξία** (βλ. Ὁταλνία).

14. **Ἀφροδίσια**. (γαλλικὰ πάθη, ἀπολαμέντο κλπ.).

Κατὰ τινὰ εἴδησιν ἀπὸ τὰ Βουρβούρα Καυουρίας «ἡ βαργελάνα (ἓνα χορταράκι μονόστυλο μ' ἓνα κεφαλάκι λαλοῦδι στὴν ἀπάνον μεριά) ἔναι κάτι καλόν. Τὸ πίνουν περὶ γυναικεία πράγματα». Εἰς τὰ Κοτύωρα διὰ τὸ σκολαμέντον «δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά: μαῖδανό, ζουμί ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μεῖγμα (ματζόν) ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἄλεῦρι καὶ δίνανε στὸν ἄρρωστο πρῶτ' καὶ βράδυν». Ἄλλα μέσα καὶ τρόποι θεραπευτικοί;

15. **Ἀχῶρ** (κασσιίδα).

Θεραπεία μὲ ἔμπλαστρα ἀπὸ πίσσαν. Κατὰ τινὰ πρόληψιν τὰ ἔμπλαστρα πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὅση καὶ ἡ ἡλικία τοῦ πάσχοντος (Πόντ.). Οἱ Βαλτινοὶ τὴν θεραπεύουν μὲ τὸ κασσιδόχορτο, ἄγνωστον ποῖον χόρτον.

16. **Βήχας**. Εἰς τὴν Κρήτην «βράζουν σὲ νερὸ κυδωνόσπορο πολλὴ ὥρα ὡς πού τὸ ὑγρὸ ν' ἀπομείνῃ 2-3 κουταλιᾶς τῆς σούπας καὶ τὸ δίνουν στὸν ἄρρωστο». Ἄλλα θερμαντικὰ καὶ μαλακτικὰ βλ. καὶ κρυολόγημα.

17. **Βρογχίτις**.

18. **Γρίπη**.

19. **Δήγματα ἐρπετῶν καὶ ἐντόμων**.

Ποῖα ἐξ αὐτῶν θεωροῦνται δηλητηριώδη; (π.χ. ὀχιά ἢ ὀχεντρα, ἀστροίτης, ἀκονάκι, σκορπιός, ρώγα ἢ ἐφταλουντροῦ, σφῆκα, μέλισσα κλπ.). Μέσα θεραπευτικά καὶ φάρμακα· π.χ. ἀπομύζησις διὰ τῶν χειλέων, ἐπίθεσις λάσπης καὶ ἐντριβὴ διὰ μολόχας, χρῆσις ὠρισμένων βοτανῶν (φιδόχορτο, σκορπιόχορταρο, δρακοντί, λαγοκοιμηθιά ἢ τῆς Παναγίας τὸ μοσκολίβανο, ζόχος κλπ.). Περιγραφὴ τῶν φυτῶν καὶ χρῆσις. Ἐνα παράδειγμα: «Τὸ φιδοβότανο εἶναι ἀπὸ χορτάρι, ἴδιο φίδι στὸ ἰδεῖς του, ἴσαμε τὸ μπόι παιδιοῦ, σημεῖο προῖμα καὶ ὅσο τὸ χορτάρι εἶναι χλωρό, τὸ φυλάει τὸ φίδι χάμου στὴ ρίζα του καὶ ἅμα αὐτὸ ἀρχινάει καὶ ξεραίνεται, μυρίζει ὅπως τὸ φίδι, φιδίλα· αὐτὸ τὸ βράζει καὶ τὸ βάζεις ἀπάνου πού θὰ σὲ κεντήσῃ φίδι, σκορπιός κ.ἄ.» (Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι). Συνήθως τὸ φιδοβότανο τριβεται, ἡ δὲ κόνις πίνεται ἀναμεμειγμένη μὲ κρασί ἢ νερό, ἡμέραν Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν κτλ. Σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. "Ἄν σὲ δαγκώσω ἐγὼ ἢ ὀχιά | ἔχεις καὶ παρηγοριά | ἂ σὲ δαγκώσῃ ὁ θεὸς μ' ὁ ἀστροίτης, | πᾶρτε φκνάρια καὶ ξινάρια. Κατ' ἄλλας μεθόδους ὁ σκορπιός πολτοποιεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ δῆγματος, ὡς παρὰ Διοσκουρίδην. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπαλείφουν τὸ δῆγμα μὲ ποντικόλαδον, εἰς τὸ ὁποῖον οὐκ ἔστιν μικροῦ ποντικοῦ, ἔχει προστεθῇ καὶ σκορπιός καὶ οὕτω παρήγη ἔχον παύσευστον, δυνατὴς ὁσμῆς, ἐλαφρῶς ποτακαλόχουον.

20. Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά.

Ἐν χρήσει εἶναι τὸ ἀσπράδι αὐγῶν πρὸς πρόκλησιν ἐμετοῦ. Διὰ δηλητηριάσιν μανιτῶν, γαιτροσόφι κρητικὸν συνιστᾷ: «βράσον σιναπόσπορον νὰ πῖν πρὸς ἐμετόν, νὰ περιτυλιχθῶσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες δι' ἐριούχου παννίου ἢ διὰ τούβλων ἢ διὰ φιαλῶν καὶ ἄφθονα καταπλάσματα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ θεραπεύεται τελείως». Ἄλλα ἀντίδοτα κατὰ τῆς δηλητηριάσεως. Καθάρσιον, κλύσματα.

21. Διφθερίτις (παμπακᾶς ἐν Κύπρῳ).

Ἐμφύσησις κόνεως ἀπὸ κόπρον κυνὸς εἰς τὸν λάρυγγα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα;

22. Δοδιῆνες (καλόγερος, ἀγιάθονας ἢ τζίμπουνας, βοῦζνο, χολικὸ κλπ.).

Ἐπιτριβὴ διὰ τῆς κυψέλης τοῦ ὠτός, πεπαντικά ἀλοιφαί, καταπλάσματα διάφορα. Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «βάζουν ἐπάνω προζύμι μὲ ζάχαρι ἢ ἕναν ἀσπροσάλιακα (κοχλίαν) κοπανισμένον γιὰ ν' ἀνοίξῃ». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν κρομμύδι ψημένο νὰ μαλακώσῃ, ὕστερα πίσσα καὶ ζυμάρι ἢ μύρη σταφίδα καὶ ἀνοίγει. Ὅταν ἀνοίξῃ, διὰ νὰ τρανᾷ, βάζουν σαποῦνι καὶ ζάχαρι». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «γιὰ νὰ σπᾶς τὸ χολ' κό, ψῆσε μιά πατάτα, καθάρσε τὴν καλά, πασπάλ'σε τὴν

μὲ ζάχαρ' καλοστουμισμέν' καὶ πλάκωσέ το». Ποῖα ἄλλα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

Δυσεντερία βλ. ἔντερικά.

23. Δυσουρία ἢ ἐπίσχεσις οὔρων.

Πολλαχοῦ μεταχειρίζονται κατ' αὐτῆς τὴν ἀγριάδα· εἰς 100 δράμια ὕδατος βάλε 20 δράμια ἀγριάδας ξηρᾶς, βράσε τὴν ἐπὶ 20 λεπτά καὶ τὸν ζωμὸν πίνει ὁ πάσχων «συνεχῶς καὶ ὅσον βούλεται» (Βιθυν.). Εἰς τὰ Κλουτσιοχώρια Καλαβρ. μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο τὸ λεγόμενον κατουρλόχορτο. Ὡφέλιμον εἶναι κατὰ τὴν δημ. κυπριακὴν ἱατρικὴν κατάπλασμα ἀπὸ σκορπίδια ἥτοι ἀπὸ σκορπόχορτο, τιθέμενον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καθὼς καὶ ὁ φλοιὸς τοῦ ραπανιοῦ.

24. Εἰλεὸς (στρόφος, σφαῖ (Νάξ.), δῆμμαν τ' ἀντέρου (Κύπρ.). Σφαύχορτο, καρδομαντζουράνα (εἶδη χόρτων) τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί «ἅμα τοὺς σφάζει». Ἄλλοι εἰσάγουν εἰς τὸ ἔντερον ἀέρα με πίεσιν διὰ πυραύνου, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πρὸς «ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα» τὸ τελευταῖο γιαιτρικὸ «τῆς ἀπελπισίας» ἦτο νὰ δώσουν τοῦ ἀρρώστου νὰ καταπιῇ μιὰ μπάλα ἀπὸ μολύβι, διὰ νὰ ξεστρίψῃ τ' ἄντερό του. Τί συνηθίζεται ἄλλοι; ὕδραργυρος;

25. Ἐκζεμα (ἐγκίσμα, μαγιασίλι, μονασίλης κτ.).

Ἄλοιφα ἀπὸ ἀφροδελον, ὅτεον κλα. Π.χ. εἰς Ἱεροσόλυμα «κοπανίζουν τὴν ρίζα τῆς ἀσφεντοηλιάς, βγάνουν τὸ ζουμί, βουτῶν μέσα μιὰν ἀμάλαγη πλάκα σαποῦνι καὶ τὸ ταράσσουνε, τὸ ταράσσουνε ἵσαμε νὰ πῆξῃ. Τὴν ἀλοιφή αὐτὴ τὴ βάνουνε σ' ὅλα τὰ βγασιὰ». Εἰς Μεραμβέλλου Κορίθης καῖνε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου καὶ χύνεται μαῦρος χυμὸς· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο· μ' αὐτὸ ἀλείφουν τὰ ἐγκίσματα. Εἰς τὴν Κορῶννῃ «βράζουν μελισσόχορτο με χαμομήλια ἢ γλυκορίζι καὶ πλένουν τὸ μέρος ποὺ τοὺς τρώει, πίνουνε καὶ καμιὰ κούπα καὶ τοὺς περνάει τὸ μαγιασίλι». Ἄλλοι καῖνε τσῶφλι αὐγοῦ, τὸ στουμιρίζουν καὶ με τὴ σκόνῃ πασπαλίζουν τὸ μέρος. Εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ ἐκζεμα (μονασίλης) θεωρεῖται καλὸν τὸ γιαιουῖρι ἢ κόνις τῆς χεννᾶς (λαουσονίας λευκῆς), μυρσίνης, βολικιοῦ σάπιου, θεϊκοῦ χαλκοῦ, ψευδαργύρου, πυρίτιδος κλπ. Ἐνεργοῦν καὶ πλύσεις με μολοχούδια, κριθαρόνερον, νερὸν πιτύρων, καρυδιάς, εὐκαλύπτου κλπ.

26. Ἐλμινθες (λεβίδρες).

Κλύσματα, ἐσωτερικῶς σκόρδον κοπανισμένον με ἕϊδι καὶ ἄλας, λεβιδόχορτο.

27. Ἐλονοσία (θέρμες, πύρεξη, παροξυσμός, πιασμός, τυναχτός (Σίφνος), ρίγος ξεφανερωτός (Κρήτ.), πειράγματα τοῦ θεριστῆ κλπ.).

Εἰδικὰ βότανα καὶ παρασκευασίαι διὰ τὶς θέρμες· π.χ. ἀγριόκινα (Καλάβρ.), πελίνος (ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, Θράκη), σκιαθάκια (Ἄλμυρ.), σιδερόβοτανο (Βέροια), πιασμοχόρταρο (ἢ ἀγριόκινα ἐν Μυτιλήνῃ), ἀφαλαρίδα, εἶδος

ἀκάνθης μὲ πικρότατον ζωμὸν (Κάρπαθος), *χόρτον ἁγίου Ἰωάννου* (πόα κενταυρίου) ἢ *γένεια τοῦ γέρου* (ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) ἐν Κύπρῳ κτλ. Χρησὶς αὐτῶν. Χορήγησις καφὲ μὲ λεμόνιον καὶ ἰστοὺς ἀράχνης εἰς καταπότια. Κατάπλασμα ἀπὸ πίτυρα ποῦ ἐξυμώθησαν μὲ ὄξος, εἴτε λαπαῶς μὲ γιοῦρτι ἢ γιοαῦρτι μὲ γλυστιηρίδα ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ἄλλοι κόπτουν κατὰ μῆκος εἰς δύο περιστερί (ἢ βάτραχον) καὶ ἐπιθέτουν ἀμέσως ὁλόθερμον ἐπὶ τῆς κοιλίας ὡς ἀντιφλογιστικὸν (κατὰ τὸ πάσσαλος πασσάλω ἐκκρούεται). Ἐσωτερικῶς δίδουν ἀφέψημα ἀπὸ *γένεια τοῦ γέρου*, τὰ ὁποῖα ὡς πικρὰ λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης μετεχειρίζοντο τὸν πελῖνο, ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, τὸ ὁποῖον βράζουν καὶ δίδουν στὸν ἀρρωστο νὰ πίνη κάθε πρωτὶ.

Μὲ ποίους τρόπους ἐπιδιώκεται ἡ *θεραπεία τῆς σπλήνας* (ὑπερτροφίας τοῦ σπληνός); Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον διὰ τοῦ γόνατος πιέζουν ἐλαφρῶς τὸ ἀριστερὸν ὑποχόνδριον, ὅπου ὁ ὑπερτροφικὸς σπλὴν (ὁμοίαν θεραπείαν ἀναφέρουν Πλούταρχος καὶ Πλίνιος). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης κρεμοῦν εἰς τὸν τοῖχον ἓνα κομμάτι *παπουτσοσυκιάς* ἐφόσον αὕτη ἀποξηραίνεται καὶ συρρικνοῦται, τόσον καὶ ὁ σπλὴν σμικρύνεται καὶ ἐλαττώνεται κατὰ τὸν ὄγκον.

Γιατρικὸν διὰ θέρμην ἀπὸ συνταγολογικὸν προτάκτου *πατρὸς τῆς Κρήτης* 10 λεπτὰ καφέ, ἓνα λεμόνι φέτες καὶ ὁλίγες αἰσες τῆς ἀγρολιάς ἄπλυτες, τὰς βράζει καὶ χύνεις τὸ πρῶτον νερόν, εἰς τὸ ὁποῖον βράσιμον τοῦ ρίχνεις τὸν καφέ καὶ τὸ λεμόνι καὶ βράζει μαζί, τότε στράγγιζεις καὶ τὸ πίνεις, ὅταν θὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ θέρμη, ἀπὸ 25 δράμας δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας, μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν. Ποιοὶ θεραπευτικοὶ τρόποι ἐφαρμόζονται ἀλλοῦ διὰ τὶς θέρμες;

28. Ἐντερικά.

α) Κατὰ πόνου ἐντέρων, εὐκοιλιότητος, διάρροιας καὶ δυσεντερίας. Παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐν Κύπρῳ: Διὰ τὴν εὐκοιλιότητα κρίνεται καλὸν φάρμακον τὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων τῆς ρωδιᾶς. Διὰ τὸν ἰσχυρὸν πόνον προτιμᾶται τὸ τσάι τῆς χιώτικης μαντζουράνας, ἀλλὰ καὶ τῆς παπούνας. ἢ ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς κοιλίας κατάπλασμα θερμὸν ἀπὸ πίτυρα χονδρά, ἀφοῦ τὰ ζυμώσουν μὲ ξίδι ὡς λαπαῶν. Ἄν ὁ πόνος τῶν ἐντέρων συνοδεύεται μὲ ἔμετον ἢ διάρροϊαν, ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κρυολογήματος· τότε ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ ὁμφαλοῦ κατάπλασμα μὲ μαστίχην καὶ λίβανον, τὰ ὁποῖα κοπανίζουν καλῶς καὶ ζυμῶνουν μὲ ζάχαριν ἢ μέλι ἄσπρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ποῦ δὲν ὠφελεῖται ὁ πάσχων κρίνεται, ὅτι ἔππεσεν τ' ἀφφάλι καὶ πρέπει νὰ τὸ γυρίσουν (βλ. τὸ *δέσιμο ἢ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ* ἀνωτ. σ. 170). Διὰ τὴν ἐπίμονον διάρροϊαν καὶ μάλιστα τὴν δυσεντεροειδῆ θεωρεῖται ἀφθαστος πανάκεια τὸ ἀφέψημα

τοῦ κόνυζου τοῦ βαρύσομου, (ipula graveoleus). Διὰ τὴν χρονίαν διάρροϊαν κο-
νιοποιοῦν ὅσα ἰχθύων καὶ ἰδίᾳ ὄστρακα καβούρου ἢ ἄστακοῦ καὶ δίδουν εἰς
τὸν πάσχοντα. (Ν. Κυριαζῆς εἰς Κυπρ. Χρονικὰ Δ' 1926, 166-167). Ποίας με-
θόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς;

β) Κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος. Ποῖαι οὐσίαι ἢ ποῖα παρασκευάσματα
θεωροῦνται ὡς εὐκοίλια καὶ ποῖα ὡς ἐλαφρὰ ἢ ἰσχυρὰ καθαρτικά; Ποῖαι οὐσίαι
χρησιμοποιοῦνται εἰς κλύσματα; Π.χ. μολοχούδια, λάδι, σαπουνάδα, ξίδι καὶ τε-
μάχιον σάπωνος (Κύπρ.).

29. **Ἐπιληψία** (σεληνιασμός, τὸ γλυκὺ κλπ.).

Ποῖα τυχὸν μέσα πρὸς θεραπείαν μεταχειρίζονται πλὴν τῆς ἐγκοιμήσεως
εἰς ἐκκλησίας; Ποῖα ἄλλα ἀγιωτικά;

Ἐπίσταξις βλ. ρινορραγία.

30. **Ἐρυνγὰ δέξεται** (ρέψιμο).

Π.χ. ὅταν ἓνας ρεύγεται, τοῦ δίνουσι νὰ πιῇ καρύδια ἢ φουντούκια πολὺ
καβουρντισμένα ἢ μῆλα ψητά.

31. **Ἐρυθρὰ** (κοκκινίλα).

32. **Ἐρυσίπελας** (ἀκεμυρόρραγια, κακοποῦπιττα, τὸ πυρὸν, ἡ φώκια, τὸ σπύρι,
αἱ ἀμείλιτα, ἡ μαγασμαμένη κτλ.).

Εἰς τὴν Κύπρον, ἂν ἔχη φουκαλίδες, ἐπιχοῖουν μὲ ὄξος ἢ σαμόλαδον,
ἐνῶ συγχρόνως τὸ γητεύουν ἢ τὸ φοβεύουσιν μὲ κόκκινον παννὶ καὶ μὲ ζεστὸ
σίδηρο. Εἰς τὴν Σπάρτην «τοῦ βάζουσιν ἀπαλὸν ζεστὰ μπαμπάκια, νεραμίδες ζεστὲς
τυλιγμένες σὲ παννὶ, ὅλο ζεστά. Δὲ θέλει μαχαῖρι, δὲ θέλει νὰ τὸ ματώσῃς, γιὰτὶ
πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ καπνίζου πὲ τὸ φωκοπέτοσ' καὶ περνᾷ.
Δὲ θέλ' γιαιτροί». Ποῖοι οἱ θεραπευτικοὶ τρόποι καὶ αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοι;

33. **Εὐλογία.**

α) Τρόποι ἀνακουφίσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἐκ τοῦ κνισμοῦ: Π.χ. εἰς
τὰ Κοτύωρα «ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα μὲ ἀγνὸ βούτυρο καὶ τὰ τρίβαν ἐλαφρότατα
μὲ μαλακὸ ντουλπάνι». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἔτριβαν τὸ μέρος ποὺ τὸν τρώει
μὲ ἀψιφιὰ (τὴν μαδοῦσαν πρῶτα, νὰ μὴν ἔχ' κτσαρέλλια) ἔβαναν καὶ στοὺς στρῶμα
τ' ἀπάν' νὰ πλαγιάζ'. Πιρνοῦσι ἢ φαρμακάδα της μὲ τὴν ἀψιφιὰ καὶ ραχάτεν' αὐ-
τός. Ψοφοῦσι τὸ σκληρὸν μὲ τὴν ἀψιφιὰ».

β) Θεραπεία καὶ δίαιτα. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στὴν ἀρχὴ ἔδιναν στὸν
ἄρρωστο καθαρτικὸν καὶ περιορίζονταν στὰ ζεστά, τοῦ ἔκαναν καὶ δίαιτα μόνον
γάλα. Δὲν ἐπιτρέπονταν οὔτε μυρωδιὰ φασιολιοῦ ν' ἀκουστῇ μέσα στοὺς σπύτι, οὔτε
καὶ κανενὸς ἄλλου ὀσπρίου. Καλόπιαναν καὶ τὴν Εὐλογίαν...».

34. **Ἡλίασις.**

Τρόποι θεραπείας: π.χ. τρίβουν άπαξ τής ημέρας τήν κάτω επιφάνειαν τής γλώσσης με φύλλον συκῆς, έως οὔ ματώση, καὶ κατόπιν τήν τρίβουν με σκόρδον καὶ στάκτην. Τοῦτο γίνεται τρίς ἢ τετράκις καὶ ὁ λιβακωμένος θεραπεύεται (Ἄδρ/πολις). Ἄλλοι «βάνουν γιαοῦρι στοῦ μέτωπο μέσα σὲ παννιά».

35. *Ἡμικρανία* (κεφαλόπονος, κατεβασία κλπ.).

Προσδένουν σφικτὰ τήν κεφαλὴν με μανδύλιον ἢ καὶ τοποθετοῦν εἰς τὸ μέτωπον φλοιὸν λεμονίου ἢ καὶ φέτες ἀπὸ πατάτα. Ἄλλοι εἰσπνέουν ζωηράν τινα μυρωδιὰν ἢ εἰσροφοῦν κολώνιαν καὶ ξίδι. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν πονοκέφαλον;

36. *Ἰκτερος* (χρυσή, κιτρινάδα, λιόκρ' ἢ λιόκριση).

Πῶς κόβουν τὴ χρυσή; Πίστις ὅτι ἡ χρυσή φαίνεται κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα: «Ἐνα μικρὸ ἄσπρο σπειράκι κι ἄλλα δυὸ τρία γύρω σ' αὐτὸ εἶναι ἡ χρυσή. Ὁ γιατρός με μικρὰ ψαλιδάκια κόβει τὰ σπειράκια αὐτὰ» (Αἰτωλ.). Ἄλλοι «χαράζουν τὸν χαλινὸ πὺν εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ πᾶν» χεῖλος, στὴ μέση» (Κοτύωρα), ἄλλοι «κόβουν δυὸ μικρὲς φλέβες πὺν εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα στὴ ρίζα (Σκοπὸς) ἢ κόβουν τρεῖς ξυραφιὲς ἀνάμεσα πρὸς τὴν ρίζαν». Τὸ αἷμα πρέπει νὰ τρέξη, καὶ κατεβῇ πρὸς τὰ πόδια, γιὰ νὰ ξελευθῇ καὶ νὰ καθαρίσῃ, ὅπως πιστεύουν, ἡ κιτρινάδα. Πότιζαν ἐπειτα τὸν ἄρρωστο τοῦ αἵματος ἀπὸ χορτο πὺν τὸ ἔλεγον *Νανάγρις δάκτρα* (ἀμάραντο), καθὼς καὶ ζωὸ ἀπὸ βρασμένα βερύκοκκα νωπὰ ἢ καὶ ξηρά. Γιὰ θεραπεία τὸν πότιζαν καὶ κατόπιν ἀπὸ μικρὸ γερό παιδί τρία πρωῒνά, χωρὶς νὰ βάλῃ πρὶν τίποτε στοῦ στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στοῦ ἀγιάζι (ἦτοι εἰς τὸ ὑπαιθρον) (Κοτύωρα). Ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ἄλλου;

37. *Ἰλαρά*.

Ποῖα ἡ ὀνομασία τῆς νόσου κατὰ τόπους; (*λίλιρη* ἐν Νάξῳ, *λίγερη* ἐν Σαμοθρ., *λίλερη* ἐν Ἀνδρῳ, Σίφνῳ καὶ *λίλιρο* ἐν Θήρῳ, *ἔλιρη* ἐν Μάνῃ κλπ.). Ὡς εἰδικὸν φάρμακον εἰς τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου μεταχειρίζονται τὸ ἄνθος τῆς παπαρούνας· βράζουν δηλ. τὸ ἄνθος τῆς (τὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἄνοιξιν μαζεμένα) καὶ πίνουν τὸ ζουμί του. Ποῖαι αἱ μέθοδοι θεραπείας ἄλλου;

38. *Ἰσχυαλγία* (ἄμα πορῇ ἢ μέση).

Τρόπος θεραπείας (εἰς τὸν Σκοπὸν Θράκης): «Στρώνουν μιὰ κουβέρτα στοῦ πάτωμα καὶ ξαπλώνουν ἐπάνω τὸν ἄρρωστο εἰς ὑπτίαν θέσιν (ἀνάσκελα) χωρὶς μαξιλάρι. Ἐνας γερός ἄνθρωπος κάθεται ἐπάνω στὰ πόδια του καὶ τὸν κρατεῖ σφικτὰ. Ἐνας ἄλλος στέκεται πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ πιάνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ πηγοῦνι περνώντας τὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες. Τρανάζει τὸν ἄρρωστο ἀπότομα πρὸς τὰ πάνω (τὸν ταρτίζει), έως ὅτου τρέξῃ ἡ μέση του».

39. Καλαγκάθι.

Ἡ νόσος ἀνθραξ καὶ κάθε φλεγμονὴ τῶν μαλακῶν μορίων τῆς ἄκρας φάλαγγος τῶν δακτύλων (παρωνυχία). Διὰ τὸ καλαγκάθι ὑπάρχει ἀπειρία φαρμάκων. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸ κακὸν «φοβιτσάζοντας» διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ δακτύλου πρὸς ὑποπιεύνονται εἰς πολὺ ζεστὸν καφέν. Ὑστερώτερον καυτηριάζουν μὲ καρφί πυρακτωθὲν καὶ ἐπιθέτουν κάποιοι ἀλοιφήν. Ἄλλη θεραπεία εἶναι νὰ βουτήσουν τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς χοληδόχου κύστεως τοῦ βοός, πλήρους χολῆς. Τὸ συνηθέστερον εἶναι κατάπλασμα ἀπὸ σαλιάγκους: παίρνουν ὀλίγα σαλιγκάρια μικρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέλυφος των, ὀλίγην πίσσαν μαύρην, σαποῦνι ἄπαννον, λάδι καὶ ἀπόξεσμα τοῦ καλαμιοῦ· τὸ ὅλον σιγοψήνεται σὲ λίγα κάρβουνα εἴτε εἰς τὴν φλόγα κηρίου, ὅποτε ἀντὶ χύτρας χρησιμεύει τὸ φύλλον τοῦ κρεμμυδιοῦ. Ἡ ἀλοιφή αὕτη θεωρεῖται ψητική διὰ τὸ καλαγκάθι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀποστήματα. Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

40. Κάλος.

Ἕνα παράδειγμα: «Ὁ κάλος παύ βγαίνει στὰ πόδια γιαιτρεύεται. Ἄμα στουμπίσουμε μιὰ ψημένη ντομάτα καὶ τὴ βουήμε καὶ τὴ δέσουμε ἀπάνω στὸν κάλο, σὺν κατάπλασμα πέφτει».

41. Καρδιακαὶ νόσοι (ταχυκαρδία κλπ.).

Κατὰ τῶν νόσων τῆς καρδίας, ἰδια παλμῶν, χορηγεῖται καρδιά νωπὴ περιστεράς. Ποῖοι ἄλλοι θεραπευτικοὶ τρόποι εἶναι ἐν χρήσει;

Κασσίδα βλ. ἄνωρ.

42. Κήλη (τὸ κατέβασμα, σπάσιμο).

Εἰς τὴν Κορώνην «ψήνουν τ' αὐτὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ τρῶνε ὅσοι ἔχουν κήλη καὶ τοὺς περνάει». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν;

43. Κοκκύτης (πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας, κακαρίστρα κλπ.).

Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὸ Ἄργος ψήνουν εἰς τὸν φοῦρνον ἀσπροκρέμμυδα, τὰ στύβουν καλὰ καὶ μὲ τὸ ζουμί των ποτίζουν τὰ παιδιὰ πρὸς πύσινον. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰ ποτίζουν μὲ ὀλίγον αἷμα κόρακος ἢ μὲ κόνιν ἀπὸ τὸ σκῶτι του, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ ψήσουν καλὰ. Ἄλλοι μεταχειρίζονται αἷμα κουκουβάγιας. Ἄλλοι συνιστοῦν εἰσπνοὰς ἀπὸ κόκ. Ἄλλοι τρόποι;

44. Κρυολόγημα (βήχας, πούντα).

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Κύπρον: «Ὅταν ὁ βήχας εἶναι ἐνοχλητικός, δίδουν ἀφέψημα παρασκευαζόμενον μὲ ξηρὰ σῦκα, κανέλλαν, τεράτσι (κερατέαν), ἄνθη μολόχας, ζαμποῦκον (= κουφοξυλιά) εἴτε ὅλα μαζί εἴτε κεχωρισμένως. Ὅταν ὁ βήχας ἐπιμένῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κατασκευάζουν τὸ ἐξῆς φάρμακον: λαμβάνουν ἀνὰ ἑκατὸν δράμια σπύρον ἀδράς τσιγκνί-

θας, σηςάμι, μαυρόκοκκον (μελάνθιον τὸ ἡμερον). Φρυγανίζουν καλῶς, κοπανίζουν λεπτότατα καὶ κοσκινίζουν· προσθέτουν κανέλλαν καὶ μοςχοκάρυδο καὶ ζυμώνουν τὸ ὅλον μὲ μέλι ἄσπρον. Ἀπὸ τὸ ἀντιβηχικὸν τοῦτο ἐλιξήριον λαμβάνουν τακτικὰ ἓνα κουταλάκι. Εἰς ἐλαφρὰ κρυολογήματα τρίβουν τὸ στῆθος μὲ μαστιχόλαδον ἢ μὲ τὸν λάδανον. Ὡς προφυλακτικὸν δὲ συγχρόνως καὶ θεραπευτικὸν μέσον ἔχουν τὴν λα(γ)οπεισιάν, τὴν μαλλούραν τοῦ προβάτου, τὴν ἐφημερίδα, τὰ ὅποια θέτουν εἰς τὸ στῆθος, διὰ νὰ συβράσουν καὶ τοὺς προφυλάξουν ἀπὸ περαιτέρω κρυολόγημα». Ποῖται μέθοδοι καὶ φάρμακα εἶναι ἐν χρήσει ἀλλοῦ; (Βλ. καὶ συνάχι, πνευμονία, πλευρίτης).

45. **Κρυοπάγημα** (χιονίστρες, μαργωτῆρες κττ.).

Ἔνα παράδειγμα: νὰ βάλλῃ ξίδι καὶ φλόμους, νὰ τὰ βράσῃ καὶ νὰ βάλλῃ τὰ πόδια του μέσα, ὥστε νὰ τὸ δέχεται. Μὲ τ' αὐτὸ γιαίνει (Κρήτη). Εἰς Κάρπαθ. ψήνουν φουῖσκο (εἶδος ἁμανίτου) καὶ τὴ σκόνη μεταχειρίζονται γιὰ τὶς χιονίστρες.

Κωλικὸς ἐντέρων βλ. εἰλεός.

Λαιμά βλ. ἀμυγδαλίτις.

46. **Λειχήν** (λειχήνα, ἀλ' χῆνα, καθάρια χῆνα (Ἰμβρ.), ἀρνιθοκολλίδια (Κάρπ.), χαβὶ (Πόντ.). Εἰς ποῖαν αἰτίαν ἀποδίδεται; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. πιστεύουν, ὅτι μολύνεται κανεὶς ἀπὸ τὰς ὀρνιθας. Τρόποι θεραπείας: Π.χ. μὲ ἀλοιφήν ἀπὸ σκόρδο καὶ μπαρουτὶ (Ἰμβρ.) ἢ μὲ καμένη λάχαρη (Βιθυν.) ἢ μὲ κάποιο χόρτο ἢ λουλουῖδι (αἶγια κιτρίνη) (Βιθυν.), χαρδοχορτο (Πόντος), ἢ μὲ στάχτη κλπ.

47. **Λιθοπάτης ἢ λιθοπάτεμαν** (Πόντ.).

«Ἔνα ξερὸ ἄσπρο ἐξόγκωμα, ποὺ βγαίνει καμιά φορὰ στὴν καμάρα τῆς πατούσας τοῦ ποδαριοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ λιθοπάτι. Γιὰ νὰ γερέψῃ, πρέπει νὰ τὸ σπάσουν» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸν Πόντον τὸ θεραπεύουν διὰ κόπρου ἀνθρώπου.

48. **Λύσσα.**

Μέσα καὶ τρόποι θεραπείας. Π.χ. τὸν λυσσόδηκτον ἄλλοτε δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κοιμηθῇ ὁλόκληρον τὴν νύκτα τῆς 3ης ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (λ'σσόγαμους ἐν Σάμω, συλλόγαμος ἐν Κύπρῳ).

49. **Μαγουλίτις** (παρωτίτις).

Ἐπαλείψεις μὲ θηριακὴν καὶ ἄλλας ἀλοιφάς.

50. **Μαστίτις.**

Διὰ τὰς ραγάδας τῶν μαστῶν μεταχειρίζονται τὸ ὑμένιον τῶν αὐγῶν.

Ματόπονος βλ. ὁφθαλμία.

51. **Μηνιγγίτις.**

52. **Μητρίτιδες** (μητρικά, πάθη τῶν γυναικῶν κτλ.). Καταπλάσματα ἀπὸ πίσσα, τοῦβλο ζεστό κττ.

53. **Νεφρόπονος** ἦτοι κωλικὸς τοῦ νεφροῦ.

Ἐμπλαστρο γιὰ τὰ νεφρὰ (κρυόμπλαστρο ἐν Λέσβῳ). Π.χ. *Ἔννομε σὴν ξύστρα μισὴ πλάκα ἄφορο σαποῦνι. Σποῦμε μαζὶ τρία ἄσπράδια αὐγά. Ρίχνουμε καὶ 25 δράμα ρακὶ κι ὅλα αὐτὰ τὰ χτυποῦμε. Ἀφοῦ τὰ δείρομε πολλὴ ὥρα, τ' ἀλείβουμε σ' ἓνα κομμάτι καινούργιο παννὶ κ' ὕστερα τὸ γεμίζουμε τρυπες μὲ μιὰ χοντροβελόνα. Μ' αὐτὸ σκεπάζουμε τὰ νεφρὰ, μέχρι νὰ ξεκολλήσῃ μοναχό τ'.*

54. **Ὀδονταλία** (πονόδοντος).

Ποῖα βότανα μεταχειρίζονται διὰ τὸν πονόδοντον καὶ ποῖα φάρμακα δι' ἀποστήματα τῶν ὀδόντων; Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ὅταν ἔχουν πονόδοντο (ἢ πόνους στὸ μάγουλο), παίρνουν ἄσπρόχορτο καὶ μασοῦν τὸν καρπὸ. Τὸ ἄσπρόχορτο εἶναι χόρτο μὲ καρπὸ μαῦρο σὰν φακὴ (Καρδίτσα). 2. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴ *σκάρφη* (ἐλλέβορο). Τὴν ρίζα τῆς *σκάρφης* βράζουν μὲ ξίδι καὶ μὲ τὸ ἀφέψημα πλύνουν τὸ στόμα (Θεσσαλ.). 3. *Ἡ Περικλὰ εἶναι χόρτο μὲ τὸ χόρτο αὐτὸ καπνίζουν τὰ δόντια τοῦ ἀνθρώπου κ' ἐπὶ τὰ χέρια τὰ σκουλήκια πὺν εἶναι μέσ' ἀπὸ δόντια* (Αἰτωλ.). 4. *Ὅταν ποῖσῃ τὸ νύκτι καὶ σχηματισθῇ ἀπόστημα (φούσκα), κοπανίζουν ἑλάτι καὶ τὸ ἀνακατεῖναι με μέλι ὕστερα τὸ βάζουν στὸ ἀπόστημα καὶ ἀνοίγει πολὺ σύντομα* (Ταλαντὸς Νάξου).

55. **Οἶδημα** (πρήξιμο).

Παράδειγμα: Βρέξε μιὰ ψίχα ψωμοῦ στὸ νερὸ καὶ λάδι μαζὶ, μάλαξέ τη, βάλ' τη στὸ πρήσιμα νὰ ξεπρηστῇ» (Γορτυνία). Ἄλλοι τρόποι;

56. **Ὁρχίτις**. Ἐνα παράδειγμα: «Σὲ πρήσιμα ἀρχιδιῶνε: Βράσε κουκκιά τσακισμένα σὰ φάβα, βάλ' τα σὲ λινὸ σακκοῦλι καὶ βάλ' τα στὸ πάθος. Αὐτὸ νὰ τὸ κάνῃς πολλὰς φορὰς ἡμέρα καὶ νύχτα» (Γορτυν.).

57. **Ὁφθαλμία** (πονόματος, ματόπονος, τραχώματα. Ἄλλαι ὀνομασίαι κατὰ τόπους, ὡς τὸ *λάρι* ἢ *ἐπιπεφυκίτις* ἐν Κρήτῃ). Μέθοδοι θεραπευτικαὶ καὶ φάρμακα: 1) Ἐνσταλάξεις γάλακτος γυναικὸς ἢ ὀποῦ ἀπὸ ροίδι ἢ τι ἄλλο. 2) Πλύσεις μὲ ἀφέψημα ζαμπούκων ἢ φύλλων τριανταφύλλου ἢ μὲ οὖρα κλπ. 3) Ἀποξέσεις τῶν βλεφάρων μὲ ζάχαρη ἢ μὲ σκόροdon (ὡς παρ' ἀρχαίους) κλπ. Ποῖαι ἄλλαι πράξεις συνοδεύουν τὴν ἀπόξέσιν; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «ἐξαπλώνεται ὁ ἀσθενὴς κατὰ γῆς καί, ἐνῶ βοηθοὶ κρατοῦν τοὺς πόδας του καὶ τὰς χεῖρας του ἀκινήτους, ἢ *«χολιάστρα»* (ιάτρουνα) ἀναστρέφει τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ ἀποξέει τὴν τραχωματικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεμαχίων σκληροῦ σακχάρους. Μετὰ τὴν ἀποσπόγγισιν τοῦ αἵματος ἐφαρμόζουν *παμπατιζὲς* (δηλ. ἐπιθέματα βάμβακος, τὸν ὁποῖον ἐμβαπτίζουν εἰς ἄσπράδι αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δέ-

ρουν καλῶς, προσθέτοντες ὀλίγον ἀνθόνερον ἢ ροδόσταγμα) θερμὲς ἐπὶ τῶν πρησμένων βλεφάρων καὶ κρατοῦν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, στάζοντες εἰς τὸν ὀφθαλμὸν του καθ' ἑκάστην σταγόνας τινὰς ἀπὸ τὸν λεγόμενον «κόμπον». Ὅμοίως διὰ τὴν πυώδη ὀφθαλμίαν ἢ καὶ διὰ πάντα ζωηρὸν ἔρεθισμὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ κόπτουν εἰς δύο μίαν ντομάταν καὶ ἐπιθέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπίσης φύλλα βασιλικῆς *ψινθρόφυλλης* ἢ *τριανταφύλλου* ζυμώνεται μὲ ζάχαρη καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀντιφλογιστικὸν φάρμακον (Κύπρος). Ὅταν ἔχουν «φαγούρα» εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ Κύπριοι χωρικοὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς κονίδες (αὐγὰ ψείρας): ζεσταίνουν αὐγὸ (σφικτό), τὸ κόπτουν εἰς δύο μέρη καί, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ πρόσωπον μὲ λεπτὴν «κουρούκλαν», θέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὰ δύο τεμάχια τῶν αὐγῶν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴν θερμότητα καταστρέφονται οἱ κονίδες». — Ποίας μεθόδους μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ φῶς τῶν ματιῶν ἀδυνατίζει; Π. χ. ἐν Κύπρῳ «φοροῦν σκουλαρίκια χρυσά, διὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ φῶς τῶν». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

Δίαιτα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον, συνιστᾶται νὰ τρώγουν ψωμί ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀνάλατον καὶ ἀμύγδαλα.

58. **Ὄστρακιά** (σκαρλατίνα). Ποῖαι αἱ καὶ αἱ μεθodoi τῆς θεραπείας. Π. χ. εἰς τὰ Κοττωρὰ «κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἑλιεσ ἀπὸ μετὰ κουκούτσια τους καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κάναν ἐπαλείψεις ἐλαϊάδου μὲ φτερὸ καθαρὸ κόττας· δίαιτα αὐστηρή: οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας».

59. **Παρωνυχία** (ἡ περὶ τὸν ὄνυχα φλεγμονή) *τριγυρίστρα-λογυρίστρα, μεθύστρα*. Βλ. καὶ καλαγκάθι.

Παρωτίτις βλ. μαγουλίτις.

60. **Πλευρίτις** (ὁ πλευρίτης, ἡ πούντα).

Μέσα θεραπείας: τὸ βυζικάντι «αὐτὸ τρανῶ ὕγρὸ καὶ κάνει φοῦσκες, τρουπᾶμε τὴ φοῦσκα γιὰ νὰ χυθῇ τὸ ὕγρὸ καὶ μετὰ βάζομε τσιρότο» (Νάξ.). Ποῖα ἄλλα μέσα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλου;

61. **Πνευμονία**, βρογχοπνευμονία, πνευμονικαὶ συμφορήσεις (*περιπλεμονία, πούντα* κτλ.).

Μέσα θεραπευτικά: ζεστὰ ποδόλουτρα, καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμοὶ στὴν πλάτη, βεντουῖζες κτλ.

62. **Ραχίτις** (*πεντερούγα* ἐν Καλαβρ.).

Τρόποι θεραπευτικοί: ἐπάλειψις διὰ τῆς θηριακῆς, δι' ἐλαίου ἥπατος ὀνίσκου κλ. καταπλάσματα ἐκ χόρτων τινῶν κλπ.

63. *Ρευματισμοί.*

Τρόποι θεραπείας: ἄμμοχωσία (= ἐπίχωσις δι' ἄμμον, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), περικνημῖς μετὰ κόνεως θείου κτλ. Εἰς τὴν Κύπρον χρησιμοποιοῦν θερμὸν (ῥῥωρ) μὲ κόπρον αἰγός, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα, ἐνῶ εἰς τὸν Πόντον τὸ *κερόλαδον* ἢ *ἐρταβότανον*, ποὺ γίνεται ἀπὸ λάδι, σαποῦνι, κερί, θυμίαμα, μαστίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ πεῦκα καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Κατὰ γιαιτροσόφι τῆς Κρήτης «λαμβάνεις μιά μασέλλα τοῦ γουρουνιοῦ, τὴν σπάζεις τὸ μεδούλιον ὅπου ἔχει μέσα καὶ τρίβεις τοὺς πόδας σου τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν, μία τὸ πρωῒ, μία τὸ μεσημέρι, μία τὸ βράδυ».

64. *Ρινορραγία* (ἄνοιγμα τῆς μύτης).

Πλὴν τοῦ αἰμοστάτου (ἐρυθρωπῆς πέτρας) μεταχειρίζονται (εἰς τὴν Κύπρον) τὰ *βάρσανα* (= ἀθανασίαν τὴν βαλσαμώδη, *pyrethrum tanacetum*), κοπανίζουν τὰ φύλλα καλῶς καὶ εἰσάγουν εἰς τὸν αἰμορροοῦντα ρῶθωνα. Ἄλλοι ἐφαρμόζουν εἰσροφήσεις ὕδατος ἢ ὁποῦ λεμονίου, *πέτρων* μυκτιῆρος, ἢ δένουν τὸν ἀντίθετον ὠτίτην δάκτυλον ἢ εἰσάγουν εἰς τὸν ρῶθωνα *τρίχα γάτιος* κτλ. Εἰς τὸ Λασιθί Κρήτης «ἅμα ἀνοίξη ἡ μύτη *κατεῖται* *ραϊσάσων* τοῦ *χταποδιοῦ* τ' αἰγά, τὰ *καῖνε* καὶ σὺ σκόνη τὰ *ροφροῦνε* καὶ τὸ αἷμα *στενεῖται* ἢ τὸν *πῖνον* ἀπὸ τὰ *μαλ- λὰ* καὶ τὸν *ξεπιάσσουν* καὶ *σταματᾷ*».

65. *Σκώληκες, ταινία* κτλ.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγουν καβουροειμέναν κολοκυθόσπορον μὲ ἄλας. Ἐπίσης συνηθίζουν νὰ τρώγουν ρέγκαν καὶ κολοκύθια ἢ μελιτζάνες τηγανιτὲς μὲ σκορδαλιὰ καὶ τὴν ἐπομένην πρωῒ λαμβάνουν καθάρσιον. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

Σπλήνα βλ. Ἑλονοσία.

66. *Στοματίτις* (πονόστομα).

Πρὸς θεραπείαν ἐπαλείφουν τὸ στόμα μὲ κόκκινα μοῦρα (μουρόγερο) (Βιθυν.). Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

67. *Συνάχι.*

Τρόποι θεραπείας: Π.χ. εἰσπνέουν καπνὸν καιομένου βάμβακος καὶ σακχαρώς ἢ ροφοῦν οὔζο ἢ ταμπάκο ἢ πίνουν ζεστὰ μὲ φύλλα ἢ ἄνθη φλαμουριάς, διὰ νὰ ἰδρώσουν εἰς τὸν ὕπνον.

Τραχώματα βλ. ὀφθαλμία.

68. *Τριχόπτωσις.*

Πῶς γιαιτρεύεται ἡ φαλάκρα; Ἐν παραδείγμα: *Κάψε ἀβδέλλες νὰ γίνουν σκόνη. Βράσε τη μὲ νερὸ καὶ νὰ φουράνη τὸ ἓνα στὰ τρία καὶ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ ἄλειφε τὸ μέρος* (Γορτυν.). Εἰς τὸ Μανιάκι βράζουν ἓνα χορτάρι ποὺ βγαίνει

στό Τραγοπήγαδο (μακρυμάλλι) καὶ λούζονται τὸ Σάββατο μ' αὐτό. Εἰς τὴν Φαλαισίαν Ἀρκαδ. «Βγαίνουν ὀβριὰ (εἶδος χόρτου) ἀπὸ τῆ ρίζα καὶ χαμωλιὸ (ἀγκάθι). Τὶς ρίζες αὐτὲς τὶς βράζουν μὲ νερὸ καὶ λούζονται ἐπὶ τρία Σάββατα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ μείνῃ καθόλου ρίζα μέσα στὴ γῆ».

69. Τριχοφάγος.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιατρεύεται, ἂν ἀλείβεται τὸ μέρος, ὅπου πέφτουν οἱ τρίχες, μὲ σκόρδο στονμπισμένο καὶ μπαροῦτι· ἀλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ χαράζεται τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ κάποιο κοφτερὸ ἐργαλεῖο». Εἰς τὴν Γορτυνίαν μεταχειρίζονται «ρίζα ἀπὸ σφεροδοῦκλι φρέσκια, γιὰ νὰ ναι μέσα ὅλο τὸ ζουμί της». Ἄλλου;

70. Τῦφος κοιλιακός.

71. Ὑδρωπικία.

Ἕνα παράδειγμα ἀπὸ γιατροσόφι Γορτυνιακό: Νὰ βράσῃς κρασί μὲ φλοῦδες ἀπὸ μελέο, τὸ κρασί νὰ εἶναι μιὰ ὀκά κι ἀπὸ τὸ βράσιμο νὰ μείνῃ μισή. Νὰ πίνῃς ἀπ' αὐτὸ μιὰ κονταλιά τὸ πρωῒ, μεσημέρι καὶ βράδυ μὲ κοντάλι τοῦ γλυκοῦ.

72. Ψθειρίαισις.

Γιατροσόφι κρητικό: «ἔπαρον διάσημο καὶ κοπάνισε καλῶς, εἶτα ἔνωσον μετὰ σαπηνένου ξύλου ἢ μύλου ἢ ζύγκου χοίρου ἢ προβάτου καὶ ἄλειψε ἀπάνω ὅπου εἶναι οἱ ψεῖρες καὶ φοφοῦν».

Ποῖα βότανα ἢ κόνεις χρησιμοποίησιν εἰς κατασκευὴν ψειραλοιφῆς;

73. Φυματίωσις (φθίσις, χτικί, ἄρτης κλπ.).

Τρόποι θεραπείας καὶ φάρμακα. Εἰς τὸν Πόντον ἔδιναν στοὺς ἀρρώστους νὰ πίνουν καθαρὸ πετρέλαιο ἢ καὶ αἷμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς σφαγῆς τους. Ἔδιδον καὶ γάλα κυνὸς ἢ νὰ γενθοῦν ἐν ἀγνοίᾳ των κυναρίου. Εἰς τὴν Νάξον διὰ τὰ στήθια νοσήματα μεταχειρίζονται σέλινον. Τὸ κοπάνιζον καὶ βγάζουν 50 δράμια ζουμί, τὸ ὁποῖον παίρνει μὲ μιάν δόσιν ὁ ἀρρώστος.

Χιονίστρες βλ. Κρυοπάγημα.

74. Χοιράδωσις (χοιραδικά, χελώνια).

Βοτάναι: χελωνόχορτον, μανδραγόρας κλπ. Τρόπος θεραπείας ἀπὸ κρητικὸ γιατροσόφι: «Ἐπαρε κολοκυθιοῦ ρίζα καὶ κοπάνισον καὶ στίβινον ἄρτον καὶ τὸ ζουμί του ἔνωσον μετὰ τοῦ οἴνου καὶ μὲ μέλι». Ἄλλα ἱατρικά;

75. Ψαμμίασις.

76. Ψώρα.

Φάρμακα: ἑλλέβορος μετὰ θείου κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται θεῖον ζυμωμένον μὲ λάδι, εἰς τὸν Πόντον ἀλοιφήν ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι καὶ λίπος χοιρινό. Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

77. Ψωροφύτης.

Μέσα θεραπείας: πλύσεις με στυφτικά (σουμάκι, καρυόφυλλο, τσάϊ κλπ.). «Άμα τὸ σκουπίσης, παίρνεις ἀπὸ λάχανο μιὰ φλούδα νὰ τὴν καπνίσῃς μὲ δαδὶ καὶ μετὰ τὴν βάζεις στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Τ' ἀλλάζεις κάθε τόσο καὶ λιγοστεύουν οἱ πληγές».

78. Ὠταλγία, ὠτίτις (αὐτόπονος).

Διάφοροι μέθοδοι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐνσταλάζουν εἰς τὸ αὐτὶ μίαν σταγόνα λάδι ζεστὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ κανδήλι) ἢ γάλα ἀπὸ τὸν μαστὸν θηλαζούσης, κατὰ προτίμησιν, θῆλυ, εἶτε καὶ κυνός. Ἄλλοι ἐνσταλάζουν χυλὸν πράσου ἢ λάδι τοῦ ἀπήγανου (δηλ. καβουρδίζουν σὲ λάδι τὸν ἀπήγανον). Ἄλλοι περιτυλίσσουν στυπόχαρτον ἐν εἶδει χωνίου ἐμποτισμένον μὲ λάδι, τοῦ ὁποίου τὸ ἄκρον εἰσάγουν εἰς τὸ πᾶσχον αὐτὶ καὶ ἀνάπτουν τὸ στυπόχαρτον ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν ἄκραν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντὶ στυποχάρτου μεταχειρίζονται κηροπάννι. Εἰς τὴν Κορώνην ψήνουν ἄσπρο χοιρινό, ὥσπου νὰ μαλακώσῃ, καὶ τὸ βάνουν σ' αὐτὶ καὶ περνάει ὁ πόνος. Σινηθὲς ὅμως εἶναι πολλαχοῦ καὶ νὰ ἐνσταλάζουν τρεῖς σταγόνες, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, ποντικολάδου. Κατὰ ποῖον τρόπον ἀπολαμβάνεται τὸ ποντικόλαδον; Πάσαι αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι ἄλλου;

79. Ποίας μεθόδους καὶ ποια ὄργανα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν ἄλλων νοσημάτων, ἰδίᾳ *ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀνωμαλιῶν*, ὡς τῆς λιποθυμίας, τοῦ ὑστερισμοῦ, τῶν νευραλγιῶν, τῆς στάσεως τῶν ἐμμήνων, τῆς ἐμμόνου ἀδυναμίας κτλ.

Π.χ. 1) Ὅταν ἔχη κανεὶς νευραλγίες σ' ὅλο τὸ σῶμα του ἢ ὅταν πονῇ κάπου, βρίσκει τρυφερὰς φασκομηλίες, τίς ζεσταίνει πολὺ μέσα σ' ἓνα μεγάλο *σιντεροτσάικαλο* καὶ μ' αὐτὰς τυλίσσουν ὅλο τὸ σῶμα καὶ περνᾷ ὁ πόνος (Λατίσιδα).

2) Πρὸς θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ συνηθίζουν εἰς τὴν Κύπρον νὰ δίδουν πρὸς κατάποσιν καρδίαν περιστεριοῦ, κατὰ προτίμησιν μαύρου, προσφάτως σφαγέντος. Ἡ καρδία αἰμόφυρτος πρέπει νὰ καταποθῇ ἀμάσητος. Ὡς ἀναληπτικὸν δὲ δίδουν ἀφέψημα κανέλλας, φύλλων κιτρομηλέας, λεμονέας, πορτοκαλέας, ἡδυσμόμου, ἀλοῖζας καὶ μυρσίνης. Δίδονται δὲ ἢ μόνᾳ ἢ μερικὰ βρασμένα ὁμοῦ, θεραπεύοντα καὶ τὴν *λιοψυχίαν* (Κύπρ.).

3) Ὅταν καθυστεροῦν τὰ ἐμμηνα, δίδουν (εἰς τὴν Κύπρον) σκορπίδια ἥτοι *σκορπόχορτον*, ἐπειδὴ αὐτὰ *σκορποῦν τὸ αἷμα*· πρέπει ὅμως νὰ ζεσταθῶν πολὺ καὶ νὰ ροφηθῶν ζεστὰ τὰ σκορπίδια. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὸν πήγανον: παίρνουν μίαν ὁκάν κρασί, εἰς τὸ ὁποῖον βράζουν μερικὰ κλωνιά πηγάνου, ἕως ὅτου τὸ κρασί ἀπομείνῃ ὅσον μισὴ ὁκά. Ἀπὸ τὸ ποτὸν αὐτὸ πίνουν κάθε πρωτὶ ὀλίγον ἐπὶ 15 ἡμέρας (Κύπρ.).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο ἄλλοῦ; Ποῖα διὰ τὴν κατάπαισιν πόνου ἐμμήνων; Ποῖα πρὸς ἔκτρωσιν;

80. Ἄλλα μᾶλλον ἀσυνήθη ἢ ἰδιότυπα νοσήματα.

Π.χ. τὸ ψαθονοῦρι = μαυρίλα τοῦ σώματος θανατηφόρος (Καλάβρ.), ἡ μαυροκαρβνίδα = ἐξάνθημα δερματικόν, τὸ ἄλλαχού μαύρη λεγόμενον (Τήνος), ὁ λαγγονίτης = πόνος τῶν βουβώνων κατόπιν μακροῦ δρόμου (Ὀλυμπ. Κεφαλλ.), ὁ κεφαλίτης = ἐγκεφαλικὴ νόσος (Ἡπειρ.), ἡ ντούχωση = ἐσωτερικὴ φλόγωσις τοῦ σώματος (Ἡπ.), τὸ μόλεμα τοῦ στόματος (ἀπὸ ἀποφαγούδια τῆς γάτας ἢ τῶν ποντικῶν), ἡ σφῆνα, πού πετᾶνε τὰ μικρὰ παιδάκια κτλ. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν;

Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων.

α) Πρὸς πρόληψιν πυρετοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «τὸ Μὰ τρῶνε σκόρδο καὶ βρέχνε παξιμάδ' μέσ' στὸ κρασί, ποὺ πὺν φάν τίποτα. Δὲν τς πιάν' ἢ θέρμ'».

β) Διὰ τὰ μὴ τοὺς τρώη ὁ σκουρπότης καὶ τὸ φίδι: Τρῶνε «σκουρπονοχόρτ'», τὶς ρίζες του (Αἰτωλ.), τρῶνε σκόρδο ἢ καίνε φλοῦδες ἀπὸ αὐγὰ (Κορινθία), βάζουν κατὰ τὸ βρέφος ἡεροῦν (Ἄδρ/πολις).

γ) Διὰ τὰ προσλαβόν τὸ ἀγκάθι. Κοπάνισον τῆς καρδιᾶς ρίζα σ' ἕνα γουδί, ἀνακατεύουν τὴ σκόνῃ μὲ ξίδι ἡεροῦν καὶ τὸ δένουν ἐπάνω. Τὸ ἀλλάζουν 2-3 φορές. Αὐτὸ προλαβαίνει τ' ἀγκάθι (Κασσ.).

δ) Προληπτικὰ κατὰ τῆς μέθης. Π.χ. «Γιὰ τὰ μὴ μεθύσης, φάε νηστικός ἐφτά πικραμύγδαλα ἢ πλεμόνι γίδας ψημένο».

Ποῖα ἄλλα φάρμακα χρησιμοποιοῦνται προληπτικῶς;

Θ'. Διαιτητικὴ.

α) Ἀντιλήψεις περὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν, ἐκπεφρασμένοι εἰς παροιμίας. Π.χ. Ὁμὸ κρέας, κόκκινα μάγλα (Λῆμν.). Ὅποιος τρώει πατσιὰ τρώει λουρί, ὅποιος σνκῶτι αἷμα κι ὄγοις κρέας ζωὴ (Γορτ.). Κρέας μὲ τὸ αἷμα καὶ ψάρ' ψημένο (Λῆμν.).

Φάε φασόλια, πιὲ νερό, | ἴσα γάμπια, δὲν μπορῶ.

Φάε κρέας, πιὲ κρασί, | ἴσα γάμπια, μοναχὴ (Τήνου).

Ἐφαγες ψάρι, ἤπιες νερό;

πάει τὸ ψάρι, εἰς τὸ γιालό

ἤπιες κρασί;

τό φαγες ξὺν (Ἄδρ/πολις).

β) Ἀπαγόρευσις ἢ ἀποχή ἀπὸ ὠρισμένων τροφῶν. Διαιτητικὸν μνηολόγιον: Τί πρέπει νὰ τρώγῃ κανεὶς κάθε μῆνα; Κρασιὰ δυναμωτικά.

γ) Ποία δίαίτα τηρεῖται ἐπὶ διαφόρων νοσημάτων, ὡς ἐρυθρᾶς, ἱλαρᾶς, ὀστρακιᾶς, τύφου κλπ.; Ποία κατὰ τὴν λοχειάν; ἐπὶ ἀποβολῆς κτλ.; Π.χ. ἐπὶ ἐρυθρᾶς, ἱλαρᾶς κττ. δὲν ἐπιτρέπεται, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἄλλη τροφή ἀπὸ τὰ ἀμύγδαλα, τὰ γαλακτερά, τὸ τσάϊ καὶ τ' αὐγὸ καὶ τὸ πετιμέζι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται καὶ ὡς φάρμακον «*πυρωτικὸν τοῦ αἵματος*» (Κύπρ.).

Γ'. Χειρουργική.

α) Ἀπολύμανσις πληγῶν καὶ θεραπεία: μὲ ἀτμοὺς ὕδατος ἢ θείου, μὲ σίελον, μὲ καπνιὰν ἢ μὲ ἄλλους ποικίλους τρόπους. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο πόδι ἢ χερί πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς» ἔρριχναν ἀπάνω πρὸς τὴν θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβήσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμός — *καπνοῦς ἢ ἀπομύου* — ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγὴν. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὸν σίελον ὡς ἀπολύμαντικὸν ἢ βάζουν τὸν σκύλον νὰ λείχῃ τὴν πληγὴν. Ἀπομύουσι πληγὰς πρὸς ἀφαίρεσιν δηλητηριώδους τοῦ *Χοήσις βοτάνων* ἢ ἄλλων παρασκευασμάτων πρὸς θεραπείαν πληγῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «*κοπανίζουν τὴν σπερδοκλαδίαν* (ἀσφοδέλους) καὶ τὰ δέχουν ἐπάνω στὶς πληγὰς καὶ δὲν θυμώσκει ἡ πληγὴ». Τί εἶναι τὸ σπαθοχόρταρο, τὸ πεντάνευρο, τὸ νευροχόρτι, τὸ φραγκοφύλλο, τὸ σκυλοχόρταρο, τὸ σμέρτο, τὸ κλεφτοχόρταρο κλπ. ἢ τὸ λεγόμενον σπαθόλαδο, ἢ σπερδοκλαλοφή, ποὺ μεταχειρίζονται πολλαχοῦ εἰς θεραπείαν πληγῶν;

Τί μεταχειρίζονται διὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἔλκος καὶ ἐκρεύσῃ τὸ πύον; Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «*ἂν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τρανοῦσε ὅλο τὸ πύον καὶ τὴν καθάριζε ὁλότελα*». Ἐπεὶτα βάζανε κερόλαδο ἢ καὶ σπαθοχόρταρο, ὥσπου νὰ κλείσῃ. Εἰς τὴν Μάδυντον διὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἔλκους μετεχειρίζοντο *αὐγοστοῦπι*, δηλ. ἀλοιφήν ἀπὸ λεύκωμα αὐγοῦ, τρίμματα σάπωνος καὶ λάδι.

Ποῖα ἄλλα παρασκευάσματα μεταχειρίζονται πρὸς ἐπούλωσιν πληγῶν καὶ χρονίων ἑλκῶν; (π.χ. *ποντικόλαδο*). Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγίαν τραύματος; Τί ἐπιθέτουν εἰς τὴν πληγὴν ἀπὸ δάγκωμα σκύλου;

β) *Βαρεῖς μώλωπες* (κτυπήματα χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγὴ, *μαμάκεμα* (Νάξ.), *πρήξιμο καὶ μελάνιασμα* κτλ.).

Ἐπιθέματα ἀπὸ ἀλάτι καὶ κρεμμύδι ἢ ψίχα ψωμί, κρεμμύδι καὶ ἀλάτι ἢ ἀπὸ

διάφορα βότανα. (Πρβλ. τὴν παροιμίαν «τὸν ἔκαμε τ' ἰλατιοῦ»). Π. χ. εἰς τὴν Νάξου «κοπανίζουν βυζάσκελα (ρίζες τῆς ἀσκέλας ποῦ εἶναι σὰν γλυκοπατάτες) καὶ τὰ βάζουν πάνω στὸ μαμάκεμα», εἰς τὴν Κυνουρ. «ψαίνουν πλατυμαντήλες καὶ τὶς βάνουν στὸ προήξιμο», εἰς τὴν Αἰτωλ. μεταχειρίζονται φλοιὸν τοῦ μελίου, ἐνὸς θάμνου πολὺ ὑψηλοῦ κλπ. Περιτύλιξις διὰ δερμάτων ζώων νεοδάρτων, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «ὅποιος ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε γερά – ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλες κτλ. – χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγές, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστὸ τομάρι προβάτου ποῦ τὸ σφάζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόταν ἔτσι 6-7 ὥρες, ἴδρωνε καλὰ καὶ γιατρενόταν, τοῦ περνοῦσαν κ' οἱ ζαλάδες». Εἰς τὴν Ἡπειρὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀλείφουν τὸ δέριμα τοῦ προβάτου (ἀπὸ τὸ ἄτριχον) μὲ λάδι, τὸ ἐπιπάσσουν μὲ κοκκινοπίπερο, καὶ μ' αὐτὸ περιτυλίσσουν γυμνὸν τὸν πάσχοντα, ἀφοῦ τὸν τοποθετήσουν παρὰ τὴν ἐστίαν. (Πρβλ. τὴν φράσιν: τὸν ἔκαμε τῆς προβειᾶς).

γ) Ἐγκαύματα.

Ἐπιθέματα διάφορα. Μερικὰ παράδειγμα: Εἰς τὸ Κωστὶ Θρ. «γὰ τὸ κᾶμα εἶναι ἢ χολή, εἶναι καὶ τὸ ἀρθεύανται μὲ τὸ λάδι τοῦ φαγιοῦ· νὰ τὸ χτυπήσῃς, νὰ τὸ χτυπήσῃς, νὰ γένη ἀλοιφή, τὰ βάζεις ὕστερα πὰ σὰ παθαῖς τὰ πονεῖ καὶ τὸ βάζεις ἀπάνω». Κατὰ Γεωργιάζον ἰατροσόφιον «ἀνακάτωσε τὸ ἄσπρο τοῦ αὐγοῦ μὲ ροδόσταμα, ταραξέ τὰ καλὰ καὶ βρέξε σ' αὐτὸ ἓνα μαντήλι καὶ βάλ' το στὴν καημάδα νὰ γιατρευτῇ γὰ ἓνα μερόνυχτο». Εἰς τὴν Κυνουρίαν, σὲ καψίματα βάνουν σκιαδούλια, ἓνα βότανο. Ἄλλου, ὅταν κατὶ κάποιος, κοπανίζει γρήγορα φύλλα τῆς ἀγκυνάρας, βάζει τὸ ζουμί ἐπάνω στὸ καμένο μέρος, γιάνει καὶ δὲν ἀφήνει σημάδι.

δ) Ἐξάρθρωσις (στραμπούλιγμα, βγάσιμο χεριοῦ ἢ ποδιοῦ).

Τρόποι καὶ μέσα ἀνατάξεως. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου: Ζεσταίνουν νερὸ καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον. Βουτοῦν μέσα τὸ βγαλμένο χέρι ἢ ποδάρι καί, ἀφοῦ μαλακώσῃ, τὸ τρίβουν καλὰ κ' ἔπειτα τὸ τρανοῦν μὲ δύναμιν νὰ τὸ φέρουν εἰς τὴν θέσιν του. Κατόπιν ξαίνουν μὲ τὸ μαχαίρι λίγο σαποῦνι μέσα σὲ ἓνα πιάτο, βάζουν ἄσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ λίγη ρακή (ποτὸν ἐκ στροφυλιάς) τὸ ταρασσούν καλὰ, ἕως ὅτου γίνη μία ἀλοιφή. Βάζουν τὴν ἀλοιφή αὐτὴ ἐπάνω σὲ μπαμπάκι καὶ μὲ ἓνα παννὶ δένουν τὸ χέρι ποῦ πονεῖ.

ε) Κάταγμα.

Ἐνα παράδειγμα: Ἐσιαζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σμίξουν ἀκριβῶς τὰ δυὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστρο ἀπὸ φακὴ

τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χειροῦ, ἢ ἀλεῦρι ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαποῦνι καὶ ἄσπραδι τ' αὐτοῦ. Ἀκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτὰ σανίδια (χαρτώματα — ἓνα ἀπὸ κάτω καὶ ἓνα ἀπὸ πάνω — ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τὰ ἔδεναν ἔτσι καλὰ καὶ ἔμενε σὲ ἀπόλυτη ἀκίνησία, ὥσπου νὰ γιάνη». (Πρβλ. *καλαμώνω* = δένω μὲ καλάμια τεθραυσμένον κόκκαλον). Εἰς τὴν Ἀρχαδίαν «τοῦ βάνουν γιὰ κὶ δηλ. ἐμπλαστον ἀπὸ πρόβεια μαλλιά ἅπλυτα, ποτισμένα μὲ ἄλοιφῃ ἀπὸ αὐγὸ μὲ ρακὴ δαρμένα καὶ τὸ ποτίζουν ταχτικά μὲ ρακὴ ἕως ὅτου θεραπευθῇ». Τὸ γιὰ κὶ μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὰς ἐξαρθρώσεις.

ς) *Συρίγγιον*.

Ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας:

ζ) Εἰς ποίας *ἄλλας περιπτώσεις* ἐνεργεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβασις; Π.χ. ὁ *νυχόπονος* (οἰδήμα τῶν ποδιῶν) θεραπεύεται εἰς τὴν Κύπρον «διὰ σχίσματος καὶ ἐξαγωγῆς αἵματος καὶ διὰ καθήρεστος δι' ἐλαίου». Τὸ *ζωντάρι* εἶναι «κάτι βῶλοι ποὺ βγαίνουν στὸ λαίμη ἢ στὸ χέρι ἢ καὶ σὲ ὅλο τὸ σῶμα, εἶναι δὲ πολὺ σκληρὸν αὐτό. Δι' ἐνχειρήσεως οὖτως ἀποσπᾶται ὁλόκληρον» (Γαλανάδες Νάξου). Τί ἐπιχειρεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ *καρκίνου*; Εἰς τὰ Κοτύωρα «μία γυναῖκα πρὶ τῆς παρουσίας τῆς καρκινώμας στὸ στήθος της σὲ μεγάλῳ καρδιοῦ, τό δεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκινώμα στέγνωσε, μαρᾶθηκε, καὶ ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περιττῶν ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμιά χειρουργικὴ ἐπέμβαση». Ποιοὺς τρόπους μεταχειρίζονται ἄλλοι;

ΙΑ'. Κτηνιατρική.

α) *Κτηνίατροι ἐκ τοῦ λαοῦ*. Ὀνόματα αὐτῶν: *ἀλογογιατρός, παῖτάρης* = ἱππίατρος (Λειβήσιον) κλπ.

β) *Φάρμακα* (βότανα κλπ. εἶδη) χρησιμεύοντα γενικῶς εἰς θεραπείαν τῶν ζώων. Π.χ. ἡ *ἀργιόμπελη* θεραπεύει τὴν ψώραν τῶν ζώων, τὸ *ἀρκουδοπούρον* (εἶδος πρίνου) χρησιμοποιεῖται ὡς φάρμακον διὰ τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων στέκεται τὸ οὖρος· φύλλα αὐτοῦ κτυπῶνται, ἀποτριβόνται καὶ στύβονται εἰς ποτήριον ὕδατος· μὲ αὐτὸ ποτίζεται τὸ πάσχον ζῷον (Αἰτωλ.). Ἄμα βήχουν τὰ ζῶα, τὰ ταΐζουν *ἀργιουκάστανον* (Αἰτωλ.). Τί εἶναι ἡ *καλακαφάνα*, τὸ *σκαρπί*, ἡ *πορδάλα* καὶ εἰς ποίας νόσους χρησιμοποιοῦνται; Ἄλλα ἱατρικά.

γ) *Θεραπευτικαὶ ἢ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ φάρμακα ἢ ἄλλα μέτρα πρὸς πρόληψιν νόσου τῶν ζώων*. Π.χ. Ἀφαιμάξεις (ξαιμάτωμα) διὰ κοπῆς τοῦ αὐτιοῦ ζώου ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν. Φλεβοτομίαι ἱππου, ἡμιόνου

κλ. μεγάλων κτηνῶν. Ὅταν σταθῇ κάτι στὸν λάρυγγα ζῶου, τὸ κατεβάζουν ἐντέχνως μὲ τὸ μουντί, ξυλάριον περιτυλιγμένον μὲ βαμβάκι (Κάρπ.).

Προφυλάξεις: Π.χ. «φυλᾶνε τὰ πρόβατα νὰ μὴν πιοῦνε λιναρονέρι (νερὸ ποὺ ἔχουν πλύνει λινάρι), γιατί πέφτουν τὰ δόντια τους καὶ φοφᾶνε».

1. Ἀσθενεῖαι ζῶων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

1) Ἀσθενεῖαι ὀρνίθων.

1. Κόριζα ἢ τσίφνα. Ἐνα παράδειγμα ἐκ Κρήτης: Ἡ κόριζα εἶναι ἀρρώσθεια τῶν ὀρνίθων ποὺ γίνεται στὴ μπροστινὴ μπάντα τῆς γλώσσας. Βγάνει σκληρὴ προβοιά σὰ νύχι. Δὲν τρώει, δὲν πίνει καὶ προπατεῖ χαμηλοφτερουγιασμένη. Τὸ παθαίνει, διὲν μὴν ἔχη νερό. Τοτεσὰ τῆς βγάνουνε σιγανὰ σιγανὰ τὴν προβοιά, γὰρ νὰ μὴν κοπῇ ἡ-γι-ἄκρη τῆς γλώσσας, γιατί τοτεσὰ φοφᾷ. Λαδώνουνε ὕστερα τὸ μέρος καὶ τῆς δίδουνε κομμάθια κρομμύδια λαδωμένα καὶ τὰ καταπίνει κι ἐτσὰ τῆς περνᾷ· ἐξεκορίζασεν ἡ ὀρνιθα.

2. Λαιμόπονος ἀπλοῦς. «Ὅταν εἶναι βραχνὴ ἡ ὀρνιθα. τῆς δίδουν πρὸς τροφὴν πίτυρα ψημένα μὲ γάλα καὶ τὴν ποτίζουν κονιάκ, διὰ νὰ καυτηριασθῇ ὁ λαιμός της. Ἄλλοι δίδουν κρεμμύδι μισοκομμένον καὶ ὀλίγον σκόρδον πρὸς τροφήν, διὰ νὰ ψυθήσουν τὰ μικροβία» (Κύπρ.). Τὸ συνήθίζεται ἀπλοῦς.

3. Διφθερίτις. Εἰς τὴν Κύπρον κοσμοκίζον στάκτην, μὲ τὴν ὁποίαν ραντίζουν τὸν δάκτυλον καὶ δι' αὐτοῦ τρίβουν τὸ κάτω μέρος τῆς γλώσσης, διὰ νὰ βγάλουν ἓνα πετσὶ (τὴν τσίφναν)· ταύτην προέκει νὰ φάγῃ ἡ ὀρνιθα, ὅποτε τῆς φτύνεις ἢ τὴν ποτίζεις νερὸ μὲ θειάφι.

4. Φθειρίασις. «Ὅταν ἡ ὀρνιθα ἔχη φτειροῦδες, πιάνονται τὰ πόδια της καὶ δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ. Τότε τῆς τρίβουν μὲ λαδόξιδον τὰ πόδια καὶ μ' αὐτὸ τῆς ραντίζουν τὰ φτερά, τὰς γαλάτες (=τὰς φτεροῦγες) καὶ τὴν οὐρά. Ραντίζουν ὅμως καὶ τὸν γουμᾶν μ' ἀσβέστην» (Κύπρ.).

5. Χολέρα. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

6. Παθήσεις ἥπατος (σκοτᾶς).

7. Ἄλλαι ἀσθενεῖαι, ὡς τὸ ἀσβεστοκώλιασμα, τὸ κοττοβλόξ, ἡ πιπίδα. Ποῖα τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ποῖα τὰ θεραπευτικὰ μέσα;

2) Ἀσθενεῖαι προβάτων καὶ αἰγῶν.

1. Κλαπάτσα ἢ καλμπάτσα ἢ γλαπάτσα (ἢ ἡπάτωςις). Εἰς ποῖον αἵτιον ἀποδίδεται καὶ ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Εἶναι μιὰ δροσιὰ ἀπάνω σὲ βαρκούσια χορτάρια· τὴ βλέπεις, μόλις δώσῃ ὁ ἥλιος. Αὐτὴ τὴν ἀναπνέουν τὰ πρόβατα· μπαίνει στὰ συκώτια τους καὶ παθαίνουν τὴ γλαπάτσα». Κατὰ τοὺς ποιμένας τῆς Κυνουρίας «ἀσπρίζει τὸ

πλεμόνι τους από την κρυότη», κατ' άλλους είναι είδος φυματιώσεως. Πρὸς θεραπείαν εἰς μερικοὺς τόπους μεταχειρίζονται σκάρφη (ἐλλέβορον): ξηραίνουν σκάρφη εἰς τὸν ἥλιον, τὴν τρίβουν, τὴν ἀνακατεύουν μὲ ἀλάτι καὶ ποτίζουν μὲ αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ποῖα θεραπευτικὰ μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

2. Βλογιά. «Βγάνουν κάτω σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια καὶ ψοφᾶνε. Γιὰ νὰ γερέψουν, τὰ κεντρώνουν ἀνάμεσα στὰ λαγὰρὰ τὰ πρόβατα ἢ στὴ νοῦρὰ ἢ στ' αὐτί. Παίρνει ἀπ' τὸ πρόβατο τὸ βλογιασμένο ὕλη ὁ τσοπάνης καὶ τὰ κεντρώνει: μὲ ἓνα μαχαιράκι σκίζει λίγο στὰ φτενὰ καὶ βάνει ἀπάνω. Στὶς σαράντα μέρες στὰ πρόβατα δὲ βράζουν γάλα οἱ τσοπάνηδες» (Αἰτωλ.). Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοι; Τί εἶναι ἡ ἀνεμοβλογιά καὶ πῶς τὴν γιαιτρεύουν;

3. Παρμάρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ὅταν κολλήσῃ τὰ πρόβατα, στραβώνονται, κόβουνε τὸ γάλα, μονοβυζιάζονται... Στ' ἀλάτι κολλάει αὐτὴ ἡ ἀσθένεια, στὶς ἀλαταριές. Γιὰ νὰ γιαιτρευτοῦν, ξηραίνουν τὸ ἴδιο γάλα τους, τὸ φκειάνουν σκόνῃ, ταΐζουν τὰ πρόβατα καὶ γεραίουν». Τί μεταχειρίζονται ἄλλοι;

4. Βροντότριχα. «Εἶναι στὸ παλμάκι καὶ γίνεται ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ» (Βούρβουρα Κυνοῦρ.). Κατ' άλλους προσοχεῖται ὅταν τρῶνε ἄβρεχο κλαρὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸ». Ποῖα ἢ θεραπεία;

5. Ψώρα. Νόσος τῶν αἰγῶν. Ποῖα ἢ θεραπεία;

6. Διάρροια. Εἰς τὴν Νάξον «τῶν αἰγῶν εἶδον γάλα ἀγριλιᾶς καὶ τρώγουν» καὶ ἔτσι κόβεται ἡ διάρροια.

7. Μαστίτις (μασταρᾶς ἐν Ἡπ.). Εἰς τὴν Κρήτην λέγεται περὶδρομος: «ἀρχίζουν καὶ σαπίζουνται τὰ βυζὰ ντω: καὶ πέφτουνε. Θεραπεύεται ἅμα τοὺς πάρουνε αἷμα κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά».

8. Παράσιτα τοῦ δέρματος (γινόθος ἐν Καρπ. ζάχους ἐν Ἀκαρν. ζάβα ἐν Ἡπειρ.). Ἀναπτύσσονται σκώληκες εἰς τὸ δέρμα ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν καὶ τὸ τρυποῦν.

9. Σπληῆνα ἢ σπληνόκακο.

10. Παραγάλος ἢ παραγάλιασμα: ὅταν χάνουνε τὰ ζῶα τὸ γάλα τους καὶ δὲ μποροῦνε νὰ θρέψουνε τὸ ἀρνὶ τους.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι αἰγῶν καὶ προβάτων μὲ τὰ τοπικὰ τῶν ὀνόματα: π.χ. βοῦρλο (Ἡπ.), τὸ γλυνὸ (Καρπ.), νόσημα ἐγκεφαλικόν, ὅταν πέφτουν τὰ πρόβατα κάτω μὲ σπασμούς. Φσοῦνα, ὅταν τὰ πρόβατα μυξιάζουν καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀνασάνουν (Αἰτωλ.), ψουρουμύτα, ὅταν ἡ μύτη των εἶναι ψωριασμένη (Αἰτωλ.), βλάσους ἢ φθίσις τῶν προβάτων (Χαλκιδ.), φτάρνακας, ὁ σκώληξ εἰς τοῦ κριοῦ τοὺς ῥώθωνας (Καρπ.), ἡ σιάπη, σάν είδος συνάχι (Αἰτωλ.), τὸ φιάγκωμα, ὅταν τὸ ζῶον πρήσκεται ἀπὸ χόρτον βλαβερόν καὶ δὲν ἡμπορῇ νὰ κατοικήσῃ (Κρήτη), παρμός (παραλυσία) κτλ. Ποῖα τὰ συμπτώματα, ποῖα ἡ αἰτία εἰς

την ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

3) *Ἀσθένειαι μεγάλων ζώων* (ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, βοῶν).

1. *Ἀερόπιασμα*. Τὸ ζῶον *ἀεροπιάνεται*, ὅταν ἐκτεθῇ ἰδρωμένον, ἀκίνητον εἰς ρεῦμα ἀέρος. Θεραπεύεται, ὅταν ἐπιτρίψῃς μὲ παλαιὸν λάδι, βρωμισμένον, τὸ σῶμα του, τὰ πόδια του, τὸν λαιμόν του, προσδένεις δὲ ὑψηλά, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ εἶναι τεντωμένος (Κύπρ.). Ποία ἡ κοινὴ ὀνομασία εἰς διαφόρους τόπους καὶ οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

2. *Ἰδρωπότησιμα*, ὅταν τὸ ζῶον ποτισθῇ ἰδρωμένον.

3. *Βήχας* (κοινῶς *σακαή*). «*Τὰ πιάνει στὸ λαιμὸ καὶ βήχουν*». Εἰς τὰ Καλάβρυτα θεραπεύεται δι' ἐντριβῆς μὲ χοίρειον λίπος περὶ τὸν λαιμόν τοῦ ζώου. Τί εἶναι ἡ λεγομένη *ξεροσακαή* ἢ *σαγκαβή*, πού προσβάλλει προπάντων τοὺς ὄνους καὶ πῶς θεραπεύεται ;

4. *Πόνος, κοιλόπονος, σφίξη καὶ κόψιμο, στρόφος ἢ στρόφλας*. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ; Π.χ. Διὰ τὸν κοιλόπονον τῶν μουλαριῶν εἰς τὴν Νάξον βράζουν σπόρον ἀλυσσώδους μὲ κρασί καὶ τὰ ποτίζουν, εἰς τὴν Κύπρον βάζουν εἰς τὸ κρασί πικρὰ φρούτα, στάκτη καλῶς κοσκινισμένη καὶ ποτίζουν τὸ ζῶον. Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν τὰ ποτίζουν δύο ἀνὰ κλοβία καὶ καφεῖ ποτίζονται ζάχαρη.

5. *Ἀπόστημα* (*μαγάρισμα* (Καλάβρ.) *σακαή* (Παρν.), *ξορισμένον* (Κύπρ.), ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν.—Ἡ θεραπεία ἐσωτερικοῦ ὄγκου εἰς τὴν Κύπρον γίνεται ὡς ἑξῆς : «*Κοπανίζομεν χοληδόχον κύστιν χοίρου, τὴν κοσκινίζομεν καὶ βάλλομεν εἰς 50 - 100 δράμια κρασί ἢ κουμανδαρίαν καὶ ποτίζομεν*». Ἐπίσης σφάζομεν σκυλάκια στραβά (μικρά) καὶ μὲ τὸ αἷμα τοὺς ποτίζομεν τὸ ἄλογόν μας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς 24 ὥρων. Τότε «*πετάσσεται ὄξω*» καὶ γίνεται ἐξωτερικὸν τὸ ἀπόστημα. Πρὸς θεραπείαν τούτου παίρνεις δύοσιν ὅσον μισὴ τοιυφετσια μαρουῦτι, τὴν ὁποίαν βάλλεις εἰς ἓνα ἄδειο κοντὶ γάλακτος, καὶ πλησιάζεις ὅσον μιὰ σπιθαμὴ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ζώου, καὶ τότε ρίπτεις εἰς τὸ μαρουῦτι ἀναμμένον κάρβουνον, διὰ νὰ φοβιτοιάσῃς μὲ τὸν κρότον τὸ ξορισμένον καὶ νὰ φύγῃ. Μετὰ τοῦτο παίρνεις κκίλην, κοπανίζεις καλῶς καὶ ζυμώνεις μὲ δυνατόν ξίδι, καὶ μ' αὐτὸ χρίεις συχνὰ τὸν ὄγκον 10—20 φορὰς τὴν ἡμέραν, ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, ὅτε καὶ διαλύεται ὁ ὄγκος. Ὅταν τὸ ἀπόστημα *λαμπουργάσῃ* (μαλακώσῃ) καὶ ἀρχίσῃ νὰ διαλύεται, πρέπει τὸ ζῶον νὰ ὀδηγῇται τακτικῶς εἰς περίπατον». Ποῖοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας ἄλλοῦ ;

6. Πληγὰ ἢ σαρκώματα ἐπὶ τῆς ράχεως ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ σώματος. Κοινὰ ὀνόματα : π.χ. *κωλοκαθιά*, ἢ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὄνου πληγὴ (Πάρος), *μούρον*, τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν φορτηγῶν ζώων ὑπερσάρκωμα (Σάμος), *σुकάμυνο*, πληγὴ πού βγάζουν οἱ γαιδάροι στὰ πόδια ἢ ἀλλαχοῦ (Ἀμοργός) κτλ.

7. Πιάσιμο τῶν ποδιῶν (*καρφόπιασμα*), ὅταν πιάνωνται τὰ πόδια των.

8. Παθήσεις τῆς ὀπλῆς· π.χ. τὰ μουλάρια, τὰ βόδια *μαλοποδιάζουνε*, δηλ. μαλακώνουνε τὰ νύχια τους καὶ δὲν μποροῦνε νὰ περπατοῦνε.

9. Παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν· π.χ. *κάνει στὰ μάτια τ' ἄλογο*, τὸ μουλάρι, ὅταν βλέπῃ ἄλλα νὰ τρώγουν, χωρὶς νὰ ἔχη κι αὐτὸ νὰ φάγῃ.

10. Παθήσεις τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης. Π. χ. *Βρωμόστομο*, ἀσθένεια ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, καθ' ἣν μελανοῦται ὁ οὐρανίσκος των, πονεῖ καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ φάγουν. Πρὸς θεραπείαν ἀλείφουν τὸ μέρος μὲ ὄξος, ἄλας καὶ στουμπισμένον σκόρδον μαζί καὶ ἔπειτα τρυποῦν τὸ ἀπόστημα μ' ἓνα σουβλί (Καλάβρ.). Ὅσοι ἐν Κύπρῳ, ἡ νόσος τῆς γλώσσης τῶν βοῶν.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν κτηνῶν. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματά των, τὰ συμπτώματα καὶ αἱ θεραπείαι; Π.χ. *γυλαδουχόρτ'* γιὰ τὴ *γυλαθανάγκ'* ἢ πότισμα μὲ ἀγριοκάστανον καὶ ρίζα ἀπὸ μαγκούτα (εἶδος κρομμύου) (Αἰτωλ.), μάλ', εἶδος ἀνθρακος ἀγελάδων· κατὰ πρῶτον καυτσαίνουν, ἔπειτα πυρέσσουν ἰσχυρῶς καὶ τέλος μαυρίζει τὸ κρέας των καὶ ἀποθνήσκουν· τὰ καῖνε μὲ πυρῶμένο σίδηρον καὶ τοὺς δίνουν νὰ φάγῃ βοσκήμενα πολυτρίχι (Εὐρυτ.), *ψαλίδα*, ἀσθένεια τῶν χειλέων τῶν βοῶν, ὃ *πράκος* τῶν ποδιῶν, ὅταν τρέχουν σὰν *τρέλλα* (Αἰτωλ.), *παλαμίδα*, ἡ νόσος τῶν ὄνων, ὅταν φάγουν σταφύλια (Πάρος), ὃ *μαγκουφᾶς*, ὃ *περίδρομος* κλπ.

4) Ἀσθένειαι χοίρων.

1. Χοιρόλαιμος ἢ χοιρόλομος. Εἰς τὴν Λῆμον δένουν παννὶ στὴν ἄκρῃ ἑνὸς ξύλου (*μαλαχτάρ'*), τὸ ἀλείφουν μὲ φάρμακον (ξίδι ἢ ἄλλο τι) καὶ τὸ βυθίζουν στὸ λαιμὸ τοῦ χοίρου πρὸς ἰατροείαν.

2. Χαλάζι ἢ χαλάτζο (σκληροὶ λευκοὶ ὄγκοι, σχήματος χαλάζης, ἐντὸς τοῦ στόματος τῶν χοίρων).

3. Κόρακας ἢ κοράκι (σάρκωμα καλύπτον τοὺς ὀδόντας τοῦ χοίρου καὶ ἐμποδίζον τὴν μάσησιν τῆς τροφῆς). Θεραπεία δι' ἀποκοπῆς τοῦ σαρκώματος καὶ καυτηριασμοῦ.

4. Νόσος ποδιῶν (*τραμπούκλα* ἢ *πισωτάντουλο*), ὅταν ὁ χοῖρος ἀδυνατῇ νὰ βηματίσῃ καὶ καταπίπτῃ. Πρὸς θεραπείαν τρυποῦν τοὺς γλουτοὺς τοῦ χοίρου μὲ τὸν *στρατορράφη*, εἶδος σιδηροῦ τρυπάνου, ἀφοῦ τὸν πυρακτώσουν εἰς τὴν πυράν.

5. Ἐξανθηματικαὶ νόσοι (*κελεφιά* Δυτ. Μακεδ.), ἔξανθήματα λευκὰ ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν χοίρων.

6. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν χοίρων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

5) Ἀσθένειαι ἄλλων οἰκοσίτων ζώων.